

Yazar

Yard. Doç. Dr. İbrahim PAÇACI

Grafik & Tasarım:

Abdullah PAÇACI

Baskı:

Ayrıntı Basın Yayın ve Matbaa Hizmetleri San. tic. ltd. Őti

0(312) 394 55 90

1. Baskı Ankara 2015

ISBN

978-605-84024-0-9

Sertifika No: 13987

İletişim:

e-posta: ipacaci@hotmail.com

www.ibrahimpacaci.com

Günümüz Ekonomik Şartlarına Göre
ZEKÂTA TABİ MALLAR
(Nisap ve Zekât Oranları)

Yrd. Doç. Dr. İbrahim PAÇACI
ASÜ İslâmî İlimler Fakültesi Öğretim Üyesi
ve Din İşleri Yüksek Kurulu E. Üyesi

Ankara 2015

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	9
KISALTMALAR.....	13
GİRİŞ	15
I. ZEKÂTIN TANIMI VE HÜKMÜ	15
II. KONUNUN ÖNEMİ	18
III. BU KİTABIN YAZILMASINA SEVK EDEN İHTİYAÇ	25
IV. KİTABIN HAZIRLANMASINDA TAKİP EDİLEN METOT ...	31

Birinci Bölüm

Zekâtın Şartları

I. YÜKÜMLÜLÜK ŞARTLARI	37
A. Mükellef ile İlgili Şartlar.....	37
1. Müslüman olmak	38
2. Akıllı ve Ergin Olmak.....	39
3. Hür Olmak.....	42
B. Mal ile İlgili Şartlar	42
1. Tam Mülkiyet.	43
2. İhtiyaç Fazlası Olma.....	46
a) Temel İhtiyaçlardan Fazla Olması	46
b) Borç Karşılığı Olmaması.....	51
3. Malın Artıcı Olması	52

4. Nisap.....	56
a) Nisabın Asgarî Geçimlik Olduğu	61
Keffâretin Bir Müdd (1/4 Sâ') Olduğu	61
Keffâretin Yarım Sâ' Buğday Olduğu	63
Fidye Miktarı.....	64
Değerlendirme.....	65
b) Zekât Mallarının ve Nisabının İçtihatla Belirlenmesi.....	71
Vahye dayalı hüküm olması açısından nisap	72
Taabbudî hükümler açısından nisap	76
5. Yıllanma	79
II. GEÇERLİLİK ŞARTLARI	83
1. Niyet	83
2. Ehline Temlik.....	85

İkinci Bölüm

Zekâta Tabi Mallar

I. MAL KAVRAMI	93
II. GENEL OLARAK ZEKÂTA TÂBİ MALLAR.....	95
III. PARANIN ZEKÂTI	100
A. Para.....	100
B. Altının Zekâtı	105
1. Yatırım ve Mübadele Aracı Olan Altının Zekâtı	105
2. Altın Ziyet Eşyasının Zekâtı.....	109
C. Gümüşün Zekâtı	110
D. Kâğıt Paranın Zekâtı	113
1. Yoksulluk Kavramı ve Zekât Nisabı ile İlişkisi.....	117

a) Mutlak Yoksulluk - Göreli Yoksulluk	120
b) Gelir Yoksulluğu - İnsanî Yoksulluk	122
c) Objektif Yoksulluk - Sübjektif Yoksulluk	123
d) Diğer Bazı Yoksulluk Çeşitleri	124
e) Değerlendirme.....	126
E. Maaş ve Ücretin Zekâtı	132
IV. TİCARÎ KAZANCIN ZEKÂTI.....	138
A. Ticari Malların Zekâtı	140
B. Kira Gelirlerinin Zekâtı	148
C. Sinaî Servet, Ürün ve Gelirlerinin Zekâtı	153
1. Sinaî Mallardan % 2,5 Oranında Zekât Ödenmesi	155
2. Sinaî Malların Gelirinden % 5 veya % 10 Oranında Zekât Ödenmesi	156
3. Değerlendirme.....	158
D. Hisse Senetleri ve Menkul Kıymetlerin Zekâtı	159
V. HAYVANLARIN ZEKÂTI.....	171
A. Çalıştırılmak Amacıyla Bulundurulan Hayvanlar	172
B. Ticaret Amacıyla Bulundurulan Hayvanlar	173
C. Hayvansal Ürün ve Yavru Elde Etmek Amacıyla Bulundurulan Hayvanlar	175
1. Sığır ve Mandanın Zekâtı.....	176
a) Küçük ve Orta Ölçekli Çiftçi/Köylü Modeli	176
b) Endüstriyel Sığır Besiciliği.....	178
2. Koyun ve Keçinin Zekâtı	181
3. Devenin Zekâtı	184
4. Genel Hükümler	186

5. Atın Zekâtı	187
6. Hayvansal Ürün Elde Etmek Amacıyla Yetiştirilen Diğer Hayvanların Zekâtı	192
VI. TOPRAK MAHSULLERİNİN ZEKÂTI	194
A. Zekâta Tabi Toprak Mahsulleri	195
B. Toprak Mahsullerinde Nisap	198
C. Toprak Mahsullerinin Zekâtında Masrafların Nisaba Etkisi.	200
D. Toprak Mahsullerinin Zekâtında Arazinin Statüsünün Etkisi.	204
E. Toprak Mahsullerinde Zekât Oranı	206
VII. MADEN VE DEFİNENİN ZEKÂTI	206
A. Definenin Zekâtı	207
B. Madenlerin Zekâtı	209
C. Denizden Çıkarılan Değerli Malların Zekâtı	213
SONUÇ	215
BİBLİYOGRAFYA	225

ÖNSÖZ

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمين

والصلاة والسلام على سيد المرسلين

Mali bir ibadet olan zekât, İslâm'ın üzerine bina edildiği beş temel esastan biridir. Zekâtın ekonomik ve sosyal yönleri; toplumun barış, huzur ve gelişmesinde önemli fonksiyonları bulunmaktadır. Bu önemi dolayısıyla Kuran-ı Kerim'de ve hadis-i şeriflerde defalarca namaz ile birlikte emredilmiştir.

Yüce dinimiz İslâm, bireysel ve toplumsal mutluluğu hedeflemiş; toplumda barışın temini ve sosyal dengenin tesisine önem vermiştir. Bu bağlamda zekât, yüce insanî değerlerin yaygınlaşmasında; toplumsal huzur ve refahı gerçekleştirmeye yönelik iktisadî hedeflere ulaşılmasında önemli fonksiyonlar icra eder. Zekât, insanı maddeye karşı aşırı düşkünlükten korur, cimrilikten arındırır. Bunun yanında, toplumsal arınmaya, sosyal bünyenin sağlıklı bir şekilde gelişmesine hizmet eder.

Toplum varlığının sağlıklı bir şekilde sürdürülebilmesi için, toplumsal denge ve barışın bir şekilde sağlanması; toplumu oluşturan bireyler arasında gerilime yol açabilecek etkenlerin giderilmesi gerekir. Bir toplumda zengin ve fakirlerin bulunması doğal olmakla birlikte, bunların birbirlerinin

haklarını gözetmemesi ve bu durumun toplumda gerilim ve gerginlik sebebi olması doğal kabul edilemez. Bunun için, zengin ile fakir arasındaki ekonomik düzey farkının uçuruma dönüşmemesi, ayrıca gerilimin alınarak, kutuplaşma ve düşmanlık oluşmasının engellenmesi gerekir. Bu noktada zekât son derece etkilidir.

İhtiyaç içinde kıvranan fakirin, ekonomik düzeyi yüksek kişileri, kendi dert ve sıkıntılarıyla ilgilenmeden refah içinde, zevk ve eğlenceyle hayatlarını geçirdiklerini görmesi, onları kıskanmasına yol açabilir. Bunun daha ileri boyutları ise, kin ve düşmanlığa kadar uzanabilir. Bu sebeple İslâm, servetin toplumun bir kesiminin elinde dolaşan bir güç kaynağı/saltanat olmasını istememektedir.¹

Bu bağlamda zekât, serveti sadece zenginlerin ellerindeki bir güç olmaktan çıkarıp fakir ve muhtaçların da istifadesine sunmakta; zengin ile fakir arasında bir köprü oluşturmaktadır. Böylece ihtiyaç sahipleri, fakirler, miskinler, borçlular, yolda kalmışlar zekât vasıtasıyla gözetilmekte, adeta onlara sosyal güvenlik sağlanmaktadır. Bu ise, toplumun fakir kesimini kıskançlık ve kinden korumakta, sermaye düşmanlığını ortadan kaldırmaktadır.

Bütün bu yönleriyle zekât, fakirlik, işsizlik, geri kalmışlık, bozuk gelir dağılımı, hoşgörüsüzlük, kıskançlık, toplumsal çözülme ve dağılma gibi çağımızın önemli ekonomik ve sosyal problemlerini ortadan kaldırmada hala en iyi çözüm olarak gözükmektedir.

Ancak zekâtın bu fonksiyonunu icra edebilmesi için çözümlenmesi gereken bazı problemler bulunmaktadır. Bu problemlerin başında da, günümüz ekonomik şartları ile Hz. Peygamber (s.a.s.) dönemi şartlarının birbirinden tamamen farklı

1 Haşr 59/7.

oluşu gelmektedir. Fıkıhın oluşum ve tedvin döneminde tanınmayan pek çok kazanç yolu ortaya çıkmıştır. İlk dönemlerde zekâta tâbi olan mallar sınırlı iken, günümüzde servet ve gelir kaynağı çok çeşitlidir. Günümüz ekonomik şartlarının ortaya çıkardığı bu kazanç yolları ve servetin zekâta tabi olup olmadığı; zekâta tabi olması durumunda nisabı ve zekât oranı çözümlenmesi gereken problemlerdendir.

Diğer taraftan zekâta tabi malların nisabı da günümüzde sürekli tartışılan hususlardandır. Hz. Peygamber (s.a.s.) zekât nisabını, yaşadığı dönemin iktisadî şartlarına göre, geçim kaynaklarını teşkil eden mallardan, o dönem İslâm toplumunun asgarî geçim standardı olarak belirlemiştir ve bunların değerleri birbirine denktir.² Nisabın bu mallar üzerinden belirlenmesi, sosyal ve ekonomik şartların fazla değişmediği ileriki dönemlerde de aynen korunmuştur. Bu sebeple müçtehit imamlar zamanında ve onu takip eden ilk dönemlerde nisabın değişmesi tartışılmamıştır. Ancak ekonomik ve sosyal şartların değiştiği günümüzde bunlar arasındaki denklik ve denge tamamen bozulmuş; değerleri sosyal ve ekonomik şartlar doğrultusunda değişmiştir. O günkü ekonomik şartlara göre belirlenen nisabın bir kısmı günümüzde esas alındığında, aslında muhtaç olduğu halde pek çok kişi sadaka ve zekât alamayacak, hatta sadaka-i fitır, kurban ve belki zekâtla mükellef olacaktır. Buna karşılık, günümüz ekonomik şartlarının ortaya çıkardığı yüksek gelirler, bu ölçüye sığmadığı için zekâttan muaf olacaktır.

Bu sebeple zekât nisabının günümüz ekonomik şartlarına göre yeniden ele alınıp değerlendirilmesi gerekmektedir. Bunun için son zamanlarda, bu konuda pek çok ulusal ve uluslar arası toplantı yapılmış, eserler kaleme alınmıştır. Şüp-

2 Kamil Miras, *Sahih-i Buhârî Tecrid-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, 5/88, 126.

hesiz bunların büyük faydası ve önemli katkıları olmuştur. Ancak bu konuda daha çok kalem oynatılacağı görülmektedir. Nitekim şu satırları yazdığım sırada, 15-19 Ekim 2015 tarihlerinde Konya’da düzenleneceğini öğrendiğim “II. Uluslararası İslâm Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi”nin beş ana konusundan biri zekâttır. Her çalışmanın, her toplantının bu problemin çözümüne ve toplumda zekâtın fonksiyonlarını icra etmesine katkı sağlayacağına inanıyorum. Ben de bu mütevazî çalışmamla bir katkı sağlayabilirsem ne mutlu!..

İbrahim PAÇACI

15.08.2015

Ankara

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
b.	ibn
c.	cilt
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DİB	Diyanet İşleri Başkanlığı
İKÖ	İslâm Konferansı Örgütü
İSAM	İslâm Araştırmaları Merkezi
İSAV	İslâmî İlimler Araştırma Vakfı
KURAV	Kur'ân Araştırmaları Vakfı
OMÜİFD	Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
ö.	ölüm
(r.a.)	(Radiyallahu anhu)
(s.a.s.)	(Sallallahu aleyhi ve sellem)
SPK	Sermaye Piyasası Kurulu
sy.	sayı
TDK	Türk Dil Kurumu
TSPAKB	Türkiye Sermaye Piyasası Aracı Kuruluşları Birliği
ty.	Yayın tarihi yok
vd.	ve devamı
yy	Yüzyıl
yy.	Yayın yeri yok

GİRİŞ

I. ZEKÂTIN TANIMI VE HÜKMÜ

Sözlükte artma, çoğalma, temizlik, bereket, iyi hal ve övgü anlamlarına gelen¹ zekât, dinî bir terim olarak, belirli malların bir kısmının Allâh rızası için belirli kişilere verilmesi demektir. Verilen bu mala da zekât denir.²

Dinî kavram olan zekât, sözlük anlamlarını da içermektedir. Şöyle ki zekât vermek, malın artmasına vesile olur. Kur'an-ı Kerim'de, "Faiz almak için insanlara verdiğiniz malların Allâh katında hiçbir değeri yoktur. Fakat, Allâh'ın rızasını kazanmak için verdiğiniz zekâtın karşılığını kat kat alırsınız."³;

-
- 1 Ebû'l-Fadl Cemalüddin Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, "Zekâ", *Lisânu'l-Arab*, Beyrut ty., 14/358; İbrahim Mustafa, Ahmed ez-Ziyât, Hâmid Abdülkâdir, Muhammed en-Neccâr, "Zekâ", *El-Mu'cemu'l-Vesit*, 1/396.
 - 2 Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsilî, *el-Ihtiyâr li Ta'lîli'l-Muhtâr*, İstanbul 1980, 1/99; Abdülganî el-Ganîmî el-Meydânî, *el-Lübâb fî Şerhi'l-Kitâb*, Beyrut ty. 1/136; Kemalüddin Muhammed b. Abdülvahid İbnu'l-Hümâm es-Sivâsî, *Fethu'l-Kadir*, Beyrut ty. 2/153; Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb el-Mâveridî, *el-Ahkâmü's-Sultâniyye ve'l-Vilâyâtü'd-Diniyye*, Kuveyt 1989, 145; Şemsüddin Muhammed b. El-Hatîb eş-Şirbîni, *Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Meânî Elfâzi'l-Minhâc*, 1/547; Muvaffaküddin Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed Muhammed İbn Kudâme, *el-Muğni*, 4/5; Yusuf el-Karadâvî, *Fikhu'z-Zekât Dirâsetün Mukâranetün li-Ahkâmihâ ve Felsefetihâ fî Dav'i'l-Kur'âni ve's-Sünnet*, Beyrut 1973, 1/37-38; Vehbe ez-Zuhayli, *el-Fikhu'l-İslâmî ve Edilletuhâ*, Dimeşk 1985, 2/730; Mehmet Erkal, "Zekât", *DİA*, 44/197; İbrahim Paçacı, "Zekât" *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Ankara 2005, 711.
 - 3 Rûm 30/39.

“Sadaka veren erkek ve kadınlar ile Allah yolunda harcıyanlara karşılığı kat kat verilecektir. Ayrıca onlar için değerli bir ödül vardır.”⁴ buyrulmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.s.) de, “Bir kişi temiz (helal) olan malından sadaka verirse -Allah sadece temizi kabul eder- bir tek hurma bile olsa Rahman onu sağ eline alır ve sizin bir buzağıyı veya tayı büyüttüğünüz gibi onu, dağdan daha büyük oluncaya kadar büyütür” buyurmaktadır.⁵ Aynı şekilde zekâta temizlik anlamı da vardır; zekât veren kimse, malını kirden, kendini günahlardan arındırır. Nitekim Yüce Allâh, “Onları günahlarından arındırmak için mallarından zekât al ve onlara dua et. Çünkü senin duan huzur ve güven verir. Doğrusu Allâh, her şeyi hakkıyla işitir ve bilir.” buyurur.⁶ Hz. Peygamber (s.a.s.) de, zekâtın temizleyiciliğine şöyle işaret eder. Temim kabilesinden bir adam, çok malı olduğunu, ailesinin ve akrabalarının kalabalık olduğunu, nasıl davranması gerektiğini sorunca o (s.a.s.), “Öncelikle malının zekâtını ver. Çünkü o, temizliktir; seni temizler...” buyurur.⁷

Arapçada zekât terimini ifade etmek üzere sadaka kelimesi de kullanılmaktadır.⁸ Kur’ân-ı Kerim’de, “Sadaka malları, ancak fakirlere, yoksullara, zekât toplama memurlarına, kalpleri kazanılmak istenenlere, esirlere, borçlulara, Allâh yolunda yapılacak her türlü çalışmaya ve yolda kalmışlara harcanır. Bu taksim Allâh tarafından belirlenmiştir. Doğrusu Allâh, her şeyi hakkıyla bilir ve yerli yerince yapar.” buyrulmaktadır.⁹ Rasûlul-lâh (s.a.s.), Muâz b. Cebel’i Yemen’e gönderirken ona şöyle tavsiyede bulunmuştur: “İlk olarak onları, Allâh’tan başka ilah

4 Hadid, 57/18.

5 Müslim, Zekat, 63; İbn Mâce, Zekât, 28.

6 Tevbe 9/103.

7 Nuruddin Ali b. Süleymân b. Ebû Bekir el-Heysemî, *Buğyetü'l-Bâhis an Zevâidi Müsnedi'l-Hâris*, Medine 1992, 1/385-386.

8 Ebû Ubeyd el-Kasım b. Selâm, *Kitâbu'l-Emvâl*, Beyrut 1989, 86; Mâverdi, *el-Ahkâmü's-Sultâniyye*, 145.

9 Tevbe 9/60.

olmadığı ve benim Allâh'ın elçisi olduğumu açıkça kabul etmeye çağır. Bunu kabul ederlerse, Allâh'ın, bir günde beş vakit namaz kılmayı emrettiğini bildir.Onu yerine getirirlerse, Allâh'ın, zenginlerden alınıp fakirlere dağıtılmak üzere sadakayı farz kıldığını bildir.”¹⁰ Ayet ve hadislerde zekât ve sadaka terimleri genelde eş anlamlı olarak geçse de sadaka, hadislerde ve daha çok örfte, zorunlu olmayan gönüllü harcamaları da içine alan daha genel bir anlama sahiptir. Buna göre her zekât sadakadır; fakat her sadaka zekât değildir.

Bunların yanında toprak mahsullerinin zekâtını ifade etmek üzere, *öşür* kelimesi kullanılmaktadır.¹¹

Kur’ân-ı Kerim’de zekât kelimesi, iki yerde sözlük anlamında; sekizi Mekkî surelerde olmak üzere otuz ayette terim anlamında kullanılmıştır. Sadaka terimi ise, hepsi Medenî surelerde olmak üzere on iki ayette zekât anlamında kullanılmıştır.

Zekât, hicretin ikinci yılında Medine’de farz kılınmıştır. Zekâtın farz olması ayet ve hadislerle sabit olup, bu konuda İslâm bilginleri görüş birliği etmiştir:

Kur’ân-ı Kerim’de, “*Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin...*”¹²; “*Onları günahlarından arındırmak için mallarından zekât al*”¹³; “*Yerde ve ağaçlarda biten ürünleri, hurmayı, tatları farklı mahsulleri, birbirine benzeyen ve benzemeyen zeytin ve narı yaratan Allâh’tır. Onların meyvelerinden yiyin, hasat zamanında da fakirlerin hakkı olan öşürü verin! Fakat savurganlık yapmayın! Çünkü Allâh israf edenleri sevmez.*”¹⁴; “*Onlar, malla-*

10 Buhârî, “Zekât” 1; Müslim, “İman” 31; Tirmizî, “Zekât” 6; Ebû Dâvûd, “Zekât” 4.

11 Mehmet Erkal, “Zekât”, *DİA*, 44/197.

12 Bakara, 2/43, 110; Hac, 22/78; Nur, 24/56; Mücadele, 58/13; Müzzemmil, 73/20.

13 Tevbe 9/103.

14 En’âm, 6/141.

rından isteyen ve istemekten çekinen muhtaçlara haklarını ayırır-
lar.”¹⁵ buyrulmuştur.

Hz. Peygamber de; “İslam beş esas üzerine kurulmuştur. Bunlar; Allah’tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed (s.a.s.)’in onun elçisi olduğuna şahitlik etmek, namazı kılmak, zekâtı vermek, hac etmek ve Ramazan orucunu tutmaktır.”¹⁶; “Allah’a karşı kulluk bilinci içinde olun, beş vakit namazı kılın, Ramazan orucunu tutun, mallarınızın zekâtını verin, idarecilerinize itaat edin! Böyle yaparsanız Rabbinizin cennetine girersiniz.”¹⁷ buyurmuştur.

İslâm bilgilerinin hepsi, zekâtın farz olduğu konusunda icmâ’ etmiştir.¹⁸

II. KONUNUN ÖNEMİ

Çalışmanın konusunun önemi, zekâtın bireysel ve toplumsal fonksiyonları ve dini açıdan öneminden kaynaklanmaktadır. Zekât, İslâm binasının üzerine kurulduğu beş temelden biridir.¹⁹ İman, ibadet ve ahlak esaslarının öğretildiği Cibrîl hadisinde zekât, İslâm’ın unsurlarından biri olarak tanımlanmıştır: Bir gün Rasûlullâh (s.a.s.) insanlarla beraber bulunuyorken, bir adam yürüyerek gelir ve “Yâ Rasûlallâh! İman nedir?” diye sorar. Hz. Peygamber (s.a.s.), “İman; Al-lâh’a, meleklerine, peygamberlerine, ona kavuşacağı Ahiret gününe ve ahirette tekrar dirileceğine inanmandır.” diye cevap verir. Adam, “Yâ Rasûlallâh! İslâm nedir?” diye sorunca o, “İslâm, hiçbir şeyi ortak koşmadan Allâh’a ibadet etmen, namazı kılmak,

15 Meâric, 70/24-25.

16 Buhârî, “İmân” 1; Müslim, “İmân” 21.

17 Tirmizî, “Cumua” 80; Ahmed b. Hanbel, Mûsned V, 251

18 Ebû Bekir Muhammed b. İbrâhîm b. Munzir en-Nisâbüri, el-İcmâ’, Birleşik Arap Emirlikleri 1999, 51.

19 Buhârî, “İmân” 1; Müslim, “İmân” 21.

farz olan zekâtı vermen ve Ramazan orucunu tutmandır.” diye cevap verir. Adam, “*Yâ Rasûlallâh! İhsan nedir?*” deyince Hz. Peygamber (s.a.s.), “*İhsan, Allâh’ı görüyormuş gibi ona kul olmandır; çünkü sen onu görmesen de o seni görüyor.*” buyurmuştur.²⁰

İslâm’ın temel kurumlarından olan zekât, Kur’ân-ı Kerim ve hadis-i şeriflerde çoğunlukla namazla birlikte zikredilmiştir. Bu husus namazla zekât arasındaki ilişkiye, kişinin ancak bu ikisini yerine getirmekle olgun mümin derecesine ulaşabileceğine işaret etmektedir. Şahsî-bedenî ibadetleri temsil eden namaz ve içtimâî-malî ibadetleri temsil eden zekâtlı dindarlık kemale erer. Nitekim Yüce Allâh, hidayete ermenin ve ahirette müjdelenen mükâfata nail olmanın namaz ve zekâtlı olacağına işaret etmiş²¹, Kur’ân-ı Kerim’in, namazı kılan, zekâtı veren ve ahirete kesin olarak inanan müminlere müjde ve hidayet rehberi olduğunu haber vermiştir.²² Bu zekâtın müminin hayatında ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Hatta bu sebeple Hz. Peygamber (s.a.s.), her insanın sadaka vermesini bir ödev olarak belirtmiş ve bu uğurda çalışmayı teşvik etmiştir.²³ Kur’ân-ı Kerim’de de kurtuluşu erecek müminlerin özellikleri sayılırken; “*Onlar zekât vermek için çalışan kimselerdir.*” buyrulmaktadır.²⁴

Zekât, geçici olan malı, kalıcı yapmanın en güzel yoludur. Kişinin dünyada elde ettiği malların tamamı, ya harcanıp yok olur veya mirasçılara kalır. Kişinin yalnız Allâh yolunda harcadıkları zayi olmaz; ebedî olur. Nitekim Sevgili Peygamberimiz, “*İnsanoğlu ‘malım, malım’ der durur. Hâlbuki*

20 Buhârî, “İmân” 36, “Tefstir” 269; Müslim, “İmân” 9; Tirmizî, “İmân” 4; Nesâî, “İmân” 6.

21 Mü’minûn 23/1-4.

22 Neml 27/2-3.

23 Buhârî, “Zekât”, 30.

24 Mü’minun 23/1-4.

senin malın; sadece yiyip tükettiğin veya giyip eskittiğin, ya da sadaka olarak verip kalıcı yaptığındır” buyurmuştur.²⁵ Bu sebeple Kur’ân’da, “Allâh’a ve Resulüne iman edin; size verdiği mallardan Allâh yolunda harcayın. İçinizden iman edip Allâh yolunda harcayanlar var ya, işte onlar için büyük bir ödül vardır” buyrulmaktadır²⁶.

Zekâtın böyle faziletli bir ibadet olmasının yanında, yüce insanî hedefleri, üstün ahlâkî değerleri ve iktisadî gayeleri vardır.

Kur’ân-ı Kerim’de , “Onları arındırmak için mallarından zekât al ve onlara dua et. Çünkü senin duan huzur ve güven verir. Doğrusu Allâh, her şeyi hakkıyla işitir ve bilir.” buyrulmaktadır.²⁷ Ayette geçen bu arınmanın, bireysel arınma, toplumsal arınma ve malın temizlenmesi şeklinde üç boyutu vardır.

Zekât kişinin, cimrilik, bencillik gibi kötü huylardan arınmasına vesile olur. Cimrilik, kişinin sahip olduklarından yalnız kendisi yararlanıp başkalarıyla paylaşmama duygusudur. Kişi bu duygunun esiri olması halinde, yalnız kendini düşünür, bütün değerlerini bu duygulara kurban edebilir. Cimrilikle hırsın birleşmesi ise büyük bir felakettir. Bu hastalık kişiyi mal uğruna kan dökmeye, vatana ihanete, devlet malını yemeye kadar götürür. Nitekim sevgili Peygamberimiz, “Zulümden sakının. Çünkü zulüm kıyamet günü karanlıklar olacaktır. Nefsin hırs ve cimriliğinden sakının. Çünkü sizden öncekiler hırs ve cimrilikleri sebebiyle helak olmuşlardır. Bu duyguları kendilerini kan dökmeye ve haramları helal kılmaya sevk etmiştir” buyurmuştur.²⁸ Bunun için kişinin kurtuluşu, bu kötü huysudan kurtulmaya; o da Allâh yolunda harcamaya bağlan-

25 Müslim, “Zühd ve Rikâk” 3; Tirmizî, “Zühd” 31, “Tefsiru’l-Kur’ân”, 88.

26 Hadid 57/7.

27 Tevbe 9/103.

28 Müslim, Birr, 56.

mıştır: “...Kendileri son derece ihtiyaç içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Nefislerinin cimriliğinden sakınanlar, işte onlar kurtuluşa ermiştir.”²⁹ Zekât da fertleri, maddeye karşı aşırı düşkünlükten korur, cimrilikten arındırır; insanı bencillik ve paraya kul olmaktan kurtarır. Nitekim Rasûlul-lâh (s.a.s.), “Zekâtı veren, misafiri ağırlayan ve sıkıntı zamanında veren nefsinin cimriliğinden kurtulmuştur” buyurur.³⁰

Zekât kişisel arınmanın yanında, toplumsal arınmaya, sosyal bünyenin sağlıklı bir şekilde gelişmesine de vesile olur. Toplum varlığının sağlıklı bir şekilde sürdürülebilmesi için, toplumsal denge ve barışın sağlanması gerekir. Bunun için de, toplumu oluşturan bireyler arasında gerilime yol açabilecek etkenler giderilmelidir. Toplumsal denge ve barışı tehlikeye sokan etkenlerden biri de, sınıf farklılığı, dengesiz gelir dağılımıdır. Bir toplumda zengin ve fakirlerin bulunması doğal olmakla birlikte, bunların birbirlerinin haklarını gözetmemesi ve bu durumun toplumda gerilim ve gerginlik sebebi olması doğal kabul edilemez. Bunun için, zengin ile fakir arasındaki ekonomik düzey farkının uçuruma dönüşmemesi, aralarındaki gerilimin alınarak, kutuplaşma ve düşmanlık oluşmasının engellenmesi gerekir. Hâlbuki ihtiyaç içinde kıvranan fakirin, ekonomik düzeyi yüksek kişileri, kendi dert ve sıkıntılarıyla ilgilenmeden refah içinde, zevk ve eğlenceyle hayatlarını geçirdiklerini görmesi, onları kıskanmasına yol açabilir. Bunun daha ileri boyutları ise, kin ve düşmanlığa kadar uzanabilir.

Bu sebeple İslâm dini, servetin toplumun bir kesiminin elinde dolaşan bir saltanat olmasını hoş karşılamaz.

29 Haşr 59/9.

30 Hâfiz Ebû'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, Kahire ty., 4/188; Hâfiz Nureddîn Ali b. Ebû Bekir el-Heysemî, *Buğyetü'r-Râid fi Mecma'i'z-Zevâid ve Menba'i'l-Fevâid*, Beyrut 1994, 3/208.

Kur'ân'da, “Allah'ın, o ülke halkından peygamberine verdiği mallar; Allâh'ın, peygamberin, yakın akrabaların, yetimlerin, yoksulların ve yolda kalmışlarıdır. Allah, bu malların yalnız zenginler arasında dolaşan bir güç olmaması için böyle hükmetmiştir. Dolayısıyla Peygamberin verdiklerini alın, vermediklerinden de uzak durun. Allah'a karşı kulluk bilincinde olun! Çünkü Allah'ın azabı çok şiddetlidir.” buyrulmaktadır.³¹

Bu bağlamda zekât, serveti sadece zenginlerin elinde bir güç olmaktan çıkarıp, fakir ve muhtaçların da istifadesine sunmakta; zengin ile fakir arasında bir köprü kurmaktadır. İhtiyaç sahipleri, fakirler, miskinler, borçlular, yolda kalmışlar zekât vasıtasıyla gözetilmekte, adeta onlara sosyal güvenlik sağlanmaktadır. Bu ise, toplumun fakir kesimini kiskançlık ve kinden koruyup, sermaye düşmanlığını ortadan kaldırarak, sosyal kırılmanın engellenmesi; toplumsal denge ve barışın sağlanmasında son derece etkili olacaktır.

Zekât, kişilerin ve toplumun arınmasını sağladığı gibi, maldaki başkalarının hakkını temizleyerek onun da arınmasını sağlar. Çünkü zenginin malında fakirin hakkı bulunmaktadır. Kur'ân-ı Kerim'de, “Zenginlerin mallarında yardım isteyen ve iffetinden dolayı istemeyip mahrum olanlar için bir hak vardır” buyrulmaktadır.³² Fakirler için ayrılan bu hakkın, malda kalması onu kirletir. Zenginin malındaki fakirin ve ihtiyaç sahiplerinin bu hakkı ayrılmış verilmedikçe mal temizlenmez.

Zekât, malı başkasının hakkından temizlediği için onu bereketlendirir. Buna karşılık zekâtının verilmemesi, malın bereketini kaçırır. Hz. Peygamber, bir hadislerinde, buna işaret ederek, “Her sabah iki melek yeryüzüne iner ve biri ‘Al-

31 Haşr 59/7.

32 Zâriyat 51/19.

lah'im, Senin yolunda harçayana, harcadığının yerine yenilerini ver!, diğeri ise, *'Allah'im, cimrilik yapıp vermeyenlerin mallarını telef et' diye dua eder*" buyurmuştur.³³

Zekât, toplumsal dayanışma ve sosyal güvenlik alanında İslâm'da kurulun ilk müessesesidir. Zekâtın sarf yerleri, onun toplumsal yönünü ve İslâm toplumunda gerçekleştirilmesi gereken insanî hedefleri açıkça ortaya koymaktadır: Bunlardan beşi, fakirler, miskinler, köleler, borçlular ve yolda kalmışlar gibi muhtaç kimselerdir. Altuncısı, zekâtı toplamak ve dağıtmak için gereken idarî mekanizmaya ayrılmıştır. Diğer ikisi ise devlet politikası ve dinin tebliği ile alakalıdır; kalpleri İslâm'a ısındırmak, ona meylettirmek veya İslâm'da sebat etmelerini sağlamak, devlete yardımcı olmak gibi ümmetin yüksek menfaatlerinin gerektirdiği şeylerdir. Aynı şekilde zekât, tebliğin yaygınlaşmasında, ümmetin fitneden korunmasında, İslâm'ın yüceltilmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

Zekâtın topluma yararlarından biri de, ekonominin canlanmasına katkıda bulunmasıdır. Ekonominin canlılığı, bireylerin alım gücüne ve piyasaların canlılığına bağlıdır. Aynı şekilde, mahalle esnafının ayakta kalması da, orta ve düşük seviyeli gelire sahip halkın alım gücü ile yakından ilgilidir. Zenginler zekâtını tam olarak verdiğinde, zekât alan fakirler de ekonomiye katılacak, piyasanın canlanmasına ve mahalle esnafının ayakta kalmasına katkıda bulunacaktır. Nitekim ülkemizde 2009 yılında ekonominin canlanması için "alın verin ekonomiye can verin" sloganlı bir kampanya başlatılmış; ekmek, simit, sakız almanın bile ekonomiye katkısı vurgulanmıştı. Hatırlanacağı üzere, bu kampanya kapsamında yapılan reklamlarda, "Bir simit alın, bir sakız, bir gül alın

33 Buhârî, "Zekât" 26; Müslim, "Zekât", 57.

ekonomi canlansın. Sakız satılırsa bakkal kazanır. Bakkal kazanırsa toptancı kazanır. Toptancı kazanırsa üretici kazanır. Üretici vergilerini öder devlet kazanır.” denmekteydi. Ve yine bu kapsamda dar gelirli vatandaşlara, alışveriş çeki/para yardımı yapılmıştı.

Zekâtın ekonomiye katkılarından biri de, servetin ekonomiye kazandırılmasıdır. İslâm dini, servetin iktisadî hayattan çekilip âtil bekletilmesini hoş görmez; malın piyasaya arz edilmesi; insanların yararına kullanılmasını ister. Hz. Peygamber (s.a.s.), “Pazara mal getiren rızıklandırılır; malı biriktirip karaborsacılık yapan ise Allâh’ın rahmetinden uzaktır.” buyurmuştur.³⁴ İslâm, zekât vasıtasıyla servetin âtil bekletilmesinin önüne geçmek veya en azından bunun bir miktarıyla toplumu yararlandırmak istemiştir. Çünkü elde âtil tutulup yatırıma yönlendirilmeyen sermaye yıldan yıla zekâtle eriyecektir. Nitekim Sevgili Peygamberimiz (s.a.s.), “Yetimlerin mallarıyla ticaret yapınız ki, zekât onların malını yiyip bitirmesin.” buyurmuştur.³⁵ Bu nedenle zengin, her yıl ödeyeceği zekâtle malının eriyip yok olmaması için onu atıl olarak bekletmek yerine, iktisadi hayata katarak servetini işletecektir. Bu da ekonomik hayata canlılık getirecek, toplumun refahına katkıda bulunacaktır.

Ülkemizin yetiştirdiği seçkin iktisatçılardan biri olan merhum Sabahaddin Zaim, zekâtın iktisadi faydalarını şöyle açıklar³⁶:

34 İbn Mâce, “Ticârât” 6.

35 Muvatta’, Zekat, 6, 12, I, 251.

36 Sabahaddin Zaim, “Zekâtın İktisadî Önemi” *Refah Ekonomisine Marshall ve Pigou’nun Katkıları*, 49-50.

1. Verimi ve flexibilitiyi artırır,
2. Milli geliri yeniden sosyal adalet yönünde dağıtır,
3. Gösteriş tüketimini zaruri ihtiyaç mallarına aktarır, kaynak dağılımını düzeltir,
4. Atıl geliri azaltır, yatırımı artırır,
5. Toplam talebi artırır.

III. BU KİTABIN YAZILMASINA SEVK EDEN İHTİYAÇ

Zekât, İslâm'ın beş temel esasından biri olmasının yanında, önemli sosyal fonksiyonları bulunan iktisadi bir kurum olması, İslâm'ın iktisadî ve malî düzeninin bir parçası olması sebebiyle, İslâm'ın temel kaynaklarında ve İslâmî literatürde bolca yerini almıştır. Konulara göre tasnif edilen hadis kaynaklarında ve fıkıh kitaplarında, zekât için özel bir bölüm ayrılmıştır. Aynı şekilde, Ebû Yûsuf'un (ö. 182/798) ve Yahyâ b. Âdem'in (ö. 203/818) "*Harâc*", Ebû Ubeyd (ö. 224/838) ve İbn Zenceveyh'in (ö. 251/865) "*Emvâl*"; Mâverdî ve Ebû Ya'lânın "*el-Ahkâmü's-Sultâniyye*", İbn Teymiyye'nin (ö. 728/1328) "*es-Siyâsetü'ş-Şer'iyye*"si gibi malî hukuk ve hukuk siyaseti ile ilgili kitaplarda zekâta ayrı bir önem verilmiştir.

Klasik kaynaklarımızda, zekât ve hükümleri ile ilgili detaylı bilgiler ve geniş açıklamalar bulunmaktadır; tefsir, hadis ve fıkıh kaynaklarında, İslâm bilginleri kendi alanlarıyla ilgili görüşlerini ortaya koymuşlar ve geriye büyük bir hazine bırakmışlardır. Fakat zekât konusunu yeniden araştırmayı gerektiren pek çok husus bulunmaktadır. Bunlardan ön plana çıkanlar şunlardır:

a) Klasik fıkıh kaynaklarımızda zekât konusunda pek çok ihtilaf bulunmaktadır. Fakihlerin bir kısmı çocuk ve delinin malından zekât verilmesi gerektiğini söylerken, bir kıs-

mı gerekmediğini söylemiştir. Bir kısmı toprak mahsullerinin tamamından zekât verilmesi gerektiğini belirtirken, bir kısmı belirli bazı ürünlerde gerektiğini belirtmiştir; aynı şekilde bunlarda nisap gerekip gerekmediği konusunda da farklı görüşler ortaya koymuşlardır. İslâm bilginlerinin bir kısmı alacakların zekâta tabi olduğunu söylerken bir kısmı tabi olmadığını; bir kısmı ticaret mallarının zekâtının verilmesi gerektiğini söylerken, bir kısmı gerekmediğini; bir kısmı kadınların süs eşyalarının zekâta tabi olduğunu söylerken, bir kısmı tabi olmadığını kabul etmiştir. Zekâta tabi mallar hususunda bunlardan başka ihtilaflar da bulunmaktadır. Aynı şekilde zekâtın sarf yerleri konusunda da farklı görüşler ortaya konmuştur. Zekâtın farz kılınışı amacı ve Hz. Peygamber (s.a.s.)'in uygulamalarındaki temel esaslar doğrultusunda bu ihtilafların yeniden değerlendirilmesine ihtiyaç vardır.

b) Her asrın kendine has psikolojik, sosyal ve fikrî problemleri, önem verilen değerleri vardır. Bunlar üretilen bilimsel ve kültürel eserlere etki eder ve onlarda izlerini bırakır. Sonra başka bir nesil gelir bu problemler ve değerler önemlerini yitirirler; bunların yerini başka problemler ve değerler alır.

Ekonomik sistemler değişmiş ve öncekinden tamamen değişik yeni bir durum ortaya çıkmıştır. XVIII ve XIX. Yüzyıllarda uygulanan liberal ekonominin meydana getirdiği olumsuzluklar, kapitalizm ve sosyalizm ana ekonomik sistemlerini doğurmuştur. Bunların olumlu ve olumsuz yönleri değerlendirilerek, karma ekonomi sistemi ortaya konmuştur.³⁷ Bunların birbiriyle çatışması dünyayı iki büyük gruba bölmüştür. Bunun ardından, yeniden dünyada yaygınlaşan liberal ekonomik sistem, insanların servet, kazanç ve tüketim anlayışını

37 Erol Zeytinoglu, *Ekonomik Sistemler*, İstanbul 1985, 27-28, 65-66, 135, 206-209.

değiştirmiştir. Bunun yanında servetin ve dolayısıyla zekâtin ölçeği olan para sistemi değişmiş; fikhın oluşum ve tedvin döneminde madeni para tedavülde iken, bugün kâğıt para sistemine geçilmiştir.

Günümüzdeki ticari hayat, Hz. Peygamber (s.a.s.), as-hap, tabiin ve müçtehit imamlar dönemindekinden tamamen farklıdır. İlk dönemlerde zekâta tâbi olan mallar sınırlı iken, günümüzde servet ve gelir kaynağı çok çeşitlidir. O dönemde ticaret, çok çeşitli ve karmaşık değildi; ticaret, menkul malların alınıp, kâr etmek amacıyla satılmasından oluşuyordu. Fakat günümüzde ticaret çok karmaşık ve girift bir hale gelmiştir. Müçtehit imamlar döneminde olmadığı halde günümüzde fabrika, büyük taşıma ve nakil vasıtaları, kiralık bina, dükkân, borsada alınıp satılan menkul değerler gibi yatırım enstrümanları ortaya çıkmıştır. Ulaşım ve iletişim araçlarının gelişmesiyle dünyanın bir ucundan diğerine mal alınıp satılması mümkün hale gelmiştir. Kredili sistemler gelişmiş, sadece katalog üzerinden pazarlama yöntemleri oluşmuştur. Borsalar kurulmuş, buralarda menkul kıymetler alınıp satılmaya başlanmıştır. Sanal pazarlarda, internet aracılığıyla alışveriş her geçen gün yaygınlaşmaktadır. Bunun yanında sanayi devrimi ve daha sonra meydana gelen gelişmeler neticesinde, daha önce bilinmeyen atölye, fabrika gibi işletmeler ortaya çıkmıştır. Bunların dışında burada sayılamayan daha pek çok gelişme meydana gelmiştir.

Müçtehit imamlar döneminde bulunmayan bu mallar hakkında klasik kaynaklarımızda bir açıklama bulunmamaktadır. Günümüz ekonomik şartlarının ortaya çıkardığı bu kazanç yolları ve servetin zekâta tabi olup olmadığı; zekâta tabi olması durumunda nisabı ve zekât oranı çözümlenmesi gerekmektedir.

c) Zekât konusunun günümüzde tekrar ele alınmasını

gerektiren sebeplerden biri de, nisap konusudur. Hz. Peygamber (s.a.s.) zekât nisabını, yaşadığı dönemin iktisadî şartlarına göre, geçim kaynaklarını teşkil eden mallardan, o dönem İslâm toplumunun asgarî geçim standardı olarak belirlemiştir ve bunların değerleri birbirine denktir.³⁸ Nisabın bu mallar üzerinden belirlenmesi, sosyal ve ekonomik şartların fazla değişmediği ileriki dönemlerde de aynen korunmuştur. Bu sebeple müçtehit imamlar zamanında ve onu takip eden ilk dönemlerde nisabın değişmesi tartışılmamıştır. Ancak ekonomik ve sosyal şartların değiştiği günümüzde bunlar arasındaki denklik ve denge tamamen bozulmuş; değerleri sosyal ve ekonomik şartlar doğrultusunda değişmiştir. O günkü ekonomik şartlara göre belirlenen nisabın bir kısmı günümüzde esas alındığında, aslında muhtaç olduğu halde pek çok kişi sadaka ve zekât alamayacak, hatta sadaka-i fitır, kurban ve belki zekâtla mükellef olacaktır. Buna karşılık, günümüz ekonomik şartlarının ortaya çıkardığı yüksek gelirler, bu ölçüye sığmadığı için zekâttan muaf olacaktır. Bu sebeple zekât nisabının günümüz ekonomik şartlarına göre yeniden ele alınıp değerlendirilmesi gerekmektedir.

d) Zekât konusunun tekrar ele alınmasını gerektiren hususlardan biri de, üslup problemidir. Klasik kaynaklarımız, genellikle bir mezhebin görüşüne göre hazırlanmış ve o görüşü destekleyen deliller serdedilmiştir. Bunun tabii sonucu olarak da, farklı eserlerde, mezheplerin birbirinden farklı görüşleri ve bunların delilleri bulunmaktadır. Bunların içinden, dini nasrlara, genel amaçlara ve kurallara uygun olarak, toplumların gelişim ve asrımızın şartları da göz önünde bulundurularak tercihte bulunulması veya yorumlanması gerekmektedir. Çünkü bir zaman için uygun olan görüş başka bir zaman için, bir toplum için uygun olan diğeri için uygun

38 Kamil Miras, *Sahih-i Buhârî Tecrid-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, 5/88, 126.

olmayabilir.

Diğer taraftan söz konusu kitaplar, sunuş, üslup, taksim, ıstılah ve benzeri konularda kendi asrının ihtiyaçlarına göre kaleme alınmıştır. Dolayısıyla asrımızın ihtiyaç ve anlayışına uygun bir üslupla yeniden ele alınması gerekir.

Bu ve benzeri sebepler, son dönemlerde zekât konusunda bireysel ve toplu pek çok çalışma yapılmasına neden olmuştur. Bir bütün olarak zekâtı konu alan müstakil eserler yazıldığı gibi; şirket gelirleri, sınaî şirketler, kira gelirleri ve benzeri zekâta tabi mallar, zekâtın sarf yerleri, nisap gibi zekâtın alt konularında da müstakil eserler kaleme alınmış, yüksek lisans ve doktora çalışmaları yapılmıştır. Yusuf Karadavî'nin *Fıkhu'z-Zekât Dirâsetün Mukâranetün li-Ahkâmihâ ve Felsefetihâ fî Dav'i'l-Kur'âni ve's-Sünnet* adlı eser bu konuda örnektir. Ülkemizde de zekât konusunda pek çok eser yazılmıştır. DİB Yayınları arasında çıkan İsmail Ezherli'ye ait *Zekât*, Feyiz Yayınları arasında çıkan Yunus Vehbi Yavuz'a ait, *İslâm'da Zekât Müessesesi*, İSAV Yayınları arasında çıkan Mehmet Aydın, Ali Özek, Hayrettin Karaman, Mehmet Erkal'a ait *İbadet ve Müessese Olarak Zekât*, İz Yayınları arasında çıkan Vecdi Akyüz'e ait *Zekât*, İFAV Yayınları arasında çıkan Mehmet Erkal'a ait *Zekât Bilgi ve Uygulama*, Ensar Yayınları arasında çıkan H. Mehmet Günay'a ait *Zekât Kitabı*, Nehir Yayınları arasında yer alan Yusuf Karaca tarafından Türkçeye çevrilen Seyyid Ebû'l-Hasan Ali Nedvî'ye ait *Zekât* ve TDV Yayınları arasında çıkan Turan Yazgan'a ait *Sosyal Güvenlik Açısından Zekât* burada örnek olarak zikredilebilir.

Bunun yanında uluslar arası ve ulusal düzeyde pek çok bilimsel toplantıda zekât konusu tartışılmıştır: Meselâ İKÖ bünyesinde bulunan İslâm Fıkıh Akademisi, 22-28 Aralık 1985 tarihinde Cidde'de düzenlenen ikinci, 11-16 Ekim 1986 tarihinde Amman'da düzenlenen üçüncü, 6-11 Şubat

1988 tarihinde Cidde’de düzenlenen dördüncü, 22-27 Aralık 2001 tarihinde Küveyt’te düzenlenen on üçüncü, 9-14 Nisan 2005 tarihinde Dubai’de düzenlenen on altıncı, 9-13 Temmuz 2007 tarihinde Malezya’da düzenlenen on sekizinci devre toplantılarında zekât konusunu gündeme almıştır. Aynı şekilde, zekât konusunda güncel çözümler üretmek amacıyla ilki 1984 yılında Kuveyt’te düzenlenen “Zekât Kongresi” düzenli olarak toplanmaktadır.

Ülkemizde de zekât konusunda pek çok bilimsel toplantı düzenlenmiştir. Bu bağlamda, İSAV tarafından 1987 yılında “Türkiye’de Zekât Potansiyeli” ve 17-18 Kasım 2007 tarihinde İstanbul’da “Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur’ân ve Sünnette Zekât” konulu Tartışmalı İlmi Toplantı; KURAV tarafından 02-03 Ekim 2004 tarihinde Mudanya’da “Zekat Nisabı ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değeri Sempozyumu” düzenlenmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığınca 15-18 Mayıs 2002 tarihinde İstanbul’da düzenlenen “Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı I” ve 12-15 Aralık 2013 tarihinde Afyon’da düzenlenen “Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı VI”da da zekât konusu gündeme alınmıştır.

Şüphesiz bu çalışmaların hepsinin büyük faydası ve önemli katkıları olmuştur. Ancak zekâta tabi malların genişleyip genişlemeyeceği, nisabın belirlenmesinde içtihat yapıp yapılamayacağı, borçların zekâta mahsup edilmesi, şirketlerin zekâtının hesaplanması ve ödenmesi, altyapı yatırımlarına zekâtın sarf edilip edilemeyeceği ve benzeri pek çok konuda bilginlerin yaklaşımı farklı olduğu için son nokta konulamamıştır. Bu konuda daha çok çalışma yapılacağı görülmektedir. Nitekim 15-19 Ekim 2015 tarihlerinde Konya’da düzenlenecek olan “II. Uluslararası İslâm Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi”nin beş ana konusundan biri zekâta ayrılmıştır. Her çalışmanın bu problemlerin çözü-

müne katkı sağlayacağına inanıyorum. Ben de bu mütevazı çalışmamla, bu tartışmalara bir katkı sağlamayı düşündüm. Doğrusunu en iyi Allâh bilir...

IV. KİTABIN HAZIRLANMASINDA TAKİP EDİLEN METOT

Zekât, İslâm'ın beş temel esasından biri olduğu için aslı kaynaklara; bireysel ve toplumsal önemli fonksiyonlar icra eden sosyal bir müessese olduğu için de, bu kaynakların yanında fer'î kaynaklara, mer'î mevzuat ve hukuk kitaplarına ve sosyal bilimlerde yazılan eserlere müracaat edilmesi gerekmektedir.

Zekâta tabi malları, bunların nisap ve zekât oranlarını belirlemek için öncelikle kitap ve sünnete müracaat ettim. Kur'ân-ı Kerîm, kıyamete kadar bütün zaman ve toplumlara hitap ettiği için, onda çoğunlukla genel hükümler ve temel ilkeler ortaya konmuş; birkaç istisnası hariç hükümlerde detaya girilmemiştir. Zekât konusunda da durum böyledir. Kur'ân'da altın, gümüş, toprak mahsulleri ve kazancın zekâta tabi olduğuna işaret edilmiş; zekâtın sarf yerleri belirlenmiş ve İslâm iktisadının temel ilkelerine ve zekâtın bazı hedeflerine dikkat çekilmiştir.³⁹ Kur'ân, İslâm'ın anayasası mesabesinde olduğu için, diğer deliller bu temel ilke ve hedefler doğrultusunda anlaşılmalı ve yorumlanmalıdır. Ben de bu kipta, buna dikkat etmeye çalıştım.

Zekât konusunda sünnetin belirlenmesinde, öncelikle kütüb-i sitte, İmâm Mâlik'in (ö. 179/795) Muvatta'ı, Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) Müsned'i gibi meşhur kaynaklarda geçen hadislerle ve başta hulefâ-i raşidîn olmak üzere saha-be uygulamasına müracaat ettim. Hadisleri alırken, zayıf hadisleri kullanmamaya gayret ettim. Fakat başka bir delil veya

39 Bakara 2/219, 267; En'am 6/141; Tevbe 9/34, 103; Zâriyât 51/19; Haşr 59/7.

temel ilke ile desteklendiğinde bunlardan da yararlandım. Buhârî ve Müslim gibi sahihlik iddiasında bulunulan kaynaklarda yer alan hadisleri güvenilir bulmakla birlikte, bunlarda geçen her hadisin mutlak sahih olduğu şeklinde önyargılı davranmadım. Çünkü bu kitaplarda da zayıf hadisler bulunmaktadır. Fıkıh kitaplarında geçen hadisleri almakta ihtiyatlı davrandım; Nasbu'r-Râye gibi hadisleri tahrîc eden kitaplara baktım.

Nasların anlaşılması ve yorumlanmasında değişik tefsirler, hadis kitapları ve şerhleri ile fıkıh kitaplarına müracaat ettim. Ayrıca bu konuda sadece meselenin açıklanmasıyla yetinmeyip, arkasındaki hikmet ve sırrı yorumlamaya çalıştım. Çünkü dini hükümler, kulların dünya ve ahiret yararları için konulmuştur. Nitekim dinin bütün hükümleri incelendiğinde bu açıkça görülmektedir.⁴⁰ Fakat maslahat prensibi denilince akla gelen İslâm bilginlerinin başında yer alan Şatıbî, “İbadetlerde asıl olan taabbudî olmasıdır, bunların anlamına bakılmaz... muamelâtta ise, anlamına bakılır.” demiş ve bu konuda pek çok delil getirmiştir.⁴¹ Bu zekâtın taabbudî olduğu ve burada hükümlerin amacına ve maslahata bakılmayacağı anlamına gelmez. Çünkü zekât, ibadetler arasında namaz ile birlikte zikredilmiş olsa da, sırf ibadet değildir. Zekât, devlet ile sermaye sahibi arasındaki; devletin aradan çıktığı durumlarda da sermaye sahibi ile fakir arasındaki bir ilişki olduğu için, ibadet olmaktan muamelât olmaya daha yakındır. Nitekim harâc, emvâl, el-ahkâmü's-sultâniyye türü malî ve idarî konuları işleyen fıkıh kitaplarında zekât önemli bir yer tutmaktadır. Dolayısıyla zekâtı, sırf ibadetler arasında değil kamu hukuku ve maliye arasında değerlendirmek uy-

40 Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed eş-Şâtıbî, *el-Muvafakât*, Huber 1997, 2/9-13.

41 Şâtıbî, *el-Muvafakât*, 1/440, 2/357.

gun olur. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, nassın belirttiği hususlardan da tamamen çıkmamak gerekir. Aksi halde zekât, dini bir ibadet olma esprisini kaybeder ve beşerî düzenlerdeki vergiye dönüşür.

Hız. Ebû Bekir (ö. 13/634) zamanında, Hız. Ömer'in (ö. 23/644) teklifiyle müellefe-i kulûba zekâtta pay verilmemesi ve Hız. Ömer'in at ve anber için zekât belirlemesi, zekâtta maslahata riayetin mümkün olduğunu göstermektedir.⁴² Aynı şekilde Hız. Peygamber (s.a.s.)'in, Muâz b. Cebel'i (ö. 17/638) Yemen'e gönderirken ona, buğdaydan buğday, koyundan koyun, deveden deve almasını emretmesine⁴³ rağmen onun, Yemen halkına daha kolay, Medine'deki Müslümanlar açısından da daha yararlı olduğu için, dokudukları kumaşla zekâtı ödemelerini kabul etmesi⁴⁴ de zekâtta maslahata itibar edilebileceğini göstermektedir.

Kitabın hazırlanmasında İslâm bilginlerinin görüşlerinden önemli ölçüde yararlandım. Klasik kaynaklarımızda, zekât ve hükümleri ile ilgili detaylı bilgiler, geniş açıklamalar bulunmaktadır; tefsir, hadis ve fıkıh kaynaklarında, İslâm bilginleri kendi alanlarıyla ilgili görüşlerini ortaya koymuşlar ve geriye büyük bir hazine bırakmışlardır. Selefin bırakmış olduğu bu zengin mirastan yararlanmadan zekât konusunda tam bir değerlendirme yapılması mümkün değildir.

İslâm bilginlerinin görüşlerinden yararlanırken onların icmâ ettiği konularda, onlara uydum. Çünkü bütün İslâm

42 Ebû Yûsuf Ya'kûb b. İbrâhîm, *Kitâbu'l-Harâc*, Beyrut 1979, 75-77, 82-94; Hamîd b. Zenceviye, *Kitâbu'l-Emvâl*, 2/759-3/1282; Ebû Ubeyd, *Kitâbu'l-Emvâl*, 445-728; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 4/119; Zeylâi, *Nasbu'r-Râye*, Beyrut 1997, 2/359; Menbecî, Ebû Muhammed Ali b. Zekerîya, *el-Lübâb fi'l-Cem'i beyne's-Sünneti ve'l-Kitâb*, Dimaşk 1994, 1/348; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 5/227.

43 Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, Haydarabad 1352, 4/125.

44 Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, 4/113; Beyhakî, *Ma'rifetü's-Süneni ve'l-Âsâr*, Kahire 1991, 9/320-321.

bilginlerinin bir hüküm üzerinde birleşmesi, onların ayet, hadis, maslahat gibi sağlam bir delile dayandıklarını gösterir. Ancak icmâ edilen hususlar çok azdır. İcmâ olduğu nakledilen pek çok konuda ihtilaf olduğu görülmektedir. Nitekim sahabeden sonra icmâ'ın vuku bulup bulmadığı usulcüler tarafından tartışılmıştır.⁴⁵ Bu konuda Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) “*Bir konuda icmâ olduğunu iddia eden yanılmıştır. Çünkü insanlar belki farklı görüş ortaya koymuşlardır da, kendisine ulaşmadığı için o bilmiyordur. Bunun için, ‘Bu konuda farklı görüş olduğunu bilmiyoruz.’ demesi uygun olur.*” demiştir.⁴⁶

İcmâ edilmeyen konularda, dört mezhebin görüşlerinin yanında, başta Râşid Halifeler, Hz. Âişe (ö. 58/678), Abdullah b. Mes'ûd (ö. 32/652), Abdullah b. Ömer (ö. 73/692), Abdullah b. Abbâs (ö. 68/687-88), Muâz b. Cebel (ö. 17/638) olmak üzere sahabenin, İbn Müseyyeb (ö. 94/713), Ömer b. Abdülaziz (ö. 101/720), Zührî (ö. 124/742), Nehaî (ö. 96/714), Hasan Basrî (ö. 110/728), Atâ (ö. 114/732), Şa'bî (ö. 104/722), Mekhûl (111/730) gibi tâbii bilginlerinin ve Sevrî (ö. 161/788), Evzaî (ö. 157/774), Taberî (ö. 310/923), Dâvûd ez-Zâhirî (ö. 270/884), Ebû Ubeyd (ö. 224/838) gibi daha sonraki dönemlerde yaşayan bilginlerin görüşlerine müracaat ettim. Bunların yanında ehl-i sünnetin dışında kabul edilen Zeydiyye, Câferiyye'nin görüşlerini de dikkate aldım. Bu görüşlerden yararlanırken, herhangi bir mezhebe bağlı kalmadım; delil olarak daha kuvvetli, İslâm'ın ruhuna ve maksatlarına, günümüz ekonomik şartlarına en uygun olduğunu düşündüğüm görüşleri tercih ettim. Bazen klasik dö-

45 Muhammed Ebû Zehra, *Usûlü'l-Fıkh*, 199-202; Abdülkerim Zeydân, *el-Vecîz fi Usûli'l-Fıkh*, 189-192; Abdulvehhâb Hallâf, *İlmu Usûli'l-Fıkh*, 48-50; Zekiyyüddîn Şa'bân, *Usûlü'l-Fıkhî'l-İslâmî*, Beyrut 1971, 97-102; Muhammed Süleyman Abdullah el-Eşkar, *el-Vâdih fi Usûli'l-Fıkh*, Kahire 2004, 125;

46 Muhammed Ebû Zehra, *Usûlü'l-Fıkh*, 202; Zekiyyüddîn Şa'bân, *Usûlü'l-Fıkhî'l-İslâmî*, 103.

nem İslâm bilginlerinin, bazen çağdaş bilginlerin; bazen rey ekolünün, bazen hadis ekolünün, bazen zahirilerin; bazen dört mezhebin, bazen de diğer imamların görüşünü aldım. Bir ayırım yapmadan eski ve yeni eserlerden yararlandım. Fıkıh eserlerinin yanında malî, iktisadî ve sosyal konularda kaleme alınan çağdaş araştırma ve eserlere müracaat ettim. Bunların yanında lügat, tarih, rical, fihrist gibi yardımcı kitaplardan da yararlandım.

Konuyu sunarken ilk olarak konu ile ilgili kavramları sözlük ve ıstılah anlamları ile birlikte açıkladım. Gerektiğinde konunun, güncel mevzuattaki düzenlemesine; iktisat ve sosyal bilimlerdeki yerine, maliye sisteminde uygulanan vergilerle arasındaki benzerlik ve farklılıklara değindim. Kitapta yer alan her konuda fıkıh bilginlerinin görüşlerine yer verdim; hadis, tefsir ve fıkıh kaynakları ile hukuk politikası ve maliye kitaplarında dağınık bir şekilde bulunan bilgileri toplamaya çalıştım. Konuların sonunda kendi değerlendirmelerimi yaptım; sınırlı gücümün yettiğince delillere ve Müslümanların ihtiyaçlarına uygun olarak tercihte bulundum, gerektiğinde çağımızın ekonomik şartlarına ve toplumun ihtiyacına göre yeni yorumlar getirmeye çalıştım. Geçmiş âlimlerimiz zamanında bilinmeyen yeni olay ve problemler hakkında görüş ortaya koymaya gayret ettim.

Birinci Bölüm

Zekâtın Şartları

Zekât kitap, sünnet ve icmâ ile farz olmakla birlikte, her Müslüman zekât ile mükellef değildir; zekâtın farz olması için bir takım şartlar vardır. Namaz ve oruçta olduğu gibi, akıllı, ergin ve Müslüman olmak zekâtta da yükümlülük şartlarındandır. Bunun yanında zekât, sosyal yardımlaşma ve dayanışma anlamı içerdiği ve üçüncü kişilerin haklarını da ilgilendirdiği için, mükellef ve malla ilgili bir takım şartlar daha bulunmaktadır. Bunlara yükümlülük veya vücup şartları denir. Ayrıca zekâtın geçerli olması için, edasında da bazı şartlar aranmaktadır. Bunlara ise, sıhhat şartları denir.

I. YÜKÜMLÜLÜK ŞARTLARI

Kişinin zekâtla yükümlü olması için gereken şartların bir kısmı mükellefle, bir kısmı da mal ile ilgilidir. Şimdi bunlar ayrı ayrı ele alınacaktır.

A. Mükellef ile İlgili Şartlar

Zekâtın farz olması için mükellefte aranan şartlar; Müslüman, akıllı ve ergin olmaktır. Klasik fıkıh kaynaklarında ve bazı ilmihallerde buna, bir de hürriyet şartı ilave edilmektedir.

1. Müslüman olmak

Kişinin zekâtla mükellef olması için Müslüman olması gerektiği konusunda İslâm bilginleri ittifak etmiştir¹; ancak İbn Hazm (ö. 456/1064), gayrimüslimin de zekâtla yükümlü olduğunu ve zekâtını ödememesi durumunda bundan dolayı da azap göreceğini, fakat zekâtını ödese de, kâfir olduğu için geçerli olmayacağını söylemiştir.² İbn Hazm'a (ö. 456/1064) göre, kâfirlerin ahirette cehenneme giriş sebeplerini açıklarken "Yoksulları doyurmazdık."³ demeleri ve "zekâtı vermeyen ve ahireti de inkâr eden müşriklerin vay haline!"⁴ ayeti, kâfirlerin de zekâtla mükellef olduğunu göstermektedir. İslâm bilginlerinin çoğunluğu ise, zekât ibadet olduğu ve kâfirler de ibadetle yükümlü olmadığı için, gayrimüslimlerin zekâtla mükellef olmadığını söylemiştir. Bunun bir sonucu olarak da gayrimüslim bir kimse Müslüman olunca, kâfir iken geçen zamanlar için zekât ödemekle yükümlü tutulmamaktadır. Nitekim Kur'an'da, "Rasûlüm kâfirlere, 'Düşmanlığa son verip inanırsanız, geçmiş günahlarınız bağışlanır. Fakat inkâra devam ederseniz, öncekilerin başına gelen sizin de başınıza gelir.' de!" buyrulmaktadır.⁵ Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.s.), Muâz'ı (ö.

-
- 1 Alâuddin Ebû Bekir b. Mes'ûd el-Kasâni, *Bedâi'u's-Sânâi' fi Tertibi's-Şerâi'*, Beyrut 1986, 2/4; Ebû'l-Hasen Ali b. Ebû Bekir b. Abdülcélil el-Merginânî, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedi'*, İstanbul 1986, 1/96; Fahrüddin Osman b. Ali ez-Zeylâi, *Tebyinü'l-Hakâik Şerhu Kenz'id-Dekâik*, Bulak 1313, 1/253; Ebû Abdullah Muhammed b. Yûsuf b Ebû'l-Kâsım el-Abderî, *et-Tâc ve'l-İklil li-Muhtasarı Halil*, Beyrut 1398, 2/339; Ebû'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Rüşd el-Kurtubî, *Bidâyetü'l-Müctehid Nihâyetü'l-Muktesid*, yy. 1982, 1/245; Muvaffakuddin Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Makdisî, *el-Muğni*, Beyrut 1997, 2/488-490; Ebû Zekeriyya Muhyiddin b. Şeref en-Nevevî, *Kitâbu'l-Mecmû' Şerhu'l-Muhezzebi li's-Şirâzi*, Cidde ty, 5/297-299.
 - 2 Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saïd İbn Hazm, *el-Muhallâ*, Mısır 1349, 5/208-209.
 - 3 Müddessir 74/44.
 - 4 Fussilet 41/6-7.
 - 5 Enfal 8/38.

17/638) Yemen'e gönderirken; "İlk olarak onları, Allâh'tan başka ilah olmadığı ve benim Allâh'ın elçisi olduğumu açıkça kabul etmeye çağır. Bunu kabul ederlerse, Allâh'ın, bir günde beş vakit namaz kılmayı emrettiğini bildir. Onu yerine getirirlerse, Allâh'ın, zenginlerden alınıp fakirlere dağıtılmak üzere sadakayı farz kıldığını bildir." buyurmuştur.⁶ Bu da, kişinin ibadetle yükümlü olması için önce iman etmesi gerektiğini göstermektedir. İbn Hazm'ın (ö. 456/1064) zikrettiği ayetler ise, müşriklerin zekâtla mükellef olduğu şeklinde değil de, onların vasfının böyle olduğu şeklinde anlaşılmalıdır.

Müslüman iken dinden çıkan ve sonra tekrar Müslüman olan kimse ile önceden beri kâfir olan kimse arasında Hanefî, Mâlikî ve Hanbelîler bir ayırım yapmazlar; kâfirler zekât vermekle yükümlü olmadığı gibi, bunlar da, Müslüman olduktan sonra, önceki zaman için zekât vermekle yükümlü değildir. Bu konuda, kâfir olmadan önce zimmetine geçen zekât ile kâfir iken geçen zamanlar arasında fark yoktur.⁷ Şâfiîler ise, dinden çıkan kimsenin, daha önce zimmetinde olan zekât borcu düşmeyeceği görüşündedir. Dinden çıktıktan sonra geçen süre içinde ödemediği zekât borcu konusunda ise iki görüş bulunmaktadır; bunlardan zekâtın düşmeyeceği görüşü daha kuvvetlidir. Diğer taraftan mürtet, küfürde geçen süre içinde zekât vermişse, bu geçerli olur.⁸

2. Akıllı ve Ergin Olmak

Ergenlik, kişinin dinen mükellef sayılıp, yetişkin insan statüsünü kazandığı, ferdi ve toplumsal görev ve sorumlulukların başladığı dönemdir. Akıl, ferdin psikolojik ve manevi olgunluğunu, ergenlik ise biyolojik ve maddi yetişkinliğini

6 Buhârî, "Zekât" 1; Müslim, "İman" 31; Tirmizî, "Zekât" 6; Ebû Dâvûd, "Zekât" 4.

7 Kâsânî, *Bedâi'u's-Sânâi'*, 2/4;

8 Nevevî, *el-Mecmû'*, 5/299-300.

ifade eder. Akıllı olarak buluş çağına erişen kimse, tasarruf ehliyetine sahip olup, dini hükümlere muhatap olduğu gibi bütün tasarruflarından da sorumlu olur. Akıllı olmayan, dini yükümlülüklerle muhatap olmadığı gibi, bunların ferdi ve toplumsal sorumlulukları da sınırlıdır.⁹ Ancak zekât, sosyal yardımlaşma ve dayanışma anlamı içerdiği ve üçüncü kişilerin haklarını da ilgilendirdiği için, akıl ve buluş şartı, tartışma konusu olmuştur.

Hanefilere göre, akıllı ve ergin olmak zekâtın yükümlülük şartıdır. Diğer ibadetlerde olduğu gibi, zekâta da bu şartlar aranmaktadır. Bu sebeple, çocuklar ve sürekli deli olanlar zekâta yükümlü olmadığı gibi, veli veya vasilerinin de onun adına zekât vermesi gerekmez. Fakat oşür ve fitır sadakası, kul hakkı kapsamına girdiği için, veli veya vasilerinin, onların malından oşür ve fitır sadakasını vermesi gerekir.¹⁰ Ebû Cafer el-Bakır (ö. 114/733), Şa'bî (ö. 104/722), Hasan Basrî (ö. 110/728), İbrâhîm en-Nehâî (ö. 96/714), Ebû Vâil (ö. 82/701), İbn Şübrûme (ö. 144/761) de bu görüştedir.¹¹

İslâm bilginlerinin çoğunluğuna göre ise, çocuk ve delinin malından zekât verilmesi gerekir. Çünkü zekât, ibadet olmasının yanında, yoksulların hakkıdır. Nitekim Kur'an'da, "Mallarında isteyen ve istemeyen yoksullar için pay vardır." buyrulmaktadır.¹² Ashabtan Hz. Ali (ö. 40/661), İbn Ömer (ö. 73/692), Câbir (ö. 78/697), Hz. Âişe (ö. 58/678); tabiînden Atâ (ö. 114/732), Câbir b. Zeyd (ö. 91/711-12), Tâvûs (ö. 106/725), Mücâhid (ö. 103/721), Zührî (ö. 124/742) ve fa-

9 Ebû Zehra, *Usûlü'l-Fıkh*, 327-328, 332-335; Zekiyyüddin Şa'bân, *Usûlü'l-Fıkhî'l-İslâmî*, 275-277, 279-281.

10 Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi'*, 2/4-6; Merginânî, *el-Hidâye*, 1/96; Zeylâi, *Tebyînü'l-Hakâik*, 1/252.

11 Ebû Ubeyd, *Kitâbu'l-Emvâl*, 552-553; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 5/205; Karadâvî, *Fıkhü'z-Zekât*, 1/105.

12 Meâric 51/16.

kihlerden İmam Mâlik (ö. 179/795), İmam Şâfi (ö. 204/820), İmam Ahmed (ö. 241/855), Süfyan es-Sevrî (ö. 161/788), İbn Ebû Leylâ (ö. 83/702), İshâk (ö. 238/853), Ebû Sevr (ö. 240/854) bu görüştedir.¹³

Akıllı ve ergin olmayanların zekâtla yükümlü olmamaları, mallarından zekât verilmezse günahkâr olmayacakları; ahirette sorumlu tutulmayacakları anlamındadır. Çünkü bunların dini sorumlulukları yoktur. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.)'in, “*Yetimin malına veli olan kimse, onunla ticaret yapsın; sadakanın onu tüketmesine göz yummasın!*”¹⁴ buyurması, yetimin malından zekât ödeneceğini göstermektedir. Ayrıca akıllı ve ergin olmayanların mallarından zekât verilmesi, İslâm'ın zekâtta gözettiği hikmete daha uygundur. İslâm, servetin yalnız zenginler arasında dolaşan bir güç olmasını istemez¹⁵; aksine refahın tabana yayılmasını, dengeli ve huzurlu bir toplum kurulmasını ister. Fakirler ihtiyaç içinde kıvranırlarken, bolluk içinde yüzen akıl hastaları ve çocukların mallarından zekât alınmaması, bu amaca hizmet etmez. Nitekim modern vergi prensipleri de, çocuk ve akıl hastalarının malından vergi alınmasını öngörmektedir; Vergi Usulü Kanununa göre vergi yükümlülüğü için kanunî ehliyet şart koşulmamaktadır. Çağdaş İslâm bilginlerinden Muhammed Ebu Zehra, Yusuf Karadâvî, Yunus Vehbi Yavuz, Mehmet Erkal da bu görüştedir.¹⁶

13 Ebû Ubeyd, *Kitâbul-Emvâl*, 549-554; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 1/245; Nevevî, *el-Mecmû'*, 5/300-302; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/488-490; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 5/205; Karadâvî, *Fikhu'z-Zekât*, 1/108.

14 Ebû Bekir Ahmed b. El-Hüseyn b. Ali el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Haydarâbâd 1352, 6/2.

15 Haşr 59/7.

16 Muhammed Ebû Zehra, *et-Tekâfulü'l-İctimâiyyü fi'l-İslâm*, Kahire 1991, 77; Karadâvî, *Fikhu'z-Zekât*, 1/119; Yunus Vehbi Yavuz, *İslâm'da Zekât Müessesesi*, İstanbul 1980, 495; Mehmet Erkal, “Zekât” İlmihal - İman ve İbadetler, TDV İSAM Yayınları, 1/427.

3.Hür Olmak

Klasik fıkıh kaynaklarında hür olmak, zekâtın yükümlülük şartları arasında sayıldığı için, bazı çağdaş eser ve ilmihallerde de, yükümlülük şartı olarak zikredilmektedir.¹⁷ Hâl-buki fıkıh kaynaklarındaki hürriyet şartı, kölelikle ilgilidir. Köle, mal sahibi olamayacağı için, zekâtla mükellef olması da söz konusu değildir. Günümüzde ise, kölelik müessesesi ortadan kalktığı için, artık böyle bir şart bulunmamaktadır.

Mahkûm ve tutuklular, bu kapsama girmezler. Çünkü bunlar, hürriyetleri kısıtlı olsa da, mülkiyet hakkına sahiptir; mal edinebilir, bizzat kendileri veya vekilleri aracılığıyla tasarrufta bulunabilirler.

B. Mal ile İlgili Şartlar

Kur'ân-ı Kerim'de zekâta tabi mallar, altın ve gümüş¹⁸, toprak mahsulleri¹⁹, elde edilen kazançlar, maden ve benzeri yer altı servetleri²⁰ ve diğer mallar²¹ şeklinde belirlenmiştir. Bunların zekâta tabi olması için de, ihtiyaç fazlası olması şart koşulmuş; "*Sana, Allâh yolunda ne harcamayacaklarını soruyorlar. Onlara 'ihtiyaç fazlasını..' diye cevap ver.*" buyrulmuştur.²² Ayrıca zekât olarak verilecek/alınacak malın, temiz ve helal

17 Mehmed Zihni Efendi, *Ni'met-İslâm*, İstanbul 1978, 728; Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük İslâm İlmihali*, İstanbul ty., 331; Hamdi Döndüren, *Delilleriyle İslâm İlmihali*, İstanbul 1991, 489; Yunus Vehbi Yavuz, *İslâm'da Zekât Müessesesi*, 495; Lütfi Şentürk, Seyfettin Yazıcı, *İslâm İlmihali*, Ankara 2014, 294.

18 *Altın ve gümüşü biriktirip Allâh yolunda harcamayan kimselere, can yakıcı bir azabı müjdele!* (Tevbe 9/34).

19 *Hasat zamanında da fakirlerin hakkı olan oşrû verin.* (En'am 6/141).

20 *Kazandıklarınızın ve sizin için yerden çıkardıklarınızın temiz ve helalinden Allâh yolunda harcamın.* (Bakara 2/267).

21 *Onları günahlarından arındırmak için mallarından zekât al ve onlara dua et.* (Tevbe 9/103); *Onların mallarında, isteyen ve istemeyen yoksulların hakkı vardır.* (Zâriyât 51/19).

22 Bakara 2/219.

olması, değersiz olmaması öngörölmüştür: “Ey iman edenler! Kazandıklarınızın ve sizin için yerden çıkardıklarımızın temiz ve helalinden Allâh yolunda harcayın. Almaktan hoşlanmayacağınız değersiz bir malı, sadaka olarak vermeye kalkışmayın. Allâh’ın hiçbir şeye muhtaç olmadığını ve her türlü övgüye layık olduğunu sakın aklınızdan çıkarmayın!”²³ Kur’ân-ı Kerim’de, zekâta tabi mallarla ilgili bunların dışında başka bir şart belirtilmemiştir.

Hz. Peygamber’in hadislerinde, zekâta tabi mallar ve bazı şartları ile ilgili açıklamalar bulunmaktadır: Sevgili Peygamberimiz zekât memurlarına verdiği talimatlarda, hangi mallardan, ne kadar ve nasıl zekât alınacağını öğretmiştir. Rasûlullâh’ın bu açıklamaları ile asr-ı saadette ve hulefâ-i râşidîn dönemindeki uygulamalar doğrultusunda İslâm bilginleri, zekâta tabi malların şartlarını belirlemeye çalışmıştır.

Klasik fıkıh kaynaklarında, malın zekâta tâbi olması için, “tam mülk”, “artıcı”, “ihtiyaç fazlası olması”, “nisap miktarına ulaşması” ve “üzerinden bir yıl geçmesi” şart koşulmuştur.

1. Tam Mülkiyet.

Bir malın zekâta tâbi olması için tam mülk olması gerekir. Tam mülkiyet ise, mal sahibinin, hem malın kendisinde, hem de menfaatinde dilediği gibi tasarruf etme yetkisine sahip olması demektir. Buna göre, kişinin zekâtle yükümlü olması için, malın fiilen elinde veya tasarrufu altında bulunması, malda başka birinin hakkı bulunmaması ve maldan doğan faydanın da kendine ait olması gerekir. Bu sebeple kişi, mülkiyetinde olduğu halde tasarruf edemediği mallar ile elinde bulunduğu halde mülkiyetinde olmayan malların zekâtını vermekle yükümlü değildir. Bunun için, rehin olarak verilen mal, henüz teslim alınmayan mehir zekâta tabi değil-

23 Bakara 2/267.

dir. Ancak Mâlikîler, Şâfîiler ve Hanbelîler, teslim alınmayan mehrin alacak hükmünde olduğunu söylemiştir. Bunun yanında, mülkü olduğu halde, fiilen yararlanılamayan mallar da zekâta tabi değildir. Bu itibarla, kaçıp ele geçirilemeyen hayvan, kaybolan, denize düşen, gasp edilen mal, inkâr edilen ve bir belgesi de bulunmayan alacak zekâta tabi değildir. Fakat Şâfîilere göre, malın elde bulunmayışı zekât yükümlülüğünü kaldırmaz. Bu mallar ele geçince, geçmişe doğru tahakkuk eden zekâtlarının da verilmesi gerekir.²⁴

Haram yollarla elde edilen malın da zekâtı yoktur. Çünkü bu mallar, elinde bulunduranın mülkü değildir; bunların sahibi var ve biliniyorsa ona iade edilmesi, sahibi yok veya bilinmiyorsa, karşılığında sevap beklenmeksizin fakire veya kamu yararına harcamak suretiyle elden çıkarılması gerekir.²⁵ Zira Yüce Allâh, helal olmayan malı kabul etmez. Nitekim Kur'ân'da, "Ey iman edenler! Kazandıklarınızın temiz ve helalinden ve sizin için yerden çıkardıklarımızdan Allâh yolunda harcayın. Almaktan hoşlanmayacağınız değersiz bir malı, sadaka olarak vermeye kalkışmayın. Allâh'ın hiçbir şeye muhtaç olmadığını ve her türlü övgüye layık olduğunu sakın aklınızdan çıkarmayın!" buyrulmaktadır.²⁶

Borçlu, borcuna karşılık elinde bulunan malın zekâtını vermekle yükümlü değildir. Çünkü bu mal, sonuç olarak alacaklındır. Bu sebeple İslâm bilginlerinin çoğunluğu, zekâtın ödenmesi mükellefin kendisine bırakılan altın, gü-

24 Kāsânî, *Bedâi'u's-Sanâi'*, 2/9-11; Ebû İshak eş-Şirâzî, *el-Mühezzeb fi Fikhi'l-İmâmî's-Şâfîî*, Dimeşk 1996, 1/462; Nevevî, *el-Mecmû'*, 5/313-316, 506; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/488-490, 642-643; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 1/245; Karadâvî, *Fikhu'z-Zekât*, 1/130; Vehbe Zuhaylî, *el-Fikhu'l-İslâmiyyu ve Edilletuhu eş-Şâmilu li'l-Edilleti's-Şer'iyyeti ve'l-Ârâi'l-Mezhebiyyeti ve Ehemmi Nazariyyâti'l-Fikhiyyeti ve Tahkiki'l-Ehadisi'n-Nebeviyyeti ve Tahricihâ ve Fihriyetin Elifbâiyyetin li'l-Mevdû'âti ve Ehemmi Mesâilî'l-Fikhiyyeti*, Dimeşk 1985, 2/741-744.

25 Karadâvî, *Fikhu'z-Zekât*, 1/133-135.

26 Bakara 2/267.

müş, para gibi gizli mallarda borcun etkili olacağı; toprak mahsulleri ve hayvanların zekâtında etkili olmayacağı görülmüştür. Fakat Şâfilere göre, borç alınan mal tam mülktür; bu sebeple, üzerinden bir yıl geçmesi halinde zekâtının verilmesi gerekir.²⁷

Buna karşılık, kuvvetli veya tahsil edilmesi mümkün alacakların zekâtı verilmelidir. Bu konuda İslâm bilginlerinin çoğunluğu, borçlu tarafından kabul edilen ve ödeme imkânı bulunan borçların zekâta tabi olduğu görüşündedir. Fakat tahsil edilmesi beklenmeyen alacağın zekâtı, alınabilirse ödenir. Bu durumda, Şâfiî ve Hanbelî bilginlere göre, geçmiş yılların tamamının zekâtı ödenmelidir; Mâlikî bilginlere göre ise, sadece son bir yılın zekâtını ödemek yeterlidir.²⁸ Hanefî bilginler ise, alacağın zekâtı konusunda detaylı bir açıklama getirmiştir. Onlar alacağı üç gruba ayırır²⁹:

a) Kuvvetli alacak: Borç verilen paralar ile ticaret mallarının bedeli, kuvvetli alacaktır. Bunlar borçlu tarafından inkâr edilmedikçe, tahsil edildiklerinde geçen senelerin zekâtı verilmelidir.

b) Orta kuvvette alacak: Binek aracı, kullanılan elbise gibi, ticaret için olmayan bir malın bedeli, orta kuvvette alacaktır. Bu tür alacakta da, geçen senelerin zekâtı verilmelidir. Fakat alaktan 200 dirhem tahsil edilmedikçe, zekât borcu-

27 Şemsüddîn es-Serahsî, *Kitabu'l-Mebsût*, Beyrut ty., 2/160; Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi'*, 2/6-7; Zeylâi, *Tebyinü'l-Hakâik*, 1/254-255; Mâlik b. Enes el-Esbahî el-Medenî, *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ*, Beyrut 1994, 1/315, 325-329; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 1/245-246; Ebü Abdullah Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî, *el-Ümm*, Beyrut 1393, 2/50-51; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/633; Şerefüddîn Mûsâ b. Ahmed b. Mûsâ el-Hicâvî, *el-İknâ' fi-Fikhi'l-İmâmi Ahmed b. Hanbel*, Beyrut ty. 1/245.

28 Mâlik b. Enes, *el-Müdevvene*, 1/315; Şâfiî, *el-Ümm*, 2/51; Nevevî, *el-Mecmû'*, 5/506; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/637; Zeylâi, *Tebyinü'l-Hakâik*, 1/256; Karadâvî, *Fikhu'z-Zekât*, 1/136-137.

29 Serahsî, *el-Mebsût*, 2/195; Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi'*, 2/10.

nun ödenmesi zorunlu değildir.

c) Zayıf alacak: Miras, vasiyet, mehir, sulh bedeli, diyet gibi alacaklardır. Bu tür alacak zekâta tâbi değildir. Tahsil edildikten sonra, nisap, üzerinden bir yıl geçmesi gibi diğer şartların gerçekleşmesi durumunda zekâta tâbi olur.

Satın alınıp henüz teslim alınmayan mal da, zekâta tabidir. Aynı şekilde, yolcu olan kimse, her ne kadar malı yanında olmasa da, zekâtını vermekle yükümlüdür. Çünkü bunlar, o mala sahiptirler ve diledikleri gibi tasarruf edebilirler.

2. İhtiyaç Fazlası Olma

Zekâta tâbi mallarda aranan en önemli, hatta belki de yegâne şart, malın “ihtiyaç fazlası” olmasıdır. Bir malın ihtiyaç fazlası olması ise, “temel ihtiyaçlardan fazla olması” ve “borç karşılığı olmaması” demektir.

a) Temel İhtiyaçlardan Fazla Olması

İslâm bilginlerinin bir kısmına göre, malın zekâta tabi olması için ayrıca “ihtiyaç fazlası olma” şartı aranmaz; bu nitelik, malın “artıcı olma” şartına dâhildir. Çünkü temel ihtiyaçlar için olan şeyler, genelde artıcı değildir. Nitekim oturlan ev, binilen taşıt, giyilen elbise, kullanılan aletler böyledir. Sonra onlara göre ihtiyaçlar, özeldir; şartlara ve kişilere göre değişir. Bunun için de malın, ihtiyaç fazlası olup olmadığı anlaşılamaz. İhtiyaç fazlası olduğu, pazara sunulması gibi bir şekilde açığa vurulmasıyla olur. Bu da zaten “artıcı olma” anlamına gelmektedir. Diğer bir kısım İslâm bilginine göre ise, zekâta tabi olması için malın artıcı olmasının yanında, “ihtiyaçtan fazla olması” da şarttır.³⁰

30 Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi'*, 2/11; Karadâvî, *Fıkhü'z-Zekât*, 1/151-152.

Hanefî kaynakların genelinde, malın temel ihtiyaçlardan fazla olmasının şart olduğu zikredilmektedir. Hanefî bilginlerden bir kısmı, “temel ihtiyaç”ları ilmi kriterlere uygun bir şekilde açıklamaya çalışır. Bu çerçeveden olarak İbn Âbidîn, temel ihtiyaçları şöyle açıklar: “*Temel ihtiyaçlar, nafaka, mesken, elbise gibi insanı gerçekten helak olmaktan koruyan şeyler ile ev eşyası, ulaşım aracı, meslek aletleri, borç karşılığı olan para gibi, takdire helak olmaktan koruyan şeylerdir.*”³¹

Zekâta tabi olması için malın, “*ihitiyaç fazlası*” olma şartına gerek olmadığını savunan birinci görüş, Hanefî kaynaklarda reddedilmiş ve şöyle denilmiştir: Bu görüşte olanlar, değişim ve yatırım aracı olarak yaratıldığı için parayı, bilfiil gelir getirecek işlerde kullanılmasa bile, *artıcı* kabul etmişlerdir. Bu durumda, eğer “*ihitiyaç fazlası*” olma şartı aranmasaydı, kendisinin ve bakmakla yükümlü olduğu eşi ve çocuklarının gıda, giyim, tedavi gibi ihtiyaçları için olan para nisap miktarına ulaşırsa, zekâtının verilmesi gerekir. Hâlbuki İslam bilginleri, temel ihtiyaçlar için olan paranın nisaba dâhil olmadığını görüşündedir.³²

İslâm bilginleri bu konuda görüş ayrılığına düşseler de, malın zekâta tabi olması için temel ihtiyaçlardan fazla olması şarttır. Çünkü İslâm, kişiyi makul ve taşınabilir yükümlülüklerle sorumlu tutmuş; gücünün yettiğinden daha ağır sorumluluk yüklememiştir. Zekâta da aynı esas gözetilerek, temel ihtiyaç maddeleri zekât dışı bırakılmıştır.

Kur’ân-ı Kerim’de “*Sana, hangi maldan Allâh yolunda harcamaları gerektiğini soruyorlar. Onlara ‘ihitiyaç fazlası maldan...’ diye cevap ver. Düşünmeniz için Allâh, size âyetlerini böyle açıklıyor.*” buyrulmaktadır.³³ Bu ayette geçen “afv” ke-

31 İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, 2/262.

32 İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, 2/262.

33 Bakara 2/219.

limesi, “*ihtiyaç fazlası mal*” olarak tercüme edilmiştir. Nitekim İbn Ömer (ö. 73/692), Mücâhid (ö. 103/721), Atâ (ö. 114/732), İkrime (ö. 105/723), Saîd b. Cübeyr (ö. 94/713), Muhammed b. Ka’b (ö. 108/726), Hasan (ö. 110/728), Katâde (ö. 117/735), Kâsım (ö. 340/951), Sâlim (ö. 106/725), Atâ el-Horasânî, Rebî’ b. Enes (ö. 53/673) ve daha pek çok kişiden, ayette geçen “*afv*” kelimesinin “*ihtiyaç fazlası*” anlamına geldiği rivayet edilmiştir.³⁴ İbn Abbâs’ın (ö. 68/687-88) da, “*Afv, kişinin ailesinden arta kalandır.*” dediği rivayet edilmiştir.³⁵

Hz. Peygamber de zekâtın, ihtiyaç fazlası varlıktan verilmesi gerektiğini bildirmiştir. Müsned’de Ebû Hüreyre’den (ö. 58/678) rivayet edilen bir hadiste Hz. Peygamber, “*Zekât, sadece muhtaç olmayandan alınır. Veren el, alan elden daha hayırlıdır. Harcamaya, önce bakmakla yükümlü olduğun kişilerden başla.*” buyurmuştur.³⁶ Buhârî de bu hadisin baş tarafını, “*Vasâyâ*” babında muallâk olarak nakletmiş³⁷; zekât bölümünde de bir başlığın ismi yapmıştır.³⁸ Bu başlık altında da, yine Ebû Hüreyre’den rivayet edilen, “*Sadakaların en hayırlısı, ihtiyaç fazlasından verilendir. Harcamaya, önce bakmakla yükümlü olduğun kişilerden başla!*” hadisini zikretmiştir.³⁹

Müslim’in rivayet ettiği bir hadiste ise, Rasûlullâh (s.a.s.) kişinin önce kendisine harcaması, daha sonra başkalarına yardım etmesi gerektiğini belirtmiş, “*Harcamaya önce kendinden başla. Eğer artarsa, ailene harca. Ailene harcadıktan sonra*

34 Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi’u’l-Beyân an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, Kâhire ty., 4/337-338; Ebû’l-Fedâ İsmâil b. Keşir ed-Dimeşkî, *Tefstru’l-Kur’âni’l-Azîm*, Kâhire 2000, 2/292-293.

35 Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, 4/337; İbn Keşir, *Tefstru’l-Kur’âni’l-Azîm*, 2/292.

36 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, Beyrut 1997, 12/69, 16/304-305.

37 Buhârî, “*Vasâyâ*”, 9.

38 Buhârî, “*Zekât*”, 18.

39 Buhârî, “*Zekât*”, 18.

da artarsa, akrabalarına harca. Onlardan da artarsa, bu şekilde yakından uzağa doğru harca.” buyurmuştur.⁴⁰

Başka bir hadiste de, kişinin kendinin ve bakmakla yükümlü olduğu kimselerin ihtiyacını karşıladıktan sonra sadaka vermesi gerektiğine şöyle işaret edilmektedir: Hz. Peygamber sadakayı emredince bir adam, “Yâ Rasûlallâh! Benim bir dinarım var; ne yapayım?” dedi. Hz. Peygamber, “Kendine harca!” buyurdu. Adam, “Başka bir dinarım daha var?” dedi. O da, “Çocuğuna harca!” buyurdu. Adam “Bir dinarım daha var?” dedi. Rasûlullâh, “Eşine harca!” dedi. Adam, “Bir dinarım daha var?” dedi. Hz. Peygamber, “Hizmetçine harca!” dedi. Adam, “Bir dinarım daha var?” deyince O, “Sen daha iyi bilirsin; dilediğini yap!” diye cevap verdi.⁴¹

Bu hadisler, kişinin zekâtla mükellef olması için, kendinin ve bakmakla yükümlü olduğu kişilerin ihtiyacını karşılayacak kadar malın yanında, bir miktar daha fazla malının olması gerektiğini göstermektedir. Başka bir ifadeyle Yüce Allâh, zekât ve sadaka portföyünü, kişinin kendisi ve bakmakla yükümlü olduğu ailesi için zorunlu ihtiyaçlarından arta kalan maldan oluşturmuştur. Çünkü insanın kendi ihtiyacı, başkalarının ihtiyacından önceliklidir. Eşinin, çocuklarının ve bakmakla yükümlü olduğu diğer kişilerin ihtiyacı da, kendi ihtiyacı gibidir.

İslâm kişiye, kendisinin muhtaç olduğu şeyi harcamakla yükümlü kılmamıştır. Çünkü refah ve zenginlik, temel ihtiyaçlar için gerekli olan şeylerle meydana gelmez. Bunlar, kişinin yaşaması, ayakta kalması için zorunludur. Dolayısıyla namaz, oruç gibi bedenî ibadetlerle beden ve sağlığın şükürü ifa edilince, temel ihtiyaçlar için olan nimetin şükürü de yerine

40 Müslim, “Zekât”, 41.

41 Ebû Dâvûd, “Zekât”, 45; Hakim, *Müstedrek*, 1/575; İbn Hibbân, *Sahih*, 10/46.

getirilmiş olur. Maddi olarak şükrü ifa edilmesi gereken nimetler ise, temel ihtiyaçlardan fazla olan mallardır. Ancak bu durumda kişi, hadiste belirtildiği şekilde, gönül hoşluğuyla zekâtını öder.⁴² Zira Hz. Peygamber, “*Malmızın zekâtını gönül hoşluğuyla ödeyin!*” buyurmuştur.⁴³

Buna göre temel ihtiyaçlar için gerekli olan mal, zekâta tabi değildir. Ancak arzu edilen her şey, temel ihtiyaç değildir. Çünkü insanın istekleri bitmez; Hz. Peygamber (s.a.s.)’in ifadesiyle, “*insanoğlunun iki vadi altını olsa, üçüncüsünü ister*”.⁴⁴ Özellikle israfın yaygınlaştığı, insanların tüketim yarışına girdiği günümüzde, lüks eşya ihtiyaç kabul edilmektedir. Nere-deyse tahsiniyyât hâciyyât; hâciyyât da zarûriyyât olmuştur.

Bunun için, temel ihtiyaç maddelerinin belirlenmesi, kişilerin kendine ve alışkanlıklarına bırakılmayıp, toplumun ortak değerlerine ve hayat standardına göre belirlenmesi gerekir. Temel ihtiyaçların tespitinde, toplumun kabulleri ve sosyoekonomik şartlar etkilidir. Diğer taraftan ihtiyaçlar, kişisel ve sınırsızdır; zaman, toplum ve şartların değişmesiyle değişir ve gelişir. Bu sebeple, temel ihtiyaçların her bölgeye ve oranın şartlarına, toplumun ekonomik seviyesine göre; hatta kişinin sosyal konumuna göre belirlenmesi ve israfa kaçılması gerekir.

Temel ihtiyaç maddelerinin belirlenmesinde, zekât mükellefinin kendisi ve ailesi dikkate alınır. Eşi ve ne kadar olursa olsun çocukları, nafakasını ödemekle yükümlü olduğu anne ve babası kişinin ailesindedir. Buna göre temel ihtiyaç maddeleri, kişinin kendisinin ve bakmakla yükümlü olduğu aile fertlerinin sağlıklı ve güvenli bir şekilde hayatını devam

42 Kâsânî, *Bedâi’u’s-Sanâi’*, 2/11.

43 Taberânî, *Mu’cemû’l-Kebîr*, 8/115, 138, 174; Heysemî, *Mecma’u’z-Zevâid*, 1/201; Alâuddîn Müttekî el-Hindî, *Kenzü’l-Ummâl*, 1/33, 3/23, 5/295.

44 Tirmizî, “Zühd”, 27.

ettirmesi için gerekli olan şeylerdir. Bir kimsenin yeme, içme, barınma, sağlık, iş ve meslek edinme, ulaşım, seyahat, dinlenme, eğitim gibi tabii ihtiyaçları bu kapsamdadır. Bu konuda, uzman kurum ve kişilerden yararlanılmalı; objektif ve açık kriterler belirlenmelidir.

b) Borç Karşılığı Olmaması

Zekâta tâbi mallarda aranan “tam mülk” ve “temel ihtiyaçlardan fazla olma” şartlarının bir gereği olarak, borç karşılığı elde bulunan mal zekâta tabi değildir. İslâm bilginlerinin çoğunluğu, zekâtın ödenmesi mükellefin kendisine bırakılan altın, gümüş, para gibi gizli mallarda borcun etkili olacağı; toprak mahsulleri ve hayvanların zekâtında etkili olmayacağı görüşündedir. Fakat Şâfilere göre, borç alınan mal tam mülktür; bu sebeple, üzerinden bir yıl geçmesi halinde zekâtının verilmesi gerekir.⁴⁵

Fakihler arasındaki bu ihtilâf, onların zekâtın sırf ibadet mi, yoksa fakirin hakkı mı olduğu noktasındaki farklı değerlendirmelerden kaynaklanmaktadır. Fakirlerin hakkı olduğunu söyleyenler, borcun zekâta engel olacağını kabul etmiştir. Çünkü alacaklıya ödenecek borç, fakire ödenecek zekâttan daha önce borçlunun zimmetinde tahakkuk etmiştir. İbadet olduğunu söyleyenler ise, borçlu olan kimsenin nisap miktarı elinde malı varsa zekât vermekle yükümlüdür demiştir.⁴⁶

Hanefî bilginler ise, alacağın zekâtı konusunda detaylı bir açıklama getirmiştir. Onlara göre borç üç çeşittir:

a) *Şahıslara olan borçlar*. Bunlar zekât malından düşülür,

45 Serahsî, *el-Mebsût*, 2/160; Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi'*, 2/6-7; Zeylâi, *Tebyinü'l-Hakâik*, 1/254-255; Mâlik b. Enes, *el-Müdevvene*, 1/315, 325-329; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 1/245-246; Şâfiî, *el-Ümm*, 2/50-51; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/633; el-Hicâvî, *el-İknâ'*, 1/245.

46 İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 1/246; Karadâvî, *Fıkhü'z-Zekât*, 1/156.

geriye kalan mal nisaptan aşağı ise zekât farz olmaz; nisaptan aşağı düşmezse geriye kalanın zekâtı verilir. Fakat toprak mahsullerinde borç, etkili değildir.

b) Allâh hakkı olarak vacip olan ve kulların da hak sahibi olup isteme hakkı bulunan borçlar. Zekât bu tür olacaktır. Öncelikle bunlar ödenir; daha sonra kalan mal, nisaptan fazla ise zekâtı verilir. Toprak mahsullerinde zekât bir defa ödendiği için, borç mahsulün kendisinden kaynaklanıyorsa, başka zekât söz konusu değildir. Fakat böyle değil de, başka mal ve ürünlerden kaynaklanıyorsa, ondan çıkarılmaz.

c) Kulların isteme hakkı olmayan, fakat Allah için yerine getirilmesi gereken borçlar. Adak ve keffâretler böyle borçlardandır. Bunlar, zekâtın gerçekleşmesine engel değildir. Ayrıca borç hangi neviden olursa olsun, toprak ürünlerinde zekâtın vücûbuna mani değildir.⁴⁷

3.Malın Artıcı Olması

Günümüz iktisat anlayışına göre artıcılık, malın sahibine gelir, kâr, fayda temin etmesi yahut kendiliğinden çoğalma ve artma özelliğine sahip bulunması şeklinde tanımlanabilir.⁴⁸

Gerek Kur'ân-ı Kerim'de, gerekse hadislerde malın zekâta tabi olması için artıcı olması gerektiğine dair açık bir hüküm bulunmamaktadır. İslâm bilginleri, Hz. Peygamber (s.a.s.) ve Hulefâ-i Raşidîn'in uygulamalarına bakarak, o dönemde zekât alınan malların artıcı olduğu sonucuna varmış ve bu vasfın zekâta şart; hatta zekâta tabi olacak mallar için "ortak illet" olduğunu kabul etmişlerdir.⁴⁹

47 Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi'*, 2/6-7; Zeylâi, *Tebyînü'l-Hakâik*, 1/254-255.

48 Karadâvî, *Fıkhü'z-Zekât*, 1/139.

49 Ebû Zehra, *et-Tekâfülü'l-İctimâi*, 68-69; Karadâvî, *Fıkhü'z-Zekât*, 1/141-144, 145-149.

İslâm bilginleri, ulaştıkları bu sonucu, hadislerde hayvanların zekâta tabi olması için yılın çoğunu otlakta geçirmesinin şart koşulması⁵⁰ ve “Müslüman’ın atında ve kölesinde zekât yoktur.”⁵¹ hadisi ile desteklemiştir. Gerçi bu hadis, temel ihtiyaçların zekâta tabi olmamasıyla ilgilidir. Nitekim İmam Nevevî (ö. 676/1277) bu hadisin, şahsi ihtiyaçlarda kullanılan malların zekâta tabi olmadığına delil olduğunu belirtmiştir.⁵² Fakat temel ihtiyaçlar da, artıcı değildir; aksine nafaka olarak eskiyip yok olur gider. Bu sebeple hadis, malın artıcı olması konusunda delil olarak değerlendirilebilir.

Hz. Peygamber (s.a.s.) ve Hulefâ-i Raşidîn’in zekât aldıkları malların artıcı olduğu şöyle açıklanmıştır: Rasûlul-lâh (s.a.s.) ve Râşid Halifeler, para (altın, gümüş), toprak mahsulü, ticaret malı, hayvan ve defneden zekât almıştır.⁵³ Bunlardan hayvanlar, doğurmak, gelişmek, et ve süt vermek suretiyle artmaktadır. Ticaret, kâr sağlamak amacıyla yapıldığı için, ticaret malı da artıcıdır. Toprak ürünleri ve define, bizzat kendileri gelir olduğu için artıcıdır. Para ise, mübadele aracı, değer birimi olduğu ve çalıştırıldığında gelir getirdiği için artıcı kabul edilmiştir. Para, yatırım yapılmayıp saklansa da, tasarruf ve yatırım aracı özelliğini koruduğu için, artıcı kabul edilir.⁵⁴

Buna göre, malın zekâta tâbi olması için fiilen artıcı olması gerekmez; hükmen artıcı olması da zekâta tabi olması için yeterlidir. Nitekim klasik fıkıh kaynaklarında artıcılık, hakîki ve hükmi olmak üzere ikiye ayrılır:

50 Nesâî, “Zekât”, 4; Ebû Dâvûd, “Zekât”, 5.

51 Buhârî, “Zekât”, 44; Müslim, “Zekât”, 8.

52 Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *el-Minhâc Şerhu Sahihi Müslim b. Haccâc*, Beyrut 1392, 7/48, 55.

53 Buhârî, “Zekât”, 31, 35, 37, 42, 54, 55, 65; Ebû Dâvûd, “Zekât” 2, 3, 5.

54 Karadâvî, *Fıkhu’z-Zekât*, 1/141-142.

1. Hakikî artıcılık: Malın, üremesi, kâr getirmesi gibi gerçek anlamda artıcı olmasıdır. Ticaret malları, toprak ürünleri, hayvanlar, defne ve madenler bu tür mallardır.

2. Hükmi (takdîrî) artıcılık: Bir malda, potansiyel olarak artma imkânı bulunmasıdır. Bu özelliğinden dolayı söz konusu mallar, artış gerçekleşmese bile, artıcı sayılır. Altın, gümüş ve para bu tür maldır.⁵⁵

Zekâta malın artıcı olması şart olarak kabul edildiği için fakihler, kişinin temel ihtiyaç maddelerini zekâttan muaf tutmuşlardır. Bu çerçeveden olarak binek hayvanları, özel otomobiller, oturulan evler ve ev eşyaları, marangoz, demirci, berber gibi sanatkarların takım ve tezgâhları zekâta tâbi değildir. Bunun yanında artıcılık vasfını geçici veya devamlı kaybeden mallar da zekâta konu olmaz. Çalınan, gasp edilen, kaybolan mallarla ödenmesinden ümit kesilen alacaklar da, bu kapsamda değerlendirilerek ele geçmedikçe zekâttan muaftır.

Bu açıklamalar ışığında mallar, artıcılık bakımından üçe ayrılabilir:

1- *Artıcı olmayan mallar*. İnsanın temel ihtiyaçlarından sayılan mesken, sanatkarların takım ve tezgâhları ve benzeri mallar. Bunlar zekâta tabi değildir.

2- *Artıcı mallar*. Gelir, kâr getiren yahut kendiliğinden çoğalan mallar. Bunlar zekâta tabidir.

3- *Hem kişinin temel ihtiyaçlarından sayılan ve hem de artıcı olan mallar*. Altın ve gümüşten yapılmış kadın süs eşyası, çalıştırılan hayvanlar gibi mallar. İslâm bilginleri bu tür malın

55 Kāsânî, *Bedâi'ü's-Sanâi'*, 2/13; Zeylâi, *Tebyinü'l-Hakâik*, 1/256; Muhammed Emîn İbn Abidin, *Hâşiyetü Reddî'l-Muhtâr ala'd-Dürri'l-Muhtâr Şerhi Tenvîri'l-Ebsâr*, İstanbul 1984, 2/262-263.

zekâta tabi olup olmayacağı konusunda ihtilaf etmiştir. Hanefiler altın ve gümüşten yapılan kadın süs eşyalarını, Mâlikîler çalışan hayvanları aslen artıcı kabul ettikleri için zekâta tabi olduğunu söylerken; Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelîler mubah olan kadın süs eşyasını, ihtiyaç olduğu için artıcı olmadığını kabul eder ve zekâttan muaf olduğunu söyler.⁵⁶

Yukarıda açıklandığı üzere İslâm bilginleri, malın zekâta tabi olması için “artıcı olması”nı şart koşmuşlardır ve bu şart, naslarda geçmemektedir. Fakihler, zekâta tabi mallara bakarak bunların artıcı olduğu kanaatine ulaşmış ve bu vasfın zekâta şart olduğunu söylemişlerdir. Aslında konuyla ilgili açıklamalara bakıldığında, “artıcı olma” vasfının, “ihtiyaç fazlası olma” şartı altına dâhil edilebileceği görülür. Zaten Kur’ân’da zekât malı ile ilgili olarak, ihtiyaç fazlası olması ile temiz ve helal olması dışında başka bir şart koşulmamaktadır. Klasik kaynaklarda yer alan malın “nisap miktarında” ve “*üzerinden bir yıl geçmiş*” olması şartları da, aslında “ihtiyaç fazlası” olması şartı altında toplanabilir. Çünkü malın nisap miktarında olması, ihtiyaç fazlası olmasının ölçütü; *üzerinden bir yıl geçmesi* ise bunun kesinleşip yerleşmesidir.

Nitekim işletilmeyen para ve sadece erkek veya dişi olarak bulunan deve, sığır ve davarın zekâta tabi olduğu İslâm bilginlerince kabul edilmiş ve buna “paranın hükmi artıcı olması, hayvanların ise etinin artması ve süt elde edilmesi ile artıcı olduğu” yorumu getirilmiştir.⁵⁷ Fakat bu yorum çok isabetli görülmemektedir. Nitekim Şâfiî bilgin Şîrâzî (ö.

56 Serahsi, *Mebûât*, 3/297; Kâsânî, *Bedâ’î*, 2/18; Merğînânî, *Hidaye*, 1/104; İbn Hümâm, *Fethü’l-Kadîr*, 2/215; Mâlik, *Müdevvene*, 1/305, 357; Derdir, *eş-Şerhu’l-Kebîr* (Desûkî ile birlikte), 1/460; *Şerhu Muhtasarı Halîl*, 2/182-183; Şâfiî, *Ümm*, 2/40-42; Nevevî, *Mecmû’*, 5/515-529; İbn Kudâme, *Şerhu’l-Kebîr*, 2/605-619; İbn Kudâme, *Muğnî*, 2/603-606.

57 Serahşî, *el-Mebûât*, 2/166, 188; Kâsânî, *Bedâ’î’u’s-Sanâ’î*, 2/35; Zeylâ, *Tebyînü’l-Hakâik*, 1/266

393/476), gasp edilen malların zekâta tabi olmamasının gerekçesi olarak “artıcı olmaması” vasfının zikredilmesini eleştirerek, “Artıcı olmadığı için zekât düşmez. Çünkü aralarında dışı bulunmayan erkek hayvanlar artıcı olmadığı halde, zekâtlarının verilmesi gerekir.” demiştir.⁵⁸ Et ve sütünden yararlanmayı artıcılık şeklinde açıklamak doğru bir yaklaşım değildir. Çünkü sadece erkek ve gelişimini tamamlamış hayvanların etinin artması ve sütünden yararlanılması söz konusu değildir⁵⁹; fakat bunlardan yine de zekât ödenmesi gerekir. Diğer taraftan, zekâtın illeti olarak artıcılık vasfını belirledikten sonra, parayı çalıştırılmasa da potansiyel artıcılık vasfı olduğu için hükmen artıcı kabul etmek ve artırılmamasının suçunu para sahiplerine yüklemek isabetli olmasa gerektir. Herkesin ticareten anlaması, parasını işletmesi düşünülemez. Dolayısıyla malın zekâta tabi olmasının illetini, Kur’ân’da belirtilen “ihtiyaç fazlası olması” olarak kabul etmek gerekir.

4.Nisap

Sözlükte her şeyin aslı, kökü, özü; bıçak sapı, güneşin battığı yer, bulunması gereken asgari miktar, adet gibi anlamlara gelen nisap, dini bir kavram olarak, zekât, sadaka-i fitır, kurban gibi mali ibadetlerle yükümlü olmak için belirlenen ölçüdür. Borcundan ve aslî ihtiyaçlarından fazla olarak bu kadar mala sahip olan kişinin zekât ve sadaka alması helal olmadığı gibi sadaka-i fitır vermesi ve kurban kesmesi de gerekir.⁶⁰

Hz. Peygamber (s.a.s.) zekât nisabını, yaşadığı dönemin

58 Şirâzi, *el-Mühezzeb*, 1/463.

59 Bk. Giresun Valiliği İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü “Entansif Besicilik” Broşürü (Giresun 2014).

60 Ebû'l-Fadl Cemâlüddin Muhammed b. Mükerrerem b. Manzûr el-Mısri, “ne-sabe”, *Lisânü'l-Arab*, Beyrut ty., 1/761; Komisyon, “Nisâb” *el-Mu'cemu'l-Vesit*, yy. 2004, 925.

iktisadî şartlarına göre, geçim kaynaklarını teşkil eden mallardan, o dönem İslâm toplumunun asgarî geçim standardı olarak belirlemiştir. Rasûlullâh (s.a.s.), 40 koyun, 30 sığır, 5 deve, 200 dirhem (561.2 gr.) gümüş, 5 vesk (yaklaşık 650 kg.) toprak mahsulü ve 20 miskal (80.18 gr.) altından az malın zekâta tabi olmadığını; bu miktara ulaşınca zekâtının verilmesi gerektiğini belirtmiştir.⁶¹

Hadislerde belirlenen bu ölçülerin değeri birbirine denk veya yakındır.⁶² Nitekim nisap olarak belirlenen beş deve-den ve 40 koyundan bir koyun alınması⁶³, bunların birbirine denk olduğunu göstermektedir.

Bu ölçülerin birbirine yakın olduğunu gösteren delillerden biri de, gümüş ve devenin nisabını belirten hadistir. Söz konusu hadiste Hz. Peygamber (s.a.s.), “Beş vesk hurmanın, beş ûkiyye gümüşün ve beş devenin altındaki malda zekât yoktur.” buyurmuştur.⁶⁴ Buhârî ve Müslim’de geçen bir hadiste, Hz. Peygamber (s.a.s.)’in, Câbir’den (ö. 78/697) devesini bir ûkiyyeye satın aldığı bildirilmektedir.⁶⁵ Dolayısıyla nisap miktarı olan “beş deve” ile “beş ûkiyye” birbirine denktir. Diğer taraftan bir ûkiyye, 40 dirhemdir.⁶⁶ Tanesi 40 dirhemden beş deve, 200 dirhem eder ki, bu da gümüşün nisabıdır.

Diyetle ilgili bazı hadislerde, Hz. Peygamber (s.a.s.) zamanında 100 devenin fiyatının 400 dinar ile 800 dinar ara-

61 Bk. Buhârî, “Zekât” 31, 37, 41; Müslim, “Zekât” 1-6, Tirmizî, “Zekât” 3, 4, 5, 7; Ebû Dâvûd, “Zekât” 1, 4; Nesâî, “Zekât” 5, 8, 10; İbn Mâce, “Zekât”, 6, 9, 12, 13.

62 Kamil Miras, *Sahih-i Buhâri Tecrid-i Sarih Tercümesi ve Şerhi*, 5/88, 126.

63 Bk. Buhârî, “Zekât” 37; Tirmizî, “Zekât” 4; Ebû Dâvûd, “Zekât” 4; Nesâî, “Zekât” 5; İbn Mâce, “Zekât” 9.

64 Buhârî, “Zekât” 4 31; Müslim “Zekât” 1, 3; Tirmizî, “Zekât”, 7; Ebû Dâvûd, “Zekât”, 2; Nesâî, “Zekât”, 5; İbn Mâce, “Zekât” 6.

65 Buhârî, “Buyû” 16; Müslim, “Radâ” 16.

66 Komisyon, “Mekâdir”, el-Mevsû’atu’l-Fikhiyyeti’l-Kuveyyiyye, Kuveyt İslâm İşleri ve Vakıflar Bakanlığı Yayını, 38/306; Cengiz Kallek, “Ukiyye”, DİA, 42/67.

sında değiştiği, bunun da 4000 dirhem ile 8000 dirheme denk olduğu bildirilmektedir.⁶⁷ Bu da, ortalama bir devenin fiyatının 4 - 8 dinar olduğunu göstermektedir. Buna göre 5 devenin fiyatı, 20 - 40 dinardır. Bu da en ucuzundan 5 devenin fiyatının, altın nisabı olduğunu göstermektedir. Ayrıca bu hadis⁶⁸, dinarın değerinin dirhem değerinin on katı olduğuna; dolayısıyla 200 dirhem ile 20 dinarın değerinin o dönemde eşit olduğuna delalet etmektedir.

Rasûlullâh (s.a.s.) zamanındaki koyun fiyatları da, belirlenen nisapların birbirine yakın olduğunu göstermektedir. Urve (r.a.), Hz. Peygamber (s.a.s.)'in kendisine koyun alması için bir dinar verdiğini, onun da bu parayla iki koyun aldığını, sonra da birini bir dinara satıp, diğer koyunla bir dinarı Hz. Peygamber (s.a.s.)'e getirdiğini anlatmıştır.⁶⁹ Buna göre zekât nisabı olan 40 koyun, 20 - 40 dinar arasında bir fiyata alınabilmektedir. Bu da, en dūřuđünden 40 koyunun, altın ve gümüş nisabı değerinde olduğunu göstermektedir.

Şemsü'l-Eimme Serahsî de, Hz. Peygamber döneminde 5 vesk tahılın, iki yüz dirhem gümüşe eşit olduğunu belirtmiştir.⁷⁰

Bütün bunlar, Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından belirlenen nisapların birbirine denk olduğunu veya en azından birbirine yakın olduğunu göstermektedir. Fakat bu denklik, eşitlik olarak anlaşılmamalıdır. Çünkü hayvan fiyatları, piyasa şartlarına ve hayvanın özelliklerine göre değişebilir. Bunun sonucu olarak da, hayvan fiyatlarında ve nisapların değerinde eşitlik sağlamak mümkün değildir. Zaten yukarıda zikre-

67 Ebû Dâvûd, "Diyât" 20; Nesâi, "Kasâme" 34; İbn Mâce, "Diyât" 6.

68 Ebû Dâvûd, "Diyât" 18-20; İbn Mâce, "Diyât" 6.

69 Buhâri, "Menâkib" 24; Tirmizî, "Buyû" 34; Ebû Dâvûd, "Buyû" 28; İbn Mâce, "Sadakât" 7.

70 Serahsî, *Mebât*, 3/3.

dilen hadislerin bir kısmında da tek bir değer belirlenmemiş; deve için “dört - sekiz”⁷¹, koyun için “yarım - bir”⁷² dinar fiyat belirtilmiştir. Bundan daha yüksek ve daha düşük fiyatlar da bulunmaktadır⁷³; onların hepsi bu çerçevede değerlendirilmelidir. Diğer taraftan nisapta, zekâtın muaf tutulan miktarın bulunması da, tam eşitliğin aranmadığını göstermektedir. Şöyle ki, koyunda, 40 - 120 arasında bir koyun, 121 - 200 arasında iki koyun...; 5-9 devede bir koyun, 10-14 devede iki koyun...; 30-40 sığırda iki yaşına basmış, 40-60 sığırda üç yaşına basmış bir sığır vb. zekât olarak alınmaktadır. 40 koyun 120 koyuna, 121 koyun 200 koyuna... eşit değildir. Dolayısıyla nisapta değer bakımından asgari olarak denklik arandığı ve zekât nisabı olan 20 dinar veya 200 dirhemle, Hz. Peygamber (s.a.s.) zamanında, beş deve veya 40 koyun almanın mümkün olduğu söylenebilir.

Bu durum, müçtehit imamlar ve daha sonraki dönemlerde de uzun süre devam etmiştir. Nitekim 1925 yılında Darbhâne-i Millî tarafından yayınlanan raporda, altın-gümüş oranının Fatih zamanına kadar Abdülmelik b. Mervan zamanındaki uygun olduğu bildirilmektedir.⁷⁴ Ancak daha sonra bu denge bozulmuştur. Kanûnî döneminde yaşayan İmâm Birgivi, kendi zamanında dirhem değerinin düştüğünden yakınmıştır.⁷⁵ Gümüşün altına göre değer kaybı devam etmiş ve günümüzde altın ile gümüş arasındaki denge iyice bozulmuştur. Hz. Peygamber (s.a.v) döneminde 1 dinar 10 dirheme; başka bir ifadeyle 1 gr. altın 7 gr. gümüşe denk iken,

71 Ebü Dâvûd, “Diyât” 20; Nesâî, “Kasâme” 34; İbn Mâce, “Diyât” 6.

72 Buhârî, “Menâkib” 24; Tirmizî, “Buyû” 34; Ebü Dâvûd, “Buyû” 28; İbn Mâce, “Sadakât” 7.

73 Buhârî, “Zekât” 36; Ebü Dâvûd, “Zekât” 4, “Diyât” 18, 20; Nesâî, “Zekât” 5, 10, “Kasâme” 34; İbn Mâce, “Zekât” 10, “Diyât” 6.

74 Kamil Miras, *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, 5/127.

75 Muhammed Pir Ali el-Birgivi, *et-Tarîkatu'l-Muhammediyye fî Beyâni's-Sireti'n-Nebeviyyeti'l-Ahmediyye*, Bombay ty., 216.

günümüzde 1 gr. altın yaklaşık 72,4 gr. gümüşe denktir.⁷⁶ Yani 14 asırda gümüş altın karşısında 9,3 kat değer yitirmiştir. Bunun sebebi ise, dünyadaki gümüş arzının altundan fazla olmasıdır.⁷⁷

Eşya ile altın arasındaki denge ise, yakın zamana kadar devam etmiştir. Amerika'nın keşfini müteakip, buradaki altın madenlerinin ortaya çıkması, daha sonra Avustralya ve Güney Afrika madenlerinin işlenmesi, 19 ve 20. Yüzyılda altın ve gümüşün dünya piyasalarında çoğalmasına ve eşya karşısında değer kaybetmesine neden olmuştur. Fakat altın ile hayvan nisabı arasındaki denge, çok fazla bozulmamıştır. Nitekim Kamil Miras, Birinci Dünya Savaşından önce küçük yerlerde altın nisabıyla, rahatlıkla koyun alınabileceğini belirtmiştir.⁷⁸

Ancak altın arzının artması ve hayvancılıktaki gelişmeler, günümüzde nisaplar arasındaki dengeyi tamamen bozmuştur. Bu sebeple nisabın, özellikle ticaret malı ve paranın nisabının belirlenmesinde, nasıl bir metot izlenmesi gerektiği günümüzde tartışma konusu olmuştur. Bir takım İslâm bilgini, gümüşün esas alınması gerektiğini ileri sürerken; bir kısmı hadiste belirlenen nisapların ortalamasının alınması gerektiğini ileri sürmüştür. Çoğunluğu teşkil eden diğer bir kısmı ise, altının esas alınması gerektiğini savunmuştur.⁷⁹ Ancak bunlardan hangisi esas alınırsa alınsın, Hz. Peygamber (s.a.s.)'in belirlediği nisabın tam olarak karşılığı değildir.

76 www.iab.gov.tr (10.02.2015); altin.doviz.com.

77 Ahmet Tabakoğlu, "Nisap, Para ve Gelir Dağılımı", *Zekât Nisabı ve Fitre Miktarının Güncel Parasal Değerlerinin Belirlenmesi Konulu Tartışmalı İlmî Toplantı*, Muddanya, 27.9.2004, 26.

78 Kamil Miras, *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, 5/129.

79 Bk. Kardâvî, *Fıkhu'z-Zekât*, 1/264-269; Yunus Vehbi Yavuz, *İslâm'da Zekât Müessesesi*, İstanbul 1980, 324-326; Hayreddin Karaman, *İslâm'ın Işığında Günün Mesleleri*, İstanbul 1993, 1/152; Zekât Sıkça Sorulanlar, 11 (<http://www2.diyenet.gov.tr/dinisleryuksekkurulu/Documents/Zekat.pdf>).

Çünkü bunlar arasındaki denklik ve denge bozulmuş; değerleri sosyal ve ekonomik şartlar doğrultusunda değişmiştir. Bunun için, belirlenen nisaplardan birini veya ortalamasını esas almak yerine, o gün ifade ettiği anlam; başka bir ifadeyle fonksiyonunun tespit edilmesi yerinde olacaktır.

a) Nisabın Asgarî Geçimlik Olduğu

Fıkıh kaynaklarına da yansıyan ilk dönem uygulamalarına bakıldığında, Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından belirlenen nisapların, kişinin ve ailesinin geçimliği olduğu görülür. Nitekim Hz. Peygamber tarafından tarım mahsulleri için belirlenen nisap fidye ve keffâret için belirlenen miktar ile kıyaslandığında bunun geçimlik olduğu ortaya çıkmaktadır:

Kur'ân-ı Kerîm'de yemin⁸⁰ ve zıhar⁸¹ keffâreti ile oruç fidyesi⁸² olarak "*fakir doyurmak*" zikredilmektedir. Ayetlerde geçen doyurma ve fidyenin miktarı konusunda İslâm bilgileri farklı görüşler ortaya koymuştur:

Keffâretin Bir Müdd (1/4 Sâ') Olduğu

Mâlikî ve Şâfîler, keffârette verilmesi gereken miktarın, buğday, arpa, hurma gibi, temel gıda maddelerinden bir müdd (1/4 sâ') olduğunu söylemiştir. Ancak İmâm Mâlik (ö. 179/795) bu miktarın, Medine halkı veya onlar gibi geçim standardı düşük olan yerler için olduğu; diğer bölgelerde yaşayanların, kendi yiyeceklerine göre ödemesi gerektiği görüşündedir. Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) ise, buğdaydan bir müdd, buğday dışındakilerden yarım sâ' verilmesi gerektiğini belirtmiştir.⁸³

80 Mâide 5/89.

81 Mücadele 58/4.

82 Bakara 2/184.

83 İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 1/404; Şirbinî, *Muğni'l-Muhtâc*, 3/479, 4/441; İbn

Ashaptan İbn Ömer (ö. 73/692), İbn Abbâs (ö. 68/687-88), Zeyd b. Sâbit (ö. 45/665) ile ilk dönem İslâm bilginlerinden Saïd b. el-Müseyyeb (ö. 94/713), Atâ (ö. 114/732), İkrime (ö. 105/723), Nâfi' (ö. 117/735), Sâlim (ö. 106/725), Süleyman b. Yesâr (ö. 107/725), Ebû Seleme b. Abdurrahman (ö. 94/712-13), Hasan (ö. 110/728), Muhammed b. Sîrîn (ö. 110/729), Zührî (ö. 124/742) de, keffâretin bir müdd olduğu görüşündedir.⁸⁴

Bu görüşün delili, Tirmizî'de (ö. 279/892) geçen zıhar keffâreti ile ilgili hadistir: Bu hadiste Hz. Peygamber (s.a.s.)'in, zıharda bulunan Selmân b. Sahr el-Ensârî'ye, keffâret olarak dağıtması için 15 sâ' hurma verdiği rivayet edilmektedir.⁸⁵ Ebû Dâvûd'un (ö. 275/889), Mücadele suresinin nüzul sebebi olarak rivayet ettiği hadis de bunu desteklemektedir: Evs b. Sâmit, eşi Havliye bt. Mâlik'e zıharda bulununca, Havliye durumunu Hz. Peygamber (s.a.s.)'e arz etmiş, bunun üzerine Mücadele suresinin ilk ayetleri nazil olmuştur. Havliye eşinin keffâret olarak köle azat edemeyeceğini ve oruç tutamayacağını bildirince, Hz. Peygamber kendisine getirilen bir sepet hurmayı Havliye'ye vermiş, o da bir sepet daha ilave ederek keffâret olarak dağıtmıştır. Bu sepetin altmış, otuz ve on beş sâ' olduğuna dair Ebû Dâvûd'da (ö. 275/889) bilgi yer almaktadır. Ancak on beş sâ' rivayeti daha

Kudâme, *el-Muğni*, 8/736; Muhammed b. Ahmed b. Cizzî el-Kelbî el-Girnâti, *el-Kavâninü'l-Fikhiyye*, 110; Zuhaylî, *el-Fikhu'l-İslâmî*, 3/492-493.

84 İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, 5/324-325; Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe el-Absî, *el-Musannef*, Cidde 2006, 7/531-532; Ebû Bekir Abdurrazzâk b. Hemmâm es-San'ânî, *el-Musannef*, Beyrut 1972, 8/506-509; İmam Mâlik, *Muvatta*, 2/212; Ebû Hafs Siracüddin Ömer b. Ali b. Âdil ed-Dimeşkî, *el-Lübâb fi Ulûmi'l-Kitâb*, Beyrut 1998, 7/497-498; Zuhaylî, *el-Fikhu'l-İslâmî*, 3/492-493; Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebû Bekir Şemsüddin el-Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'an*, Kâhire 1964, 6/276-277; Zuhaylî, *el-Fikhu'l-İslâmî*, 7/614-615; Abdurrahman b. Ebû Bekir Celâluddin es-Süyûtî, *ed-Dürü'l-Mensûr fi't-Tefsiri bi'l-Me'sûr*, Beyrut ty., 3/151.

85 Tirmizî, "Talak" 20.

sahihdir.⁸⁶

Abdullah b. Ömer'den (ö. 73/692) rivayet edilen başka bir hadiste, Rasûlullâh (s.a.s.)'in yemin keffâretini bir müdd buğday olarak belirlediği bildirilmektedir. Bu hadis, çok açık olmakla birlikte, senesinde Nadr b. Zürâre el-Kûfî ile hocası Abdullah b. Ömer el-Ömerî bulunduğu için zayıf kabul edilmiştir. Nadr'ın meçhul olduğu söylenmektedir. Hâlbuki ondan pek çok kişi hadis rivayet etmiştir. İbn Hibbân'da (ö. 354/965) bu şahsı güvenilir râviler arasında saymış ve Kuteybe b. Saîd'in (ö. 240/855) ondan çok değerli haberler naklettiğini söylemiştir. Fakat Nadr'ın hadis aldığı hocası Ömerî zayıftır.⁸⁷

Her ne kadar bu hadis zayıf olsa da, diğer hadislerle desteklendiği için delil olarak kullanılabilir. Diğer taraftan hadis, zayıf olsa bile, bir kişinin bir günlük ihtiyacını karşılama konusunda kendi dönemindeki anlayışı ortaya koyması açısından bize ışık tutmaktadır.

Keffâretin Yarım Sâ' Buğday Olduğu

Aralarında Katâde (ö. 117/735), Mücâhid (ö. 103/721), Saîd b. Cübeyr'in (ö. 94/713) de bulunduğu bir kısım İslâm bilgini, keffâretin yarım sâ' olduğu görüşündedir.⁸⁸

Hanefîler ise keffâretin, buğdaydan yarım sâ', buğdayın dışındakilerden ise bir sâ' olduğu görüşündedir.⁸⁹ Ashtaptan Hz. Ömer (ö. 23/644), Hz. Ali (ö. 40/661) ve Hz.

86 Ebû Dâvûd, "Talâk" 17.

87 İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*, 5/325; Muhammed b. Ali b. Muhammed Abdullah eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadir*, Beyrut 1414, 2/83.

88 bk. İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 7/529-531; Abdurrazzâk, *Musannef*, 8/506-509; İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*, 5/323-324; Ebû't-Tayyîb Muhammed Sıddık Han, *Neylül-Merâm Tefsîru Ayâti'l-Ahkâm*, 1/273; Ebû Hafs, *el-Lübâb*, 7/498.

89 Merginânî, *el-Hidâye*, 2/21; Zeylâi, *Tebyinü'l-Hakâik*, 3/10.

Âişe (ö. 58/678) ile ilk dönem İslâm bilginlerinden Şa'bî (ö. 104/722), İbrahim en-Nehaî (ö. 96/714) ve Hasan'ın (ö. 110/728) da bu görüşte olduğu bildirilmiştir.⁹⁰

Bu görüşe ise, İbn Abbâs (ö. 68/687-88) hadisi delil getirilmiştir. İbn Mâce'de (ö. 273/887) rivayet edilen hadiste İbn Abbâs (ö. 68/687-88), "Hz. Peygamber (s.a.s.), *keffâret olarak bir sâ' hurma verdi ve insanlara da böyle yapmalarını, bunu bulamazlar ise yarım sâ' vermelerini emretti*" demiştir.⁹¹ Ancak bu hadis zayıftır. Çünkü râvileri arasında bulunan Ömer b. Abdullah'ın zayıf olduğu konusunda hadisçiler görüş birliği içindedir.⁹²

Bu konuda Seleme b. Sahr hadisi de delil olarak kullanılmaktadır. Seleme ziharda bulununca ne yapması gerektiğini Hz. Peygamber (s.a.s.)'e sormuş, o da önce köle azat etmesini, sonra iki ay oruç tutmasını emretmiş, Seleme bunları yapamayacağını söyleyince "*Bir vesk hurma dağıt!*" buyurmuştur.⁹³ Vesk ise 60 sâ'dır. Buna göre de keffâret, bir sâ'dır.

Fidy e Miktarı

Kur'ân-ı Kerim'de, "*Oruç, belli günlerde farz kılınmıştır. İçinizden hastalık veya yolculuk nedeniyle oruç tutmayanlar, daha sonra tutmadığı günler kadar oruç tutsun. Oruç tutmaya gücü yetmeyenler ise, tutmadığı her gün için bir yoksulu doyuracak kadar fidye versin...*" buyrulmaktadır.⁹⁴

Müzmin hastalar ile oruç tutamayan veya tutmakta zor-

90 bk. İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 7/529-531; Abdurrazzâk, *Musannef*, 8/506-509; Ebû Hafs Siracüddin, *el-Lübâb*, 7/498; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, 3/492-493.

91 İbn Mâce, "Keffârat" 9.

92 İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*, 5/325; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 6/276-277.

93 Ebû Dâvûd, "Talak" 17; Tirmizî, "Talak" 20; İbn Mâce, "Talak" 25.

94 Bakara 2/184.

lanan yaşlılar, tutamadığı her gün için bir yoksulu doyuracak kadar fidye verir. Verilmesi gereken fidyenin miktarı konusunda İslâm bilginleri farklı görüşler ortaya koymuştur. Fidyenin miktarı, Hanefîlere göre buğdaydan yarım sâ', buğday dışındaki gıda maddelerinden bir sâ'; Hanbelîlere göre, buğdaydan bir müdd (1/4 sâ'), buğday dışındaki gıda maddelerinden yarım sâ'; Mâlikî ve Şâfilere göre ise, bulunulan yerde en çok yetişen üründen bir müddür.⁹⁵

Değerlendirme

Keffâret ve fidye olarak belirlenen miktarların günümüz için geçerli veya yeterli olup olmadığı ayrı bir tartışma konusu olup, burada irdelenmeyecektir. Hatta bu sebeple, vesk, sâ' ve müdd gibi ölçü birimlerinin günümüzdeki karşılıkları verilmemiştir. Konumuz açısından bu miktarlar, Hz. Peygamber ve ilk dönemlerde ne ifade ettiğini belirlemek bakımından önem arz etmektedir. Bu tespit edildiğinde, nisap olarak belirlenen miktarın ne ifade ettiği anlaşılacaktır.

Kur'ân'da oruç fidyesi⁹⁶, zıhar⁹⁷ ve harem yasağını çiğnemenin⁹⁸ keffâreti olarak "*fakir doyurmak*" emredilmektedir. Yemin keffâreti ile ilgili olarak ise "*Yemini bozmanın keffâreti, orta halli bir ailenin yediği yemek ile on fakiri doyurmak...*"⁹⁹ denmektedir. Bu ayetler, fidye ve keffâret olarak belirlenen ve yukarıda açıklanan miktarların, bir kişinin bir günlük geçimliği olduğunu göstermektedir. Bu miktarların arasındaki farklılık ise, asgari miktar ile genişlik halinde ödenmesi gereken

95 Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi'*, 2/92, 97; Nevevî, *el-Mecmû'*, 6/263; İbn Rüşd, *Bidaye-tü'l-Müctehid*, 1/305; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/141; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, 2/687. 280

96 Bakara 2/184.

97 Mücadele 58/4.

98 Mâide 5/95.

99 Mâide 5/89.

miktardır. Nitekim İmâm Mâlik (ö. 179/795), bir müdd keffâretin Medine halkı veya onlar gibi geçim standardı düşük olan yerler için olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁰ Aynı şekilde Saïd b. Cübeyr'in (ö. 94/713), "*Keffâret olarak, bir müdd yemek için, bir müdd de katık için olmak üzere iki müdd ver!*" ifadesi de bunu desteklemektedir.¹⁰¹

Bütün bunlar göz önünde bulundurularak, nisap konusunda şöyle bir değerlendirme yapılabilir:

Toprak mahsullerinin zekâtında nisap, beş vesk olarak belirlenmiştir.¹⁰² Dolayısıyla buğdayın zekâta tabi olması için, en az beş vesk buğday hasat edilmelidir. Bu da 300 sâ' veya 1200 müdd eder. Keffâret ve fıdyenin yarım sâ' olduğunu söyleyenlere göre bu miktar, bir kişinin 600 günlük geçimliği veya başka bir ifadeyle bir yıllık geçimliği ve diğer cari masrafları için de ona yakın bir miktar mal ifade etmektedir. Keffâret ve fıdyenin bir müdd olduğunu söyleyenlere göre ise, üç kişinin bir yıllık geçimliği ve diğer cari masrafları için bir miktar mal ifade etmektedir.

Bu değerlendirmeden, toprak mahsulleri açısından nisabın, en küçük ailenin bir yıllık geçimliği olduğu anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından belirlenen diğer nisaplar için de aynı şey söz konusudur. Nitekim bu maddelerin değerlerinin birbirine yakın olduğu, daha önce açıklanmıştı. Değerlerinin yakın olmasının yanında bunların o dönemde icra ettiği fonksiyonları da birbirine denktir.

Şah Veliyyullah Dihlevî (ö. 1176-1762), bu hususu şöyle açıklamıştır: "*Hz. Peygamber hububat ve hurmanın nisabını beş*

100 İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 1/417.

101 İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, 7/530; Abdurrazzak, *Musannef*, 7/530.

102 Burada, toprak mahsullerinin zekâtı değil, nisabın ne ifade ettiği tartışıldığı için, toprak mahsullerinin nisabı konusundaki farklı görüşler ve değerlendirilmesine yer verilmemiştir. O konu kendi başlığında irdelenecektir.

vesk olarak belirlemiştir; çünkü bu miktar en küçük ailenin bir senelik azığıdır. En küçük aile ise, eşlerden ve onlarla birlikte çocuk veya hizmetçi olmak üzere üç kişiden oluşur. İnsanın günlük azığı genel olarak bir ritl veya bir müdd buğday ve benzeridir. Aile fertlerinden her biri, her gün bu kadar buğday yerse, nisap onlara bir sene yeter ve bir miktar da diğer ihtiyaçları için kalır.

Gümüşün nisabı, beş ükiyye olarak takdir edilmiştir. Çünkü bu, memleketlerin çoğunda, fiyatlar uygun olduğu takdirde, en küçük aileye bir sene yetecek miktardır. Orta halli toplumların uygulamasına bakarsan, böyle olduğunu görürsün.

Devenin nisabı beş olarak belirlenmiş ve beş deve için bir koyun verilmesi emredilmiştir. Çünkü deve cüsse bakımından hayvanların en büyüğü ve faydalıdır. Nitekim deve kesilip eti yenir, üzerine binilir, sütü sağılır, yavrulayarak çoğalır, yünü ve derisinden faydalanılır. Araplardan bazısı, az sayıda cins deve edinir ve onunla zorunlu ihtiyacını karşılardı. Pek çok hadiste de geçtiği gibi, o devirde bir deve 8, 10, 12 koyuna denkti. Bu sebeple devenin nisabı, en aşağısından hesap edilerek, koyunun nisabı ile denk kabul edilmiş ve beş deveye bir koyun zekât verilmesi emredilmiştir.”¹⁰³

Buna göre nisap, en küçük ailenin temel ihtiyaçlarını karşılayan mal varlığıdır. Başka bir ifadeyle temel ihtiyaçlarını karşılayıp muhtaç olmayan kimse zekâtla mükelleftir.

Türkçe ilmihallerde ve diğer bazı eserlerde nisap, “zengin olmanın asgari sınırı” veya “asgari zenginlik ölçüsü” olarak tanımlanmaktadır.¹⁰⁴ Bu durum ise, bir takım kişilerce anla-

103 Şah Veliyullah Ahmed b. Abdurrahim ed-Dihlevî, *Hüccetu'llahi'l-Bâliğa*, Beyrut 2005, 2/66.

104 Mehmet Erkal, “Zekât” İlmihal - İman ve İbadetler, TDV İSAM Yayınları, 1/433; Ali Bardakoğlu, “Nisab” İslâmî Kavramlar, Ankara 1997, 578; Mehmet Erkal, “Nisab” TDV İslâm Ansiklopedisi, 33/138; İsmail Köksal, “İslâm Hukukuna Göre Zenginliğin Alt Sınırı: Nisap”, İslâmî Araştırmalar, c.20, sy.1, sf.7; İbrahim

şılamamakta ve “Arabaları, evleri bulunup da birikmiş nisap miktarı parası olmayan kişi fakir; oturacak evi olmadığı halde 80.18 gr. altını bulunan kişi zengin! Bu nasıl olur?” şeklinde eleştirilere sebep olmaktadır.

Hâlbuki Türkçeye “zenginlik” olarak tercüme edilen “gînâ” kelimesi, “muhtaç olmamak” anlamına gelmektedir. Hatta klasik fıkıh kaynaklarındaki anlamı da bunu ifade etmektedir. Nitekim Hanefî fıkıh kaynaklarında, nisap miktarı malı olmayan kimsenin sadaka ve zekât alabileceği belirtilmektedir.¹⁰⁵ Bu takdirde, toplumda orta halli kimse bulunmamaktadır; herkes ya zengin, ya da fakirdir. Bu ise sosyal gerçeklerle bağdaşmaz.

Kur’ân-ı Kerîm’de, “Onları günahlarından arındırmak için mallarından zekât al ve onlara dua et. Çünkü senin duan onlara huzur ve güven verir.” buyrulmuş¹⁰⁶; fakat malın zekâta tabi olması için, helal ve temiz olması ile ihtiyaç fazlası olması dışında bir şart zikredilmemiştir.

Yüce Allâh, Bakara Suresinde, helâl ve temiz olmasıyla ilgili olarak “*Ey iman edenler! Kazandıklarınız ile sizin için yerden çıkardıklarımızın temiz ve helalinden Allâh yolunda harcayın. Almaktan hoşlanmayacağınız değersiz bir malı, sadaka olarak vermeye kalkışmayın. Allâh’ın hiçbir şeye muhtaç olmadığını ve her türlü övgüye layık olduğunu sakın aklınızdan çıkarmayın!*”¹⁰⁷; ihtiyaç fazlası olmasıyla ilgili olarak da, “*Sana, hangi maldan Allâh yolunda harcamaları gerektiğini soruyorlar. Onlara ‘ihtiyaç fazlası maldan...’ diye cevap ver. Düşünmeniz*

Paçacı, “Nisap” Dini Kavramlar Sözlüğü, 528-529; Hüseyin Vural, Zekât Fitre Nisabı ve Günümüz Ölçüleriyle Yeniden Tespiti, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2006, 7; Ferhat Koca, *İslâm İbadet Esasları*, 233;...

105 Serahsî, *el-Mebsût*, 3/14; Zeylâî, *Tebyinü’l-Hakâik*, 1/302; İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-Müctehid*, 1/276.

106 Tevbe 9/103.

107 Bakara 2/267.

için *Allâh, size ayetlerini böyle açıklıyor.*"¹⁰⁸ buyurmuştur.

Bu ayette geçen "afv" kelimesi, İbn Ömer (ö. 73/692), Mücahid, Atâ (ö. 114/732), İkrime (ö. 105/723), Saïd b. Cübeyr (ö. 94/713), Muhammed b. Ka'b (ö. 108/726), Hasan (ö. 110/728), Katâde (ö. 117/735), Kâsım (ö. 340/951), Sâlim (ö. 106/725), Atâ el-Horasânî, Rebî' b. Enes (ö. 53/673) ve daha pek çok kişiye göre "ihtiyaç fazlası" anlamına gelmektedir.¹⁰⁹ İbn Abbâs'ın da, "Afv, kişinin ailesinden arta kalandır." dediği nakledilmektedir.¹¹⁰ Hz. Peygamber de zekâtın, ihtiyaç fazlası varlıktan verilmesi gerektiğini haber vermiştir.¹¹¹

Bu itibarla Kur'ân'a göre, zekâta tabi mallarda helal ve temiz olmasının dışında *temel ihtiyaçlardan fazlası* olmasından başka bir şart aranmamaktadır. Temel ihtiyaçlar ise, demirbaşlar ve geçimlikten oluşmaktadır. Demirbaşlar, kişinin oturduğu ev, ev eşyası, bindiği araba, mesleğini icra ettiği dükkân, ofis, imalathane, büro malzemesi, makine, aletler ve benzeri şeylerdir. Geçimlik ise, hayatta kalabilmek için gerekli olan şeyler; kişinin kendinin ve ailesinin fizyolojik düzeyde hayatını sürdürebileceği en düşük ücret; yiyecek parası, nafaka anlamına gelmektedir.¹¹²

Hadislerdeki "nisap" ile ilgili ifadeler, bu ikinci kısım ile ilgilidir; yani kişinin nafakası için ne kadar ayırması gerektiğini açıklamaktadır. Yoksa bu hadisler, nafaka için gerekli

108 Bakara 2/219.

109 Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, Kâhire ty., 4/337-338; Ebû'l-Fedâ İsmâil b. Kesîr ed-Dimeşkî, *Tefstru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Kâhire 2000, 2/292-293.

110 Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, 4/337; İbn Kesîr, *Tefstru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 2/292.

111 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 12/69, 16/304-305.

112 Bk. H. Erden, N. Gözaydın, İ. Parlaur, T. Tekin, H. Zülfikar, "Geçimlik" TDK Sözlük, 1/530; <http://www.sozce.com/nedir/129633-gecimlik>; <http://www.nedirnedemek.com/gecimlik-nedir-gecimlik-ne-demek>; <http://tr.wiktionary.org/wiki/gecimlik>.

olan mal ayrıldıktan sonra, belirlenen bu miktar kadar fazlalık olması gerektiğini ifade etmemektedir. Çünkü hadislerde, nisap olarak belirlenen malların, nafaka için gerekli olan ayrıldıktan sonraki fazlalık olduğu ifade edilmemiştir.¹¹³ Hz. Peygamber'in, "*Zekât, sadece muhtaç olmayandan alınır. Veren el, alan elden daha hayırlıdır. Harcamaya, önce bakmakla yükümlü olduğun kişilerden başla.*"¹¹⁴ hadisi de, nisap olarak belirlenen malların, nafaka için olduğunu göstermektedir. Nisap belirlenirken, hem miktarlarda, hem de değerlerinde hep asgarisinin esas alınması, ölçünün muhtaç olmama olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu durum ile Hz. Peygamber (s.a.s.)'in zekâta tabi malların asgari sınırını belirlediği hadisler arasında çelişki var gibi görünmektedir. Fakat bu görüntü, hadiste bulunmadığı halde Hanefilerce kabul edilen nisap anlayışından kaynaklanmaktadır. Çünkü onlar, malın, bir yıllık nafaka ayrıldıktan sonra nisaba ulaşması gerektiğini söylerler. Hâlbuki bu hadisler, kişinin ve ailesinin geçimliğini ve belki de biraz fazlasını ortaya koymaktadır. Fıkıh kaynaklarına da yansıyan ilk dönem uygulamaları bunu göstermektedir. Nitekim Hz. Peygamber tarafından tarım mahsulleri için belirlenen nisap, fidye ve keffâret için belirlenen miktar ile kıyaslandığında, belirlenen miktarın geçimlik olduğu ortaya çıkmaktadır:

Zaten bu sebeple, Hanefilerin dışında çoğunluğu teşkil eden İslâm bilginleri, zekâta tabi mallarda aranan şartlar arasında, "*temel ihtiyaçlardan fazla olması*" şeklinde bir şart zikretmemiş; malın nisap miktarına ulaşması ve artıcı olmasının yeterli olduğunu söylemiştir.¹¹⁵

113 Bk. Buhârî, "Zekât" 31, 37, 41; Müslim, "Zekât" 1-6, Tirmizî, "Zekât" 3, 4, 5, 7; Ebû Dâvûd, "Zekât" 1, 4; Nesâî, "Zekât" 5, 8, 10; İbn Mâce, "Zekât", 6, 9, 12, 13.

114 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 12/69, 16/304-305.

115 Karadâvî, *Fıkhu'z-Zekât*, 1/151-152; Zuhaylî, *el-Fikhü'l-İslâmî*, 2/750.

Sonuç olarak nisap, mükellefin ve bakmakla yükümlü olduğu kişilerin geçimliğinden ibarettir. Bundan fazla mala sahip olan kişi, zekâtla yükümlüdür. Dolayısıyla nisabın, zamana ve şartlara göre belirlenmesi gerekir.

b) Zekât Mallarının ve Nisabının İctihatla Belirlenmesi

Nisabın, zamana ve şartlara göre belirlenmesi ile ilgili olarak, “nisabın nassla sabit, taabbudî bir hüküm olduğu, bu sebeple değiştirilemeyeceği ileri sürülebilir.¹¹⁶ Nitekim Şatıbî, “Mükellefe göre ibadet olan şeylerde asıl olan taabbudî olmasıdır; bunların anlamına bakılmaz; muamelâtta ise, anlamına bakılır.” demiş ve bu konuda pek çok delil getirmiştir.¹¹⁷ Bunun için zekâtın bu kapsama girip girmediğinin irdelenmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Bu amaçla öncelikle taabbudî kavramı açıklanacak, daha sonra da zekât konusu bu açıdan değerlendirilecektir.

Fıkıh usulünde hükümler, nasla sabit olması bakımından vahye dayalı hükümler ve içtihadî hükümler; illetlerinin kavranılabilmesi açısından da taabbudî hükümler ve ma’kûlu’l-ma’nâ (ta’lil edilebilen) hükümler kısımlarına ayrılmıştır.¹¹⁸

Hakkında kesin delil bulunmadığı için içtihadta açık olan ve hükmü içtihat yoluyla beyan edilen konulara, “içtihadî mesele”; bunların hükmüne de içtihadî hüküm denir. Fakat namazın, zekâtın, orucun farz olması gibi kesin delille sabit olan hükümler içtihadta konu olmaz. Bunlara vahye dayalı hükümler denir.¹¹⁹

116 Karadâvî, *Fıkhü’z-Zekât*, 1/30-31.

117 İbrahim b. Musa b. Muhammed el-Lahmî eş-Şatıbî, *el-Muvafakât fî Usûli’l-Fıkh*, Beyrut ty., 2/300.

118 Mehmet Erdoğan, *İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi*, 117-123

119 Mehmet Erdoğan, *İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi*, 118-123; H. Yunus

Taabbudî hükümler, teşrî' gerekçesi akılla kavranılmayan, dolayısıyla içtihadı mahal olmayan hükümlerdir. Bunların, Şâri'in emir veya yasağı olarak kabul edilip istenilen şekilde yerine getirilmesi gerekir. Esas itibarıyla içtihadı konu olmayan bu gibi nasların ibâre, işâret ve delâletlerine göre amel edilmesi gerekir. Dolayısıyla bu hükümlerde herhangi bir yoruma gidilmesi veya hükmün esnetilmesi, değiştirilmesi mümkün değildir.¹²⁰ Genel olarak ibadetler, hadler, keffâretler ve mukadderatın¹²¹ taabbudî olduğu; dolayısıyla bunların içtihadı konu olmayacağı ve bunlarda değişimin söz konusu olmadığı kabul edilmiştir.¹²² Ma'kûlu'l-ma'nâ hükümler ise, konuluş gerekçeleri akılla kavranılabilen; dolayısıyla içtihat sahasına giren hükümlerdir.

Bu tasnifler açısından nisap konusu şöyle değerlendirilebilir.

Vahye dayalı hüküm olması açısından nisap

Vahye dayalı hükümlerde içtihat söz konusu değildir. "Mevrid-i nassta ictihadı mesâğ yoktur" (Mecelle, md. 14) kuralı da bunu ifade etmektedir. Buna göre, nisaplar da nassla belirlendiği için içtihadı konu olmayacağı düşünülebilir. Fakat bu kural, hakkında açık ve kesin nass bulunan konu-

Apaydın, "İctihad", *DİA*, 21/437; Ali Pekcan, "Mevrid-i Nass'ta İctihadı Mesâğ Yok (mu?) dur. (İctihad'ın Mahiyeti ve Sınırlarına Dair Bir Analiz)" *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2003, 2/83-84 .

120 Bk. İbn Abdisselam, *Kavâ'id*, 1/19; Şâtibî, *el-Muvâfakât*, 2/308-309, 318-319; Zerkeşî, *el-Bahrü'l-Muhit*, 5/97; Hâdimî, *Mecâmi'u'l-Hakâik*, 226; Emir Padişah, *Teysîru't-Tahrîr*, 4/113-114; Dehlevî, *Huccetullâhi'l-Bâliğa*, 1/386-387; Mehmet Erdoğan, *İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi*, 117; Saffet Köse, *İslâm Hukuk Düşüncesinin Bazı Problemleri*, 53; Ali Haydar, *Usûl-i Fıkıh Dersleri*, 366, 378; Abdullah Kahraman, "İslâm Hukuk Düşüncesinde Taabbudî Hükümler ve Taabbudiyâtın Sahası Üzerine" *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2003, 2/27-29.

121 Keffâretler ve hadlerde olduğu gibi belli miktarlarla belirlenmiş hükümlerdir.

122 Mehmet Erdoğan, *İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi*, 117.

larla ilgilidir. Nitekim Zerkâ, bu kaidenin açıklamasıyla ilgili olarak, “İçtihat sahasına girmeyen nassla kastedilen, müfesser¹²³ ve muhkem¹²⁴ naslardır. Açıklığı bakımından zahir¹²⁵ ve nass¹²⁶ kapsamına giren naslar ise tevile açıktır. (...) Dolayısıyla bu tür naslarla sabit hükümler hakkında içtihat yapılabilir.” demiştir.¹²⁷ Bu itibarla hakkında nas bulunmayan konular ile hükmü doğrudan ve açıkça belirtilmemiş konularda içtihat yapılabilir. Bunun yanında, konuyla ilgili doğrudan nas bulunmakla birlikte, farklı biçimde anlaşılmaya müsait olması durumunda, yine içtihat söz konusu olur. Bunun için de hakkında kesin delil bulunan meseleler doğrudan içtihadı açık olmamakla birlikte ayrıntıları içtihadı açık olabilir.¹²⁸

Diğer taraftan nass, o dönemdeki bir örf'e dayalı olarak gelmişse, sübut ve delalet açısından kesin olsa bile, değişime açıktır; içtihadı konu olabilir. Çünkü aslında meydana gelen değişiklik, ona bağlı olan fer'de de değişikliği gerektirir.¹²⁹ Nitekim aynı mezhebe mensup müçtehitlerin, hatta bazen

123 Müfesser, hükme açık bir şekilde delalet eden, tevîl ve tahsis ihtimaline kapalı bulunan lafızdır. Müfesser lafızlar, hükme delâletindeki açıklığı bakımından, zahir ve nasstan daha kuvvetlidir.

124 Muhkem; hükme açık bir şekilde delalet eden, te'vîl, tahsis ve neshe ihtimali olmayan lafızdır. Muhkem lafızlar, hükme delâletinin açıklığı bakımından, zahir, nass ve müfesserden daha kuvvetlidir.

125 Zahir, manasının anlaşılması için haricî bir karineye ihtiyaç duyulmayacak kadar açık olan, fakat kendisinden çıkarılan hüküm sözün asıl sevk sebebi olmayan lafızdır. Zahir lafızlar, te'vîl ve tahsise açıktır.

126 Nass, manasına açık bir şekilde delâlet eden ve kendisinden çıkarılan hüküm sözün asıl sevk sebebi olan lafızdır. Nass lafızlar da, te'vîl ve tahsis ihtimaline açıktır ve hükme delâletinin açıklığı bakımından, zahirden daha kuvvetlidir.

127 Mustafa Ahmet ez-Zerkâ, *Şerhu'l-Kavâidi'l-Fikhiyye*, Dimeşk 1989, 147.

128 H. Yunus Apaydın, “İctihad”, *DİA*, 21/437; Ali Pekcan, “Mevrid-i Nass'ta İctihada Mesâğ Yok (mu?) dur. (İctihad'ın Mahiyeti ve Sınırlarına Dair Bir Analiz)” *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2003, 2/83-84 .

129 İbn Âbidîn, “Neşrû'l-Örf”, *Mecmûatü' Resâili İbn Âbidîn*, 2/123 vd.; Abdülkerim Zeydan, *el-Vectz*, 258-259; Zekiyyüddin Şa'bân, *Usûlü'l-Fikhi'l-İslâmî*, 194; Vehbe Zuhaylî, *el-Vesit fi Usûli'l-Fikhi'l-İslâmî*, 385; Nihat Dalgın, “Değişim Stratejisi Açısından Hukuk ve İslâm Hukuku”, *OMÜİFD*, 2003, 16/91-92.

aynı müçtehidin örfteki değişiklikler sebebiyle farklı hükümlere vardıkları görülmektedir. Böyle ihtilâflar hakkında fakihler, “Bu, zaman ve devrin farklılaşmasıdır; delilin farklılaşması değildir” derler.¹³⁰

Hanefi bilginlerden Ebû Yûsuf (ö. 182/798), nass uygulanmakta olan bir örf üzerine bina edilmişse, örfün değişmesiyle hükmün değişeceği görüşündedir.¹³¹ Hidâye şârihi İbn Hümâm (ö. 861/1457) da bu görüşü tercih ederek destekler.¹³² Zerkâ ise, şöyle der: “Örf, nassın zahirine aykırı da olsa, şu iki durumda örfte itibar edilir: a) Nassın illeti örfse, yani nass uygulanmakta olan bir örfte bina edilmişse; b) Daha sonra oluşan örf, nassın illetini kaldırırsa sonradan meydana gelen örfte itibar edilir.”¹³³ Bu kural Mecelle’de, “*Ezmânın tagayyürüyle ahkâmın tagayyürü inkâr olunamaz*” şeklinde ifade edilmiştir.¹³⁴ Bu kaidenin şerhinde Ali Haydar Efendi, “Zamanın değişmesiyle değişebilen hükümler, örf ve âdete dayalı hükümlerdir. Çünkü zamanın değişmesiyle insanın ihtiyaçları da değişir. Buna bağlı olarak insanların örf ve adetleri de değişir. Örf ve adetlerin değişmesiyle de, bunlara dayalı hükümler değişir.” demiştir.¹³⁵

Zekât Kur’ân-ı Kerim’de farz kılınmış ve zekâtın sarf yerleri açıkça sayılmış olmasına rağmen, Kur’ân’da nisapla ilgili bir açıklama bulunmamaktadır. Bu konunun açıklanması, sünnete bırakılmıştır. Hz. Peygamber de, nisabın ne kadar olması gerektiğini, günün şartlarına göre belirlemiştir.

130 Zekiyüddin Şa’bân, *Usûlü’l-Fikhi’l-İslâmî*, 194.

131 Kâsânî, *Bedâi’u’s-Sanâi*, 5/194; İbn Hümâm, *Fethu’l-Kadîr*, 7/14-16; İbn Âbidîn, “Neşru’l-Örf”, *Mecmûatu Resâli İbni Âbidîn*, 2/116; İbn Âbidîn, *Reddû’l-Muhtâr*, 5/176-177; Mustafa Ahmed ez-Zerkâ, *el-Medhalü’l-Fikhiyyu’l-Âm (el-Fikhu’l-İslâmiyyu fi Sevbihî’l-Cedîd)*, 2/904-905.

132 İbn Hümâm, *Fethu’l-Kadîr*, 7/14-16.

133 Zerkâ, *el-Medhal*, 2/904-905.

134 *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye* Madde: 39.

135 Ali Haydar, *Dürrü’l-Hükâm Şerhu Mecelleti’l-Ahkâm*, Riyat 2003, 1/47.

Bunu Hz. Ebû Bekir (ö. 13/634), zekât toplamak üzere Bahreyn'e gönderdiği Enes'e verdiği mektupta şöyle açıklamıştır: “Bu Yüce Allâh'ın Hz. Peygamber'e emrettiği ve onun da Müslümanlara miktarını belirlediği sadakadır...”¹³⁶ Buna göre nisap, Rasûlullâh (s.a.s.)'ın yaşadığı zamanın şartlarına göre, temel ihtiyaçları karşılayıp başkasına muhtaç olmamanın ölçüsüdür. Dolayısıyla şartların değişmesiyle, bunların değişmesi de mümkündür. Çünkü örfe dayalı hükümler, örfün değişmesiyle değişir.

Nisap da, Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından devrin ekonomik ve sosyal şartlara göre belirlenmiş olup, o dönem İslâm toplumunun ortalama hayat standardını göstermektedir. Hadislerde nisap miktarını belirlemek için kullanılan mallar, o dönemin en yaygın geçim araçlarıdır. Belirlenen nisapların birbirine denk olması da bunu göstermektedir.¹³⁷ Nisabın bu mallar üzerinden belirlenmesi, sosyal ve ekonomik şartların fazla değişmediği ileriki dönemlerde de aynen korunmuştur. Bu sebeple müçtehit imamlar zamanında ve onu takip eden ilk dönemlerde nisabın değişmesi tartışılmamıştır. Ekonomik ve sosyal şartların değiştiği günümüzde ise, nisap miktarı yeniden değerlendirilebilir. Aksi halde o döneme göre belirlenen nisapların bir kısmına göre, aslında yardıma muhtaç olan bazı fakirlerin zekât ve sadaka alması helal olmamaktadır; hatta kendisi yardıma muhtaç olduğu halde, vergi ile mükellef tutulmaktadır. Hâlbuki zekât, İslâm ve Müslümanların yararına, bütün ihtiyaçlarını karşılayıp kimseye muhtaç olmayan kişilerden alınan ve fakirlere dağıtılan bir vergidir.¹³⁸ Nitekim Hz. Peygamber de, “Zekât sadece muhtaç olmayandan

136 Buhârî, “Zekât” 37; Müslim, “Zekât” 4.

137 Kamil Mirâs, *Sahih-i Buhârî Tecrid-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, 5/88, 126.

138 Buhârî, “Zekât” 1, 62; “Megâzi” 57; Müslim, “İmân” 19; Tirmizî, “Zekât” 6; Ebû Dâvûd, “Zekât” 5; Nesâî, “Zekât” 1, 46; İbn Mâce, “Zekât” 1.

alınır” buyurmuştur.¹³⁹ O halde, Hz. Peygamber (s.a.s.)’in gözettiği maslahatlar esas alınarak asgarî geçim standardının belirlenip nisapta bunun esas alınması gerekir. Modern vergi sistemlerinde dar gelirlilerin vergiden muaf tutulması da, aynı gayeye yöneliktir.

Taabbudî hükümler açısından nisap

İbadetler ve mukadderatın, genel olarak, taabbudî olduğu ve içtihat kapsamına girmediği kabul edilmiştir.¹⁴⁰ Genel kural bu olmakla birlikte, gerek ibadet alanına giren konularda ve gerekse mukadderat içinde içtihatla belirlenmiş hükümler bulunmaktadır. Nitekim alkollü içki içene tatbik edilen “şürb haddi”, mukadderattan olmasına, üstelik ceza hukuku alanına girmesine rağmen, içtihatla belirlenmiştir.¹⁴¹ Ayrıca, suların durumu, kiblenin ve kameri ayların belirlenmesi gibi pek çok ibadetlerin uygulanmasıyla ilgili konularda içtihat mevcuttur. Zekâtın sarf yerleri konusunda da, ayetle sabit olmasına rağmen, içtihatla değişiklik yapılmıştır: Hz. Ebû Bekir (ö. 13/634) döneminde, Hz. Ömer’in (ö. 23/644) teklifi ve sahabenin icmâ’i ile, İslâm güçlenip müellefe-i kulûba ihtiyaç kalmadığı gerekçesiyle, onlara zekâttan pay verilmesi uygulamadan kaldırılmıştır.¹⁴²

Bunun yanında zekâtla, özellikle zekâtın bir uygulaması mahiyetinde olan nisapla ilgili naslar taabbudî değildir. Ak-sine konuluş amacı akılla kavranılabilen, muallel hükümlerdendir. Nitekim İslâm bilginlerinin çoğunluğu, Hz. Peygamber’in zekât tahsil ettiği mallarda illetin nemâ olduğunu

139 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 12/69, 16/304-305.

140 Mehmet Erdoğan, *İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi*, 117.

141 Serahsî, *el-Mebsût*, 9/72, 24/30; Kasânî, *Bedâi’u’s-Sanâi*, 7/51; Merginânî, *el-Hidâye*, 2/117; Nevevî, *el-Mecmû’*, 22/258-259; İbn Kudâme, *Şerhu’l-Kebîr*, 5/207.

142 Serahsî, *el-Mebsût*, 9/3; Kasânî, *Bedâi’u’s-Sanâi*, 2/46; Zeylaî, *Tebyinü’l-Hakâik*, 1/299.

kabul etmiş ve bu özelliğe sahip diğer malların da zekâta tâbi olduğunu söylemiştir.¹⁴³

Diğer taraftan zekât, İslâm'ın temel esaslarından bir ibadet olmakla birlikte, sırf ibadet değildir. Hatta ibadet olmaktan, muamelâta daha yakındır. Çünkü zekât, sermaye sahibi ile fakir arasında fıkıh tarafından düzenlenen bir ilişkidir. Nitekim harâc, emvâl, el-ahkâmu's-sultâniyye türü mali ve idari konuları işleyen fıkıh kitaplarında, zekât konusu önemli bir yer tutmaktadır.¹⁴⁴ Bu itibarla zekâtı, sırf ibadetler arasında değil, kamu hukuku ve maliye arasında ele almak daha doğru olur.¹⁴⁵

Bunun için gerek Hulefâ-i Râşidin ve gerekse müçtehit imamlar içtihatında bulunmuştur. Bunların bazı örnekleri şöyledir:

Hz. Ömer (r.a.), Ya'la b. Umeyye'yi deniz kıyısına görevli olarak tayin eder. Ya'la, deniz kıyısında bulunan bir amber hakkında ne yapacağını sorunca, Hz. Ömer aşıpla istişare ettikten sonra, bir yazı göndererek şu talimatı verir: “Şüphesiz o Allâh'ın nimetlerinden biridir. Onda ve onun gibi denizden çıkarılan diğer şeylerde devletin beşte bir hakkı vardır.”¹⁴⁶

Aynı şekilde Hz. Ömer, daha önce zekâta tabi değilken, değer kazanınca at için zekât tayin etmiştir: *Ya'lâ b. Umeyye'nin kardeşi Abdurrahman, birinden yüz deve karşılığında bir kısrağı alır. Fakat satıcı pişman olur ve Hz. Ömer'e gelerek Ya'lâ ve kardeşinin atını zorla aldıklarını söyler. Hz. Ömer, Ya'lâ'ya ya-*

143 Karadavi, *Fıkhü'z-Zekât*, 1/141.

144 Ebû Yûsuf, *Kitâbu'l-Harâc*, 75-77, 82-94; Hamîd b. Zenceviye, *Kitâbu'l-Emvâl*, 2/759-3/1282; Ebû Ubeyd, *Kitâbu'l-Emvâl*, 445-728; Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habib el-Mâverî, *Kitâbu'l-Ahkâmi's-Sultâniyye ve'l-Vilâyeti'd-Diniyye*, Küveyt 1989, 145-160.

145 Karadavi, *Fıkhü'z-Zekât*, 1/30.

146 Ebû Yûsuf, *Kitâbu'l-Harâc*, 70.

nuna gelmesi için bir mektup gönderir. Ya'lâ ve kardeşi gelip konunun aslını anlatır. Hz. Ömer, atın fiyatının yüz deve olduğunu öğrenince, "Biz kırk koyundan bir koyun alıyoruz, fakat atlardan bir şey almıyoruz. Bundan böyle her bir at için bir dinar zekât alın." der.¹⁴⁷ Böylece Hz. Ömer, dinin gözettiği maslahat ve adaleti, dinin maksadını dikkate alarak, zekât konusunda kıyas yapmıştır.

Ebû Ubeyd (ö. 224/838), Emevî halifesi Ömer b. Abdülaziz'in (ö. 101/720) Uman Valisine, denizden çıkarılan balıkların değeri, gümüş nisabına ulaşırsa, onlardan zekât tahsil etmesini emrettiğini, bu müçtehit halifenin denizden çıkarılan her türlü kıymetli eşyanın, kara madenleri gibi zekâta tabi tutulması görüşünde olduğunu rivayet eder. Ancak kendisinin bu görüşte olmadığını, çünkü denizden çıkarılan kıymetlerin vergilendirileceği hususunda Hz. Peygamber (s.a.s.) ve Hulefa-i Raşidin'den sahih bir haberin gelmediğini de zikreder.¹⁴⁸

Ashaptan zekât konusunda içtihatla bulunan biri de Muâz b. Cebel'dir (ö. 17/638). Hz. Peygamber (s.a.s.), Muâz b. Cebel'i Yemen'e gönderdiğinde, zekât olarak sadece buğday, arpa, kuru üzüm ve hurma almasını emretmiştir.¹⁴⁹ Fakat Muâz, kıymetini vermenin Yemen halkına daha kolay, Medine'deki Müslümanlar açısından da, daha yararlı olduğunu görünce onlara, "Zekatınızı yapmış olduğunuz kumaşlarla ödeyebilirsiniz. Çünkü bu sizin için daha kolay ve Medine'deki muhacirler için daha yararlıdır." demiştir.¹⁵⁰ Muâz böyle yap-

147 Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali el-Beyhâkî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Haydarâbâd 1352, 4/119; Cemâlüddin Ebû Muhammed Abdullah b. Yûsuf b. Muhammed ez-Zeylâî, *Nasbu'r-Râye li-Ehâdisi'l-Hidâye*, Beyrut 1997, 2/359; Menbecî, *el-Lübâb*, 1/348; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 5/227.

148 Ebû Ubeyd, *Kitâbu'l-Emval*, 441.

149 Beyhâkî, *Sünenü'l-Kübrâ*, 4/125.

150 Beyhâkî, *Sünenü'l-Kübrâ*, 4/113; Beyhâkî, *Ma'rifetü's-Süneni ve'l-Âsar*, Kahire

makla hadise muhalefet etmemiş, aksine hadisin amacını anlamış, toplum yararını ve dinin maksatlarını gözeterek, tahl almak yerine kumaş almıştır.¹⁵¹

Bu itibarla, nisabın belirlenmesi için içtihat yapılabilir. Başka bir ifadeyle Hz. Peygamber'in esas aldığı kriterler göz önünde bulundurularak, günümüz şartlarına göre bir nisap belirlenebilir. Temel ihtiyaçlar hakkında görüş belirten çağdaş İslâm bilginlerinin neredeyse hepsi, nisap konusunda çekimser davransalar da, temel ihtiyaçların günümüz şartlarına göre güncellenmesi gerektiğini söylemiştir.¹⁵² Temel ihtiyaçların günümüz şartlarına göre güncellenmesi mümkün olduğuna göre, Hz. Peygamber (s.a.s.)'in yaşadığı dönemin geçim standardı olan nisabın da güncellenmesi mümkündür; hatta bu gereklidir. Nitekim çağdaş iktisatçılardan Ahmet Tabakoğlu, nisap miktarı ve geçim endeksleri ile ilgili rakamları verdikten sonra, “*Bu rakamlar zekâtın sosyal güvenlik işlevini yerine getirmekten çok uzaktır. Bu yüzden nisabın ve havâic-i asliyyenin güncelleştirilmesi elzemdır.*” demiştir.¹⁵³

5. Yıllanma

Malın zekâta tâbi olması için İslâm bilginlerinin aradığı şartlardan biri de, malın üzerinden bir yıl geçmiş olmasıdır. Bu şart “*Üzerinden bir yıl geçmedikçe, malda zekât yoktur*” hadisine¹⁵⁴ ve Hulefâ-i Râşidîn'in uygulamasına¹⁵⁵ dayandırıl-

1991, 9/320-321.

151 Karadavi, *Fıkhü'z-Zekât*, 1/33-34.

152 Karadavi, *Fıkhü'z-Zekât*, 1/153; Yunus Vehbi Yavuz, *İslâm'da Zekât Müessesesi*, 258-259; Mehmet Erkal, “Zekât” *DİA*, 44/199; Vecdi Akyüz, *Zekât*, İstanbul 2006, 218; H. İbrahim Acar, “Zekâtın Önemi, Temel İhtiyaçlar ve Nisap Miktarıyla İlgili Değerlendirmeler”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2011, 18/134.

153 Ahmet Tabakoğlu, “Nisap, Para ve Gelir Dağılımı”, *Zekât Nisabı ve Fitre Miktarının Güncel Parasal Değerlerinin Belirlenmesi Konulu Tartışmalı İlmî Toplantı*, 20.

154 İbn Mâce, “Zekât”, 5; Beyhaki, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 4/95.

155 Ebû Ubeyd, *Kitâbu'l-Emval*, 512, 514, 517-518; Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi'*, 2/13;

maktadır.

İslâm bilginleri, para, ticaret malı ve hayvanların zekâta tabi olması için yıllanması gerektiği hususunda görüş birliğindedir. Fakat onlar, nisabın yıl içinde ne zaman bulunması gerektiği ve kazanılan mallarda süre şartının aranıp aranmayacağı konusunda farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Hanefilere göre; bir kimse nisap miktarı mala sahip olduğunda süre başlar, üzerinden bir yıl geçtiğinde, elinde nisap miktarı mal bulunuyorsa zekâtla mükelleftir; yıl içindeki iniş ve çıkışlar, hatta malın nisap altına düşmesi etkilemez. Ancak malın tamamı yok olursa süre kesilir. Tekrar nisap miktarı elde edilirse, süre yeniden başlar.¹⁵⁶ Şâfiî ve Hanbelilere göre ise, yıl içinde mal nisabın altına düşerse, nisaba ulaştığında süre yeniden başlar.¹⁵⁷

Yıl içinde elde edilen mallar konusunda ise;

a) Bu mal, ticaret malının kârı, hayvanların yavrusu gibi eldeki malın geliri ise, ona eklenir; üzerinden bir yıl geçmesi aranmaz. Bu konuda İslâm bilginleri görüş birliği içindedir.

b) Mal, eldeki malın cinsinden değilse, bilginlerin çoğunluğuna göre, mevcut mala eklenmez; bu mal nisap miktarına ulaşıncaya kadar başlar ve üzerinden bir yıl geçince zekâtı verilir. Örneğin daha önce 30 veya daha fazla sığırı olan kişi, sonra hibe, satın alma veya miras yoluyla 40 veya daha fazla koyuna sahip olsa, koyunun zekâtı ile mükellef olması için bir yıl geçmesi gerekir.

Zeylâi, *Tebînû'l-Hakâik*, 1/253; İbnu'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadir*, 2/155; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 1/272; Nevevî, *el-Mecmû'*, 5/327-328; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/491; Karadâvî, *Fıkhu'z-Zekât*, 1/162.

156 Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi'*, 2/13-16; Zeylâi, *Tebînû'l-Hakâik*, 1/253; İbnu'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadir*, 2/204, 221.

157 İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 1/271-272; Nevevî, *el-Mecmû'*, 5/327-329; Şirbîni, *Muğnî'l-Muhtâc*, 1/586-589; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/491-494.

c) Elde edilen mal, mevcut nisap miktarı malın cinsinden ve fakat onun geliri değilse; Hanefî bilginlere göre eldeki mala eklenir. Meselâ 100 gr. altını olan kişi, yıl içinde 50 gr. altın daha elde etse, bu altının zekâtını önceki altın ile birlikte verir. Hanefîlere göre, altın, gümüş ve ticaret malı, zekâtın hesaplanmasında birbirine eklenir. İmâm Şâfiî (ö. 204/820) ve Ahmed b. Hanbel'e göre bunlar, elde bulunan mala eklenmez. İmâm Mâlik'e (ö. 179/795) göre ise, yıl içinde elde edilen mal, elde bulunan zekâta tabi hayvan cinsindense eklenir; bunun dışındakiler ise eklenmez.¹⁵⁸

Zekâtın şartlarından biri kabul edilen yıllanmanın dayandığı, üzerinden yıl geçmedikçe bir malın zekâta tabi olmadığına dair hadisler, hem merfû', hem de mevkuf olarak rivayet edilmiş ve bazı İslâm bilginlerince sahih olmadığı belirtilmiştir.¹⁵⁹ Bunun için ashaptan İbn Abbâs (ö. 68-687-688) ve Muâviye (ö. 60/680) zekât malının yıllanması konusunda farklı görüş ortaya koymuştur. İbn Rüşd (ö. 520/1126), görüş farklılığının sebebini bu konuda sağlam bir hadis bulunmamasıyla açıklamıştır.¹⁶⁰ Karadâvi ise, bu konuda Hz. Ali (ö. 40/661), İbn Ömer (ö. 73/692), Enes (ö. 93-711-12) ve Hz. Âişe'den (ö. 58/678) dört hadis rivayet edildiğini, fakat bunların hiçbirinin sahih olmadığını ve delil olarak kullanılmayacağını söylemiş ve daha sonra da bu hadisleri teker teker ele alarak zayıflığını ortaya koymuştur.¹⁶¹

Gerçi ilk dönem İslâm bilginleri, para, ticaret malı ve

158 Serahsî, *el-Mebsût*, 2/164-165; Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi'*, 2/13-16; Zeylâi, *Tebyî-nü'l-Hakâik*, 1/272-273; İbn Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, 2/196; İman Mâlik, *el-Müdevvene*, 1/316-325; Nevevî, *el-Mecmû'*, 5/331-338; Şirbîni, *Muğni'l-Muhtâc*, 1/586-589; Kardâvi, *Fıkhü'z-Zekât*, 1/164-166.

159 İbn Mâce, "Zekât", 5; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 4/95; İbn Rüşd, *Bidâyütü'l-Müctehid*, 1/270; Karadâvi, *Fıkhü'z-Zekât*, 1/163.

160 İbn Rüşd, *Bidâyütü'l-Müctehid*, 1/270; Karadâvi, *Fıkhü'z-Zekât*, 1/163.

161 Karadâvi, *Fıkhü'z-Zekât*, 1/492-498.

hayvanların zekâta tabi olması için yıllanmanın şart olduğunda görüş birliği etmiştir. Fakat bu, nassa dayalı dini bir zorunluluk değil, malın ihtiyaç fazlası olduğunun kesinleşmesi ve ödemenin makul ve kolay olması içindir. Bunun içindir ki İbn Kayyım şöyle demiştir: “İslâm dini her yıl bir defa zekât vermeyi farz kılmıştır. ... Olabilecek en adaletli vergi sistemi budur. Çünkü her ay veya her hafta farz kılınsa, mal sahipleri için; ömürde bir defa farz kılınsa, fakirler için zararlı olurdu.”¹⁶² Nitekim günümüz vergi sistemlerinde de, gelirler yılsonunda hesaplanmakta ve buna göre vergi tahakkuk ettirilmektedir.

Malın zekâta tabi olması için yıllanmış olması, zekâtın sebep ve şartı değildir. İslâm bilginlerinin mal yıllanmadan zekâtının verilebileceğini kabul etmeleri bunu ortaya koymaktadır. Fıkıh usulünde sebep, Allâh Teâlâ'nın, hükümün varlığı için bir emare olarak belirttiği mazbut ve açık bir şeydir. Sebepler, teklifi hükümlerin varlığında etkili değildir; sadece onların ortaya çıkması için birer emaredir. Sebep bulunduğu veya teşekkül ettiğinde hüküm mevcut olur; bulunmadığında ise mevcut olmaz. Meselâ, nisap miktarı mala sahip olmak, zekâtın farz olmasının sebebidir; nisap miktarı mal mevcut ise zekât farz olur, mevcut değilse zekât farz olmaz.¹⁶³ Buna göre malın yıllanması, zekâtın farz olmasının sebebi değildir. Çünkü yıllanmadan önce zekât verilebilmektedir. Fıkıh usulünde *şart* ise, hükümün varlığı kendisine dayanan şeydir; şart bulunmazsa hüküm de bulunmaz. Fakat şartın bulunması hükümün bulunmasını gerektirmez. Meselâ abdest namazın şartlarındandır; abdest bulunmazsa namaz olmaz, ancak abdestli olmak namazın vacip olmasını gerek-

162 İbn Kayyım, *Zâdu'l-Meâd*, 2/6.

163 Ebû Zehra, *Usûlü'l-Fıkh*, 55-58; Zekiyyüddin Şa'bân, *Usûlü'l-Fıkhî'l-İslâmî*, 248-249; Abdülkerim Zeydân, *el-Vecîz*, 55-57; İbrahim Kafî Dönmez, “Sebep” *DİA*, 36/244-248; İbrahim Paçacı, “Sebep”, *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, 581.

tirmez.¹⁶⁴ Buna göre mal, yıllanmadan zekâtı verilebildiği için, yıllanma zekâtın şartlarından da değildir.

Zekât mallarının hepsinde yıllanmanın aranmaması da bunun şart olmadığını göstermektedir. Öyle ki ticaret ile elde edilen altın ve gümüşün üzerinden yıl geçmesi aranırken, aynı cins olmalarına rağmen madenden çıkarılan altın ve gümüşte yıllanma aranmamaktadır.¹⁶⁵ Zaten İslâm bilginleri de, yıllanma şartının, artıcılığın gerçekleşmesi için olduğunu belirtmiştir.¹⁶⁶ Bu da yıllanmanın aslında bir şart olmadığını, malın ihtiyaç fazlası ve artıcı olduğunun kesinleşmesi için olduğunu ortaya koymaktadır.

II. GEÇERLİLİK ŞARTLARI

Zekâtla mükellef olmanın bir takım şartları bulunduğu gibi, zekâtın geçerli olması için de şartlar vardır. Bunlara zekâtın sıhhat şartları denir. Klasik fıkıh kaynaklarında bunlar, başlığı altında, niyet ve ehline temlik alt başlıkları altında incelenmektedir.

1. Niyet

Niyet, kastetmek, karar vermek, kalbin bir şeye yönelmesi, ne yaptığını bilerek yapmak anlamına gelir. Niyet, kişinin zihnindeki tercihidir. Bu sebeple, ancak sahibinin açıklama-

164 Ebû Zehra, *Usûlü'l-Fıkh*, 59-62; Zekiyüddin Şa'bân, *Usûlü'l-Fıkhî'l-İslâmî*, 252; Abdülkerim Zeydân, *el-Vectz*, 59-60; Mehmet Boynukalın, "Şart" *DİA*, 38/364-365; İbrahim Paçacı, "Şart", *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 612.

165 Serahsî, *el-Mebsût*, 2/211; Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi'*, 2/67; Zeylaî, *Tebyinü'l-Hakâik*, 1/288; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 1/258, 270; Şirbîni, *Muğni'l-Muhtâc*, 1/394-395; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, 2/744-747.

166 Serahsî, *el-Mebsût*, 2/164; Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi'*, 2/14; Zeylaî, *Tebyinü'l-Hakâik*, 1/288; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 1/272; Şirbîni, *Muğni'l-Muhtâc*, 1/561; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/492.

ması veya davranış haline dönüştürmesiyle bilinir.¹⁶⁷

Niyet her şeyin özü ve başıdır; amelin ruhu gibidir. Yapılan ameller niyete göre değer kazanır. Hz. Peygamber, “Ameller niyetlere göredir. Her kişi için niyet ettiğinin karşılığı vardır. Kimin hicreti Allâh ve Rasûlü için ise, o Allâh ve Rasûlü için hicret etmiştir. Kim de, dünyalık elde etmek veya bir kadınla nikâhlanmak niyetiyle hicret etmişse, hicreti bunlardır.” buyurmuştur.¹⁶⁸ Kişi, ibadet veya iyilik kastıyla yaptığı şeylerden sevap kazanır, buna karşılık gösteriş veya dünyalık bir amaç için yapılan ibadetler makbul değildir. Bu nedenle niyet, ibadetlerde şarttır.

İbadetlerde niyet, kişinin ne yaptığını ve hangi amaçla yaptığını bilmesidir. Bu niyetin dil ile yapılması ise, sünnettir. Zekât da ibadet olduğu için, niyet şarttır. İslâm bilginleri bu konuda görüş birliği içindedir. Ancak niyetin zamanı ve başkası tarafından yapılıp yapılamayacağı konusunda farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Hanefî ve Şâfilere göre; prensip olarak ödeme anında niyetin bulunması gerekir. Fakat kolaylık prensibinden hareketle, zekât ayrılırken niyetin bulunması yeterli görülmüştür. Zekât verilirken, hükmen niyet edilmiş olması da yeterlidir. Mal sahibinin, niyet etmeden verdiği mal, henüz fakirin elinde iken zekâta niyet etmesi veya vekile verirken niyet etmesi bu kapsamdadır. Hanefilere göre, çocuk ve akıl hastası zekât mükellefi olmadığı için, niyette niyabet söz konusu değildir. Fakat Şâfiler, çocuk ve akıl hastasının malından veli veya vasiinin zekât vermesi gerektiği görüşündedir. Bu durumda veli veya vasi, onlar adına niyet eder. Mâlikîlere göre, zekât ayrılırken, verilmeden az önce veya verilirken niyet edilebilir.

167 İbrahim Kafî Dönmez, “Niyet”, *DİA*, 33/169; İbrahim Paçacı, “Niyet”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 530.

168 Buhârî, İman, 41; Müslim, İmâre, 155.

Hanbelilerin görüşü de buna yakındır.¹⁶⁹

Zekât ibadet olmakla birlikte, onda vergi niteliği de bulunmaktadır. Çünkü zekât, ondan yararlanacak kişilerin hakkıdır. Bunun için devletin, zekâtı toplama ve dağıtma hak ve yetkisi bulunmaktadır. Gerektiğinde devlet, bunu zorla tahsil eder. Bu durumda mükelleften zekât borcunun düşüp düşmeyeceği problemi ortaya çıkmaktadır. Bu hususta İslâm bilgileri farklı görüşler ortaya koymuştur. Hanefi mezhebinde tercih edilen görüşe göre, mükellefin niyeti olmaksızın toprak mahsulleri, hayvan, maden gibi açık mallardan zorla alınan zekât, ondan zekât yükümlülüğünü düşürür; fakat zekâtın ödenmesi mükellefin kendisine bırakılan altın, gümüş, para gibi gizli mallardan zorla alınan zekât, zekât yükümlülüğünü düşürmez. Hanbelîlere göre ise, mal sahibinin niyeti esastır; zekât memurunun niyeti onun yerine geçmez.¹⁷⁰

2.Ehline Temlik

Zekâtın sıhhat şartlarından biri de, onun hak sahiplerine verilmesidir. Bu şartın iki unsuru vardır; temlik işlemi ve temlikin yapıldığı şahsın zekâtı almaya ehil olması.

Klasik fıkıh kaynaklarında temlike çok dar bir anlam verilmiş ve “zekât olarak verilecek malın mülkiyetinin, alacak kimseye doğrudan nakledilmesi” şeklinde tanımlanmıştır. Buna göre;

“Zekât niyetiyle fakiri doyurmak, zekât borcunu ortadan kaldırmaz. Fakat zekât niyetiyle gıda maddesi verilebilir.”,

169 Kāsânî, *Bedâi'u's-Sanâi'*, 2/40; Zeylâi, *Tebyinü'l-Hakâik*, 1/257; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/502-503; Karadâvî, *Fikhu'z-Zekât*, 2/793-798; Zuhaylî, *el-Fikhu'l-İslâmî*, 2/750-752.

170 Kāsânî, *Bedâi'u's-Sanâi'*, 2/40-41; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/504; Karadâvî, *Fikhu'z-Zekât*, 2/795-797; Zuhaylî, *el-Fikhu'l-İslâmî*, 2/750-752.

“Temlik gerçekleşmediği için, cami, okul, yol, köprü, çeşme yapımı gibi hayır işlerine zekât verilmez. Aynı şekilde ölünün temellük ehliyeti bulunmadığından, zekâtle ölünün kefeni alınmaz ve borçları ödenmez. Buna karşılık, fakirlerin ihtiyacını karşılamak için kurulan vakıf, dernek veya aşevine zekât verilebilir. Çünkü bu vekâlet yoluyla temliktir.”

“Fakirdeki alacak da zekâta mahsup edilemez. Zekât mükellefi, fakirdeki alacağını tahsil etmek amacıyla, borcunu ödemesi şartıyla zekâtını ona verir; o da bununla borcunu ödeyebilir. Fakat borçlu, aldığı zekâtle borcunu ödemek zorunda değildir.”¹⁷¹

Yemek verme, doyurma ve alacağın zekâta mahsup edilip edilemeyeceği konusunun açığa kavuşması için, temlik, ibra, ibaha gibi kavramların açıklanması ve zekât bağlamında değerlendirilmesi gerekir.

Zekâtın sıhhat şartlarından olan temlik; eşya üzerindeki mülkiyet hakkını başkasına devreden hukuki işlemidir. Temlik bedel karşılığı veya bedelsiz olabilir. Temellük eden, elde ettiği hakkı sona erdirmeye veya bir başkasına aktarma yetkisine sahiptir ve bu yetkiyi bizzat kullanabileceği gibi temsilci vasıtasıyla da kullanabilir.¹⁷²

Fıkıh kaynaklarında doyurma, *ibâha*; borcun bağışlanması ise, *ibrâ* başlığı altında incelenmektedir.

Muhataba sadece tüketme veya kullanma izni veren *ibaha* ile *temlik* arasındaki en önemli fark, ibahaya konu olan malın malikin mülkiyetinden çıkıp, yararlanma izni verilene

171 Serahşî, *el-Mebsût*, 2/202-203; Kâsânî, *Bedâi’u’s-Sanâi’*, 2/39-40, 43; Zeylâi, *Tebyinü’l-Hakâik*, 1/251-251; Karadâvî, *Fıkhü’z-Zekât*, 2/848-850; Zuhaylî, *el-Fıkhü’l-İslâmî*, 2/752-753.

172 Serahşî, *Mebsût*, 11/133; Alâeddin es-Semerkindî, *Tuhfetü’l-Fukahâ*, Beyrut 1984, 3/205-206; Bilal Aybakan, “Temlik”, *DIA*, 40/428.

geçmemesidir.¹⁷³ Bu sebeple, bahçedeki meyve veya lokantadaki yemekten yeme izni verilen kişi, onu satamaz veya başkasına veremez. Buna göre, fakirleri doyurmak zekâta mahsup edilemez; fakat fakirlere yemek çıkaran aş evlerine zekât verilebilir. Bu çerçeveden olarak, zekât niyetiyle iftar çadırındaki yemeğe verilen bağışlar zekât yerine geçer. Ancak bu yemeğin fakirlere verilmesi ve zenginlerin bundan yememesi gerekir.

Fakirdeki alacağın zekâta mahsup edilmesi konusunda İslâm bilginleri farklı görüşler ortaya koymuşlardır. İslâm bilginlerinin çoğunluğu, temlikî dar anlamda alarak fakirdeki alacağın zekâta mahsup edilemeyeceğini söylemiştir. Çünkü onlara göre *ibrâda*, *ıskat* anlamı baskındır.

İslâm bilginleri, *ibrada* hem *ıskat* hem temlik anlamı bulunduğu görüş birliği içindedir. Ancak hangisinin daha baskın olduğu konusunda ihtilaf etmişlerdir. Kesin bir sınır çizmek zor olmakla birlikte Hanefî, Şafî ve Hanbelî mezheplerinde, *ibranın* *ıskat* anlamı öne çıkarılarak tek taraflı bir işlem olarak kabul edilmiştir. Buna karşılık Mâlikî mezhebinde, *ibranın* temlik anlamı öne çıkarılıp akit olarak kabul edilmiştir.

İbra, bir kimsenin başkasındaki hakkından karşılıksız vazgeçmesini ifade eden hukukî işlemidir. Kendisinde, *ıskat* ve temlik anlamı bulunmaktadır. *İskatla* temlik arasındaki temel fark, temlikin karşı tarafın kabulüne bağlı olması, *ıskatın* ise bağlı olmamasıdır. Mâlikîler ile Hanefî bilginlerden Züfer'e (ö. 158/775) göre *ibra*, borçlunun kabulüyle kurulan bir akittir. Karâfî (ö. 684/1285), *ibranın* minnet altında bırakan bir işlem olduğu ve herkesin minnet altında kalmayı kabullenemeyeceği için, *ibranın* gerçekleşmesinde borçlunun kabu-

173 Serahst. *Mebât*, 13/23.

lünün dikkate alınmasının yerinde olacağını söylemiştir. Şafî ve Hanbelî ekollerinde kabul edilen görüşe göre ibra, ıskattır; dolayısıyla borçlunun kabulüne gerek olmaksızın alacaklının tek taraflı iradesiyle gerçekleşir. Hanefiler de, kural olarak ibrâda ıskat anlamı olduğunu kabul etmekle birlikte, temlik yönünü de dikkate almışlar ve ibranın geçerli olabilmesi için ibra edenin rızasının kusurlu olmaması gerektiğini belirtirler. Buna göre ibra edilen kimsenin reddetmesi halinde ibra hükümsüzdür. Böylece Hanefiler, ibrayı, sırf ıskat olmaktan çıkarıp temlik ile ıskat arasında bir konuma yerleştirir.¹⁷⁴

İbranın hibe ile benzerliği, borcun zekâta mahsup edilip edilemeyeceğinin anlaşılmasında önemli bir ölçüdür. İbrâ, alacağın borçluya hibe edilmesiyle örtüşmektedir. Bir kimsenin zimmetinde sabit olan borç, temlik ve teslimi kabul eden bir mal hükmünde olduğu için hibesi caizdir. Nitekim alacağın borçluya ivazlı temliki, genel olarak caiz görülmüştür. Bu ise, yeni bir alışveriş niteliğindedir. Hanefî mezhebinde hâkim görüşe göre, borcun borçluya hibesi, ibradır.¹⁷⁵ Deynin borçluya hibe edilmesinde de, ibrada olduğu gibi, borçlunun kabulüne gerek yoktur ve borçlunun reddetmesi durumunda

174 Serahsî, *el-Mebsût*, 12/83-84; Kâsânî, *Bedâ'ü's-Sanâi'*, 5/172-173; Sirâcuddîn Ömer b. İbrâhîm b. Nüceym, *en-Nehrü'l-Fâik Şerhu Kenzi'd-Deikâik*, Beyrut 2002, 3/523; Abdulganî el-Ganîmî el-Meydânî, *el-Lübâb fî Şerhi'l-Kitâb*, Beyrut ty., 2/157-158; İbn Hümâm, *Fethü'l-Kadir*, 5/205; Cemalüddîn Abdurrahman es-Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir fî Kavâidi ve Furû'i Fikhi's-Şâfiyyeti*, Mekke 1997, 269-270; Nevevî, *el-Mecmû'*, 16/364, 18/45; Şirbîni, *Muğni'l-Muhtâc*, 2/262-263; Süleyman b. Muhammed b. Ömer el-Büceyremî, *Tuhfetü'l-Habîb alâ Şerhi'l-Hatîb*, Beyrut 1996, 3/404; Ebû'l-Kâsım Abdülkerîm b. Muhammed b. Abdülkerîm er-Râfî, *el-Azîz Şerhu'l-Vecîz (eş-Şerhu'l-Kebîr)*, Beyrut 1997, 156-158; el-Hicâvî, *el-İknâ'*, 3/217; Alâuddîn Ebû'l-Hasan Ali b. Süleyman el-Merdâvî, *el-İnsâf fî Ma'rifeti'r-Râcihi mine'l-Hilâf*, (el-Mukni' ve eş-Şerhu'l-Kebîr ile birlikte), yy. 1995, 17/30-33; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 8/70; Mustafa es-Süyûtî er-Ruheybânî, *Metâlibü Üli'n-Nühâ fî Şerhi Gâyeti'l-Müntehâ*, Dimeşk 1961, 4/393; Şihabüddîn Ebû'l-Abbâs Ahmed b. İdrîs el-Karâfî, *el-Furûk*, 2/208; Yunus Apaydın, "İbrâ" *DIA*, 21/263-266.

175 Mecelle, md. 847.

gerçekleşmez.¹⁷⁶ Bunun yanında, hibede olduğu gibi ibrada da taraflardan biri fakirleşirken diğeri zenginleşmektedir. Buradaki zenginleşme mal varlığının pasifinin eksilmesi şeklinde gerçekleşmektedir. Dolayısıyla ibra, alacağın borçluya hibesinden farklı bir şey değildir. Hibe ise temliktir.

Bu itibarla, alacağın fakir borçluya bağışlanması bir nevi temliktir ve zekât yerine geçer. Bunun için borçlunun, borcunu alacaklıya ödeyip sonra tekrar zekât olarak alması şeklinde şekli bir işleme gerek yoktur.

Diğer taraftan Kur'ân-ı Kerîm'de darlık çeken borçluya alacağın sadaka olarak verilmesi tavsiye edilmektedir: “*Borçlu ödeme güçlüğü çekiyorsa eli genişleyinceye kadar ona zaman tanıyın. Eğer bilerseniz bunu sadakaya saymanız sizin için daha hayırlıdır*”¹⁷⁷ Kur'ân'da *sadaka* ifadesi ise, genelde zekât anlamında kullanılmaktadır.

Aynı şekilde klasik fıkıh kaynaklarına göre, fakiri evinde ikamet ettirip ondan kira almayan kişi, kira bedelini zekâta mahsup edemez. Fakat burada da fakir, evde oturduğu müddetçe, oranın kullanımına sahip olmaktadır. Evin kullanımının da, ekonomik bir değeri bulunmaktadır. Bu sebeple araya göstermelik bir para alışverişinin girmesine gerek yoktur.

Zekâtın sıhhat şartları olarak kabul edilen *niyet ve ehli-ne temlik*, zekâtı verenin bilinçli hareket etmesini sağlamaya ve fakirin hakkını korumaya yönelik tedbirlerdir. İslâm bilginlerinin temliki dar anlamda yorumlamalarının amacı da fakirin hakkını gözetmektir. Ancak bu yaklaşım bazen gü-lünç hilelerin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Bu sebeple, temliki geniş anlamında alıp bu tür tasarrufları zekât olarak kabul etmek daha doğrudur. Nitekim Nevevî (ö. 676/1277),

¹⁷⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/83-84.

¹⁷⁷ Bakara 2/280.

Mecmû' isimle eserinde, Hasan Basrî (ö. 110/728) ve Atâ'nın (ö. 114/732) bu görüşte olduğunu belirtmektedir¹⁷⁸; zahirî bilginlerden İbn Hazm (ö. 456/1064) da bu görüştedir.¹⁷⁹ Çağdaş bilginlerden Yusuf Karadâvî de, zekâta ehil olan kim-selerdeki alacağın, zekâta mahsup edilebileceği görüşünü desteklemektedir.¹⁸⁰

Temlikte gözetilen ikinci husus ise, temlikin zekâtı hak edenlere yapılması şartıdır. Zekâtın sarf yerleri Tevbe sûresininin 60. âyetinde sayılmıştır. Bunlar, “*fakirler, miskinler, zekât memurları, kalpleri İslâm'a ısındırılacaklar, köleler, borçlular, Allah yolunda olanlar ve yolda kalmışlar*”dır. Bu itibarla zekât zenginlere ve onların küçük çocuklarına verilemez. Çünkü onlar zekâta ehil değildir. Ayrıca zekât mükellefi, usul ve fûrû'una da zekât veremez. Zekâtın sarf yerleri ayrı bir çalışma konusu olup, ileride inşaallah bu konuyla ilgili bir çalışma yapılacaktır.

178 Nevevî, *el-Mecmû'*, 6/196-197.

179 İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 6/105-106.

180 Karadâvî, *Fıkhü'z-Zekât*, 2/848-850.

İkinci Bölüm

Zekâta Tabi Mallar

I. MAL KAVRAMI

Arapçada mal, kişinin sahip olduğu her şeydir.¹ Buna göre insanların sahip oldukları veya sahip olmayı istedikleri her türlü menkul ve gayrimenkul maldır. Meselâ altın-gümüş, ev ve arazî, büyük ve küçükbaş hayvanlar, ev eşyası, el aletleri vb. maldır. Fakat kırsal kesimde yaşayanlar ile göçerler “mal” kelimesini daha çok büyükbaş hayvanlar için, şehir halkı ise altın ve gümüş için kullanmıştır. İbn Esir, şöyle der: “Aslında mal, sahip olunan altın ve gümüşdür. Zamanla bunlarla alınıp sahip olunan her şeye mal denmiştir. Fakat Araçlar, mallarının çoğunluğu deve olduğu için, buna mal demiştir.”²

Hanefi bilginlere göre mal, insanın tabiatının meylettiği ve ihtiyaç olduğunda kullanılmak üzere saklanabilen şeydir.³ Buna göre bir şeyin mal olması için iki özelliğe sahip olması gerekir. Bunlar; a) İnsanların ihtiyacını gidermesi; başka bir

1 İbn Manzûr, “Mâl”, *Lisânu'l-Arab*, 14/158; Mecdüddin Muhammed b. Ya'kûb el-Firûzâbâdi, “Mâl”, *el-Kamusu'l-Muhît*, 4/52; Komisyon, “Mâl”, *el-Mu'cemu'l-Vesît*, 2/892.

2 İbn Manzûr, “Mâl”, *Lisanu'l-Arab*, 11/636.

3 Mecelle, md. 126; Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-i İslâmiyye ve Istilahât-ı Fıkhiyye Kâmûsu*, 6/9.

ifadeyle faydalı olması, iktisadî bir değer taşıması; b) Saklanabilmesi için fizikî varlığının bulunmasıdır. Bunun için, bir avuç toprak, bir damla su gibi fiilen sahip olup saklanabilen fakat faydalanılmayan şeyler ile güneş ışığı gibi faydalanmak mümkün olduğu halde sahip olunup saklanması mümkün olmayan şeyler mal değildir. Aynı şekilde “fizikî varlığının bulunması” unsuru, “menfaat”i mal tanımının dışında bırakmaktadır. Çünkü menfaatlerin doğrudan elde edilip saklanması mümkün değildir. Hanefî bilginlerden İbn Nüceym, menfaatin mal kapsamı dışında kaldığını şöyle ifade etmektedir: “*Usulü fıkıh bilginlerine göre mal, sahip olunan ve ihtiyaç için saklanan şeylerdir. Dolayısıyla menfaatin temlikî tanımın dışındadır.*”⁴ Bu itibarla, evde oturmak, arabaya binmek, elbise giymek gibi menfaatler mal olmadığı için, bunlarla zekât ifa edilemeyeceği gibi bunlar zekâta da tabi değildir.

Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelîlere göre mal, kullanılıp yararlanması mübah olan şeyleri ifade etmektedir. Şâfiî bilginlerden Zerkeşi malın, “*kendisinden yararlanılabilen her şey*” olduğunu; bunun da ayn veya menfaat olabileceğini söylemiştir.⁵ Bir Hanbelî bilgin olan Buhûti ise malı, “*genel bir ihtiyaç veya zarurete bağlı olmaksızın kendisinden yararlanılması mübah olan şey*” diye tanımlamıştır.⁶ Bu tanıma göre ise, menfaat mal kapsamına girerken, hiçbir faydası olmayan haşereler, yasaklanmış olan içki ve domuz, ihtiyaç durumunda faydalanılması mübah kılınan köpek vb. şeyler, mal tanımına girmektedir. İntifa hakları ile yeni ortaya çıkan patent, telif vb. haklar, hukukçulara göre mal kabul edilmektedir. Buna göre,

4 Zeynüddin b. İbrâhîm b. Muhammed İbn Nüceym, *El-Bahru'r-Raik Şerhu Kenzi'd-Dekâik*, yy. 2002, 2/319.

5 Bedrüddin Muhammed b. Bahadır ez-Zerkeşi, *el-Mensür fi'l-Kavâid*, Küveyt 1985, 3/222.

6 Mansûr b. Yûsuf b. İdrîs el-Buhûti, *Keşşâfu'l-Kinâ' an Metni'l-İknâ'*, Beyrut 1997, 2/463-464.

menfaat mal olduğu için, kira ve benzeri menfaat zekâta mahsup edilebilir.⁷

II. GENEL OLARAK ZEKÂTA TÂBİ MALLAR

Kur'ân-ı Kerîm'de insanların önem verdikleri ekonomik değer taşıyan bazı mallar zikredilmiş ve genel olarak zekâta tabi mallara işaret edilmiştir. Ancak hangi malların zekâta tabi olduğu, şartları ve zekât oranları ayrıntılı olarak açıklanmamıştır. Kur'ân'da zekât konusu olduğuna işaret edilen mallar şunlardır:

a) Altın ve gümüş: *“Altın ve gümüşü biriktirip Allâh yolunda harcamayan kimselere, can yakıcı bir azabı müjdele!”*⁸

b) Toprak mahsulleri: *“Yerde ve ağaçta biten ürünleri, hurmayı, tatları farklı mahsulleri, birbirine benzeyen ve benzemeyen zeytin ve narı yaratan Allâh'tır. Onların meyvelerinden yiyin, hasat zamanında da fakirlerin hakkı olan öşrû verin. Fakat savurganlık yapmayın. Çünkü Allâh israf edenleri sevmez.”*⁹

c) Kazançlar, madenler ve benzeri yer altı zenginlikleri: *“Ey iman edenler! Kazandıklarınızın ve sizin için yerden çıkardıklarınızın temiz ve helalinden Allâh yolunda harcayın.”*¹⁰

d) Diğer mallar: *“Onları günahlarından arındırmak için mallarından zekât al ve onlara dua et. Çünkü senin duan huzur ve güven verir. Doğrusu Allâh, her şeyi hakkıyla işitir ve bilir.”*¹¹

Kur'ân'da detaylı açıklama bulunmadığı için İslâm bilginleri, zekâta tabi malları, bunların nisap ve şartlarını, Hz. Peygamber'in ve ashabının uygulamalarını esas alarak belir-

7 Ali el-Hafif, *Ahkamu'l-Muamelâti's-Şer'iyye*, Kahire 2008, 31-33.

8 Tevbe 9/34.

9 En'am 6/141.

10 Bakara 2/267.

11 Tevbe 9/103.

lemişlerdir.

Zekâtla ilgili haberler incelendiğinde, Hz. Peygamber (s.a.s.)'in zekât tahsil ettiği mallar üç grupta toplanabilir:

- a) Para; altın ve gümüş,
- b) Hayvan; deve, sığır ve koyun,
- c) Toprak mahsulleri; buğday, arpa, hurma ve kuru üzüm.¹²

Zekâtın hikmet ve amacını göz önünde bulunduran İslâm bilginleri, zekâtın sadece bu mallarla sınırlı olmayacağını düşünmüşler ve zekâtın farz olmasının illetini belirleme-ye çalışmışlardır. Bu amaçla, hadislerde geçen malları, naslar bağlamında değerlendirmişler ve illetin “nemâ/artıcılık” olduğu görüşüne varmışlardır. Buna göre artıcılık vasfına sahip her türlü mal zekâta tabidir.¹³

Çağdaş İslâm bilginlerinden Muhammed Ebû Zehra, Abdulvehhâb Hallâf ve Abdurrahmân Hasan da, 1952 yılında Şam'da düzenlenen bir konferansa sundukları raporda, İslâm bilginlerinin, zekâtın illetini “nemâ” olarak belirleyip, bu illete sahip başka malların da zekâta tabi olduğunu söylediklerini belirttikten sonra, özetle şöyle demiştir:

“Fıkhî hükümlerin sistemleştirildiği devirlerde artıcı, gelir getirici olarak tanınmayan, fakat günümüzde artık tamamen üretken ve gelir kaynağı olma özelliği kazanan malların, zekâta tabi mallar grubuna katılması gerekir. Bugün fabrikalar işçiler tarafından işletilmekte ve sahiplerine büyük kârlar temin etmektedir. Bu itibarla artık fabrikalar artıcı mal sayılmalı ve bunlardan zekât alınmalıdır. Modern fabrikaların zekâta tabi olacağı görü-

12 Bk. Buhârî, “Zekât”, 28, 31, 35-38, 41-42, 64,65.

13 Osman Hüseyin Abdullah, *ez-Zekât ed-Damânu'l-İctimâiyyu'l-İslâmî*, Kahire 1989, 63; Karadâvî, *Fıkhü'z-Zekât*, 1/476.

şü, müçtehitlerin sanatkârın el aletlerini zekâtтан muaf tutmalarıyla çelişmez. Zira müçtehit imamlarımız böyle bir mesele ile yüz yüze gelmemişlerdir. Bu sebeple onların, fabrikaların zekâtı ile ilgili bir hüküm ortaya koymaları da beklenemez. Aslında biz, sınaî servetin zekâta tabi olması gerektiğini ileri sürerken müçtehitlerin, konu ile ilgili ortaya koydukları “hüküm çıkarma” usullerini kullanıyoruz.”¹⁴

Bu değerlendirmeye göre, müçtehit imamlar döneminde olmayan ve fakat günümüzde ortaya çıkan fabrika, büyük taşıma ve nakil vasıtaları, kiralık bina, dükkân, borsada alınıp satılan menkul değerler gibi gelir getiren mallar zekâta tabidir. Çünkü bunları, zekâtтан muaf olan temel ihtiyaçlar ve sanatkârın el aleti gibi kabul etmek mümkün değildir.

Zaten zekâtla ilgili naslar değerlendirildiğinde, ihtiyaç fazlası her türlü servetin zekâta tabi olduğu görülür. Nitekim Kur’ân-ı Kerim’de, zekâtla ilgili ayetlerin pek çoğunda “mal” kelimesi mutlak olarak geçmektedir: Yüce Allâh, Tevbe sure-sinde, “Onları günahlarından arındırmak için mallarından zekât al ve onlara dua et. Çünkü senin duan huzur ve güven verir.”¹⁵; Zâriyât süresinde “Onların mallarında muhtaç ve yoksullar için bir hak vardı.”¹⁶; Meâric süresinde de “Onlar, mallarından belirli bir pay ayırıp isteyen ve istemekten çekinen muhtaçlara verirler.”¹⁷ buyurmaktadır. Bunun yanında pek çok ayette, “Kendilerine verdiğimiz mallardan Allâh yolunda harcarlar.”¹⁸ buyrulmaktadır. Bu ayetlerden ilki, açıkça zekât hakkındadır. Zâriyât 51/19 dışındaki ayetlerde “Allâh yolunda harcamak”, İslâm’ın beş temel esasından biri olan namazla birlikte zikre-

14 Karadâvî, *Fıkhu’z-Zekât*, 1/476; A. Özek, H. Karaman, M.A. Aydın, M. Erkal, İbadet ve Müesseseler Olarak Zekât, 97-99.

15 9/103.

16 51/19.

17 70/24-25.

18 Bakara 2/3; Enfâl 8/3; Hacc 22/35; Kasas 28/54; Secde 32/16; Şûrâ 42/38.

dilmesi, bunun zekât olduğunu göstermektedir.

Hız. Peygamber (s.a.s.) de, bazı hadislerde “mal” kelimesini mutlak olarak kullanmıştır: Rasûlullâh (s.a.s.), “*Allâh bir kimseye bir mal verir de bu kişi zekâtını vermezse kıyamet gününde o mal onun önüne, gözlerinin üstü noktalı, zehri fazla oluşundan dolayı tüysüz, son derece korkunç, yaşlı bir erkek yılan olarak çıkarılır. Bu yılan o kimsenin boynuna dolanır, avurtlarından yakalar, sonra adama ‘ben senin malınım, ben senin hazinenim’ der*” buyurmuştur.¹⁹ Bunun gibi, Muâz b. Cebel’i (ö. 17/638) Yemen’e gönderdiğinde, halkı İslâm’a davet etmesini, bunu kabul edince beş vakit namazın farz kılındığını haber vermesini emrettikten sonra ona; “*Allâh’ın, muhtaç olanlardan alınıp, muhtaçlara dağıtılmak üzere mallarında zekâtı farz kıldığını onlara bildir.*” demiştir.²⁰

Bu ayet ve hadislerin, diğer hadislerle tahsis edildiği düşünülebilir. Ancak, zekâta tabi mallar ve oranlarını belirten hadislerde geçen mallar, o dönemin yaygın servet araçlarını göstermektedir. Bu hadislerde, zekât mallarının sadece bunlar olduğuna delalet eden veya umum ifade eden hadisleri tahsis ettiğini gösteren bir ifade bulunmamaktadır. Aksine uygulamada, hadislerde geçmeyen değerli mallardan da zekât alındığı görülmektedir. Nitekim Hız. Ömer (r.a.), daha önce zekâta tabi değilken, değer kazanınca at için zekât tayin etmiştir: *Ya’lâ b. Ümeyye’nin kardeşi Abdurrahman, birinden yüz deve karşılığında bir kısraak alır. Fakat satıcı pişman olur ve Hız. Ömer (r.a.)’e gelerek Ya’lâ ve kardeşinin atını zorla aldıklarını söyler. Hız. Ömer (r.a.), Ya’lâ’ya yanına gelmesi için bir mektup gönderir. Ya’lâ ve kardeşi gelip konunun aslını anlatır. Hız. Ömer (r.a.), at fiyatlarının yüz deve fiyatına çıktığını öğrenince, “Biz kırk koyundan bir koyun alıyoruz, fakat atlardan bir şey al-*

¹⁹ Buhârî, “Zekât”, 3.

²⁰ Buhârî, “Zekât”, 1; Müslim, “İmân”, 29.

mıyoruz. Bundan böyle her bir at için bir dinar zekât alın.”
der.²¹

Aynı şekilde onun, sahilde bulunan amberden zekât alınmasını emretmesi de, her türlü servetin zekâta tabi olduğunu göstermektedir: Hz. Ömer’in (ö. 23/644) deniz kıyısına görevli olarak gönderdiği Ya’lâ b. Ümeyye, sahilde bulunan anber hakkında ne yapacağını sorar. Hz. Ömer (r.a.) aşıpla istişare ettikten sonra, onda ve onun benzeri denizden çıkan değerli mallarda % 20 zekât olduğunu bildirir.²² Tabiinden Ömer b. Abdülaziz’in (ö. 101/720) de, denizden çıkarılan anber gibi değerli eşyadan 1/5 oranında zekât aldığı; Hasan Basrî (ö. 110/728) ve Zührî’nin (ö. 124/742) aynı görüşte olduğu rivayet edilmiştir.²³

Bütün bunların yanında, zekâtın hikmet ve amacı da dikkate alındığında, ihtiyaç fazlası yüksek değere sahip her türlü malın zekâta tabi olduğu anlaşılır. Nitekim Haşr sure-sinde malın, zenginler arasında dolaşan bir iktidar aracı olması, İslâm’ın kabul etmeyeceği bir tavır olarak vurgulanmaktadır: “Allah’ın, fethedilen ülke halkından peygamberine verdiği mallar; Allâh, peygamber, yakın akrabalar, yetimler, yoksullar ve yolda kalmışlar içindir. Allah, malın sadece zenginler arasında dolaşan bir güç olmaması için böyle hükmetmiştir. Dolayısıyla Peygamberin verdiklerini alın, vermediklerinden de uzak durun. Allah’a karşı kulluk bilincinde olun! Çünkü Allah’ın azabı çok şiddetlidir.”²⁴

Buna göre, ihtiyaç fazlası her türlü değerli malın zekâta

21 Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, 4/119; Zeylaî, *Nasbu’r-Râye*, Beyrut 1997, 2/359; Menbecî, *el-Lübâb*, 1/348; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 5/227.

22 Ebü Yüsuf Ya’küb b. İbrâhîm, *Kitâbu’l-Harâc*, Beyrut 1979, 70; Serahsî, *el-Meb-sût*, 2/212-213; Zeylaî, *Nasbu’r-Râye*, 2/383; Karadâvî, *Fıkhu’z-Zekât*, 1/453. İbn Hümâm, *Fethu’l-Kadir*, 4/139.

23 İbn Kudâme, *Muğni*, 2/619; İbn Hümâm, *Fethu’l-Kadir*, 2/241.

24 Haşr 59/7.

tabi olması gerekir. Özellikle günümüzde, milyonlar-milyarlar değerindeki malların klasik fıkıh kaynaklarında yer alan mallardan olmadığı için zekâta tabi olmadığını söylemek insafa uygun düşmez.

Bu genel girişten sonra zekâta tabi mallar teker teker ele alınarak nisabı ve oranı açıklanacaktır.

III. PARANIN ZEKÂTI

Hadislerde ve fıkıh kaynaklarında paranın zekâtı olarak altın ve gümüşün zekâtı yer almaktadır. Çünkü o dönemde madeni para sistemi geçerliydi ve Arap Yarımadası'nda altın para birimi olarak Bizans dinarı ile gümüş para birimi olarak üç ayrı ağırlıkta dirhem kullanılıyordu.²⁵ Bu sebeple burada da, önce altın ve gümüşün zekâtı, sonra da paranın zekâtı ele alınacaktır. Ancak altın ve gümüşün zekâtının daha iyi değerlendirilebilmesi için, öncelikle paranın ne olduğu ve tarihi gelişim süreci işlenecektir.

A. Para

Para, sözlükte devletçe bastırılan, üzerinde saymaca değeri yazılı kâğıt veya metalden ödeme aracı anlamına gelmektedir.²⁶ Terim olarak ise farklı şekillerde tanımlanmıştır. Bunların ortak noktaları dikkate alındığında parayı şöyle tanımlayabiliriz: “Devlet tarafından çıkarılan, mal ve hizmet satın alma gücüne sahip, tasarrufların gerçekleştirildiği, borçların ödenip alacakların tahsil edildiği, değer ve fiyat hesap-

25 Mehmet Erkal, “İslam’ın İlk Devirlerinde Para ve Zekat Nisabının Hesaplanması”, *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İstanbul 1985, sy. 3, 79-88; Bilal Aybakan, “Nakit”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 32/324; Ali Keleş, *İslâm’a Göre Para Kavramı (Tarihi, Tanımı ve Fonksiyonları)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa 1998, 40; Abdullah Durmuş, *Fıkhî Açından Günümüz Para Mübadelesi İşlemleri*, 17.

26 Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, “Para”, 2/1158.

lamalarında yararlanılan herkes tarafından kabul gören bir değişim aracıdır.”²⁷

Paranın tanımında ortak olan ve ilk olarak göze çarpan husus değişim aracı olmasıdır. Parayı fiziksel bir değişim aracı olarak görenler, muhasebe sistemi içinde kaydedilen unsurları değil, yalnız fiilen kullanılan parayı kabul etmektedirler. Buna göre bankaların meydana getirdiği kaydî paralar, para değildir.²⁸

Kullanılış amacı bakımından para ile diğer mallar arasındaki en önemli fark, diğer malların aksine para, doğrudan doğruya bir ihtiyacı karşılamak için değil; ihtiyacı karşılayacak mal ve hizmetleri elde etmek içindir.

Paranın Özellikleri: Para yurtiçi ve yurtdışında resmen tanınmalı, kabul görmeli; değer istikrarına sahip olmalı; maddesi itibarıyla ısı, nem, aşınma, bozulma gibi dış etkilere karşı dayanıklı olmalı; ağırlık ve hacim bakımından kolay taşınabilmeli; yeknesak, tekbiçimli, taklide karşı güvenilir ve değişik miktarlardaki ödemelerin yapılabilmesi için kolayca

27 bk. Sabri Orman, “Modern İktisat Literatüründe Para, Kredi ve Faiz”, *Para, Faiz ve İslâm*, İstanbul 1987, 7; Osman Eskicioğlu, “Faiz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1989, 2/536; O. Oğuz, *İktisada Giriş, Temel Kavramlar ve Prensipler*, İstanbul 1992, 156; *Genel İktisat Teorisi*, s. 157; M. Akdiş, *Para Teorisi ve Politikası*, İstanbul 2001, 1; Abdil Karakuş, *İslâm Hukuk Kaynaklarındaki Faiz Kavramının Modern Ekonomi Bağlamında Yeniden Değerlendirilmesi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş 2006, 41; Mükerrrem Hiç, *Para Teorisi*, İstanbul 1973, 1; Tevfik Çavdar, *İktisat Kılavuzu*, y.y. 1972, 201; Ersoy Akıncı, *Ulusal Gelir (İktisada Giriş)*, Ankara ty., 99; Orhan Hançerlioğlu, *Ticaret Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1982, 333; Ahmed Hasen, *el-Evrâku'n-Nakdiyye fi'l-İktisâdi'l-İslâmî Kıymetühâ ve Ahkâmühâ*, Dimeşk 2002, 158; Abbâs Bâz, *Ahkâmü Sarfî'n-Nukûd*, Amman 1999, 143; Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, *Muhasebe ve Finansman Alanı Piyasaları İzlemek*, 20; İ. Şıklar, *Para Teorisi ve Politikası*, Eskişehir 2004, 3; Abdullah Durmuş, *Fıkhi Açından Günümüz Para Mübadelesi İşlemleri*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2008, 13; <http://muhasebedersleri.com/ekonomi/para.html>.

28 M. Akdiş, *Para Teorisi ve Politikası*, 1.

bölünebilir ve birbirine dönüşebilir olmalıdır.²⁹

Paranın Fonksiyonları: Paranın en önemli işlevi *değişim aracı* olmasıdır. Buna paranın dolaşım gücü de denir. Bunun dışında paranın değer ölçüsü olması, tasarruf etme, servet biriktirme, yatırım, borç ödeme ve ekonomi politikası aracı olması fonksiyonları da vardır.³⁰

Paranın Tarihçesi ve Çeşitleri³¹

İktisat tarihçileri ilk devirlerde insanların trampa usulü

- 29 bk. Sabri Orman, “Modern İktisat Literatüründe Para, Kredi ve Faiz”, *Para, Faiz ve İslâm*, İstanbul 1987, 8-9; Abdülaziz Bayındır, *Ticaret ve Faiz*, İstanbul 2007, 171-172; Yasemin Yalta, *Para Teorisi ve Politikası*, y.y. 2011, 1; Mehmet Saraç, “Para Ekonomisinin Temelleri”; <http://web.sakarya.edu.tr/~msarac/tr/icerik/dersler/dn5/ParaEkonomisininTemelleri.pdf>; Ş. Yigitbaşı, N. A. Atabey, http://www.ekodialog.com/Konular/para_ces_islev.html; Feyat Yeşiltepe, “Para”, <http://www.feyonomi.com/iktisatders/para.pdf>; <http://www.muhasabedersleri.com/ekonomi/para.html>; <http://www.turkcebilgi.com/para/ansiklopedi>; http://www.ekodialog.com/uluslararasi_ekonomi/para-ve-banka-kpss-para-nedir.html.
- 30 bk. Ahmed el-Hasenî, *İslâm’da Para*, 24-30; Muhammed Zeki Şafî, *Mukaddime fi’n-Nukûd ve’l-Bünûk, Dâru’n-Nahdati’l-Arabiyye*, 9. Baskı, 1981, 22; Abdil Karakuş, *İslâm Hukuk Kaynaklarındaki Faiz Kavramının Modern Ekonomi Bağlamında Yeniden Değerlendirilmesi*, 43; Abdullah Durmuş, *Fikhî Açından Günümüz Para Mübadelesi İşlemleri*, 19-21; <http://tr.wikipedia.org/wiki/Para>; Ş. Yigitbaşı, N. A. Atabey, http://www.ekodialog.com/Konular/para_ces_islev.html; Yasemin Yalta, *Para Teorisi ve Politikası*, 1-2; <http://www.muhasabedersleri.com/ekonomi/para.html>; <http://www.turkcebilgi.com/para/ansiklopedi>.
- 31 Ahmed Câmî, *en-Nazariyyetü’l-İktisâdiyye -et-Tahlîlî’l-İktisâdî’l-Küllî-*, Kahire, 1976, 3. Baskı, 2/32; Sabri Orman, “Modern İktisat Literatüründe Para, Kredi ve Faiz”, *Para, Faiz ve İslâm*, 17-27; Abdülaziz Bayındır, *Ticaret ve Faiz*, 155-171; Abdullah Durmuş, *Fikhî Açından Günümüz Para Mübadelesi İşlemleri*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2008 14-19; Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, *Muhasabe ve Finansman Alanı Piyasaları İzlemek*, 22-24; Ernur Demir Abaan, *Para: Para Hukuku ve Kaynakları*, Nisan 2004; Merkez Bankası Yayınları; Lerzan İskenderoğlu, *Uluslar Arası Para Sisteminin Sorunları ve İyileştirme Çalışmaları*, APE Tartışma Tebliği, TC Merkez Bankası, Haziran 2008, II. Bölüm; Yasemin Yalta, *Para Teorisi ve Politikası*, 2-6; Hiç, *Para Teorisi*, s. 13; Neumark, *Umûmî İktisat Teorisi*, s. 329; Gonnard, *Para Ekonomisi*, s. 37; <http://tr.wikipedia.org/wiki/Para>, <http://www.muhasabedersleri.com/ekonomi/para.html>; <http://www.sobiadacademy.net/sobem/e-ekonomi/merkez-bankacilik/dogusu.htm>; Ş. Yigitbaşı, N. A. Atabey, http://www.ekodialog.com/Konular/para_ces_islev.html; <http://www.turkcebilgi.com/para/ansiklopedi>.

ile alışverişte bulunduğu, paranın belirli evrelerden geçildikten sonra keşfedildiği hususunda görüş birliği içindedirler.

İlk olarak malların değerini belirlemek için bazı mallar kullanılmıştır. Bu malların standart olmaması, aralarında değer ve kalite farkının bulunması, bölünme kabiliyetinin sınırlı olması, taşıma ve saklanmasında güçlükler bulunması sebebiyle bazı madenler para olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bunda, madeni paranın dayanıklı, mütecanis olması, kolaylıkla taşınma ve bölünebilme özelliğine sahip olması gibi özelliklere sahip olduğu için paranın fonksiyonlarını yerine getirmesi etkili olmuştur. Önceleri bronz, sonra demir ve bakır madenleri para olarak kullanılmıştır. Daha sonra üstün özellikleri sebebiyle altın ve gümüş para olarak benimsenmiştir. Bakır ve bronz gibi bazı madenler “yardımcı para” olarak tedavülde kalmıştır.

Altın ve gümüşün taşıma ve saklama zorluğu ve riskini ortadan kaldırmak için bu paralar, bankerlere emanet edilip karşılığında ilk başlarda nama, daha sonra da hamiline yazılı sertifikalar alınmış ve bunlar temsil ettikleri para yerine geçmek üzere mübadele aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Altın ve gümüş sertifikaları veren bankalar, emanet edilen altın ve gümüşlerin büyük bir kısmının geri istenmediğini görünce, borç isteyenlere borç para yerine sertifika vermeye başlamışlardır. Böylece karşılığı olmayan, ancak istenildiği zaman altın veya gümüşe çevrilebilme garantisi olan sertifikalar ortaya çıkmıştır.

Temsili paranın ilk örneği tam olarak karşılığı bulunan (tam konvertibilite) *altın sertifikalarıdır*. Bu sertifikaların evrimi ile 17. yy'dan itibaren, karşılığı % 100'ün altında olan *banknotlar* kullanılmıştır. Bu uygulamada önemli problemler ortaya çıkınca devlet, banknot ihracını denetlemek, sonra da

üstlenmek zorunda kalmıştır. ³²

I. Dünya savaşı sırasında, merkez bankalarının talepleri karşılayamamaları sebebiyle geçici bir süre için banknotların altına çevrilebilme özelliği kaldırılarak kâğıt para sistemine geçilmiştir. Savaşın sona tekrar altın para sistemine dönmüş; fakat 1929 Büyük Krizinden sonra devamlı olarak kâğıt para sistemine geçilmiştir. Böylece Amerika Birleşik Devletleri dışındaki birçok ülkede kâğıt paraların altına dönüşebilme özelliği kalkmıştır. 1968 yılında dolar krizi ile Doların altına dönüşmesi kayda bağlanmış, 1971 yılında da altınla ilişkisi tamamen kesilmiştir. ³³

Kâğıt paranın altına çevrilebilme kabiliyeti yoktur. Fakat bu, para arzına geniş bir elastikiyet kazandırmıştır. Bu da para arzının bir ekonomi politikası aleti olarak kullanılmasını sağlamıştır. Kâğıt para sistemine geçilmekle altının ödeme aracı fonksiyonu tamamen ortadan kalkmış değildir; özellikle uluslararası ödemelerde bu fonksiyon önemini muhafaza etmektedir. ³⁴

B. Altının Zekâtı

İslâm'ın ilk dönemlerinde, altın ve gümüş paralar tedavüldeydi. Ayrıca külçe halindeki altın ve gümüş de ödemelerde kullanılıyordu. Bunun yanında altın, süs eşyası olarak

32 Mükerrrem Hiç, *Para, Kredi ve Fiyatlar*, 9. Ahmed Hasen, *el-Evrâku'n-Nakdiyye*, 117-119.

33 Muhammed Zeki Şâfiî, *Mukaddime fi'n-Nükûd ve'l-Bünûk*, 41, 53; Mustafa Rüşdî, *en-Nazariyyetü'n-Nakdiyye*, İskenderiyye 1982, 131; Ahmed el-Hasenî, *İslâm'da Para*, 49; Ahmed Hasen, *el-Evrâku'n-Nakdiyye*, 119; Mükerrrem Hiç, *Para, Kredi ve Fiyatlar*, 11-12.

34 Erdoğan Alkin, *İktisat*, İstanbul 1992, 224; <http://www.halkbank.com.tr/channels/1.asp?id=673>; <http://www.nuveforum.net/1225-elementler/235213-altin/>; <http://www.malihaber.com/modules.php?name=Encyclopedie&op=content&tid=1471>.

da kullanılmaktaydı. Bu itibarla fıkıh kaynaklarında altının zekâtı, mübadele aracı olması ve ziynet eşyası olması bakımından ele alınmıştır.

1. Yatırım ve Mübadele Aracı Olan Altının Zekâtı

Kuran'ı- Kerim'de "Altın ve gümüşü biriktirip Allâh yolunda harcamayan kimselere, can yakıcı bir azabın geleceğini haber ver! Dünyada iken biriktirdikleri bu mallar, ahirette Cehennem ateşinde kızdırılıp onların önleri, arkaları ve yanları dağlanacak ve onlara 'İşte bunlar, kendiniz için biriktirdiğiniz mallardır! Hadi biriktirdiğiniz şeylerin azabını tadın bakalım!' denilecektir." buyrulmaktadır.³⁵ Hz. Peygamber (s.a.s.) de, "Allâh bir kimseye bir mal verir de bu kişi zekâtını vermezse kıyamet gününde o mal onun önüne, gözlerinin üstü noktalı, zehri fazla olduğu için tüysüz, son derece korkunç, yaşlı bir erkek yılan olarak çıkarılır. Bu yılan o kimsenin boynuna dolanır, avurtlarından yakalar, sonra adama 'ben senin malınım, ben senin hazinenim' der" buyurmuştur.³⁶

Altının nisabı hakkında Kur'ân'da bir hüküm bulunmamaktadır. Bazı İslâm bilginleri, altın nisabının, sünnetle de belirlenmediği, gümüşe kıyaslanarak tespit edildiğini ileri sürer.³⁷ Nitekim Atâ' (ö. 114/732), Tâvûs (ö. 106/725), Zührî (ö. 124/742), Eyyûb es-Sahtiyânî (ö. 131/749) ve Süleyman b. Harb'in (ö. 224/839), yirmi miskalden az da olsa altının kıymeti 200 dirheme ulaştığında, zekâtının verilmesi gerektiği görüşünde olduğu rivayet edilmiştir.³⁸ Fakat gümüşün

35 Tevbe 9/34-35.

36 Buhârî, "Zekât", 3.

37 Ebû Zehra, *et-Tekâfülü'l-İctimâi fi'l-İslâm*, 71; Karadâvî, *Fıkhu'z-Zekât*, 1/247; Hüseyin Vural, *Zekât Fitre Nisabı ve Günümüz Ölçüleriyle Yeniden Tespiti*, 8.

38 Bedrüddin el-Aynî, *Umdetü'l-Kâri Şerhu Sahihi Buhârî*, 8/254, 259; Bedrüddin el-Aynî, *Şerhu Süneni Ebî Dâvud*, 6/210; Ebû Zekeriyya Yahya b. Şeref en-Nevevî, *el-Minhâc Şerhu Sahihi Müslimi'bni'l-Haccâc*, Beyrut 1392, 7/49;; Maverdi, *el-Hâvi*

nisabıyla ilgili hadisler kadar meşhur olmasa da, altının nisabıyla ilgili hadisler bulunmaktadır. Dolayısıyla altının nisabı içtihatla değil, hadislerle belirlenmiştir.

Altının nisabı ile ilgili olarak Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: “*İki yüz dirhem gümüşün olur ve üzerinden bir yıl geçerse, beş dirhem zekât vermen gerekir. Altın yirmi dinara ulaşınca kadar, zekâtı yoktur. Fakat yirmi dinara ulaşır ve üzerinden bir yıl geçerse, yarım dinar zekât vermen gerekir.*”³⁹ Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.s.)’in yirmi dinar ve fazlasından yarım dinar; kırk dinardan da bir dinar zekât aldığı rivayet edilmiştir.⁴⁰

Bu hadisleri esas alan İslâm bilginleri, temel ihtiyaçlarından fazla olarak 20 dinar/miskal veya daha fazla altına sahip olan kişinin, üzerinden bir yıl geçmesi durumunda 1/40 oranında zekât vermesi gerektiğinde ittifak etmiştir.⁴¹ Gerçi Hasan Basrî (ö. 110/728) ve Zührî’nin (ö. 124/742) 40 miskale kadar altının zekâta tabi olmadığı görüşünde olduğu nakledilmiştir. Fakat bu onların meşhur görüşü değildir; meşhur olan, onların da altının nisabını 20 miskal kabul etmeleridir.⁴²

el-Kebîr, Beyrut ty., 3/267; Ebü Ömer Yusuf b. Abdullah b. Abdilberr en-Nemrî el-Kurtubî, *et-Temhîd li-mâ fi’l-Muvattai mine’l-Meânî ve’l-Esânîd*, (thk. Saîd Ahmed Arâb), yy. 1989, 20/1146-147; Muhammed b. Abdülbâkî b. Yusuf ez-Zerkânî, *Şerhu’z-Zerkânî elâ Muvattai’l-İmâm Mâlik*, (thk. Taha Abdurraûf Sa’d), Kahire 2003, 2/144.

39 Ebü Dâvûd, “Zekât”, 5; Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, 4/137.

40 İbn Mâce, “Zekât”, 4; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 3/119; İbn Huzeyme, *es-Sahih*, 4/28.

41 Kâsânî, *Bedâi’u’s-Sanâi’*, 2/18; İbn Hümâm, *Fethü’l-Kadir*, 2/214; Zeylâi, *Tebyinü’l-Hakâik*, 1/276-277; Mâlik, *Müdevvene*, 1/302; Ebü’l-Berekât Ahmed b. Muhammed el-Adevî ed-Derdîr, *eş-Şerhu’l-Kebîr*, 1/455; İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-Müctehid*, 1/234; Şafîi, *Ümm*, 2/40; Nevevî, *Mecmû’*, 6/2; Şirbîni, *Muğni’l-Muhtâc*, 1/389; İbn Kudâme, *Muğni*, 2/596; İbn Hazm, *Muhallâ*, 4/172 vd.

42 Aynî, *Umdetü’l-Kâri*, 8/254, 259; Aynî, *Şerhu Süneni Ebî Dâvud*, 6/210; Nevevî, *el-Minhâc*, 7/49; Maverdî, *el-Hâvî el-Kebîr*, 3/267; Ebü Ömer en-Nemrî, *et-Temhîd*, 20/1146-147; Zerkânî, *Şerhu’z-Zerkânî elâ Muvatta’*, 2/144.

Hız. Peygamber (s.a.s.) zamanında ve ondan sonraki dönemlerde altın paralar zekâta tabi olmuştur. Günümüzde altın ve gümüş para veya bunların karşılığı olan banknotlar tedavülden kalkıp yerini kâğıt paralar almıştır. Buna rağmen, devlet veya belirli kurumlarca basılan altın para ve külçe altınlar borçlanma ve tasarruf aracı olarak kullanılmaya devam etmektedir. Ayrıca az da olsa bunların alışverişlerde kullanıldığı da görülmektedir. Diğer taraftan merkez bankaları, genellikle ulusal paranın değerini desteklemek ve dış ödemelerde kullanmak için ihtiyat amacıyla kasalarında altın stoku bulundurmaktadır. Bu sebeple söz konusu altınların para olma özelliği devam etmektedir.⁴³ Ayrıca hâlâ değerli bir maden olma özelliğini korumaktadır. Dolayısıyla altın, günümüzde de zekâta tabidir.

Hadiste belirtilen ve İslâm bilginlerince de nisap olarak belirlenen 20 dinarın/miskalin günümüz ağırlık ölçüsüne göre değeri, Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulunca 80,18 gr. olarak belirlenmiştir.⁴⁴ Başkanlığın ilgili genelgesinde, bu nisabın hesaplanmasında, şer'î miskalin esas alındığı belirtilmektedir. Şer'î miskal ise, asr-ı saadetdeki ölçülere uygun olduğu kabul edilen dinardır; daha sonraki dönemlerde oluşan ve çeşitli beldelerde kullanılanlara ise örfî miskal denilmiştir. İslâm coğrafyasında kullanılan dinarlar, gerek zaman içinde yıprandığı için, gerekse kötü niyetlilerin kırpması nedeniyle değişikliğe uğramıştır. Müzelerde 3,50 gr.dan, 4,35 gr.a kadar dinarlar bulunmaktadır.⁴⁵ Halk da, gramına bakmaksızın basılı dinarlar üzerinden alışverişlerini

43 İbrahim Paçacı, "Altın - Para - Faiz İlişkisi Ve Altının Vadeli Satışı", *Fıkhi Açından Finans ve Altın İşlemleri*, 434-435.

44 Diyanet İşleri Başkanlığı'nın 26/11/1981 tarih ve 7 sayılı Genelgesi.

45 Abdülaziz Bayındır, "Başlangıçtan Günümüze Kadar İslâm Toplumunda Madeni Paralar ve Kağıt Paralar", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2000, 2/17-18.

yapmış ve zekâtlarını vermiştir.

Dinarın/miskalin bugünkü ağırlık birimlerine göre hesaplanmasında araştırmacılar, müzelerde bulunan dinarlar, dinar ile dirhem arasındaki oran gibi farklı kriterleri kullanmaları sebebiyle değişik sonuçlara ulaşmışlardır. Bunun yanında, dinarın/miskalin hesaplanmasında arpanın esas alınması da, farklı sonuçlara ulaşılmasına neden olmuştur.⁴⁶ Diyanet İşleri Başkanlığınca, arpa esas alınarak yapılan hesaplamada, şer'î miskal, bugünkü ağırlık ölçü birimiyle 4,009 gr. olarak belirlenmiş; Osmanlı'da uygulanan 4,810 gr. da, örfî miskal olarak kabul edilmiştir. Buna göre altının nisabı, örfî miskale göre 96,21 gr., şer'î miskale göre de 80,18 gr. olarak hesaplanmıştır. Daha sonra da nisapta şer'î ölçülerin esas alınması vurgulanarak, altının nisabının 80,18 gr. olduğu belirtilmiştir.⁴⁷ Diyanet İşleri Başkanlığınca yapılan hesaplama, yetkili kurum tarafından yapılması ve düşük olduğu için de ihtiyatlı olması sebebiyle, nisapta esas alınması uygun olacaktır.

Sonuç olarak, devlet veya belirli kurumlarca basılan altın para ve külçe altınların 80,18 gr.'a ulaştığında % 2,5 oranında zekâta tabi olduğu söylenebilir.

46 Örneğin bk. Süleyman Ateş (*Yeni İslâm İlmihali*, 326), Hamdi Döndüren (*Delilleriyle İslâm İlmihali*, 503-504)'e göre 80 gr.; Lütfi Şentürk ve Seyfettin Yazıcı (*Diyanet İslâm İlmihali*, 272), Ferhat Koca (*İslâm İbadet Esasları*, 238)'ya göre 80,18 gr.; Yusuf Karadâvî (*Fıkhu'z-Zekât*, 1/260), Ali Bardakoglu ("Nisâb", *İslâmî Kavramlar*, 579), Mehmet Erkal ("Zekât", *DİA*, 44/199), Beşir Gözübenli ("Mâlî Hukuk" *İslâm Hukuku El Kitabı*, 566) ve Abdulaziz Bayındır ("Başlangıçtan Günümüze Kadar İslâm Toplumunda Madenî Paralar ve Kağıt Paralar", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2000, 2/17)'a göre 85gr.; Yunus Vehbi Yavuz (İslâm'da Zekât Müessesesi, 125), Celal Yıldırım (*Kaynaklarıyla İslâm Fıkhı*, 2/137)'a göre 96 gr..

47 Diyanet İşleri Başkanlığı'nın 26/11/1981 tarih ve 7 sayılı Genelgesi. Ayrıca bk. İbn Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, 2/212 vd., İbn Âbidîn, *Hâşiyetü Raddi'l-Muhtâr*, 2/295 vd.

2. Altın Ziyet Eşyasının Zekâti

Altın ziyet eşyasının zekâta tâbi olup olmadığı konusunda İslâm bilginleri farklı görüşler ortaya koymuştur; Hanefilere göre nakit, külçe veya ziyet eşyası olmasına bakılmaksızın nisaba ulaşan altın, üzerinden bir yıl geçmesi halinde 1/40 oranında zekâta tâbidir.⁴⁸ Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelîlere göre ise, mubah olan ziyet eşyası zekâta tâbi değildir. Ancak Şâfiîler, ziyet eşyasının çok fazla olması durumunda zekâtının verilmesi gerektiği görüşündedir. Ziyet eşyasının çok fazla olmasının sınırı ise, yaklaşık 800 gr.dır.⁴⁹ Buna karşılık erkekler için olan altın yüzük gibi kullanılması haram olan altın ziyet eşyası ile altın tabak, kaşık, çatal gibi ev eşyasının zekâta tâbi olduğu konusunda İslâm bilginleri görüş birliği içindedir.⁵⁰

Altının zekâta tabi olması, onun para olmasındandır. Bunun için İslâm bilginlerinin çoğunluğu, ziyet eşyasının zekâta tabi olmadığını kabul etmiştir.⁵¹ Hanefîler ise, ziyet eşyasının zekâta tabi olduğunu söylerken, altının o dönemdeki aslı özelliğini ön plana çıkarmıştır. Günümüzde devlet veya belirli kurumlarca basılan altın para ve külçe altınlar dışındaki altın eşyanın para olma vasfı kalmamıştır. Bunlar insanlar tarafından ne para olarak görülmekte, ne de para

48 Serahsi, *el-Mebsût*, 3/297; Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi'*, 2/18; Merğînânî, *el-Hidaye*, 1/104; İbn Hümâm, *Fethü'l-Kadir*, 2/215.

49 Mâlik, *el-Müdevvene*, 1/305; Derdîr, *eş-Şerhu'l-Kebîr* (Desûki ile birlikte), 1/460; Ebû Abdullah el-Huraşî, *Şerhu Muhtasarı Halîl*, yy. ty., 2/92-93; Şâfiî, *Ümm*, 2/40-42; Nevevî, *el-Mecmû'*, 6/32-37; İbn Kudâme, *eş-Şerhu'l-Kebîr*, 2/605-619; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/603-606.

50 Mâlik, *el-Müdevvene*, 1/305; Derdîr, *eş-Şerhu'l-Kebîr* (Desûki ile birlikte), 1/460; Ebû Abdullah el-Huraşî, *Şerhu Muhtasarı Halîl*, yy. ty., 2/92-93; Şâfiî, *Ümm*, 2/40-42; Nevevî, *el-Mecmû'*, 6/32-37; İbn Kudâme, *eş-Şerhu'l-Kebîr*, 2/605-619; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/603-606.

51 İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehid*, 1/251; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/603; Hatib el-Şirbîni, *Muğni'l-Muhtâc*, 1/390.

olarak hukukî işlemlerde kullanılmaktadır. Aksine insanlar bunları ticaret malı olarak kabul etmekte ve işlemler de buna göre yapılmaktadır. Bu itibarla altın ziyet eşyası, ticaret malı olarak zekâta tabidir; ticaret için olmayan, kullanım amaçlı bulunduranlar ise zekâta tabi değildir.

C. Gümüşün Zekâtı

Gümüş, asr-ı saadette para olarak zekâtın konusu olmuştur. Hz. Peygamber (s.a.s.)'in genel olarak zekâtın nisabını belirlediği hadiste gümüş için "el-verik" kelimesi kullanılmaktadır.⁵² "Verik" kelimesi ise, gümüşten bastırılan parayı ifade etmek için kullanılmaktadır.⁵³

Hz. Peygamber (s.a.s.) döneminde, piyasalarda altın ve gümüş paralar tedavüldeydi. Bunun yanında külçe altın ve gümüş de geçerliydi. O devirde Hicaz bölgesinde daha çok gümüş para birimi olan dirhem kullanılmaktaydı. Bu sebeple hadislerde ölçü olarak daha çok gümüş/dirhem geçmektedir.

Gümüşün zekâta tabi olup olmayacağıyla ilgili olarak Kur'ân-ı Kerim'de, altın ve gümüşü biriktirip de Allâh yolunda harcamayanların kıyamette şiddetli bir azaba uğrayacağından bahsedilmektedir.⁵⁴ Bu harcamanın zekât olduğu ise, Hz. Peygamber (s.a.s.) in hadislerinden anlaşılmaktadır.⁵⁵ Kur'ân'da gümüşün nisabı ile ilgili bir hüküm bulunmamaktadır. Gümüşün nisabı, hadisle belirlenmiştir.

52 Buhârî, "Zekât" 4, 31; Müslim "Zekât" 1, 3; Tirmizî, "Zekât", 7; Ebû Dâvûd, "Zekât", 2; Nesâî, "Zekât", 5, 18; İbn Mâce, "Zekât" 6.

53 İbnu'l-Estr, *Câmiu'l-Usûl fî Ehâdisi'r-Rasûl*, 4/574, Bedrüddin el-Aynî, *Şerhu Süneni Ebi Dâvûd*, 6/210, 244; Muhammed Şemsü'l-Hak el-Azîm el-Âbâdî, *Avnu'l-Ma'bûd Şerhu Süneni Ebi Dâvûd*, Medine 1968, 4/452; Muhammed Abdurrahman b. Abdurrahîm el-Mubârekfûrî, *Tuhfetü'l-Ahvezi bi-Şerhi Câmi'i'l-Tirmizî*, Dâru'l-Fikr, yy, ty. 3/250.

54 Tevbe 9/34-35.

55 bk. Buhârî, "Zekât", 4; Ebû Dâvûd, "Zekât", 4.

Hız. Peygamber (s.a.s.), zekât nisabını belirlediği hadiste, “Beş vesk hurma, beş ükiyye gümüş para ve beş deveden az malda zekât yoktur.” buyurmuştur.⁵⁶ Başka bir hadiste de, “Yüz doksan dirhemde zekât yoktur. Fakat iki yüze ulaşınca, beş dirhem zekât verin.” buyurmuş, ayrıca zekâtın oranını da, “kırk dirhemde bir dirhem” olarak belirlemiştir.⁵⁷

Hadiste geçen ükiyye, kırk dirhemdir.⁵⁸ Buna göre, her iki hadiste de gümüşün nisabı, 200 dirhem olarak belirlenmiştir.

Hadiste belirtilen ve İslâm bilginlerince de nisap olarak belirlenen 200 dirhemın günümüz ağırlık ölçüsüne göre hesaplanmasında araştırmacılar, dinarda olduğu gibi, farklı sonuçlara ulaşmıştır.⁵⁹ Müzelerde 2,15 gr.dan, 3 gr.a kadar dirhemler bulunmaktadır.⁶⁰ Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulunca, arpa esas alınarak yapılan hesaplamada, şer’î dirhem, bugünkü ağırlık ölçü birimiyle 2,806 gr. olarak belirlenmiş; Osmanlı’da uygulanan 3,207 gr. da, örfi miskal

56 Buhârî, “Zekât” 4, 31; Müslim “Zekât” 1, 3; Tirmizî, “Zekât”, 7; Ebû Dâvûd, “Zekât”, 2; Nesâî, “Zekât”, 5, 18; İbn Mâce, “Zekât” 6.

57 Tirmizî, “Zekât”, 3; Ebû Dâvûd, “Zekât”, 5; Nesâî, “Zekât”, 18.

58 Serahsî, *Mebûsât*, 7/206; İbn Hümâm, *Fethu’l-Kadir*, 2/208; Zeylai, *Teby-nû’l-Hakâik*, 1/276; Mâlik, *el-Müdevvenetü’l-Kübrâ*, 1/302; İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-Müctehid*, 1/255; Maverdî, *el-Hâvî*, 3/258; Şirbîni, *Muğni’l-Muhtâc*, 1/389.

59 Örneğin bk. Süleyman Ateş (*Yeni İslâm İlmihali*, 326), Hamdî Döndüren (*Delil-leriyle İslâm İlmihali*, 503-504)’e göre 560 gr.; Lütfî Şentürk ve Seyfettin Yazıcı (*Diyanet İslâm İlmihali*, 272), Ferhat Koca (*İslâm İbadet Esasları*, 238)’ya göre 561,2 gr.; Yusuf Karadâvî (*Fıkhu’z-Zekât*, 1/260), Ali Bardakoglu (“Nisâb”, *İslâmî Kavramlar*, 579), Mehmet Erkal (“Zekât”, *DİA*, 44/199), Beşir Gözübenli (“Mâlî Hukuk” *İslâm Hukuku El Kitabı*, 566) ve Abdülaziz Bayındır (“Başlangıçtan Günümüze Kadar İslâm Toplumunda Madenî Paralar ve Kağıt Paralar”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2000, 2/17)’a göre 595gr.; Yunus Vehbi Yavuz (İslâm’da Zekât Müessesesi, 124), Celal Yıldırım (*Kaynaklarıyla İslâm Fıkhı*, 2/137)’a göre 640 gr..

60 Abdülaziz Bayındır, “Başlangıçtan Günümüze Kadar İslâm Toplumunda Madenî Paralar ve Kağıt Paralar”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2000, 2/17-18.

olarak kabul edilmiştir. Buna göre gümüşün nisabı, örfî dirheme göre 641,4 gr., şer'î dirheme göre de 561,2 gr. olarak hesaplanmıştır. Daha sonra da nisapta şer'î ölçülerin esas alınması vurgulanarak, gümüşün nisabının 561,2 gr. olduğu belirtilmiştir.⁶¹ Ömer Nasuhi Bilmen tarafından arpa esas alınarak yapılan hesaplama da buna yakındır. Ona göre bir dirhem 2,805 gr., gümüşün nisabı da 561 gr.dır.⁶²

Gümüş, para olduğu için zekâta tabi olmuştur. Nitekim fıkıh kitaplarında zekâta nemâ (artıcı olma) şartı anlatılırken, altın ve gümüşün potansiyel olarak artma imkânına sahip olduğu vurgulanmış; bu sebeple ticarete kullanılsa bile artıcı kabul edilmiştir. Çünkü bunlar, *değişim aracı* ve *değer ölçüsüdür*, ticarete kullanıldığında kar sağlar, başka bir ifadeyle, *yatırım aracıdır*.⁶³ Bu sayılanlar ise paranın özellikleridir.⁶⁴ Hâlbuki günümüzde gümüş, hem insanların örfünde, hem de kanun nazarında para değildir; günümüzde geçerli olan kâğıt paradır. Modern ekonomilerde egemen olan para sistemi de budur. Diğer taraftan gümüş, değişik birimlerde basılı olmadığı gibi, eski dönemlerde olduğu gibi tartılarak bölünüp alışverişlerde de kullanılmamaktadır. Ayrıca gümüş, mal ve hizmetlerin değer ölçüsü olmaktan çıkmıştır; hatta aksine kendinin değeri kâğıt para ile belirlenmektedir. Do-

61 Diyanet İşleri Başkanlığı'nın 26/11/1981 tarih ve 7 sayılı Genelgesi. Ayrıca bk. İbn Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, 2/212 vd., İbn Âbidîn, *Hâşiyetü Raddi'l-Muhtâr*, 2/295 vd.

62 Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-i İslâmiyye ve İstilahat-i Fıkhiyye Kamusu*, 4/122.

63 Karadâvî, *Fıkhü'z-Zekât*, 1/142.

64 bk. Ahmed el-Haseni, *İslâm'da Para*, 24-30; Muhammed Zeki Şâfî, *Mukaddime fi'n-Nukûd ve'l-Bünûk*, Dâru'n-Nahdati'l-Arabiyye, 9. Baskı, 1981, 22; Abdil Karakuş, *İslâm Hukuk Kaynaklarındaki Faiz Kavramının Modern Ekonomi Bağlamında Yeniden Değerlendirilmesi*, 43; Abdullah Durmuş, *Fıkhî Açından Günümüz Para Mübadelesi İşlemleri*, 19-21; <http://tr.wikipedia.org/wiki/Para>; Ş. Yigitbaşı, N. A. Atabey, http://www.ekodialog.com/Konular/para_ces_islev.html; Yasemin Yalta, *Para Teorisi ve Politikası*, 1-2; <http://www.muhasabedersleri.com/ekonomi/para.html>; <http://www.turkcebilgi.com/para/ansiklopedi>.

layısıyla gümüş artık para ve yatırım aracı değildir. Aksine gümüş, süs eşyası ve ticaret malı olarak görülmektedir. Bu itibarla gümüş eşya, ticaret malı olarak zekâta tabidir; ticaret için olmayan, kullanım amaçlı bulunduranlar ise zekâta tabi değildir.

D. Kâğıt Paranın Zekâtı

“Para” başlığı altında işlendiği üzere Hz. Peygamber (s.a.s.) zamanında, mezheplerin oluşum ve tedvin döneminde kâğıt para henüz kullanılmıyordu. Bunun için klasik fıkıh kaynaklarında kâğıt paranın zekâtı ile ilgili bir açıklama bulunmamaktadır. Kâğıt paraya geçişin ilk adımı olan temsili paralar, 17. yy’dan itibaren kullanılmaya başlamıştır.⁶⁵ 1929 yılında yaşanan büyük krizden sonra, ABD dışındaki birçok ülkede paranın altınla ilişkisi kesilerek kâğıt para sistemine geçilmiştir. 1971 yılında, ABD de paranın altınla ilişkisi kalmamıştır.⁶⁶

Günümüzde artık kâğıt para kullanılmaktadır; alışveriş onunla yapılmakta, işçi ücretleri, memur maaşları onunla verilmekte, zenginlik ölçüsü olarak kâğıt para kabul edilmektedir. Dolayısıyla kâğıt para, klasik fıkıh kaynaklarının yazıldığı dönemde altın ve gümüşün yaptığı görevi yüklenmiştir. Bu sebeple kâğıt para, klasik fıkıh kaynaklarımızda geçen altın ve gümüş para gibi zekâta tabidir. Fakat kâğıt paranın zekâtı konusunda, günümüz bilginleri farklı görüşler ortaya koymuştur. Bir kısım İslâm bilgini, hadislerde geçen madeni paraları esas alarak bir çözüm getirmeye çalışırken, bir kısmı,

65 Mükerrerrem Hiç, *Para, Kredi ve Fiyatlar*, 9. Ahmed Hasen, *el-Evrâku'n-Nakdiyye*, 117-119.

66 Muhammed Zekî Şafî, *Mukaddime fi'n-Nükûd ve'l-Bünûk*, 41, 53; Mustafa Rüşdî, *en-Nazarıyyetü'n-Nakdiyye*, İskenderiyye 1982, 131; Ahmed el-Hasanî, *İslâm'da Para*, 49; Ahmed Hasan, *el-Evrâku'n-Nakdiyye*, 119; Mükerrerrem Hiç, *Para, Kredi ve Fiyatlar*, 11-12.

hadiste nisabı belirlenen bütün maddeleri esas almıştır. Diğer bir kısmı ise, Hz. Peygamber (s.a.s.)'in nisap belirlemedeki amacı esas olarak bir çözüm aramıştır.

Çağdaş bilginlerden Muhammed Ebû Zehra, Abdulvehhâb Hallâf, Abdurrahman Hasan, Hamdi Döndüren gibi bilginler, para ve ticaret eşyasının zekât nisabında altının esas alınması görüşünü savunmaktadır. Çünkü günümüzde gümüş ile altın arasındaki denge bozulmuş; gümüş altına göre önemli ölçüde değer kaybına uğramıştır. Altın ise hala değerini korumaya devam etmektedir.⁶⁷ Diyanet İşleri Başkanlığı da, paranın nisabının 80,18 gr. altının değeri olduğu yönünde görüş belirtmektedir.⁶⁸ Yusuf Karadâvî de, günümüzde para ve ticaret eşyasının nisabında altının esas alınması görüşünde olmakla birlikte, altının da gümüş gibi değer kaybetmesi durumunda deve ve koyunun esas alınması gerektiğini söyler. Fakat ona göre, Hz. Peygamber tarafından belirlenen deve ve koyunun nisabı, altının nisabının iki katı olduğu için, orta halli 5 deve veya 40 koyunun değerinin yarısı, paranın nisabı olmalıdır.⁶⁹

Zekâta tabi eşyayı dikkate alan Yunus Vehbi Yavuz, zekâta tâbi eşya ve hayvanların nisaplarının para cinsinden değerlerini toplayıp ortalamasını alarak paranın nisabını belirlemektedir.⁷⁰

Nisabın belirleniş amacını esas alan Şah Veliyyullah Dihlevî, üç kişiden oluşan en küçük bir ailenin temel ihtiyaçlarını karşılayacak miktarın nisap olması gerektiğini savunur.⁷¹

67 Kardâvî, *Fıkhü'z-Zekât*, 1/264-265; Hamdi Döndüren, *Delilleriyle İslâm İlmihali*, 510.

68 Zekât Sıkça Sorulanlar, 11 (<http://www2.diyaret.gov.tr/dinisleryuksekKurulu/Documents/Zekat.pdf>)

69 Kardâvî, *Fıkhü'z-Zekât*, 1/266-269.

70 Yunus Vehbi Yavuz, *İslâm'da Zekât Müessesesi*, İstanbul 1980, 324-326.

71 Dihlevî, *Hüccetu'llahi'l-Bâliğa*, 2/66.

Hayrettin Karaman ise, önceleri paranın ve ticari eşyanın nisabını belirlerken, normal şartlarda altının esas alınmasının, iktisadi bakımdan normal sayılmayan şartlarda ortalama yoluna gidilmesinin en uygun yol olduğunu belirtmekten⁷²; şimdi bunlara ek olarak, 3—4 kişilik bir ailenin asgari geçim indeksinin nisap olarak kabul edilmesini başka bir yol olarak önermektedir.⁷³

Ahmet Tabakoğlu ise, paranın nisabının gelir dağılımına göre belirlenmesini teklif etmektedir: “14 asırdan beri gümüş arzı fazlaşmış ve altınla arasındaki denge bozulmuştur. İlk dönemlerdeki mütevazı tüketim tarzı günümüzde çok farklılaşmıştır. Zorunlu ihtiyaçlar büyük değişikliklere uğramıştır. Dahası modern kapitalizm gelir dağılımını bozmuştur ve bozmaya da devam etmektedir. Altın ve gümüş oranlarındaki değişme ile birlikte tüketim standartlarındaki değişme ve gelir dağılımındaki bozulma nisabın tekrar ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Madeni para sistemi artık söz konusu olmadığından ve para bilgisayar parası sürecinde giderek fiktifleştiğinden nisabı para bazından gelir dağılımı bazına oturtmak gerekebilir. Burada da yerel satın alma gücü farklılıklarıyla gelir dağılımındaki farklılıklar dikkate alınmalıdır. Gıda, konut, ulaşım, eğitim, sağlık harcamalarından oluşan asli ihtiyaçlar daha çok bireyseldir. Bunun üzerinde oluşan nisap ise gelir dağılımı dikkate alınarak objektif olarak tesbit edilebilir.”⁷⁴

Hız. Peygamber (s.a.s.) döneminde hadiste belirlenen nisaplar arasında bir denge bulunmaktaydı. Bu denge, müçtehit imamlar ve daha sonraki dönemlerde de uzun süre devam etmiştir. Ancak daha sonra bu denge bozulmuş ve dünyadaki gümüş arzının artması sebebiyle gümüş altına göre büyük bir

72 Hayreddin Karaman, *İslam'ın Işığında Günün Meseleleri*, İstanbul 1993, 1/152.

73 Hayreddin Karaman, *İslam'ın Işığında Günün Meseleleri*, İstanbul 2012, 139.

74 Ahmet Tabakoğlu, “Nisap, Para ve Gelir Dağılımı”, *Zekât Nisabı ve Fitre Miktarının Güncel Parasal Değerlerinin Belirlenmesi Konulu Tartışmalı İlmî Toplantı*, Mu-danya, 27.9.2004, 28-29.

değer kaybına uğramıştır. Hz. Peygamber (s.a.v) döneminde 1 gr. altın 7 gr. gümüşe denk iken, Temmuz ayı itibarıyla 1 gr. altın yaklaşık 73,7 gr. gümüşe denk olmuştur.⁷⁵ Eşya ile altın arasındaki denge ise, yakın zamana kadar devam etmiş, fakat Amerika, Avustralya ve Güney Afrika madenlerinin işlenmesiyle altın arzının artması ve hayvancılıktaki gelişmeler, günümüzde nisaplar arasındaki dengeyi tamamen bozmuştur. Bu nedenle paranın nisabının belirlenmesinde farklı ve yeni bir kriter belirlenmesi gerekmektedir. Bu kriter ise, daha önce gerekçeleriyle birlikte ilgili bölümde genişçe açıklandığı üzere, mükellefin ve bakmakla yükümlü olduğu kişilerin geçimlidir.⁷⁶

Genel olarak, nisabın içtihatla belirlenebileceği ve bunda da kriterin, mükellefin ve bakmakla yükümlü olduğu kişilerin geçimliliği olduğu kabul edildikten sonra, bunun rakamsal olarak belirlenmesi problemi önümüzde durmaktadır. Bunda ise günümüz ekonomik ve istatistikî veriler dikkate alınmalıdır. Burada, fıkıh kaynaklarındaki nisab-ı istiğna ve nisab-ı gınâ ile günümüz fakirlik kavramı arasında ilişki kurularak bir çözüm önerisi üretilmeye çalışılacaktır.

1. Yoksulluk Kavramı ve Zekât Nisabı ile İlişkisi

Fıkıh kaynaklarımızda zekâtın nisabından bahsedilirken, zekâtlı yükümlü olma ve zekât alma bakımından nisap nisab-ı istiğnâ ve nisab-ı gınâ kısımlarına ayrılmıştır.

Nisab-ı istiğnâ, bir kimsenin başkasından sadaka almasını haram kılan ölçüdür.⁷⁷

75 www.iab.gov.tr (11.08.2015); altın.doviz.com.

76 Bu kitabın "Nisab" başlığı altındaki açıklamalara bk. 56.

77 Mehmet Erkal, "Nisab", *DIA*, 33/138; Hüseyin Vural, *Zekât Fitre Nisabı ve Günümüz Ölçüleriyle Yeniden Tespiti*, 10.

İslâm bilginleri, çalışabilecek gücü olan kimsenin, dilenmesinin caiz olmadığı görüşündedir.⁷⁸ Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.), “Zengin ile sağlıklı ve güçlü kimseye sadaka helal değildir.” buyurmuştur.⁷⁹ Başka bir hadiste de şöyle anlatılmaktadır: Rasûlullâh (s.a.s.) bir gün, “Kendine yetecek kadar yiyeceği bulunduğu halde dilenen kimse, ancak cehennem ateşi dilenmiş olur.” buyurur. Orada bulunan sahabîler, “Ey Allâh'ın Rasûlü! Yetecek kadar yiyeceğin ölçüsü nedir?” diye sorunca o, “Sabah ve akşam yemeğinin bulunmasıdır” der.⁸⁰

Fakat dilenmeksizin kendisine verilen zekâtı almaya engel olan nisap konusunda İslâm bilginleri farklı görüşler ortaya koymuştur. Bir kısım İslâm bilgini, 50 dirhem parası olan; başka bir ifadeyle 1/4 nisaba sahip olan kimsenin zekât alması helal değildir. Süfyân es-Sevri (ö. 161/788), İbn Mübarek (ö. 181/797), İshâk b. Râhûye (ö. 238/853) bu görüştedir. Ahmed b. Hanbel'den (ö. 241/855) gelen iki görüşten birisi de böyledir. Ayrıca Abdullah b. Mes'ûd (ö. 32/652) ve Hz. Ali'nin (ö. 40/661) de bu görüşte olduğu rivayet edilmiştir.⁸¹ Bu görüş sahipleri şu hadise dayanmaktadır: Hz. Peygamber (s.a.s.), “İhtiyacı olmadığı halde dilenen kimse, kıyamet günü yüzünde yırtıklar ve tırnak izleri olduğu halde Allâh'ın huzuruna gelecektir.” buyurdu. Bunun üzerine, “Ya Rasûlullâh (s.a.s.)! Muhtaç olmamanın ölçüsü nedir?” diye sorulunca, “Elli dirhem gümüş para yahut onun değerinde altındır.” buyurdu.⁸²

78 Kâsânî, *Bedâiü's-Sanâi*, 2/48; İbn Hümâm, *Fethu'l-Kadir*, 2/261; Zeylâi, *Tebyinü'l-Hakâik*, 1/302; *el-Fetâvâ'l-Hindiyeye*, 1/188; İshak b. Mansur el-Mervezî, *Mesâilü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel ve İshak b. Râhûye*, 3/1141.

79 Tirmizî, “Zekât”, 23; Ebü Dâvûd, “Zekât”, 24, 25; Nesâi, “Zekât”, 90; İbn Mâce, “Zekât”, 26-27.

80 Ebu Dâvûd, “Zekât”, 24; İbn Hanbel, *Müsned*, 29/165-166.

81 Hattâbî, *Meâlimü's-Sünen*, 2/56; İbn Kudâme, *Muğni*, 2/522; Karadâvî, *Fıkhuz-Zekât*, 2/555.

82 Tirmizî, “Zekât”, 22; Ebu Dâvûd, “Zekât”, 24; Nesâi, “Zekât”, 87; İbn Mâce, “Zekât” 26.

Diğer bir kısım İslâm bilgini, sadaka almayı engelleyecek bir nisap belirlememiş, bu konuda ihtiyacı esas almıştır. Onlar, kendisine yetecek kadar malı olup, muhtaç olmayan kimsenin, isterse malı olmasın, sadaka almasının haram olduğunu söylemiştir. Buna karşılık, ihtiyaç içinde bulunan kişinin, nisap miktarından fazla mala sahip olsa da, zekât alabileceğini belirtmişlerdir. Sahip olunan malın, para cinsinden veya diğer mallardan olması da hükümde etkili değildir. Müctehit imamlardan İmâm Mâlik (ö. 179/795), İmâm Şâfiî (ö. 204/820) bu görüştedir. Ahmed b. Hanbel'den (ö. 241/855) gelen görüşlerden biri de budur.⁸³ Bu görüş sahipleri, Kabîsa hadisine dayanmaktadır. O şöyle anlatır:

Bir anlaşmazlıkta kefil olmuştum. Bu sebeple bir şeyler istemek için Hz. Peygamber (s.a.s.)'e geldim. Bana "Bir sadaka gelinceye kadar bekle! Gelince sana ondan vereyim." dedi. Sonra da şöyle buyurdu: "Ey Kabîsa! Şu üç sınıf insanın dışında hiç kimsenin dilenmesi helâl değildir:

a) Kefalet altına giren kişinin, kefil olduğu malı elde edinceye kadar,

b) Bir felakete uğrayıp malını kaybeden kişinin, geçimini temin edinceye veya ihtiyacını karşılayıncaya kadar,

c) Aklı başında üç kişinin, gerçekten fakir düştüğüne şahitlik ettiği kimsenin, geçimini temin edinceye veya ihtiyacını giderinceye kadar,

dilenmesi helâldir; bundan sonra dilenmesi helal olmaz. İhtiyacı olmadığı halde dilenen, haram yemiş olur."⁸⁴

Hanefîlerin içinde yer aldığı diğer gruba göre ise, bu ko-

83 İbn Kudame, *el-Muğni*, 2/522-523; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 1-276; Karadâvî, *Fıkhü'z-Zekât*, 2/554-556

84 Müslim, "Zekât", 109; Ebü Dâvûd, "Zekât", 26; Nesâî, "Zekât", 80, 86.

nuda zekât nisabı esas alınmalıdır. Hanefi bilginler, zekât nisabının esas alınmasında birleşmekle birlikte, bunların değer bakımından mı, yoksa hayvanlarda sayı, ticaret eşyası ve parada değer bakımından mı olacağı konusunda farklı görüşler ortaya koymuştur. Fakat genel olarak, şöyle denilebilir: Hanefi bilginlere göre, temel ihtiyaçlarından fazla olarak nisap değerinde mala sahip olan kişi, bu mallar ticaret için olmasa ve üzerinden bir yıl geçmese de, zekât alamaz.⁸⁵ Onlar, Hz. Peygamber (s.a.s.)'in Muâz b. Cebel'i (ö. 17/638) Yemen'e gönderirken ona vermiş olduğu talimatı delil olarak kullanır. Rasûlullâh (s.a.s.) Muâz'a, "...Onlara, Allâh'ın muhtaç olanlardan alınıp muhtaçlara verilmek üzere, mallarında zekâtı farz kıldığını bildir." buyurmuştur.⁸⁶ Bu hadiste nisaba sahip olanlar zekâtla mükellef tutulmuş; dolayısıyla nisaba sahip olmayanlar da, muhtaç kabul edilmiştir.

Nisâb-ı gınâ ise, zekâtla yükümlü olma esasına dayanan ölçüdür; bu nisaba sahip olan Müslüman'ın zekât vermesi farzdır. Bu konu, daha önce geniş olarak açıklanmıştır.

Görüldüğü gibi nisabın, zekât almayı kabul etme sınırı olan yoksulluk ile yakından ilişkisi bulunmaktadır. Nitekim daha önce de nisap, temel ihtiyaçları karşılayıp muhtaç olmama şeklinde tanımlanmış ve geçim standardına göre güncellenmesinin mümkün olduğu belirtilmişti. Bu sebeple güncel verilere göre, yoksulluk ve geçim standardının belirlenmesinde yarar var.

Yoksulluğun üzerinde görüş birliğine varılmış bir tanımı bulunmamaktadır. Yoksulluk kavramı ile ilgili farklı görüşler bulunsa da, bazı ortak noktalar bulunmaktadır. Fakat her halükarda yoksulluk ve zenginlik subjektif kavramlardır;

85 Serahsî, el-Mebsût, 3/14; Kâsânî, Bedâi'u's-Sanâi', 2/48.

86 Buhârî, "Zekât", 1, 62; Müslim, "Zekât", 19; Tirmizî, "Zekât", 6; Ebû Dâvûd, "Zekât", 5; Nesâî, "Zekât", 1, 46; İbn Mâce, "Zekât", 1.

kişiden kişiye, toplumdan topluma değişiklik arz etmektedir. Bu sebeple evrensel bir ölçümle ortak bir yoksulluk tanımına ulaşmak çok zordur.⁸⁷ Bununla birlikte, yoksulluğun makul bir tanımla yapılabilir. Devlet İstatistik Enstitüsünce 2002 yılında yapılan çalışmada yoksulluk, dar anlamda, açlıktan ölme ve barınacak yeri olmama durumu; geniş anlamda ise, gıda, giyim ve barınma gibi imkânları hayatlarını devam ettirmeye yettiği halde toplumun genel düzeyinin gerisinde kalma durumu olarak ifade edilmektedir.⁸⁸

Yoksulluk kavramı, farklı kriterler dikkate alınarak çeşitli başlıklar altında incelenmiştir:

a) Mutlak Yoksulluk - Göreli Yoksulluk

Mutlak yoksulluk, hane halkı veya bireyin yaşamını sürdürebilecek asgari refah düzeyini yakalayamaması durumudur.⁸⁹ Mutlak yoksulluk, uluslar arası düzeyde kabul gören

87 Asena Caner, "Yoksulluk ve Gelir Dağılımı", *Türkiye Ekonomisi Yeni Yapı (2000-2008)*, Ed. Nazende Özkarameşe Coşkun, Ankara 2009, 289; Yunus Taş, Selami Özcan, "Türkiye'de ve Dünya'da Yoksulluk Üzerine Bir Araştırma", *International Conference On Eurasian Economies 2012*, 423; Eda Doğan, Türkiye'de Yoksulluğun Ölçülmesi, (Uzmanlık Tezi), Ankara 2014, 7; Reyhan Cefri, *Adana İlinde Yoksulluğun Analizi: Sınırlı Bağımlı Değişkenli Modellerle Bir İnceleme*, (Yüksek Lisans Tezi), Adana 2009, 6.

88 TÜİK, *Tüketim Harcamaları, Yoksulluk ve Gelir Dağılımı*, Sorularla Resmî İstatistikler Dizisi, Ankara 2008, 32; "Analitik Çerçeve, Kapsam, Tanımlar ve Sınıflamalar", TÜİK, Yoksulluk Çalışması, 2012, (<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=16023>); DİE 2002 Yoksulluk Çalışması, 2004, 10; Reyhan Cefri, *Adana İlinde Yoksulluğun Analizi*, 6.

89 "Analitik Çerçeve, Kapsam, Tanımlar ve Sınıflamalar", TÜİK, Yoksulluk Çalışması, 2012, (<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=16023>); TÜİK, *Tüketim Harcamaları, Yoksulluk ve Gelir Dağılımı*, 33; Yunus Taş, Selami Özcan, "Türkiye'de ve Dünya'da Yoksulluk Üzerine Bir Araştırma", 424; Sümer İncedal, Türkiye'de Yoksulluğun Boyutları: Mücadele Politikaları ve Müdahale Araçları, (Aile ve Sosyal Politikalar Uzmanlık Tezi), Ankara 2013, 20; Seda Topgöl, "Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksulluğun Kadınlaşması", *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2013, c.14, sy. 1, 279-280; Ayşe Meral Uzun, "Yoksulluk Olgusu ve Dünya Bankası", *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 2003, c.4, sy.2,

tek yoksulluk tanımıdır. Birleşmiş Milletler Teşkilatının 1995 yılında Kopenhag'da düzenlediği Dünya Sosyal Zirvesi'nde mutlak yoksulluk şöyle tanımlanmıştır: “Mutlak yoksulluk; yiyecek, sağlıklı içme suyu, temizlik tesisleri, sağlık, barınma, eğitim ve bilgi hizmetleri dâhil temel insani ihtiyaçlardan ciddi düzeyde yoksun olma durumudur.”⁹⁰

Görelî yoksulluk ise, birey veya hane halkının toplumun genel düzeyine göre belli bir sınırın altında gelir ve harcamaya sahip olması durumudur. Temel ihtiyaçlarını mutlak olarak karşılayabilen ancak kişisel kaynakların yetersizliği yüzünden toplumun genel refah düzeyinin altında kalan ve topluma sosyal açıdan katılımları engellenmiş olan kişiler, görelî yoksuldur. Görelî yoksullar, birinci dereceden yoksul olmayıp, daha çok ikinci derecede dar gelire sahip, asgari yaşam seviyesini yakalamış olsa da, ortalama refah seviyesinin altında olan insanlardır. Bu yaklaşıma göre bir kişinin yoksul olup olmaması, sadece ne kadar gelire sahip olduğuna bağlı olmayıp, toplumdaki diğerlerinin ne kadar gelire sahip olduklarına da bağlıdır.⁹¹

-
- 156; Hüseyin Vural, *Zekât Fitre Nisabı ve Günümüz Ölçüleriyle Yeniden Tespiti*, 14.
- 90 Özgür Topkaya, “Ekonomik İşbirliği Ve Kalkınma Örgütü (OECD) Üyesi Ülkelerde Sosyo Ekonomik Boyutuyla Görelî Yoksulluk Ve Çocuk Yoksulluğu: İngiltere Ve Türkiye Karşılaştırmalı Örneği”, *Kamu-İş İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, 2013, c.13, sy.2, 158.
- 91 Yunus Taş, Selami Özcan, “Türkiye’de ve Dünya’da Yoksulluk Üzerine Bir Araştırma”, 424; Sümer İncedal, *Türkiye’de Yoksulluğun Boyutları*, 21-22; Seda Topgül, “Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksulluğun Kadınlaşması”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2013, c.14, sy. 1, 280; TÜİK, *Tüketim Harcamaları, Yoksulluk ve Gelir Dağılımı*, 37; TÜİK, *Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması 2012*, Ankara 2014, XXVI; “Analitik Çerçeve, Kapsam, Tanımlar ve Sınıflamalar”, TÜİK, *Yoksulluk Çalışması*, 2012, (<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=16023>) (20.02.2014).

b) Gelir Yoksulluğu - İnsanî Yoksulluk

Bu yoksulluk ayrımı, mutlak yoksulluk veya görelî yoksulluk esas alınarak yapılan bir tür yoksulluk ölçme metodudur. Fakat bu metotlara göre yapılan ölçmelerde de farklı yoksul sınıflara ortaya çıktığı için burada yoksulluk çeşidi olarak ele alınmıştır.⁹²

Gelir yoksulluğu, kişi veya hane halkının yaşamlarını sürdürmek ya da asgari yaşam standardını karşılamak için ihtiyaç duyulan temel ihtiyaçları karşılayacak kadar gelir elde edilememesi durumudur. Genellikle gelir yoksulluğu hesaplamalarında, asgari yaşam düzeyini sağlamak için gerekli olan gelir, *yoksulluk sınırı* olarak tanımlanmakta; bunun altında gelir-tüketim seviyesine sahip olanlar yoksul olarak adlandırılmaktadır. Bu konuda ülkeler arası karşılaştırma yapmak çok sağlıklı bir sonuç vermeyebilir. Çünkü asgari yaşam düzeyini sağlamak için gerekli olan yeterli gelir, her ülke tarafından kendi sosyoekonomik şartlarına ve gelişmişlik düzeyine göre tanımlanmaktadır.⁹³

İnsanî yoksulluk kavramı, ilk olarak Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP)'nin 1997 yılı İnsani Gelişme Raporu'nda kullanılarak tanımı yapılmıştır. Bu tanımda insani yoksulluk; *mutlak* ve *görelî yoksulluk* tanımlarını içermekle birlikte, onlardan daha kapsamlı olarak ele alınmıştır. Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen bu kavram, insanca hayat sürmek için parasal imkânların yanında, siyasi, sosyal ve

92 Eda Doğan, Türkiye'de Yoksulluğun Ölçülmesi, 13-22.

93 Sümer İncedal, Türkiye'de Yoksulluğun Boyutları, 22; Seda Topgül, "Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksulluğun Kadımlaşması", *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2013, c.14, sy. 1, 281-282; Yunus Taş, Selami Özcan, "Türkiye'de ve Dünya'da Yoksulluk Üzerine Bir Araştırma", 424-425; Özgür Topkaya, "OECD Üyesi Ülkelerde Sosyo Ekonomik Boyutuyla Görelî Yoksulluk Ve Çocuk Yoksulluğu", *Kamu-İş İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, c.13, sy.2, 159-161.

kültürel imkânlarla da sahip olmanın gerekliliğini vurgular. İnsani yoksulluk, gelir yoksulluğundan farklıdır. Gelir yoksulluğu ölçümleri, mutlak gelir üzerinde odaklanırken, insani yoksulluk, insani gelişme için zorunlu olan fırsatlardan mahrum olma şeklinde tanımlanmıştır. Bu boyutuyla yoksulluğun incelenebilmesi için çok geniş ve sosyal nitelikli istatistiklere ihtiyaç bulunmaktadır. UNDP bu amaçla eğitim imkânlarından yoksunluk, yetersiz beslenme, yaşam süresinin kısalığı, iş olanaklarından yoksunluk, anne ve çocuk sağlığının yetersizliği, gelecekte korkma, önlenemez hastalıklara yakalanma, özgürlüğün yetersizliği, reel satın alma gücü gibi göstergeleri kullanmaktadır. İnsani yoksulluk kavramı, ortalama ömür süresi, temel eğitim düzeyi, kamu ve özel kaynaklara erişim gibi temel yoksunluk göstergelerini kullandığı için, ülkeler arası karşılaştırılabilir özelliğe sahiptir.⁹⁴

c) Objektif Yoksulluk - Sübjektif Yoksulluk

Objektif yoksulluk, nesnel yoksulluk veya refah yaklaşımı olarak da isimlendirilmektedir. Bu yaklaşıma göre yoksulluk, kalori miktarı, gelir ve tüketim harcamaları gibi uzmanlar tarafından hazırlanan somut kriterlerle ölçülmektedir. Çünkü kişiler her zaman kendileri için en iyi olanı tercih edemeyebilir veya neyin daha iyi olduğunu bilmeyebilir. Bunun yanında bazı kimseler, hayatlarını devam ettirmek için gerekli olan yiyecek sepetini tercih ederken, diğer bazısı gerekli olmayan yiyecek sepetine yönelebilir. Bu sebeple objek-

94 Reyhan Cafri, *Adana İlinde Yoksulluğun Analizi*, 6-7; Ayşe Meral Uzun, "Yoksulluk Olgusu ve Dünya Bankası", *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2003, c.4, sy.2, 157; Sümer İncedal, *Türkiye'de Yoksulluğun Boyutları*, 22-23; Seda Topgül, "Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksulluğun Kadımlaşması", *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2013, c.14, sy. 1, 281-282; Yunus Taş, Selami Özcan, "Türkiye'de ve Dünya'da Yoksulluk Üzerine Bir Araştırma", 425; Naci Gündoğan, "Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele", *Ankara Sanayi Odası Dergisi*, Ocak-Şubat 2008, 43-44;

tif yaklaşımda ihtiyaç olarak kabul edilen mal ve hizmetler, uzmanlar tarafından belirlenmektedir. Bunların alınabilmesi için gerekli en düşük maliyet de, asgari ihtiyaç düzeyi olarak belirlenmektedir.⁹⁵

Sübjektif yoksulluk ise, kişilerin değerlendirmeleri dik-kate alınarak yapılan yoksulluk tanımıdır. Bu yaklaşımda, anket uygulanarak, hane halkının asgari ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için gerekli olan asgari gelir düzeyleri belirlenmektedir. Bu yöntemde, benzer refah düzeyine sahip hane halklarından bir kısmı kendini yoksul olarak tanımlarken, bir kısmı kendini yoksulluk sınırının üzerinde görmektedir. Bunun için bu yaklaşım, hane halkına özgü sonuçlar doğuran sübjektif bir yaklaşımdır ve bu sebeple *özel yoksulluk* olarak da adlandırılmaktadır. Bunun sonucu olarak da, sübjektif yoksulluk yaklaşımıyla hane halkları arasında yoksulluk düzeyi karşılaştırması yapılamaz.⁹⁶

d) Diğer Bazı Yoksulluk Çeşitleri

Kırsal ve kentsel yoksulluk: Kır ve kent arasındaki gelişmişlik farkı, kırsal ve kentsel alanlarda yaşayan kişilerin farklı yaşam biçimine, değişik gelenek ve göreneklere sahip olması, onların tüketim alışkanlıklarının farklı olmasına sebep olmaktadır. Bunun yanında kırdaki ve kentte tüketilmesi gereken kalori miktarı da birbirinden farklıdır. Bütün bunlar kırsal ve kentsel alanlarda birbirinden farklı fakirlik kavramını ortaya çıkarmıştır. Diğer taraftan kentlerde barınma ve tüketim ürünlerinin fiyatı daha yüksek olduğu için kentteki yok-

95 Sümer İncedal, Türkiye'de Yoksulluğun Boyutları, 23; Seda Topgül, "Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksulluğun Kadınlaşması", *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2013, c.14, sy. 1, 280;

96 Sümer İncedal, Türkiye'de Yoksulluğun Boyutları, 24; Seda Topgül, "Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksulluğun Kadınlaşması", *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2013, c.14, sy. 1, 280-281.

sulluk seviyesi daha yüksektir. Ayrıca kırsal kesimde fertlerin kendi kendilerine yetmesi ve kendi ürettiklerini tüketmesi, buralardaki yoksulluk seviyesini düşürmektedir. Bu sebeple kırsal ve kentsel yoksulluk çizgileri birbirinden farklıdır.⁹⁷

Açlık Sınırı, bir kişinin hayatını devam ettirebilmesi için alması gerekli temel gıda maddelerinden oluşan sepetin maliyetidir. Açlık sınırının belirlendiği sepette; ekmek ve tahıllar, et, balık, süt, peynir, yoğurt, yumurta, katı ve sıvı yağlar, meyveler, sebzeler, şeker, reçel, bal, çikolata, salça, çay, kahve, kakao, su ve diğer alkolsüz içecekler yer almaktadır.⁹⁸

Ultra Yoksulluk: Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Teşkilatı (FAO) ve Dünya Sağlık Teşkilatı (WHO), yoksulluğun yoğunluğunu ölçmek amacıyla bu tanımı geliştirmiştir. Bu kritere göre, gelirinin tamamını harcadığı halde, mutlak yoksullukta esas alınan günlük minimum kalori miktarının yalnızca % 80'ini karşılayabilenler *ultra yoksul* olarak nitelendirilmektedir. Dünya Bankası ise, olağanüstü yoksul kavramını kullanmış ve ekonomik kaynakları minimum ihtiyaçlarını karşılamaya yetmeyen bireyleri olağanüstü yoksul olarak tanımlamıştır⁹⁹

e) Değerlendirme

Daha önce, “Birinci Bölüm”ün “Nisap” başlığı altında açıklandığı üzere nisap, mükellefin ve bakmakla yükümlü olduğu kişilerin geçimliğinden ibarettir. Bundan fazla mala sahip olan kişi, zekâta yükümlüdür. Yukarıda tanımı yapılan

97 Sümer İncedal, Türkiye’de Yoksulluğun Boyutları, 24-25; Seda Topgöl, “Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksulluğun Kadınlaşması”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2013, c.14, sy. 1, 282;.

98 TÜİK, *Tüketim Harcamaları, Yoksulluk ve Gelir Dağılımı*, 35-36.

99 DPT, “Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu”, *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*, Ankara 2001, 106; Sümer İncedal, Türkiye’de Yoksulluğun Boyutları, 30.

yoksulluk çeşitlerinden mutlak yoksulluk, bu nisap tanımına yakındır. Nitekim mutlak yoksulluk, hane halkı veya bireyin yaşamını sürdürebilecek asgari refah düzeyini yakalayamaması durumu şeklinde tanımlanmıştır.¹⁰⁰ Birleşmiş Milletler Teşkilatı tarafından yapılan tanımında da “Mutlak yoksulluk; yiyecek, sağlıklı içme suyu, temizlik tesisleri, sağlık, barınma, eğitim ve bilgi hizmetleri dâhil temel insani ihtiyaçlardan ciddi düzeyde yoksun olma durumudur.”¹⁰¹ denmektedir. Dolayısıyla bu seviyenin üstünde gelir ve refaha sahip kişiler zekâta mükellef olmalıdır. Fakat yoksulluk sınırının belirlenmesinde şu hususa özen gösterilmelidir: Yoksulluk sınırı, kişilerin kendi değerlendirmelerine göre değil; kalori miktarı, gelir ve tüketim harcamaları gibi uzmanlar tarafından hazırlanan somut kriterlere göre belirlenmelidir. Başka bir ifadeyle, objektif yoksulluk esas alınmalıdır. Bu arada, nisabı belirlerken kırsal ve kentsel yoksulluk da göz önünde bulundurulmalıdır. Çünkü kentte yaşayanlar ile kırdaki yaşayanların tüketim alışkanlıkları ve kalori ihtiyaçları ile buralardaki maliyetler birbirinden farklıdır.¹⁰²

Yoksulluk tanımlarından dar anlamdaki yoksulluk, açlıktan ölme ve barınacak yerin bulunmaması olduğu için,

100 “Analitik Çerçeve, Kapsam, Tanımlar ve Sınıflamalar”, TÜİK, Yoksulluk Çalışması, 2012, (<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=16023>) (20.02.2014); TÜİK, *Tüketim Harcamaları, Yoksulluk ve Gelir Dağılımı*, 33; Yunus Taş, Selami Özcan, “Türkiye’de ve Dünya’da Yoksulluk Üzerine Bir Araştırma”, 424; Sümer İncedal, *Türkiye’de Yoksulluğun Boyutları: Mücadele Politikaları ve Müdahale Araçları*, (Aile ve Sosyal Politikalar Uzmanlık Tezi), Ankara 2013, 20; Ayşe Meral Uzun, “Yoksulluk Olgusu ve Dünya Bankası”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2003, c.4, sy.2, 156; Hüseyin Vural, *Zekât Fitre Nisabı ve Günümüz Ölçüleriyle Yeniden Tespiti*, 14.

101 Özgür Topkaya, “Ekonomik İşbirliği Ve Kalkınma Örgütü (OECD) Üyesi Ülkelerde Sosyo Ekonomik Boyutuyla Görelî Yoksulluk Ve Çocuk Yoksulluğu: İngiltere Ve Türkiye Karşılaştırmalı Örneği”, *Kamu-İş İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, 2013, c.13, sy.2, 158.

102 Sümer İncedal, *Türkiye’de Yoksulluğun Boyutları*, 24-25.

zekâttaki nisap kavramından çok düşüktür ve nisabın belirlenmesinde ölçü olarak kullanılamaz. Geniş anlamdaki yoksulluk ise, toplumun genel düzeyine göre belirlenen bir ölçüttür; buna göre bir ülkede ortalama gelir seviyesinin altında gelire sahip olan yoksuldur. Bu anlamdaki yoksulluk ile nisabın belirlenmesinde de bir takım problemler bulunmaktadır. Çünkü geliri ihtiyaçlarına yettiği halde sahip olduğu mal varlığı, bir ülkenin ortalama gelir seviyesinin altında olan kimse, bu tanıma göre yoksul kabul edilmektedir. Hâlbuki zekât mükellefi olmak için gerekli olan nisap, toplumun refah seviyesine göre değil, ferdin ihtiyaçlarını karşılayıp karşılayamamasına göre belirlenir. Bunun için, tanımı verilen yoksulluk çeşitlerinden nisabın belirlenmesinde ölçüt olarak kullanılmaya en elverişli olanı, objektif ve mutlak yoksulluktur.

Türkiye’de ilk kez, yoksulluğun profili, sebep ve sonuçları hakkında resmi rapor, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ve Dünya Bankasının işbirliğiyle, 2002 Hanehalkı Bütçe Anketi verileri esas alınarak hazırlanmıştır. Bundan sonra da, her sene tekrar edilen çalışmalarla yoksulluk oranları açıklanmaktadır. Bunun yanında 2006 yılından itibaren, gelir ve hayat şartları ele alınarak gelire bağlı yoksulluk göstergeleri hesaplanmaktadır.¹⁰³

TÜİK bu çalışmalarını yoksulluk sınırı yöntemine göre yapmaktadır. Bu yöntemde gıda ve gıda dışı yoksulluk, temel yoksulluk sınırındır. Ayrıca bu çalışmalarda, gıda yoksulluğu (açlık sınırı), uluslar arası karşılaştırmalarda kullanılan satın alma gücü paritesine göre günlük kişi başı 1 \$, 2,15 \$, 4,3 \$’lık yoksulluk sınırları ve göreceli yoksulluk sınırı belirlenmektedir. Göreceli yoksulluk ise, eşdeğer kişi başına tüketim

103 TÜİK, *Tüketim Harcamaları, Yoksulluk ve Gelir Dağılımı*, 32-33; Asena Caner, “Yoksulluk ve Gelir Dağılımı”, 290.

harcaması, medyan değerinin %50'si olarak tanımlanmıştır.¹⁰⁴ Medyan değer, harcamalar büyükten küçüğe veya küçükten büyüğe sıralandıktan sonra, dizinin tam ortasındaki değerdir.¹⁰⁵ Medyan gelir ise, gelirler küçükten büyüğe sıralandığında ortaya düşen değeri ifade etmektedir.¹⁰⁶

TÜİK tarafından gıda yoksulluğu/açlık sınırı hesaplanırken, gıda harcamasına göre sıralı 3. ve 4. %10'luk dilimler, referans grup olarak alınmakta ve bu hanelerin gıda tüketiminde en önemli paya sahip 80 madde, gıda sepeti olarak belirlenmektedir. Dünya Bankası kriterlerine göre bir ferдин günlük asgari 2100 kalori almasını sağlayacak miktarlar, bu 80 maddeden oluşturulmaktadır. Bu sepetin maliyeti gıda yoksulluk sınırı olarak alınmaktadır.¹⁰⁷ Bu sepette, şu maddeler yer almaktadır: Ekmek ve tahıllar (ekmek, bulgur, pirinç, makarna), et (dana, koyun, tavuk eti), balık, süt, peynir, yoğurt, yumurta, katı ve sıvı yağlar, meyveler, sebzeler, şeker, reçel, bal, çikolata, salça vb., çay, kahve, kakao ve alkolsüz içecekler (su, kola).¹⁰⁸

İnsanın gıdanın yanında, gıda dışı ihtiyaçları da bulunmaktadır. Bunun için TÜİK tarafından yoksulluk sınırı belirlenirken, gıda yoksulluk sınırına, gıda dışı mal ve hizmet payı da eklenmektedir. Gıda dışı mal ve hizmet payının belirlenmesinde ise, hane halkı bütçe anketi verilerine göre

104 TÜİK, *Tüketim Harcamaları, Yoksulluk ve Gelir Dağılımı*, 32-38; Zeki Bildirici, *Avrupa Birliği'nde Yoksullukla Mücadele ve Türkiye'nin Uyum Sürecindeki Yeni Uygulamalar*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2011, 77; Siddık Ensari, "TÜİK'in Yoksulluk Analizleri Üzerine" *Maliye Finans Yazıları*, Nisan 2010, y. 24, sy. 87, 9-10; TÜİK, *Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması 2012*, XXVI.

105 <http://www.tuik.gov.tr/TuikCocuk/sozluk/sozluk.html> (11.03.2015).

106 TÜİK, *Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması 2012*, XXIV.

107 TÜİK, *Tüketim Harcamaları, Yoksulluk ve Gelir Dağılımı*, 35; Zeki Bildirici, *Avrupa Birliği'nde Yoksullukla Mücadele ve Türkiye'nin Uyum Sürecindeki Yeni Uygulamalar*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2011, 78.

108 TÜİK, *Tüketim Harcamaları, Yoksulluk ve Gelir Dağılımı*, 36.

toplam tüketimleri, gıda yoksulluk sınırının hemen üstünde olan hanelerin gıda dışı harcama payının ortalaması esas alınmaktadır.¹⁰⁹

TÜİK'in yürüttüğü yoksulluk çalışmalarında, hane halkı tüketim harcama türleri; gıda ve alkolsüz içecekler, alkollü içecekler, sigara ve tütün, giyim ve ayakkabı, konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar, mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetleri, sağlık, ulaştırma, haberleşme, eğlence ve kültür, eğitim hizmetleri, lokanta ve oteller ile bunların dışında kalan çeşitli mal ve hizmetlerden oluşmaktadır. Kendi evinde oturan kimselerin barınma giderleri, sanki kira ödüyorlarmış gibi düşünülerek, yaşadıkları eve göre tahmin edilerek harcamalara eklenmektedir.¹¹⁰

Yoksulluk çalışmalarında karşılaşılan problemlerden biri, Türkiye'de önemli ölçüde bölgesel ve dönemsel fiyat farkının bulunmasıdır. TÜİK tarafından yürütülen çalışmada bu farklılıklar, kullanılan fiyat endekslerine yansıtılarak dengelenmeye çalışılmıştır. Ölçüm konusunda karşılaşılan problemlerden biri de, farklı büyüklükteki hanelerin kıyaslanmasıdır. Şöyle ki, hane tarafından yapılan bazı tüketim harcamaları, tüm bireyler adına yapılmaktadır. Bunun yanında, hane içindeki bireylerin ihtiyaçları da farklıdır. Mesela yetişkin erkeğin kalori ihtiyacı küçük çocuğun ihtiyacından fazladır. Ev dışında çalışan bireyin ulaşım, giyim gibi giderleri varken evde çalışan bireyin bu tür harcamaları yoktur. Dolayısıyla farklı nüfus ve bileşime sahip hanelerin tüketim harcamaları da farklı olmaktadır. Bu problemi çözümlenmek amacıyla da, eşdeğerlik ölçekleri kullanılmakta, hanedeki her birey için

109 TÜİK, *Tüketim Harcamaları, Yoksulluk ve Gelir Dağılımı*, 37.

110 TÜİK, *Hanehalkı Bütçe Araştırması Tüketim Harcamaları 2009*, Ankara 2011, XXI-XXIII; TÜİK, *Tüketim Harcamaları, Yoksulluk ve Gelir Dağılımı*, 19-20; TÜİK, *Tüketim Harcamaları, Yoksulluk ve Gelir Dağılımı*, 36.

bir yetişkin erkeğe göre katsayılar belirlenmektedir.¹¹¹

Ülkemizde sendikalar da, yoksulluk çalışmaları yapmaktadır. Kamu-Sen, önceki dönemlerde sendika bünyesinde oluşturulan bir kurul tarafından belirlenen harcama kalıbını aylar itibariyle değişen fiyatlarla yeniden değerlendirerek her ay yoksulluk sınırını hesaplamakta, açlık sınırına ise yoksulluk sınırı hesabında yer alan bazı kalemlerde indirim yaparak ulaşmaktadır. Kamu-Sen, yoksul fert oranı, yoksulların profili ve benzeri konularda çalışma yapmamaktadır.¹¹²

Türk-İş ise, Ankara'da yaşayan bir ailenin sağlıklı ve dengeli beslenebilmesi için alması gereken asgari gıda maddelerinin yine kendisinin aylık olarak tespit ettiği fiyatlarla değerlendirildiği, ayrıca gıda dışı harcamaların da dikkate alındığı mutlak yoksulluk yaklaşımını temel alarak açlık ve yoksulluk sınırlarını açıklamaktadır.¹¹³

TÜİK, FAO ve Dünya Sağlık Örgütü önerilerine göre uluslar arası platformda kabul gören yetişkin bir kişinin minimum harcaması gereken kalori değeri olan 2100 kaloriyi esas alırken, Kamu-Sen 2800, Türk-İş ise 3500 kalori değerini kullanmaktadır.¹¹⁴

TÜİK ile sendikaların açlık ve yoksulluk sınırlarını belirlerken esas aldığı, aile bireylerinin kalori ihtiyaçları, gıda sepetindeki farklılık gibi sebeplerden dolayı, bu kurumların açıkladıkları açlık ve yoksulluk sınırları arasında önemli fark bulunmaktadır. Bu kurumlar belirli periyotlarla açlık ve yoksulluk sınırlarını açıklamakla birlikte, birbiriyle karşılaştırılabilmesi için 2010 yılı itibarıyla hesaplanan açlık ve yok-

111 TÜİK, *Tüketim Harcamaları, Yoksulluk ve Gelir Dağılımı*, 36-44.

112 TÜİK, *Tüketim Harcamaları, Yoksulluk ve Gelir Dağılımı*, 45.

113 TÜİK, *Tüketim Harcamaları, Yoksulluk ve Gelir Dağılımı*, 46.

114 TÜİK, *Tüketim Harcamaları, Yoksulluk ve Gelir Dağılımı*, 47.

sulluk sınırları dikkatinize sunulacaktır: 2010 yılı itibarıyla dört kişilik bir ailenin açlık sınırını TÜİK 318 TL., yoksulluk sınırını da 896 TL. olarak¹¹⁵; Türk-İş açlık sınırını 867,80 TL., yoksulluk sınırını 2.826,70 TL. olarak¹¹⁶; Kamu-Sen ise, dört kişilik bir ailenin asgari geçim haddini 3.033,57 TL. olarak¹¹⁷ ilan etmiştir.

TÜİK'nun açıklamış olduğu açlık ve yoksulluk sınırı, piyasa şartlarına göre olması gerektiğinden çok düşük bir görüğe olarak eleştirilmektedir.¹¹⁸ Fakat sendikaların açıkladıkları da, hükümetlerle pazarlıkta dayanak olması için yüksek olduğu düşünülmektedir.

Buraya kadar yapılan açıklamalardan, TÜİK veya sendikalar tarafından belirlenen açlık ve yoksulluk sınırının nisabı belirlemede yeterli olmadığı anlaşılmaktadır. Bu sebeple, Diyanet İşleri Başkanlığının koordinesinde, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Türkiye İstatistik Kurumu temsilcileri ve konunun uzmanı akademisyenlerden oluşturulacak bir komisyonla asgari geçim endeksi belirlenmeli ve bu TÜİK verileriyle belirli periyotlarda güncellenmelidir. Bu çalışma yapıncaya kadar da, TÜİK'in belirlediği yoksulluk sınırı nisab olarak kabul edilebilir. Ancak son yıllarda TÜİK, kalori ihtiyacına göre istatistiklerle yoksulluk ve açlık sınırını belirlememektedir. Bu sebeple, Ankara'da yaşayan bir ailenin sağlıklı ve dengeli beslenebilmesi için alması gereken asgari gıda maddelerini esas olarak açlık ve yoksulluk sınırını belirleyen Türk-İş'in belirlediği açlık sınırı nisap olarak kabul edilebilir. Türk-İş, Temmuz 2015 tarihi itibarıyla dört kişilik bir ailenin

115 TÜİK, "Yoksulluk Çalışması" Haber Bülteni 2011, <http://www.tuik.gov.tr/OncekiHBARama.do>, (15.03.2015)

116 "Kasım 2011 Açık ve Yoksulluk Sınırı", Türk-İş Haber Bülteni 28.11.2011.

117 http://www.kamusen.org.tr/haber_goster.php?Id=1889 (15.03.2015)

118 Zeki Bildirici, *Avrupa Birliği'nde Yoksullukla Mücadele ve Türkiye'nin Uyum Sürecindeki Yeni Uygulamalar*, 78.

açlık sınırını, 1328,92 TL. olarak belirlemiştir. Kendi evi bulunmayıp kirada oturan kimse, kira ücretini buna ekler.

E. Maaş ve Ücretin Zekâtı

Birine, görevi karşılığı olarak veya geçimi için her ay ödenen paraya maaş denir. Türkiye’de memurlara üretim sürecine katılmaları karşılığında belli sürelerde yapılan ödemeye de, maaş ismi verilir.¹¹⁹ Ücret ise, iş gücü karşılığında ödenen para veya maldır. Ücret hizmet mukabilidir. Kiralanan veya satın alınan şey için ödenen paraya da ücret denir.¹²⁰

Kur’ân-ı Kerîm’de, “Ey iman edenler! Kazandıklarınız ile sizin için yerden çıkardıklarımızın temiz ve helalinden Allâh yolunda harcayın. Almaktan hoşlanmayacağınız değersiz bir malı, sadaka olarak vermeye kalkışmayın. Allâh’ın hiçbir şeye muhtaç olmadığını ve her türlü övgüye layık olduğunu sakın aklınızdan çıkarmayın!” buyrulmaktadır.¹²¹ Buna göre memur maaşı ve işçi ücretlerinin de zekâta tabi olması gerekir. Maaş ve ücret, para olarak ödendiği için nisabı da paranınki ile aynıdır. Fakat düzenli olarak ele geçtiği için, bu yönleriyle yeniden değerlendirilmesi gerekir.

Çağdaş İslâm bilginlerinin bir kısmı bu konuyu, klasik kaynaklarımızda yer alan mal-i müstefâd kavramı çerçevesinde çözümlenmeye çalışmıştır.¹²²

Mal-i müstefâd, nisap miktarı mala sahip olduktan son-

119 H. Erden, N. Gözaydın, İ. Parlatur, T. Tekin, H. Zülfişkar, “Maaş” *TDK Sözlük*, 2/973; “Aylık” *TDK Sözlük*, 1/115.

120 H. Erden, N. Gözaydın, İ. Parlatur, T. Tekin, H. Zülfişkar, “Ücret” *TDK Sözlük*, 2/1531

121 Bakara 2/267.

122 Bk. Karadâvî, *Fıkhü’z-Zekât*, 1/487 vd.; Mehmet Erkal, “Zekât”, *İlmihal - İman ve İbadetler*, TDV İSAM Yayınları, 1/462-463 Mehmet Erkal, “Zekât” *DİA*, 44/203; Vecdi Akyüz, *Zekât*, 455 vd.

ra, üzerinden bir yıl geçmeden ve zekât mükellefi olup zekâtu ödedikten sonra sonraki zekât ödeme zamanı gelmeden, yıl içinde meşru mülkiyet yollarından biriyle elde edilen her çeşit mal, artış ve gelir şeklinde tanımlanabilir. Buna göre, maaş ve ücretler, bu kapsamda değerlendirilebilir.

İslâm bilginleri, yıl içinde elde edilen mallarda süre şartının aranıp aranmayacağı konusunda farklı görüşler ortaya koymuştur:

a) Yıl içinde elde edilen mal, ticaret malının kârı, hayvanların yavrusu gibi eldeki malın geliri ise, ona eklenir; üzerinden bir yıl geçmesi aranmaz. Bu konuda İslâm bilginleri görüş birliği içindedir.¹²³

b) Elde edilen mal, elde bulunan nisap miktarı malın cinsinden ve fakat onun geliri değilse; Hanefî bilginlere göre eldeki mala eklenir. Bu çerçeveden olarak, altın, gümüş ve ticaret malı, zekâtın hesaplanmasında birbirine eklenir. İmâm Şâfiî (ö. 204/820) ve Ahmed b. Hanbel'e (ö. 241/855) göre bunlar, elde bulunan mala eklenmez. İmâm Mâlik'e (ö. 179/795) göre ise, yıl içinde elde edilen mal, elde bulunan zekâta tabi hayvan cinsindense eklenir; bunun dışındakiler ise eklenmez.¹²⁴

c) Sonradan kazanılan mal, eldeki malın cinsinden değilse, bilginlerin çoğunluğuna göre, mevcut mala eklenmez; bu mal nisap miktarına ulaşınca süre başlar ve üzerinden bir

123 Serahsî, *el-Mebsût*, 2/164-165; Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi'*, 2/13; Merginânî, *el-Hidâye*, 1/102; Zeylâi, *Tebynü'l-Hakâik*, 1/272-273; İbn Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, 2/196; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 1/271-272; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 1/469-470; Şîrbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, 1/589; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/492; Karadâvî, *Fıkhü'z-Zekât*, 1/164-166, 504.

124 Serahsî, *el-Mebsût*, 2/164-165; Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi'*, 2/13-14; Merginânî, *el-Hidâye*, 1/102; Zeylâi, *Tebynü'l-Hakâik*, 1/272-273; İbn Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, 2/196; Malik, *el-Müdevvne*, 1/316-325, 364-367; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 1/468; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/492-493; Karadâvî, *Fıkhü'z-Zekât*, 1/164-166, 504.

yıl geçince zekâtı verilir.¹²⁵ Hz. Ebû Bekir (ö. 13/634), Hz. Âişe (ö. 58/678), Hz. Osman (ö. 35/656), Hz. Ali (ö. 40/661) ve Abdullah b. Ömer (ö. 73/692), yıl içinde kazanılan malın üzerinden bir sene geçmedikçe zekâta tabi olmadığı görüşündedir.¹²⁶ Abdullah b. Mes'ûd'dan (ö. 32/652), hem sene şartı aradığına dair, hem de kazanılan mallarda sene şartı aranmaksızın zekât alınacağına dair görüş rivayet edilmiştir.¹²⁷ Fakat İbn Abbâs (ö. 68/687-88), Muâviye (ö. 60/680), Ömer b. Abdülaziz (ö. 101/720), Hasan Basrî (ö. 110/728), Mekhûl (111/730), Zührî (ö. 124/742), Evzâî (ö. 157/774) ve Dâvûd ez-Zâhiri'den (ö. 270/884), bu malların zekâtının, elde edilince hemen ödenmesi gerektiği görüşü nakledilmiştir.¹²⁸ Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) de, kira geliri konusunda aynı görüşte olduğu rivayet edilmektedir.¹²⁹

Klasik fıkıh kaynaklarımızda yer alan bu ve benzeri bilgileri değerlendiren günümüz bilginlerinin bir kısmı, maaş ve ücretlerden harcandıktan sonra kalan kısmı, diğer mallarla birlikte nisaba ulaşır ve üzerinden bir yıl geçerse zekâta tabi olacağını söylemiştir. Muhammed Ebû Zehra, Abdulvehhâb Hallâf ve Abdurrahmân Hasan bu görüştedir. Bu bilginler, Arap Birliği'nin 1952 yılında Şam'da düzenlediği toplantıya sundukları raporda, maaş ve ücretlerin üzerinden bir yıl geçince zekâta tabi olacağını belirtmişlerdir.¹³⁰ Din İşleri Yüksek Kurulu da, maaş, ücret, kira ve benzeri gelirler konusunda

125 Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi'*, 2/13; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 1/468; Nevevî, *el-Mecmû'*, 5/331-338; Şîrbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, 1/586-589; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/492-493; Karadâvî, *Fikhu'z-Zekât*, 1/164-166, 504.

126 Ebû Ubeyd, *Kitâbu'l-Emvâl*, 512-514; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 5/276, 6/83; Karadâvî, *Fikhu'z-Zekât*, 1/498.

127 Ebû Ubeyd, *Kitâbu'l-Emvâl*, 513-514; Karadâvî, *Fikhu'z-Zekât*, 1/500-501.

128 Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed b. **Ebi Şeybe** el-Abst, *el-Musannef*, Beyrut 2006, 6/481; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 6/83-85; Ebû Ubeyd, *Kitâbu'l-Emvâl*, 515; Karadâvî, *Fikhu'z-Zekât*, 1/499-503.

129 Karadâvî, *Fikhu'z-Zekât*, 1/490, 503, 505.

130 Karadâvî, *Fikhu'z-Zekât*, 1/489.

aynı görüşü paylaşmaktadır. 1983-1984 tarihli Mısır Zekât Kanunu tasarısında da, bunlar zekâta tâbi tutulmamıştır.¹³¹

Her ne kadar bu görüş, maaş ve ücretin zekâta tabi olmasıyla ilgili gibi görünse de, aslında bu görüş, ne kadar olursa olsun maaş ve ücretin zekâta tabi olmamasını ifade etmektedir. Çünkü bu durumda ödenen, maaş veya ücretin zekâtı değil, biriken sermayenin/paranın zekâtıdır. Buna göre bir kimsenin zekâta tabi malı yoksa maaşından zekât verilmez; fakat nisap miktarı veya maaşıyla birlikte nisaba ulaşan malı varsa, bu takdirde sadece bir maaşının zekâtı verilir. Bu durumda da, çok yüksek maaş aldığı halde kişi, zekâtle mükellef olmayacaktır. Zekât konusundaki çalışmalarıyla bilinen Yusuf Karadâvî de, *Fıkhü'z-Zekât* adlı eserinde bu durumu yadırgamaktadır¹³²

Hâlbuki toplumun refah seviyesine göre yüksek maaşa sahip olan kimselerin zekâtle yükümlü olması gerekir. Nitekim 1986 tarihli Sudan Zekât Kanununun 3. maddesinde, memur maaşları ve serbest meslek kazançlarının yıllık safi gelirinin zekâta tâbi olduğu hükme bağlanmıştır. Suudi Arabistan'da yürürlüğe konan 393 sayılı tüzükte, ticaretten elde edilen gelir ile serbest meslek kazançları eşit kabul edilmiş ve buna dayalı olarak 20.03.1987 tarihinde serbest meslek kazançlarının zekâta tâbi olduğuna dair bir genelge yayınlamıştır.¹³³ Çağdaş bilginlerden Muhammed Gazzâlî, Yusuf Karadâvî, Mehmet Erkal, Mehmet Erdoğan gibi bilginler de, maaş ve ücretin zekâta tabi olduğunu kabul etmiştir.¹³⁴

131 Osman Hüseyin Abdullah, *ez-Zekât, ed-Damânu'l-İctimâiyu'l-İslâmî*, Kahire 1989, 204.

132 Karadâvî, *Fıkhü'z-Zekât*, 1/490-491.

133 Osman Hüseyin Abdullah, *ez-Zekât*, 82.

134 Muhammed el-Gazâlî, *el-İslâm ve'l-Evdâu'l-İktisâdiyye*, Kahire 2005, 118; Karadâvî, *Fıkhü'z-Zekât*, 489-518; Mehmet Erkal, "Zekât" *İlmihal - İman ve İbadetler*, TDV İSAM Yayınları, 1/462-463; Mehmet Erdoğan, "Zeka Nisabının Amacı

Günümüzde tüketim artmış, halklar tüketim toplumu haline gelmiştir. Böyle bir ortamda, ihtiyaç fazlası memur maaşları ve işçi ücretlerinin zekâta tabi olması için üzerinden bir yıl geçmesi gerektiğini söylemek, gerçekçi değildir. Bu durumda, maaş ve ücretin üzerinden bir yıl geçmesini şart koşturmak, onları zekâttan muaf tutmak anlamına gelir. Dolayısıyla memur maaşları ve işçi ücretlerinin zekâta tabi olması için üzerinden bir yıl geçmesi şart değildir. Zaten kaynaklarımızda, kazanılan mallarda, üzerinden sene geçmesinin şart olmadığını kabul eden bilgilerin de olduğu nakledilmektedir; ashaptan İbn Abbâs (ö. 68/687-88), Muâviye (ö. 60/680), tâbiünden Ömer b. Abdülaziz (ö. 101/720), Hasen el-Basrî (ö. 110/728), Mekhûl (ö. 111/730), Zührî (ö. 124/742) ve diğer müçtehitlerden Evzaî (ö. 157/774) ve Dâvûd ez-Zâhirî (ö. 270/884) bu görüştedir.¹³⁵ Ayrıca, İbn Rüşd'ün (ö. 520/1126) de belirttiği gibi, yıl içinde elde edilen malların zekâta tabi olması gerektiğine dair Hz. Peygamber ve sahabeden açık bir rivayet bulunmamaktadır.¹³⁶

Diğer taraftan, daha önce de açıklandığı gibi, yıllanmanın şart koşulması, malın ihtiyaç fazlası ve artıcı olduğunun kesinleşmesi içindir. Nitekim İslâm bilgileri de, yıllanma şartının, artıcılığın gerçekleşmesi için olduğunu belirtmiştir.¹³⁷ Hz. Peygamber (s.a.s.) döneminde ve fıkıh ekollerinin oluşup klasik fıkıh kaynaklarımızın yazıldığı dönemde, memur ve işçi güvencesi ve düzenli maaş söz konusu değildir.

Dikkate Alınarak Günümüz Hayat Standartlarına Göre Yeniden Belirlenmesi", *Zekât Nisabı ve Fitre Miktarının Güncel Parasal Değerlerinin Belirlenmesi Konulu Tartışmalı İlmî Toplantı*, Mudanya, 27.9.2004, 167.

135 Ebi Şeybe, *el-Musannef*, Beyrut 2006, 6/481; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 6/83-85; Ebû Ubeyd, *Kitâbu'l-Emvâl*, 515; Karadâvî, *Fıkhü'z-Zekât*, 1/499-503.

136 İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 1/270; Karadâvî, *Fıkhü'z-Zekât*, 1/163.

137 Serahsî, *el-Mebsût*, 2/164; Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi'*, 2/14; Zeylaî, *Tebyinü'l-Hakâik*, 1/288; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 1/272; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, 1/561; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/492.

Kaynaklarımızda yer alan zekâta tabi mallar ise ancak üzerinden bir yıl geçince, ihtiyaç fazlası olduğu kesinleşir ve zekâtının ödenmesi makul ve kolay olur. Hâlbuki memur maaşları ve işçi ücretlerinin fazla olduğunun kesinleşmesi için bir yıl geçmesine gerek yoktur. Ödeme kolaylığı açısından da, her ay ödenmesi daha makul ve kolaydır. Nitekim günümüz vergi sistemlerinde de, ticari gelir ve tarım gelirleri yılsonu itibarıyla hesaplanıp, buna göre vergi tahakkuk ettirilirken; maaş ve ücretler aylık olarak vergilendirilmektedir.

Buna göre, maaş ve ücretin elde edilmiş zamanı ve güvencesine göre zekâtının belirlenmesi uygun olur: Günümüzde memurlar maaşlarını, işçiler de ücretlerini aylık almaktadır. Bunun yanında, yevmiye ile çalışan, ücretini haftalık alan işçiler bulunduğu gibi, üç ayda maaş alan emekliler de bulunmaktadır. Memurlar kanunî güvence altındadırlar. Devlet memurluğundan çıkarılmasını gerektiren bir suç işlemedikçe memuriyetten çıkarılamaz, aylık ve başka hakları elinden alınamaz.¹³⁸ Emeklilerin de maaşları kesilemez. İşçiler de, son 120 gün içinde sürekli çalışıp prim ödemesi ve son üç yıl içinde en az 600 gün işsizlik sigortası primi ödemesi durumunda işsizlik ödeneği hakkı kazanmaktadır.¹³⁹ Bunların ayrıca sağlık güvenceleri de bulunmaktadır.

Bu itibarla memur maaşları ile işsizlik ödeneği almaya hak kazanan işçilerin ücretleri, nisap miktarından fazlaysa zekâtı verilmelidir. Nisabın hesaplanmasında ise, maaş veya ücretin elde edilmiş periyotları itibara alınmalıdır. Gelirlerini her ay alan kimse, aylığı nisap olarak kabul edilen aylık yoksulluk sınırından fazla ise, bu fazlalığın kırkta bir zekâtını vermelidir. Çünkü yoksulluk sınırı, kişinin temel ihtiyacı, başka bir ifadeyle nafakasıdır. Bundan fazlası ise zekâta tabi

¹³⁸ 657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu, Madde 15.

¹³⁹ 4447 Sayılı İşsizlik Sigortası Kanunu, Madde 50.

olan kısımdır. Üç aylık alanlar, bunu üçle çarparak; haftalık alanlar ise dörde bölerek hesabını yapmalıdır. Sosyal güven-cesi olmayanlar ile henüz işsizlik ödeneği almaya hak kaza-namayanlar ise, zekâtını yılsonu itibarıyla hesaplamalıdır.

IV. TİCARÎ KAZANCIN ZEKÂTI

Yüce Allah, “Ey iman edenler! Kazandıklarınız ile sizin için yerden çıkardıklarımızın temiz ve helalinden Allâh yolunda harcayın. Almaktan hoşlanmayacağınız değersiz bir malı, sa-daka olarak vermeye kalkışmayın. Allâh’ın hiçbir şeye muhtaç olmadığını ve her türlü övgüye layık olduğunu sakın aklınızdan çıkarmayın!” buyurmuştur.¹⁴⁰ Ayetteki “Kazandıklarınız” ifade-si, maaş ve ücreti kapsadığı gibi, ticaret yoluyla elde edilen kazançları da kapsamaktadır. Nitekim bilginlerin çoğunluğu ayeti, “ticaret yoluyla elde ettiğiniz kazançtan zekât verin” şeklinde anlamıştır.¹⁴¹

Bu sebeple, meşru olmak kaydıyla her türlü ticari ka-zanç, şartlarını taşıması durumunda zekâta tabidir. Hangi tür gelirin, ticari kazanç kapsamına dâhil edileceği yürürlükten kaldırılan 6762 sayılı Türk Ticaret Kanununun “ticari işlet-me” tanımından anlaşılmaktadır. Bu kanuna göre ticari işlet-meler üç gruba ayrılmaktadır (Madde 11):

Ticarethane

Fabrika

Ticari Şekilde İşletilen Diğer Müesseseler

¹⁴⁰ Bakara 2/267.

¹⁴¹ Ebû Bekir Ahmed b. Ali er-Razî el-Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 2/174, (Baka-ra 2/267); Ebû'l-Fidâ İsmâil b. Omer b. Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 1/697, (Bakara 2/267); Ebû İshak Ahmed b. Muhammed es-Sa'lebî, *el-Kesfu ve'l-Beyân an Tefsîri'l-Kur'ân*, 2/267, (Bakara 2/267); Ahmed b. Mustafa el-Merâgî, *Tefsîru'l-Merâgî*, 3/39 (Bakara 2/267); Muhammed Seyid Tantâvî, *et-Tefsîru'l-Vesit li'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 1/615, (Bakara 2/267); Buhârî, “Zekât” 28.

Aynı kanunun 12. Maddesinde de ticarethane ve fabrika tanımlanmaktadır. Bu maddeye göre, aşağıdaki işleri yapmak üzere kurulan işletmeler, ticarethane niteliği taşır:

Menkul malların satılmak veya kiraya verilmek üzere tedariki ve bunların aynen veya başka bir şekilde sokularak satılması yahut kiraya verilmesi;

Kıymetli evrakin satılmak üzere tedariki ve bunların satılması;

Her çeşit imal veya inşa;

Madencilik;

Matbaacılık, gazetecilik ve kitapçılık, yayın, ilan ve istihbarat;

Tiyatro, sinema, otel, han ve lokanta gibi umumi mahaller, özel okul ve hastane ve açık satış yerlerinin işletilmesi;

Umumi mağazalar ve sair depo ve ambarların işletilmesi;

Borsa ve kambiyo işleri, sarraflık, bankacılık;

Sosyal sigortalar hariç olmak üzere sigortacılık;

Kara, deniz ve havada, nehir ve göllerde yolcu ve eşya taşımak;

Su, gaz ve elektrik dağıtma, telefon ve radyo ile haberleşme ve yayın;

Acentelik, tellallık, komisyonculuk ve diğer bütün aracılık işleri.

Kanunun 13. maddesinde ise, *ticari şekilde işletilen diğer müesseseler* açıklanmaktadır. Bunlar esas itibariyle ticari işletme değildir; fakat kanunun aradığı şartları taşıması halinde ticari işletme olarak kabul edilirler. Buna göre;

Bir toprak sahibinin veya çiftçinin, mahsullerini olduğu gibi veya şeklini değiştirerek bir tezgâhta satması;

Esnaf veya güzel sanatlar erbabından birinin bizzat veya işçi çalıştırarak ya da makine kullanarak eserler meydana getirip satması.

Buna göre, menkul ve gayrimenkul ticarî malların alış-satışından elde edilen kazanç, kira gelirleri, sanayi gelirleri, hisse senetlerinden ve madencilikten elde edilen gelirler ticari kazançtır. Bu bölümde söz konusu gelirler ayrı ayrı ele alınacaktır.

A. Ticari Malların Zekâtı

Günümüz maliye ve vergi sistemlerine göre ticari mal, satmak amacı ile satın alınan ve üzerinde herhangi bir işlem yapılmadan aynen satılacak olan varlıklara denir.¹⁴² İslâm bilginleri de, kâr etmek amacıyla alışveriş için hazırlanan her şeyi *ticarî mal* olarak nitelemektedir.¹⁴³ Buna göre ticarî malları, sayı ile sınırlamak mümkün değildir. Ticaret amacıyla pazara arz edilen her türlü mal; ev eşyası, makine, alet, yiyecek, giyecek, bina, inşaat malzemesi, arsa, arazi, süs eşyası, maden, hayvan vb. ticaret malıdır.

Fıkıh kaynaklarında, bir malın ticaret malı kabul edilmesi için, ticaret niyetinin bulunması ve fiilen pazara sunulmasının gerektiği belirtilmektedir. Hanefilere göre niyet,

142 Maliye ve Gümrük Bakanlığı, *Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği*, 26.12.1992 tarih ve 21447 mükerrer sayılı Resmî Gazete, 61; İbrahim Lazol, *Genel Muhasebe*, (Açıköğretim Fakültesi Yayını), Eskişehir 2012, 55.

143 Karadâvî, *Fikhu'z-Zekât*, 1/327; Mustafa es-Suyûtî, *Metâlibu Üli'n-Nuhâ fi Şerhi Gayeti'l-Müntehâ*, Dimeşk 1961, 2/96; Komisyon, "Urûd", *el-Mevsûatu'l-Fikhiyye*, Kuveyt Vakıflar ve İslami İşler Bakanlığı, 30/66; Muhammed b. İbrahim b. Abdullah et-Tüveycirî, *Mevsûatu'l-Fikhi'l-İslâmî*, 3/34; Osman Hüseyin Abdullah, *ez-Zekât*, 70.

kâr etme amacının bulunmasıdır. Şâfiî ve Hanbelîlere göre, niyetin ticaret için alınan malın karşılığı verilirken veya tespit edilirken yapılması ve her satışta da niyetin yenilenmesi gerekir. Hanefîlerden Ebû Yusuf (ö. 182/798) ve Tahavî'ye (ö. 321/923) göre ise, bir malın ticaret malı olması için niyet yeterli olup, ayrıca eyleme dönüşmesi gerekmez. Buna karşılık İslâm bilginlerinin çoğunluğu, sadece niyetle ticaret malının, ticaret için olmaktan çıkarılabileceği görüşündedir.¹⁴⁴

Fıkıh kaynaklarımızda geçen bu niyet, namaz, oruç gibi formel ibadetler için gerekli olan niyet gibi kabul edilmemelidir. Böyle düşünülürse, niyetin unutulması veya terk edilmesi durumunda, ticaret malı zekâtтан muaf olacak ve bunun sonucunda da fakirin hakkı zayi olabilecektir. Burada niyet, malın ticaret amacıyla bulundurulması olarak anlaşılmalıdır. Nitekim kaynaklarımızda bahsi geçen sarıh niyet ve delalet yoluyla niyet ayrımı, bunu ortaya koymaktadır: Bu çerçeveden olarak, ticaret malıyla alınan ticarî mal veya ticaret için olan evin, ticaret malıyla kiraya verilmesi, delalet yoluyla niyet olarak kabul edilmiştir.¹⁴⁵ Dolayısıyla bir ticari işletmeye alınan mal, ticarî maldır. Bu işletmenin büyük veya küçük ol-

144 Serahsî, *el-Mebsût*, 2/198; Alâuddin el-Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi*, 2/11-13; Ebû Muhammed Fahrüddin Osman b. Ali ez-Zeylaî (743/1343), *Tebyînü'l-Hakâik Şerhu Kenzi'd-Dekâik*, Bulak 1313, 1/256-257; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, 2/272-274; Ebû Abdullah Muhammed b. Yusu'f el-Abderî, *et-Tâc ve'l-İktil li-Muhtasari Halîl*, Beyrut 1398, 2/303; Muhammed Hatib eş-Şirbînî, *el-İknâ' fî Halli Elfâzi Ebû's-Şucâ'*, Beyrut 1415, 1/215; Ebû Hasan Ali b. Muhammed el-Mâverdi, *el-Hâvî'l-Kebîr fî Fikhi Mezhebi's-Şâfiî*, Beyrut 1994, 3/296-299; Muvaffaküddin Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed İbn Kudâme el-Makdisî (620), *el-Mukni'*, (eş-Şerhu'l-Kebîr ve el-İnsâf ile birlikte) 1995, 7/55-60; Şemsüddin Ebû'l-Ferec Abdurrahman b. Muhammed İbn Kudâme el-Makdisî, *eş-Şerhu'l-Kebîr*, (el-Mukni' ve el-İnsâf ile birlikte) 7/55-61; el-Merdâvî, *el-İnsâf*, (el-Mukni' ve eş-Şerhu'l-Kebîr ile birlikte), 7/55-61; Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed et-Tahavî, *Muhtasaru't-Tahavî*, Haydarâbâd ty., 50; Karadâvî, *Fıkhu'z-Zekât*, 1/327.

145 Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi*, 2/11-12, 21; Sirâcüddin Ömer b. İbrahim İbn Nuceym, *en-Nehrü'l-Fâik Şerhu Kenzi'd-Dekâik*, Beyrut 2002, 1/417-418; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, 1/588; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, 2/273-274.

ması, mükellefin tacir veya esnaf olması hükmü değiştirmez. Bunun yanında, önce kişisel kullanım amacıyla alınan veya bulundurulmuş bir mal, daha sonra ticarete arz edilirse, ticaret malına dönüşür. Ticarî mal, başka bir amaçla kullanılmaya niyet edilmediği sürece, ticaret malı sayılır.

Buna karşılık, ticaret amacı bulunmaksızın satın alınan mallar, kişisel kullanım için alınmış olur. Hatta bir kişi, ileride iyi bir kâr elde ederse satmayı düşünerek kullanmak amacıyla bir mal, örneğin araba almış olsa, bu ticaret eşyası kabul edilmez. Ayrıca, ticaret için bulundurulmuş mallar da, kişisel kullanıma niyet edilince ticarî mal olmaktan çıkar. Fakat burada sadece niyet yeterlidir; eyleme geçmesi gerekmez.¹⁴⁶

Her türlü ticaret malı, gerekli şartları taşıdığı anda zekâta tabidir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de, her türlü kazancın zekâta tabi olduğu bildirilmektedir.¹⁴⁷ Bunun yanında Hz. Peygamber (s.a.s.)'in de, ticaret için hazırlanan mallardan zekât ödenmesini emrettiği rivayet edilmektedir.¹⁴⁸ Fakat buna rağmen, ticaret mallarının zekâta tâbi olması, sahabe devrinde ortaya çıkmıştır. Ashap, ticaret malının artıncı olduğunu tespit ederek, zekâta tabi olduğunu kabul etmiştir.¹⁴⁹ Hz. Ömer (r.a.)'in deri tüccarından zekât aldığı anlatılan hadis de bunu göstermektedir.¹⁵⁰ Bundan sonra da müçtehit imamlar, ticaret

146 Serahsî, *el-Mebsût*, 2/198; Alâuddin el-Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi*, 2/11-13; Zeylâi (743/1343), *Tebyînü'l-Hakâik*, 1/256-257; İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, 2/272-274; Abderî, *et-Tâc ve'l-İklîl*, 2/303; Şirbînî, *el-İknâ'* 1/215; Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, 3/296-299; İbn Kudâme, *el-Muknî'*, 7/55-60; İbn Kudâme, *eş-Şerhu'l-Kebîr*, 7/55-61; Merdâvî, *el-İnsâf*, 7/55-61; Tahâvî, *Muhtasaru't-Tahâvî*, 50; Karadâvî, *Fikhu'z-Zekât*, 1/327-328.

147 Bakara 2/267.

148 Ebü Dâvûd, "Zekât", 3; Beyhâkî, *es-Sünenü's-Suğrâ*, (Minnetü'l-Kübrâ ile birlikte), 3/197.

149 Ebu Zehra, *et-Tekâfü'l-İctimâi fi'l-İslâm*, 72;

150 Şâfîî, *Tertibü Müsnedi'l-İmâmi'l-Muazzam ve'l-Müctehidi'l-Mukaddem Ebi Abdillâh Muhammed b. İdris eş-Şâfîî*, Beyrut 1951, 1/229-230; Beyhâkî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 4/248.

malının zekâta tabi olduğunu kabul etmiştir.

İslâm bilginlerinin hemen hepsi, her çeşit ticarî malın zekâta tabi olduğu görüşündedir. Aynı şekilde fakihlerin çoğunluğu, ticaret malının hem sermayesinin, hem de ondan elde edilen kazancın zekâta tâbi olduğunu söylemiştir. Asıhtan Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Abbâs (ö. 68/687-88); tabîinden el-Hasan Basrî (ö. 110/728), müçtehit imamlardan Sevrî (ö. 161/788), Evzaî (ö. 111/730), Ebû Hanife (ö. 150/767), Şâfiî (ö. 204/820), Mâlik (ö. 179/795), Ebu Ubeyd (ö. 224/838), İshâk (ö. 238/853) ile Hanefî ve Hanbelî Mezhebi bu görüştedir. Ticari işlemlerde, sermaye ve gelir gibi dönenler zekâta tâbi iken, işletme için gerekli olan, bina, araç, gereç ve alet gibi sabitler zekâta tâbi değildir.¹⁵¹ Çoğunluk bu görüşte olmasına karşılık, azınlığı temsil eden zahirilerden İbn Hazm (ö. 456/1064) ve Şii İmâmîler, ticaret malında zekâtın farz olmadığı görüşündedir.¹⁵²

Ticarette sermaye, para ve ticarî mallardan oluşmaktadır. Ayrıca ticari malın değerlendirilmesi de, parayla yapılmaktadır. Bunun için ticari malın nisabı, paranın nisabıyla aynıdır. Nitekim fıkıh kaynaklarında, ticaret mallarının nisabının altın veya gümüşün nisabına göre hesaplanacağı belirtilmiştir.¹⁵³ Günümüz fıkıh bilginlerinin çoğunluğu ise, gümüşün altına göre çok değer kaybedip, altın ile gümüş nisabı arasında büyük bir dengesizlik meydana geldiği için, ticaret malında altın nisabının esas alınmasını uygun görmüştür.¹⁵⁴ Müç-

151 Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi'*, 2/13; el-Merdâvî, *el-İnsâf*, 3/115; İbn Hümâm, *Fet-hu'l-Kadîr*, 2/217; Karadâvî, *Fıkh'u'z-Zekât*, 335-336.

152 İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 5/209; Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi'*, 2/20; Karadâvî, *Fıkh'u'z-Zekât*, 1/323-326.

153 Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi'*, 2/20; İbn Nüceym, *en-Nehrü'l-Fâik*, 1/439; Şâfiî, *el-Umm*, 2/46; Abdurrahmen el-Cezîrî, *Kitâbu'l-Fıkh alâ'l-Mezâhibi'l-Erbaa*, İstanbul 1984, 1/606-609; Zuhaylî, *el-Fıkh'u'l-İslâmî*, 2/787-788.

154 Bk. Ebû Zehra, *et-Tekâfülü'l-İctimâi fi'l-İslâm*, 72; Karadâvî, *Fıkh'u'z-Zekât*, 1/329; Osman Hüseyin Abdullah, *ez-Zekât*, 70-71; Vecdi Akyüz, *Zekât*, 356; Ferhat

tehit imamlar ve fikhın tedvin döneminde altın ve gümüş para olduğu için, ticaret eşyasının altın ve gümüşle değerlendirilmesi tabiidir. Fakat günümüzde, daha önce de açıklandığı gibi, külçe ve para olarak bastırılan altın hariç, altın ve gümüşün para özelliği kalmamıştır. Bu madenlerden bağımsız, itibari para tedavüldedir. Bu sebeple ticarî malın nisabının, para ile belirlenmesi gerekir. Başka bir ifadeyle paranın nisabı, ticarî malın da nisabı olmalıdır. Nisap belirlenmek amacıyla ticaret malı hesaplanırken, fiyatları üzerinden değil, maliyet fiyatlarına göre değerlendirilir.

Ticaret malının zekâta tabi olduğunu söyleyen İslâm bilginleri, zekâtın farz olması için nisaba ulaşmasının şart olduğunu kabul etmiştir. Fakat nisabın, yıl boyunca mı, yoksa senenin başında veya sonunda mı bulunması gerektiği konusunda farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Hanefî bilginlerine göre, ticaret mallarının kıymeti nisaba ulaşınca sene başlar, sene sonuna ulaşıldığında, nisabın altına düşmemişse, ticarî mal zekâta tabidir. Bu ikisi arasında, yıl içinde ticaret malının kıymetinin nisap altına düşmesi, zekâtın farz olmasını kaldırmaz. Mâlikî ve Şâfîler, ticarî malın nisabının belirlenmesinde yılsonuna bakar. Değeri yılsonunda nisap miktarındaysa, ticaret malı zekâta tabidir. Sene başı ve sene içinde malın değerinin nisabın altına düşmesi, zekâtın vacip olmasına engel olmaz. Ahmed b. Hanbel'e (ö. 241/855) göre ise, ticaret malının zekâta tabi olması için, yıl boyunca değerinin nisaptan aşağı düşmemesi gerekir. Sevrî (ö. 161/788), İshâk (ö. 238/853), Ebû Ubeyd (ö. 224/838), İbn Münzir de bu görüştedir.¹⁵⁵ Ticaretin tabiatı gereği, ticarî

Koca, *İslâm İbadet Esasları*, 240.

155 Merginâni, *el-Hidâye*, 1/105; İbn Âbidîn, *Reddül-Muhtâr*, 2/293, 302-303; Nevevî, *el-Mecmû'*, 6/13-15; Ali b. Ahmed el-Adevî, *Hâşiyetü'l-Adevî alâ Şerhi Kifayeti'l-Tâlib*, Beyrut 1412, 1/608; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/623-632; Karadâvî, *Fikhu'z-Zekât*, 1/332-333.

mallar yıl içerisinde alınıp satıldığı için, sürekli değişmekte; buna bağlı olarak, eldeki malın değeri de farklı olmaktadır. Bu sebeple sürekli hesabının tutulması zordur. Bunun için hesabının yılsonu itibarıyla yapılması daha doğru olacaktır. Nitekim günümüz vergi sistemlerinde de, ticari malların sayım ve hesabı yılsonunda yapılıp buna göre vergi tahakkuk ettirilmektedir. Çağdaş İslâm bilginlerinden Karadâvî ve Şeltût da bu görüşü benimsemektedir.¹⁵⁶

Klasik dönem İslâm bilginlerinden ticari malların zekâta tabi olduğunu kabul edenler, sermayenin ve gelirin birlikte zekâta tabi olacağı konusunda ittifak etmiştir. Buna göre, ticaretle meşgul olan esnaf veya tüccar, yılsonunda elinde bulunan ticari malların değerini hesaplar, ayrıca buna mevcut parası ile alacaklarını da ekler. Bulduğu değer, nisaba ulaşır ise, % 2.5 unu zekât olarak verir.¹⁵⁷

Fakat günümüzde bazı İslâm bilginleri, ticaret malının hem sermayesinin, hem de gelirin değil, sadece gelirin zekâta tabi olmasını savunur. Mesela çağdaş iktisatçılardan Mahmud Ahmed, günümüz şartlarında ticari serveti zekâta tabi tutmanın sakıncalarından bahsederek, devletin tahsil ettiği gelir vergisi esas alınarak zekâtın belirlenmesi gerektiğini savunur.¹⁵⁸

Günümüzdeki ticari hayat, Hz. Peygamber (s.a.s.), as-hap, tabiin ve müçtehit imamlar dönemindekinden tamamen

156 Karadâvî, *Fıkhu'z-Zekât*, 1/331; Mahmüd Şeltût, *el-Fetâvâ Dirasetün li-Müşkilâti'l-Müslimi'l-Muäsiri fi Hayâtihi'l-Yevmiyyeti'l-Âmme*, Kahire 2004, 105.

157 Käsânî, *Bedâi'u's-Sanâi*, 2/19-20; Merginânî, *el-Hidâye*, 1/105; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, 2/302-303; Nevevî, *el-Mecmû'*, 6/22/29, 68; Şirbîni, *el-İknâ'*, 1/224; Kadî Ebû Muhammed Abdulvehhab b. Ali b. Nasr el-Bağdâdî, *el-İşrâf alâ Nüke-ti Mesâili'l-Hilâf*, 1/398; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/623; Karadâvî, *Fıkhu'z-Zekât*, 1/329-330.

158 Mahmud Ahmed, *İslâm İktisadı Mukayeseli Bir Tetkik*, (Çev. Yusuf Ziya Kavakçı) İstanbul 1975, 149-153.

farklıdır. O dönemde ticaret, çok çeşitli ve karmaşık değildi; ticaret, menkul malların alınıp, kâr etmek amacıyla satılmasından oluşuyordu. Böyle bir ortamda, ticaret malının hem sermayesi ve hem gelirinden vergi alınması normal bir yaklaşımdır. Fakat günümüzde ticaret çok karmaşık ve girift bir hale gelmiştir. Ulaşım ve iletişim araçlarının gelişmesiyle dünyanın bir ucundan diğerine mal alınıp satılması mümkün hale gelmiştir. Kredili sistemler gelişmiş, sadece katalog üzerinden pazarlama yöntemleri oluşmuştur. Borsalar kurulmuş, menkul kıymetler alınıp satılmaya başlanmıştır. Sanal ortamda, internet aracılığıyla pazarlama her geçen gün yaygınlaşmaktadır. Daha burada sayılamayan pek çok gelişme meydana gelmiştir. Bu ortamda, gelirin değil de, sermayenin esas alınması birçok olumsuzluklara neden olacaktır. Bütün malı dükkânında bulunan bir esnaf, nisap miktarı mala sahip olduğu için, belki geçimini zor temin ettiği veya hiç kâr elde etmediği halde zekâtla mükellef olacakken; dükkânında hiç mal bulundurmayan, fakat uzman kişilerle uluslar arası piyasada iş bağlayan ve yüksek gelir kazanan tüccar zekâtla yükümlü olmayabilecektir. Aynı şekilde sermayesi yüksek olduğu halde, kazancı sermayesine göre az olan iş sahipleri zekât ödemekte sıkıntıya düşecektir.

Mesela, Din İşleri Yüksek Kurulunda çalışırken, bir kuyumcu, gönderdiği dilekçede, kuyumculuk sermayesi ile bina alırsa, elde edeceği kira gelirinin kuyumculuktan elde ettiği kardan çok daha fazla olduğu halde, bina kiralatmasının, -ilmihallere ve Diyanet İşleri Başkanlığının görüşüne göre- eğer harcanmamış ve üzerinden bir yıl geçmişse zekâta tabi olduğunu, buna karşılık kuyumculukta yüksek zekât vermesi gerektiğini belirtmiş ve zekâtın sermayeden değil gelirden olmasının mümkün olup olmadığını sormuştu.

Bu itibarla, ticari malların zekâtında, haksızlıklara ve

olumsuzluklara sebep olabilecek sermaye ve gelirinden % 2,5 oranında zekât ödenmesi şeklindeki klasik zekât usulünden vazgeçip, daha adil olan, gelire dayalı zekât uygulamasına geçilmelidir. Gelir üzerinden ödenecek zekâtın oranı, sadece ürünün/gelirden zekât verilen zirai mahsuldeki gibi olmalıdır. Buna göre, ticaretle meşgul olan kimsenin yıllık kazancı, 12 aylık paranın nisabına ulaşırsa, gayri safi gelirin % 10'u veya safi gelirin % 5'i zekât olarak verilmelidir.

Diğer taraftan, mesleği ticaret olmadığı halde, yatırım amacıyla arsa veya ev alan kimse tüccar kabul edilip sermayesi üzerinden zekâta tabi olduğunu kabul etmek veya bu malın ticaret malı olmadığını söyleyerek zekâttan muaf tutmak doğru değildir. Hanefi bilginler, ileride iyi bir kâr elde edilirse satılmak üzere kullanmak amacıyla alınan malı, ticaret eşyası kabul etmez. Buna karşılık ticaret amacıyla alınıp yıllarca bekledikten sonra satılan malın da, her yıl için zekâtının verilmesi gerektiğini benimser.¹⁵⁹ Hâlbuki birincisi fakirlere, ikincisi ise, mal sahibine zarar vermektedir. Buna karşılık Mâlikiler, böyle bir malın sadece satıldığı yıl için zekâtının ödenmesi gerektiğini söyler.¹⁶⁰ Mâlikî mezhebinde kabul edilen bu görüş, bir çözüm olarak görülmekle birlikte, yukarıda açıklanan ticari malın zekâtı, bu durum için de çözüm olmaktadır. Başka bir ifadeyle gelir üzerinden zekât ödendiğinde, satılmayıp bekleyen malın, beklerken zekâtı yoktur; fakat satıldığında kazanılan malın zekâtı verilecektir.

B. Kira Gelirlerinin Zekâtı

Günümüzün yaygın ve önemli gelir kaynaklarından biri de kiradır. Büyük depo, bina, daire, dükkân ve salonların ki-

159 İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, 2/272-274.

160 Abderî, *et-Tâc ve'l-İktil*, 2/324-3255; Adevî, *Hâşiyetü'l-Adevî*, 1/606-608; Derdîr, *eş-Şerhu'l-Kebîr*, 1/474-475; Karadâvî, *Fıkhu'z-Zekât*, 1/333-335.

raları; kara, hava, deniz taşımacılığında kullanılan nakil araçlarının gelirleri, ekonomide büyük yekûn oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu gelirlerin zekâttan muaf tutulması düşünülemez. Fakat bu tür gelirler, bu boyutlarıyla fıkıhın oluşum ve tedvin döneminde bulunmadığı için, yeterince irdelenmemiş; sadece paranın (altın ve gümüşün) zekâtı bağlamında değerlendirilmiştir. Bugün artık bu gelir kaynağının yeniden değerlendirilmesine ve bir çözüm getirilmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Bu sebeple çağdaş İslâm bilginleri, konuyu çözüme kavuşturmak için müstakil çalışmalar yapmaktadır.

Çağdaş İslâm bilginlerinden Muhammed Ebû Zehra, Abdulvehhâb Hallâf ve Abdurrahmân Hasan, 1952 yılında Şam'da düzenlenen konferansa sundukları raporda, kira gelirlerinin zekâtı ile ilgili özet olarak şöyle demişlerdir:

“Fıkıhın doğuş döneminde bilinmeyen, fakat asrımızda fiilen artıcı ve gelir getiren pek çok malı, zekât malına dâhil etmemiz gerekir. Bu mallar iki grupta toplanabilir: Birincisi, sanayi yatırım ve üretim araçlarıdır. Örneğin pek çok işçinin çalıştığı fabrikalar bu tür mallardandır. *İkincisi*, kira geliri elde etmek amacıyla inşa edilen bina ve siteler.

Asrımızda binaların hepsi temel ihtiyaçlar için değildir; gelir elde etmek için inşa edilenler de bulunmaktadır. Bu sebeple binaları; oturmak için ve gelir elde etmek için olmak üzere ikiye ayırıyoruz. Bunların birincisi, fakihlerin de belirttiği gibi, zekâta tabi değildir; ikincisi ise tabidir. Biz böyle yapmakla, müçtehit imamlara aykırı davranmış değiliz. Çünkü onların zamanında evler, gelir elde etmek için değildi. Gelir için olanlar ise, üzerine hüküm bina edilmeyecek kadar önemsizdi. Günümüzde söz konusu binalar, şahsi kullanım için değil, gelir amacıyla inşa edilmekte/alınmakta ve bunlardan yüksek gelir kazanılmaktadır. Bu sebeple söz konusu binalardan zekât alınması gerekir. Zira bunlar artıcı ve gelir

getiricidir. Bunların bir benzeri olan araziden zekât alınırken, bunlardan almamak haksızlık olur. Dolayısıyla böyle yapmakla biz, aslında müçtehit imamların görüşünü tatbik etmiş oluyoruz. Başka bir ifadeyle, onların çıkarmış olduğu illeti uyguluyoruz.”¹⁶¹

Çağımız İslâm bilginlerinin çoğunluğu, bu tür gelir kaynaklarının zekâta tabi olacağını kabul etmekle birlikte, sadece gelirinden mi, yoksa sermaye ile birlikte gelirinden mi zekât verileceği ve zekât oranı konusunda farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Onların konuyla ilgili görüşleri dört grupta toplanabilir:

1. Bu görüşlerden birincisinde kira gelirleri, paranın zekâtına tabi olduğu kabul edilmektedir; nisaba ulaşmış üzerinden bir yıl geçmedikçe zekâta tabi değildir. Buna göre kiradan elde edilen gelir, başka para veya ticaret eşyası yoksa, ancak nisaba ulaşması ve gelir sahibinin elinde bir yıl kalması durumunda zekâta tabidir. Klasik dönem fıkıh bilginlerinin çoğunluğu bu görüştedir.¹⁶² İslâm Konferansı Teşkilâtı'na bağlı İslâm Fıkıh Akademisi'nin 22-28 Aralık 1985 tarihlerinde düzenlediği ikinci dönem toplantısında alınan karar ve Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu'nun görüşü de böyledir. Aslında bu görüşe göre, kira gelirleri, zekâta tabi değildir. Ödenen zekât, kira geliri olduğu için değil, elde bulunan paranın üzerinden bir yıl geçtiği için verilmektedir. Kira geliri sağlanan bina ve araçlar ise, ticari malın satışındaki, dükkân ve demirbaşlar gibi kabul edilmektedir.

161 Bk. Karadâvî, *Fıkhu'z-Zekât*, 1/477-478.

162 Serahsî, *Mebûsât*, 2/164; Ebû Omer Yusuf b. Abdullah b. Muhammed İbn Abdilber, *el-Kâfi fî Fıkhi Ehli'l-Medîneti'l-Mâliki*, Riyad 1980, 1/290; Nevevî, *Ravdatü't-Tâlibîn ve Umdetü'l-Müftîn*, Beyrut 1405, 202; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/638; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 4/195-197; Salih b. Abdullah el-Lâhim, *ez-Zekâtü fi'l-Akâr*, 112; Abdullah Ebû Vehdân, “Zekâtü'l-Müstegallâti fi'l-Fıkhi'l-İslâmî”, *Mecelletü Câmîati'n-Necâhi li'l-Ebhâs*, 2013, 27(5)/930.

2. İkinci görüşte kiraya verilen akar, nakil vasıtaları, malzeme ve araçlar, ticaret malı olarak kabul edilip, elde kalan geliriyle birlikte sermayesi üzerinden zekâta tabidir. Hanbeli fakihlerden Ebû'l-Vefâ İbn Akîl (ö. 513/1119) bu görüştedir; İbn Kayyım (ö. 751/1350) da bunu desteklemektedir.¹⁶³ İmâm Mâlik'ten (ö. 179/795) de, böyle bir görüş nakledilmektedir.¹⁶⁴ Bu görüşe göre, kiraya verilen malların her yıl değeri hesaplanır ve üzerine kira gelirinden elde kalan miktar eklenir ve % 2,5 oranında zekâtı verilir.¹⁶⁵

3. Üçüncü görüşe göre, kiraya verilen malın sermayesi değil, sadece kira gelirleri zekâta tabidir. Gelir elde edilince, üzerinden bir yıl geçmesi beklenmeden, % 2,5 oranında zekâtı ödenmelidir. Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) de bu görüşte olduğu; kira gelirleriyle ilgili olarak, "*Elde edilince zekâtı verilir.*" dediği rivayet edilmiştir.¹⁶⁶ İbn Teymiyye (ö. 728/1328) de, İbn Abbâs (ö. 68/687-88) ile Ahmed b. Hanbel'den (ö. 241/855) gelen böyle bir rivayet olduğunu belirterek bu görüşü tercih etmiştir.¹⁶⁷ Ayrıca Ömer b. Abdülaziz (ö. 101/720), Hasan Basrî (ö. 110/728), Zührî (ö. 124/742) ve Evza'nın (ö. 157/774) de bu görüşte olduğu nakledilmiştir.¹⁶⁸ Çağdaş İslâm bilginlerinden Vehbe Zuhaylî de bu görüşü

163 Ebû Abdullah Muhammed b. Ebû Bekir b. Eyyûb İbn Kayyım el-Cevziyye, *Bedâ'ü'l-Fevâid*, yy. ty., 3/1075-1076.

164 Ebû'l-Velid Muhammed b. Ahmed İbn Rüşd el-Kurtubî, *el-Beyânu ve't-Tahsilu ve's-Şerhu ve't-Tevcihu ve't-Ta'îlû li-Mesâilil-Müstahreceti*, Beyrut 1988, 2/404-405.

165 Karadâvî, *Fıkhü'z-Zekât*, 1/467-469; Abdullah Ebû Vehdân, "Zekâtu'l-Müstegalât", 27(5)/927-930; Sıddık Ahmed Abdurrahim el-Cezvelî, *Zekâtu'l-Mâli'l-Müstefâd Beyne'l-Fıkhî ve't-Tabiki (Tecrûbetü's-Südân)*, (Masur Tezi), Sudan Cumhuriyeti Zekât İlimleri Enstitüsü Yayınları, 132.

166 İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/622; İbn Kudâme, *eş-Şerhu'l-Kebir*, 6/354.

167 Alâuddin Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Abbâs el-Ba'li, *el-Ahbârü'l-İlmiyye mine'l-İhtiyârâti'l-Fıkhîyye li-Şeyhi'l-İslâm İbni Teymiyye*, 146.

168 İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 4/196; Karadâvî, *Fıkhü'z-Zekât*, 1/474-476; Salih b. Abdullah el-Lâhim, *ez-Zekâtü fi'l-Akâr*, 120-121; Sıddık Ahmed, *Zekâtu'l-Mâli'l-Müstefâd*, 132-133.

şu benimsemiştir.¹⁶⁹

4. Görüşlerden dördüncüsünde de, kiraya verilen malın sermayesi değil, sadece kira gelirleri zekâta tabidir. Fakat bu görüşe göre elde edilen kira gelirinin zekâtı, % 2,5 oranında değil, % 5 veya % 10 oranında ödenir. Son asır İslâm bilginlerinden Muhammed Ebû Zehra, Abdulvehhâb Halâf, Abdurrahman Hasan, Yusuf Karadâvi, Vehbe Zuhaylî bu görüştedir.¹⁷⁰ Burada kiraya verilen bina, vasıta ve benzeri mallar, yalnız gelirinin zekâta tabi olması, sermayesinden zekât verilmemesi bakımından araziye kıyas edilmiştir; kira geliri olan kişi, elde ettiği gelirin safisinden % 10 veya gayri safisinden % 5 oranında zekât verir.

Bu görüşler, zekâtın hikmet ve amacı göz önünde bulundurularak değerlendirildiğinde şunlar söylenebilir:

Birinci görüşte, ne kiraya verilen mallar, ne de kira gelirleri zekâta tabidir. Kira gelirlerinden elde kalan paranın nisaba ulaşması ve üzerinden bir yıl geçmesi halinde zekâta tabi olduğunu söylemek, kiralanan mal ve/veya kira gelirinin zekâta tabi olduğunu ifade etmemektedir. Burada belirtilen, birikmiş paranın zekâtıdır. Hâlbuki böyle önemli bir gelir veya kaynağının zekâttan muaf olması düşünülemez.

Fıkhın oluşum ve tedvin dönemlerinde, büyük taşıma ve nakil vasıtaları, kiralık bina, dükkân gibi mallar artıcı ve gelir getirici olarak tanınmıyordu. Bunun için kaynaklarda bu malların zekâtı ile ilgili bir hüküm yer almamaktadır. Fakat günümüzde bu mallar, tamamen yatırım aracı ve gelir kaynağı haline gelmiştir. Dolayısıyla bunların, zekâta tabi olması

169 Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, 2/864-865.

170 Ebû Zehra, *et-Tekâfülü'l-İctimâî fi'l-İslâm*, 75; Karadâvi, *Fıkhü'z-Zekât*, 476-482; Salih b. Abdullah el-Lâhim, *ez-Zekâtü fi'l-Akâr*, 124-125; Abdullah Ebû Vehdân, "Zekâtü'l-Müstegallât", 27(5)/920; Siddık Ahmed, *Zekâtü'l-Mâli'l-Müstefâd*, 133.

gerekir. Bunları, zekâttan muaf olan temel ihtiyaçlar ve sanatkârın el aleti gibi kabul etmek mümkün değildir. Aslında daha önce de açıklandığı gibi, ihtiyaç fazlası her türlü servet zekâta tabidir. Özellikle günümüzde, milyonlar-milyarlar değerindeki malların klasik fıkıh kaynaklarında yer alan mallardan olmadığı için zekâta tabi olmadığını söylemek insafa uygun düşmez.

İkinci görüşte ise, kiraya verilen akar, nakil vasıtaları, malzeme ve araçlar, ticaret malı olarak kabul edilip, elde kalan geliriyle birlikte sermayesi üzerinden zekâta tabi olması gerektiği savunulmaktadır. Bu durumda kişi, böyle yatırımlardan kaçınmaya sevk edecek kadar ağır zekât yüküyle karşı karşıya kalacaktır. Örnek verecek olursak, 150.000 TL. değerindeki bir dairenin aylık kirası 500 TL. olsa; yıl sonunda 3762,5 TL. zekât vermesi gerekir. Buna karşılık yıllık kira geliri 6.000 TL. olacaktır. Ev için meydana gelecek diğer masraflar ve vergiler göz önünde bulundurulduğunda, bu zekât yükü çok ağır olacaktır. Hele bir de sermayesi çok daha yüksek ulaşım araçları, ticarethaneler, site ve salonlar düşünüldüğünde, zekât yükü daha da ağırlaşacaktır. Hâlbuki İslâm'ın sorumlu tuttuğu zekât yükü, herkesin rahatlıkla kaldırabileceği kadardır.

Bu iki görüşten birincisi, büyük servetleri zekâttan muaf tutarken, ikincisi ağır zekât yükü yüklemektedir. Buna karşılık, *üçüncü* ve *dördüncü* görüşler, elde edilen gelirin zekâta tabi tutulması bakımından daha adil görülmektedir. Ancak bunlardan da, *üçüncü* görüş sermayeyi göz ardı ederek, sadece geliri % 2,5 oranında zekâta tabi tutmaktadır. Oysaki İslâm fıkhında geçen % 2,5 oranındaki zekât, gelir ile birlikte sermayenin zekâtıdır. Burada ise sadece gelirden zekât ödenmektedir. Bunun için yalnız gelirin zekâtı olan 1/10 veya 1/20 oranında zekât ödenmesi daha uygun olur.

Bu husus şöyle açıklanabilir: İslâm fıkhiinde iki türlü zekâtlandırma sistemi bulunmaktadır; ya geliriyle birlikte sermayenin tamamından 1/40 oranında, ya da sadece üründen/gelirden 1/10 veya 1/20 oranında zekât alınmaktadır. Para, altın, gümüş gibi mallarda, bütün servetin 1/40'ı; toprak mahsullerinde ise, sulama şekline göre ürünün 1/10 veya 1/20'si zekât olarak verilmektedir. Aynı şekilde, arının ürünü olan baldan da, 1/10 oranında zekât tahakkuk ettirilmektedir. Karadâvî bu sistemi, "Aslından zekât verilemeyen mallarda, gelirinden zekât verilir." şeklinde açıklamaktadır.¹⁷¹

Sonuç olarak, Hz. Peygamber (s.a.s.) ve sahâbenin zekât uygulaması, içerik ve amaç bakımından incelendiğinde, bina, salon, ev, dükkân gibi taşınmazlar ile nakil araçlarının kira gelirinin, arazi ürünlerine kıyas edilmesi tutarlı görünmektedir. Buna göre kira gelirinin zekâtı, ya ele geçen miktarın % 5'i, ya da kiralanan için yapılan masraf ve vergiler çıkarıldıktan sonra kalan miktarın % 10'udur. Zekâtın ödenmesi için, elde edilen gelirin üzerinden bir yıl geçmesi beklenmeyip, kira ele geçtikçe zekâtı ödenmelidir.

C. Sinaî Servet, Ürün ve Gelirlerinin Zekâtı

Sanayi devrimi ve daha sonra meydana gelen gelişmeler neticesinde, daha önce bilinmeyen atölye, fabrika gibi işletmeler ortaya çıkmıştır. Bunlar daha önce bilinmeyen yeni ortaya çıkmış mallardır. Dolayısıyla müçtehit imamlar döneminde bulunmayan bu mallar hakkında klasik kaynaklarda bir açıklama bulunmamaktadır. Fıkhın oluşum ve tedvin döneminde tanınmayan, fakat günümüzde önemli bir servet ve gelir kaynağı olan bu malların zekâta tâbi olması gerekir. Çünkü daha önce açıklandığı üzere, ihtiyaç fazlası her tür-

171 Karadâvî, *Fıkhü'z-Zekât*, 1/430.

lû değerli mal zekâta tabidir. Özellikle günümüzde, milyonlar-milyarlar değerindeki malların klasik fıkhî kaynaklarında yer alan mallardan olmadığı için zekâta tabi olmadığını söylemek doğru olmaz. Nitekim günümüz İslâm bilginlerinin neredeyse tamamı, önemli gelir kaynaklarından olan bu malların zekâta tâbi olduğunu kabul etmiştir.

Sanayi yatırımlarının zekâta tabi olmadığını savunan bilginlerden biri, Abdullah b. Mansûr'dur. O, Riyad İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye Üniversitesi Şeriat Fakültesinde kabul edilen doktora tezinde, bir malın zekâta tabi olması için delil bulunması gerektiği, bunlar hakkında ise bir delil bulunmadığını iddia ederek zekâta tabi olmadığını söyler. Fakat sanayiden elde edilen gelir, nisap miktarına ulaşır ve üzerinden bir yıl geçerse zekâta tabi olduğunu kabul eder.¹⁷² Kuveyt Zekât Kurumu da, sanayide servetin zekâta tabi olmadığını, sadece elde bulunan kâr ve ham maddenin nisaba ulaşması ve üzerinden bir yıl geçmesi durumunda zekâta tabi olacağı görüşünü benimsemiştir.¹⁷³

Çağdaş iktisatçılardan Mahmûd Ahmed ise, prensipte sınaî servet ve ürünlerin zekâta tabi olması gerektiğini kabul etmekle birlikte, bu mallardan zekât alınması, Müslüman sanayicilerin iç ve dış piyasada gayrimüslimlere karşı rekabet gücünü azaltacağından, sınaî mallara zekât uygulanmaması gerektiğini savunur. Çünkü ona göre sanayi ve ticarete konacak sermaye vergisi, ülkenin servet gelişimini önler; işsizliğe, satın alma gücünün zayıflamasına, üretim ve sermayenin daha da azalmasına yol açar. Bu ise İslâm'ın menfaatine aykırıdır. Buna karşılık atölye veya fabrika bir yıl çalıştırılmaz atıl

172 Abdullah b. Mansûr el-Gafilî, *Nevâzîlû'z-Zekât Dirâsetün Fıkhîyyetün Te'sîliyyetün li-Müsteddâti'z-Zekât*, ty. 2008, 134-135.

173 Kuveyt Zekât Kurumu Dini Heyeti, *Ahkâm ve Fetâvâ Zekâti, ve's-Sadekâti ve'n-Nüzûri ve'l-Keffârât*, 2009, 53.

bırakılırsa, bunlara birikmiş servete uygulanan servet vergisi koymak gerekir.¹⁷⁴

Sinaî servet ve ürünlerin zekâta tabi olduğunu kabul eden İslâm bilgileri, uygulamada ikiye ayrılmıştır.

1.Sinaî Mallardan % 2,5 Oranında Zekât Ödenmesi

Çağdaş İslâm bilgilerin-den bir kısmı, sinaî servet ve gelirlerini birikmiş para ve ticaret malı gibi kabul ederek, % 2,5 oranında zekâta tâbi olması gerektiğini savunmuştur. Bu bilgiler, sanayi sektöründe faaliyet gösteren şirket ve işletmelerde, üretim makineleri ve diğer duran sermayenin dışında her türlü dönen sermayenin ve kârın % 2,5 oranında zekâta tâbi olduğu görüşündedir. Bunlara göre, fabrika, üretim aletleri, makine gibi duran varlıklar zekâttan muaftır. Buna karşılık, hammadde, yarı mamul ve mamul mallar ile nakit para, değerli evrak, alacak senedi gibi dönen varlıklar zekâta tabidir. Elde edilen gelirden borçlar, işçilik, üretim, pazarlama, yönetim, finansman vb. giderler çıkarıldıktan sonra, dönen varlıklar ile net kâr %2,5 oranında zekâta tabidir. Diyanet İşleri Başkanlığı da bu görüşü benimsemektedir.¹⁷⁵

Ahmed Abdülaziz el-Mezîni, sanayi şirket ve işletmelerde zekâtın sadece kârdan verileceğini savunur. Ona göre, genellikle sanayi işletmenin binası, üretim aletleri ve makine gibi duranlarına dönüşen sermayesi zekâta tabi değildir. Çünkü bunlar üretim aletleridir ve üretim aletleri zekâta tabi değildir. Fabrikada kullanılan ham maddeler de, üzerinden bir yıl geçmesi şartıyla zekâta tabidir.¹⁷⁶ Mısırlı bilgin İbrahim Fuâd ise, sanayi ürünlerinden, makinelerin rayiç değerleri

174 Mahmud Ahmed, *İslâm İktisâdı*, 149-150.

175 Din İşleri Yüksek Kurulu, *Zekât Sıkça Sorulanlar*, Ankara 2010, 19.

176 Ahmed Abdülaziz el-Mezîni, *el-Mevâridü'l-Mâliyye fi'l-İslâm*, Küveyt 1994, 157.

üzerinden % 2,5 nispetinde zekât alınmasının uygun olduğunu belirtir.¹⁷⁷

2.Sinaî Malların Gelirinden % 5 veya % 10 Oranında Zekât Ödenmesi

Günümüz İslâm bilginlerinden bir kısmı, sinaî malların zekâtında, toprak mahsullerinde olduğu gibi safi gelirden % 10 veya gayri safi gelirden % 5 zekât ödenmesi gerektiği görüşündedir. Çağdaş bilginlerden Muhammed Ebû Zehra, Abdulvehhâb Hallâf ve Abdurrahmân Hasan bu görüşü savunur. Bu bilginler, 1952 yılında Şam'da düzenlenen konferansa sundukları raporda, özetle şöyle demektedir:

“Sahiplerine büyük kârlar sağlayan fabrikalar zekâta tabi olmalıdır. Fabrikatörün elde ettiği kazancın kaynağı, makinelerdir. Bu makineler, marangoz, demirci, berber gibi zanaatkârın kullandığı takım ve tezgâhlarla aynı değildir. Çünkü bu meslek sahipleri, çoğunlukla bu aletlerle bizzat kendileri çalışır ve ancak geçimlerini sağlarlar. Bunlar geçimlerini temin etmek için bu aletlere muhtaçtır. Hâlbuki sinaî yatırım ve makineler sahibinin el aleti olmadığı gibi, buralarda başkaları çalışır ve sahibi de geçimliğini değil, çok yüksek gelirler elde eder.

Hiz. Peygamber (s.a.s.), menkul mallarda, zekâtı sermayeden % 2,5 oranında almıştır; gelir getiren gayrimenkul mallarda ise, bunlar bölünüp zekât kendisinden ödenmediği için, zekâtı malın kendisinden değil gelirinden tahsil etmiştir. Gelirden alınan zekât ise, % 10 veya % 5 oranındadır. Buna göre, sinaî yatırımların zekâtı sermayeden değil, gelirden ödenir: vergi ve diğer masraflar çıkarıldıktan sonra safi gelirin tespiti mümkün ise, bunun % 10'u; tam olarak belir-

¹⁷⁷ İbrahim Fuad Ahmed Ali, *el-Mevâridü'l-Mâliyye fi'l-İslâm*, Kahire 1972, 103-104.

lenemiyorsa tüm gelirin % 5'i zekât olarak verilir."¹⁷⁸

Bangladeşli meşhur ekonomist Abdul Mannan, Mısırlı bu üç ilim adamının görüşüne katılmakla birlikte, zekât nispetinin toprak mahsullerine kıyasla tespit edilmesine karşı çıkmaktadır. Ona göre, farklı sanayi alanlarında, üretim ve kâr farklı olacağı için, zekât nispetleri esnek olmalıdır.¹⁷⁹

Buna karşılık bazı bilginler, bu görüşü eleştirerek reddetmiştir. Onlara göre sanayi makineleri aşındığı için parçalarının değiştirilmesi gerektiği gibi, gelişen teknoloji karşısında tamamen yenilenmek zorunda kalır. Bunun yanında toprak mahsullerinin zekâtı bir defa hasat zamanı verilir. Bundan sonra, yıllarca ambar da kalsa, ticaret malı olmadıkça bir daha zekâtı verilmez. Hâlbuki sanayide, yılda 10-15 kere imalât yapan işletmeler vardır. Bu takdirde her imalât için zekât ödemek gerekecektir. Bunun için sınaî yatırımları toprağa kıyaslamak doğru bir yaklaşım değildir. Bunun yerine sınaî yatırımları, ticarî yatırım ve faaliyetlere kıyaslamak daha uygundur. Zaten sanayi sektörü ticaret sektörüyle iç içe yürümektedir.¹⁸⁰

Prensipte sınaî yatırımlardan % 10 veya % 5 zekât alınmasını kabul eden Yusuf el-Karadâvi de, fabrika ve makinelerin araziye kıyaslanmasını doğru bulmaz. O, zekâta tabi malları menkul ve gayrimenkul şeklinde ayırmak yerine, aslından zekât alınanlar ve aslından alınamayıp gelir veya ürününden zekât alınanlar şeklinde ayırmanın daha doğru olduğunu söyler. Böylece sadece kiraya verilen gayrimenkul-

178 bk. Karadâvi, *Fıkhü'z-Zekât*, 1/476-479. Ayrıca bk. Ebü Zehra, *et-Tekâfülü'l-İctimâi fi'l-İslâm*, 75.

179 Moulana Abdul Mannan, *İslâm Ekonomisi Teori ve Pratik*, (Çev. Bahri Zengin, Tevfik Ömeroğlu), İstanbul 1973, 410.

180 bk. Karadâvi, *Fıkhü'z-Zekât*, 1/479-482; Abdullah b. Mansûr el-Gaffli, *Nevâzîlü'z-Zekât*, 133-134; İbrahim Fuad Ahmed Ali, *el-Mevâridü'l-Mâliyye fi'l-İslâm*, 103-104.

ler değil, kiraya vermek, işletmek, ürettiği malları satmak ve benzeri yollarla gelir getiren bütün mallar bu usulle zekâtlandırılabilir. Bunun yanında fabrika ve makineler hızla aşındığı için, yıllık amortisman bedelinin gelirden düşülmesi gerektiğini savunur. Sonuç olarak Yusuf el-Karadâvî, her türlü maliyet unsurlarının çıkarılması, yıllık amortisman bedelinin matrahtan düşülmesi kaydıyla, Ebû Zehra, Hallâf ve Abdurrahman Hasan'ın görüşüne katılmaktadır.¹⁸¹

3. Değerlendirme

Fıkıhın oluşum ve tedvin dönemlerinde, atölye, fabrika gibi işletmeler bilinmiyordu. Bunun için kaynaklarda zekâtı ile ilgili bir hüküm yer almamaktadır. Fakat günümüzde bu mallar, önemli bir servet ve gelir kaynağı haline gelmiştir. Dolayısıyla bunların, zekâta tabi olması gerekir. Bunları, zekâtтан muaf olan temel ihtiyaçlar ve sanatkârın el aleti gibi kabul etmek mümkün değildir. Aslında daha önce de açıklandığı gibi, ihtiyaç fazlası her türlü servet zekâta tabidir. Özellikle günümüzde, milyonlar-milyarlar değerindeki malların klasik fıkıh kaynaklarında yer alan mallardan olmadığı için zekâta tabi olmadığını söylemek insafa uygun düşmez.

Sınâî yatırımlar çok büyük servetlerden oluşmaktadır. Bunların zanaatkârın el aleti gibi kabul edilip göz ardı edilmesi mümkün değildir. Fakat bunların değeri üzerinden zekât verilmesi de, işletmelere ağır zekât yükü yükleyecektir. Diğer taraftan, "Bunun yanında toprak mahsullerinin zekâtı bir defa hasat zamanı verilir. Bundan sonra, yıllarca ambarda kalsa, ticaret malı olmadıkça bir daha zekâtı verilmez. Hâl-buki sanayide, yılda 10-15 kere imalât yapan işletmeler vardır. Bu takdirde her imalât için zekât ödemek gerekecektir."

181 Karadâvî, *Fıkhu'z-Zekât*, 1/479-482.

şeklinde itiraz yerinde değildir. Nitekim uygun coğrafi şartlara sahip arazilerde gelişmiş tarım uygulamalarıyla yılda 3-4 defa ürün elde edilebilmektedir. Dolayısıyla sınaî yatırımların zekâta tabi olması ve zekâtının gelirleri üzerinden ödenmesi uygun olur. Prensip olarak İslâm Hukukunda, sermayeden ödenen zekât % 2,5 oranında; ürün/gelirden ödenen zekât ise % 5 veya 10 oranındadır. Buna göre sınaî yatırımların zekâtı, masraflar çıkarıldıktan sonra kalan safi gelirin % 10'u oranında verilmelidir. Bazı İslâm bilginlerinin önerdiği gibi, makinelerin aşınması ve yenilenmesine karşılık amortisman düşülmesine ihtiyaç olmadığı düşünülmektedir. Çünkü bu harcamalar, zekât hesaplamasında gelirden düşüleceği için zekâttan düşecektir.

D.Hisse Senetleri ve Menkul Kıymetlerin Zekâtı

Hisse senetleri de, aslında menkul kıymetlere dâhil olmakla birlikte, halk arasında daha çok bilindiği ve yaygın olarak kullanıldığı için başlıkta ayrıca zikredilmiştir. Menkul kıymetler, Sermaye Piyasası Kanunu 3. Maddesinden yararlanılarak *“ortaklık veya alacaklılık sağlayan, belli bir meblağı temsil eden, yatırım aracı olarak kullanılan, dönemsel gelir getiren, misli nitelikte, seri halinde çıkarılan, ibareleri aynı olan ve şartları Sermaye Piyasası Kurulunca belirlenen kıymetli evraktır”* şeklinde tanımlanmıştır.¹⁸²

Buna göre menkul kıymetlerin unsur ve özellikleri, maddeler halinde şöyle sıralanabilir:

- Kıymetli evraktır.

¹⁸² Türkiye Sermaye Piyasası Aracı Kuruluşları Birliği (TSPAKB), *Menkul Kıymetler ve Diğer Sermaye Piyasası Araçları, Sermaye Piyasası Faaliyetleri Temel Düzey Lisansı Eğitimi*, Haziran 2011, 7; Mehmet Nalbat, *Menkul Kıymet ve Diğer Sermaye Piyasası Araçları ile M.S.f'nin Tanımı ve Tüm Yönleriyle Vergilendirme Sürecinin Örneklili Anlatımı*, Sakarya 2008, 5.

- Yatırım amacı ile alınır.
- Standart ve yuvarlak meblağlı, mislî niteliktedir.
- Belirli şekil şartlarını taşıması gerekir.
- Çok sayıda ihraç edilen kitle senetleridir.
- Periyodik (dönemsel) gelir sağlar.
- Nâma (registered) veya hamiline (bearer) düzenlenmiş olabilir.
- Sahibine ortaklık veya alacak hakkı sağlar.
- Menkul kıymetlerin üzerinde yazılı olan değerleri (nominal değer) ve piyasa değerleri vardır.¹⁸³

Sermaye Piyasası Kanununda *menkul kıymetlerin* kapsamı, para, çek, poliçe ve bono hariç olmak üzere; 1) paylar, pay benzeri diğer kıymetler ile söz konusu paylara ilişkin depo sertifikaları, 2) borçlanma araçları veya menkul kıymetleştirilmiş varlık ve gelirlere dayalı borçlanma araçları ile söz konusu kıymetlere ilişkin depo sertifikaları şeklinde belirlenmiştir.¹⁸⁴

Buna göre menkul kıymetler şunlardan oluşur:

- Hisse senetleri,
- Hisse senedi türevleri,
- Varantlar,
- Geçici ilmühaberler,

183 TSPAKB, *Menkul Kıymetler ve Diğer Sermaye Piyasası Araçları*, 7; Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), *Adalet, Menkul Kıymetler*, Ankara 2013, 13-14; Mehmet Nalbat, *Menkul Kıymet ve Diğer Sermaye Piyasası Araçları ile M.S.İ'nin Tanımı ve Tüm Yönleriyle Vergilendirme Sürecinin Örnekli Anlatımı*, 5.

184 6362 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu, Madde 3/o.

- Yeni pay alma kuponları,
- Tahviller,
- Hisse senedine dönüştürülebilir tahviller (HDT),
- Değiştirilebilir tahviller (DET),
- Tahvil türevleri,
- Tahvil faiz kuponları,
- Hazine bonoları,
- Katılma intifa senetleri,
- Kar ve zarar ortaklığı belgeleri,
- Banka bonoları,
- Finansman bonoları,
- Altın, gümüş ve platin bonoları,
- Varlığa dayalı menkul kıymetler,
- Gelir ortaklığı senetleri,
- Gayrimenkul sertifikaları,
- Tertip halinde çıkarılan ve 2 yıl veya daha uzun süreli ipotekli borç ve irat senetleri,
- Borsa yatırım fonu katılma belgeleri,
- İktüzüğünde kurucu dışındaki aracı kuruluşlarca serbestçe alım satımı öngörülen A tipi yatırım fonu katılma belgeleri.

Menkul kıymetler, genel olarak *sabit getirili olanlar* ve *sabit getirili olmayanlar* şeklinde ikiye ayrılabilir. Devlet iç borçlanma senetleri, devlet tahvilleri, hazine bonoları, gelire endeksli senetler, gelir ortaklık senetleri, Türkiye Cumhuri-

yeti Merkez Bankası likidite senetleri, özel sektör tahvilleri, finansman bonoları, banka bonoları, varlığa dayalı menkul kıymetler, varlık teminatlî menkul kıymetler ve kira sertifikaları sabit gelirli menkul kıymetlerdir.¹⁸⁵

Kira sertifikaları dışında kalan sabit gelirli menkul kıymetlerin gelirleri faiz mahiyetindedir. Bunun için söz konusu menkul kıymetlerin gelirinde zekât söz konusu değildir. Çünkü ibadetlerin helal parayla yapılması gerekir. Nitekim Hz. Peygamber, Yüce Allah'ın temiz olduğunu ve ancak temiz olan şeyleri kabul edeceğini bildirmiştir.¹⁸⁶ Kur'an-ı Kerim'de de, "Ey iman edenler! Kazandıklarınızın ve yerden sizin için çıkardıklarınızın temiz ve helâl olanlarından Allah yolunda harcayın!.." buyrulmuştur.¹⁸⁷ Bu gelirlerin yoksullara veya hayır kurumlarına verilerek elden çıkarılması ve tövbe edilmesi gerekir. Fakat söz konusu menkul kıymetlerin anaparası sahibinin malıdır ve zekât konusunda paranın hükmüne tabidir; nisaba ulaşması durumunda % 2,5 oranında zekâtı verilmesi gerekir. Kira sertifikaları ise ayrı bir çalışma konusudur.

Hisse senetleri, gelir ortaklığı senetleri, yatırım fonlarına katılım belgeleri, borsa yatırım fonları, vadeli işlem sözleşmeleri ise, sabit getirili olmayan menkul kıymetlerdendir.¹⁸⁸ Vadeli işlem sözleşmeleri, İslâmî açıdan caiz olup olmaması tartışmalı bir konu olup, ayrı bir çalışma konusudur. Bunun için burada zekât açısından değerlendirilmeyecektir. Çünkü biraz önce de belirtildiği gibi, zekât ancak helal ve temiz mallar için söz konusudur.

185 Borsa İstanbul, *Sabit Getirili Menkul Kıymetler*, İstanbul 2013, 13-17.

186 Müslim, "Zekât", 65.

187 Bakara 2/267.

188 TSPAKB, *Menkul Kıymetler ve Diğer Sermaye Piyasası Araçları*, 11, 58, 63, 75, 94; MEB, *Menkul Kıymetler*, 13-17, 36-42; Mehmet Nalbat, *Menkul Kıymet ve Diğer Sermaye Piyasası Araçları ile M.S.İ'nin Tanımı ve Tüm Yönleriyle Vergilendirme Sürecinin Örnekli Anlatımı*, 6, 13, 14, 15, 19.

Yatırım fonlarına katılım belgeleri ve borsa yatırım fonları, genel olarak menkul kıymetler yatırım fonu olarak isimlendirilebilir. Menkul kıymetler yatırım fonu ise, katılma belgesi karşılığında halktan para toplamak ve riski dağıtarak portföy oluşturmak amacı ile oluşturulan sermaye piyasası aracıdır. Yatırım fonu türleri; hisse senedi fonu, tahvil ve bono fonu, sektör fonu, iştirak fonu, grup fonu, yabancı menkul kıymetler fonu, kıymetli madenler fonu, karma fon, likit fon, değişken fon ve endeks fon şeklinde sıralanabilir. Bankalar, aracı kuruluşlar, sigorta şirketleri ve SPK'den izin alan kuruluşlar yatırım fonu kurabilirler. Fona katılanlara haklarını ve fon miktarını gösteren katılma belgesi verilir. Katılma belgesi fona iade edildiği zaman paraya çevrilir.¹⁸⁹

Yatırım fonlarının dini hükümü, içeriğini oluşturan portföy varlığına göre değişmektedir. Buna göre, içeriğinde faiz veya çalışma alanı İslâm tarafından yasaklanmış şirketin hisseleri bulunan fonların gelirinde zekât söz konusu değildir. Çünkü ibadetlerin helal parayla yapılması gerekir. Kur'an-ı Kerim'de temiz ve helâl olanların Allah yolunda harcanması emredilmiş¹⁹⁰; Hz. Peygamber de, Yüce Allah'ın ancak temiz olan şeyleri kabul edeceğini bildirmiştir.¹⁹¹ Bu gelirlerin yok-sullara veya hayır kurumlarına verilerek elden çıkarılması ve tövbe edilmesi gerekir. Fakat bu fonlara yatırılan anaparalar nisaba ulaşması durumunda % 2,5 oranında zekâta tabidir.

Hisse senedi, sermaye şirketlerinin ortaklarına sermaye paylarını belgelendirmek amacı ile verdikleri kıymetli evraka denir. Anonim şirketler, sermayesi paylara bölünmüş koman-

189 MEB, *Menkul Kıymetler*, 39; TSPAKB, *Menkul Kıymetler ve Diğer Sermaye Piyasası Araçları*, 63-67; Mehmet Nalbat, *Menkul Kıymet ve Diğer Sermaye Piyasası Araçları ile M.S.İ'nin Tanımı ve Tüm Yönleriyle Vergilendirme Sürecinin Örnekli Anlatımı*, 14-15.

190 Bakara 2/267.

191 Buhârî, "Zekât", 7; Müslim, "Zekât", 65.

dit şirketler ve T.C. Merkez Bankası, kamu iktisadi teşekkülleri, sigorta şirketleri, bağlı ortaklıklar gibi özel kanunla kurulan kurumlar hisse senedini çıkarma yetkisine sahiptir. Bunlar Sermaye Piyasası Kurulundan izin alarak hisse senedi çıkarabilir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, sermayesi paylara bölünmüş komandit şirketlerin çıkardıkları hisse senetleri halka arz yoluyla satılamamaktadır.¹⁹² İhraç edilen hisse senetlerinin, kanunda belirtilen şekil şartlarını taşıması gerekir.¹⁹³

Hisse senetleri yatırımcılara sağladığı imkânlarla ve çıkarılma şekillerine göre; hamiline ve nâma yazılı hisse senetleri, âdi ve imtiyazlı hisse senetleri, primli ve primsiz hisse senetleri, bedelli ve bedelsiz hisse senetleri, kurucu ve intifa senetleri gibi kısımlara ayrılmaktadır.¹⁹⁴

Bir yatırım aracı olan hisse senetleri, sahibine bazı hak ve sorumluluklar getirmektedir. Bu hak ve sorumluluklar şöyle sıralanabilir: Temettu' hakkı; işletme kâr ettiği zaman, hisse senedi sahibi, hissesi oranında bu kâra ortak olur. Rüchan hakkı; işletmenin bedelli sermaye artırımına gitmesi durumunda mevcut ortaklar, artırımdan öncelikle pay alma hakkına sahiptir. Yönetime katılma ve oy hakkı; hisse senedi sahibi, şirket yönetim kurulu seçimlerinde, seçmen ve aday olarak yönetime katılabilir. Bilgi alma hakkı; hisse senedi sahipleri, istedikleri zaman, şirket sırları dışındaki genel bilgi-

192 MEB, *Menkul Kıymetler*, 14; TSPAKB, *Menkul Kıymetler ve Diğer Sermaye Piyasası Araçları*, 11; Sermaye Piyasası Kurulu (SPK), *Sermaye Piyasası Araçları*, SPK Yatırımcı Bilgilendirme Kitapçıkları-2, 1; Mehmet Nalbat, *Menkul Kıymet ve Diğer Sermaye Piyasası Araçları ile M.S.İ'nin Tanımı ve Tüm Yönleriyle Vergilendirme Sürecinin Örnekli Anlatımı*, 6.

193 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu, Madde: 487.

194 MEB, *Menkul Kıymetler*, 14-15; TSPAKB, *Menkul Kıymetler ve Diğer Sermaye Piyasası Araçları*, 19-20; Mehmet Nalbat, *Menkul Kıymet ve Diğer Sermaye Piyasası Araçları ile M.S.İ'nin Tanımı ve Tüm Yönleriyle Vergilendirme Sürecinin Örnekli Anlatımı*, 8-9.

leri edinme hakkına sahiptir. Buna karşılık hisse senedi sahiplerinin, *sır saklama sorumluluğu*, *taahhütleri yerine getirme sorumluluğu* ve *sözleşme şartlarına uyma sorumluluğu* bulunmaktadır.¹⁹⁵

Hisse senetlerinin, çıkarılırken üzerine yazılan ve daha sonra alıp satılırken oluşan fiyatları vardır: Nominal fiyatı: Hisse senedi çıkarılırken belirlenen ve üzerinde yazılı değerdir. Toplam sermayenin miktarını belirleyebilmek ve bununla ilgili muhasebe kayıtlarını yapabilmek için pay senedinin ilk çıkarılışı sırasında ortaklık yönetimi tarafından verilir. *İhraç fiyatı*: Hisse senedinin satışa sunulduğu fiyattır. Hisse senedi nominal fiyat ile çıkarılabileceği gibi farklı bir fiyat ile de çıkarılabilir. Piyasa fiyatı: Hisse senedinin sermaye piyasasında alınıp satıldığı fiyattır. Arz ve talebe göre oluşur. İşletmenin etkinliğinde herhangi bir değişme olmadığı halde, piyasa şartlarındaki değişmelere bağlı olarak hisse senedinin piyasa fiyatında değişimler gözlenebilir; gerçek değerinin üstünde veya altında bir fiyat oluşabilir. Eğer borsa mevcutsa, piyasa fiyatı, borsa fiyatı ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Borsa fiyatı: Borsada işlem görmeye başlayan hisse senetlerinin, borsadaki arz ve talep şartlarına göre oluşan fiyattır. Borsanın işleyişine göre fiyatlar günlük olarak belirlenir ve açılış, kapanış, en düşük, en yüksek, ortalama günlük fiyat gibi türlere ayrılır.¹⁹⁶

Hisse senetlerinin fiyatları bu olmakla birlikte, verimliliğinin tespitinde kullanılan ölçüm ve analizlerde farklı değerler tanımlanmıştır: Defter değeri: İşletmenin öz sermaye toplamının hisse senedi sayısına bölünmesi ile bulunan tutardır.

195 MEB, *Menkul Kıymetler*, 16; TSPAKB, *Menkul Kıymetler ve Diğer Sermaye Piyasası Araçları*, 12-14.

196 MEB, *Menkul Kıymetler*, 17; TSPAKB, *Menkul Kıymetler ve Diğer Sermaye Piyasası Araçları*, 16-17.

Tasfiye değeri: Şirketin dağılması halinde tüm varlıklardan borçlar düşüldükten sonra kalan tutarın hisse senedi sayısına bölünmesi ile bulunan tutardır. *İşleyen teşebbüs değeri*: İşletmenin çalışır halde devri durumunda sağlayacağı gelir hesaplanarak bulunan değerdir. Gerçek değer: Bir pay senedinin gerçek değeri, o pay senedinin ait olduğu işletmenin varlıkları, kârlılık durumu, dağıtılan kâr payları, sermaye yapısı gibi değişkenlerin belirlediği değerdir.¹⁹⁷

Gelir ortaklığı senedi, kamuya ait baraj, köprü, karayolu, havayolu, demiryolu, elektrik santrali, telekomünikasyon sistemleri ile sivil deniz ve hava limanları gelirlerine yatırımcıları ortak etmek amacı ile çıkarılan senetlerdir.¹⁹⁸ Tasarrufların Teşviki Ve Kamu Yatırımlarının Hızlandırılması Hakkında Kanun'da gelir ortaklığı senedi, "*kamu kurum ve kuruluşlarına (kamu iktisadi kuruluşları ve iktisadi devlet teşekkülleri dâhil) ait altyapı tesislerinin gelirlerine hakiki ve hükmi şahısların ortak olması için çıkarılacak senetler*" şeklinde tanımlanmıştır.¹⁹⁹

Gelir ortaklığı senetleri, hukuki statüsü itibariyle, değişken faizli bir tahvil özelliği taşımaktadır. Çünkü bu senet, hisse senedinin sahibine sağladığı hak ve sorumlulukları vermemektedir; ayrıca istenildiği an paraya çevrilebilmektedir.

Hisse senetlerinin zekâtı konusunda İslâm bilgileri dört farklı görüş ortaya koymuştur:

a) Birinci görüş. Hisseler, şirketin faaliyet alanına göre zekâta tabidir. Eğer hisse senedi, sınıî şirkete ait ise, kârın-

197 MEB, *Menkul Kıymetler*, 17; TSPAKB, *Menkul Kıymetler ve Diğer Sermaye Piyasası Araçları*, 17-19.

198 MEB, *Menkul Kıymetler*, 38; TSPAKB, *Menkul Kıymetler ve Diğer Sermaye Piyasası Araçları*, 58; Mehmet Nalbat, *Menkul Kıymet ve Diğer Sermaye Piyasası Araçları ile M.S.'nin Tanımı ve Tüm Yönleriyle Vergilendirme Sürecinin Örnekli Anlatımı*, 13.

199 Tasarrufların Teşviki Ve Kamu Yatırımlarının Hızlandırılması Hakkında Kanun, Madde 3/c.

dan; ticaret şirketine ait ise, sermayesi ve kârından zekât verilir. Çağdaş bilginlerden Abdurrahman Îsâ, Abdullah el-Besâm, Vehbe Zuhaylî bu görüştedir.²⁰⁰ Yusuf Karadavî de bu görüşü tercih etmiş ve “*sınâî şirketler ile sermayesinin tamamı veya çoğunu bina, alet, edevat, makine gibi sabitlere yatırılan şirketlerde safî gelirin % 10'u; sermayesinin tamamı veya çoğunluğunu ticaret için olan menkullerin oluşturduğu şirketlerde ise, borsadaki fiyatı üzerinden % 2,5 oranında zekât verilir.*” demiştir.²⁰¹

b) İkinci görüş. Hisseler, sahibinin niyetine göre zekâta tabidir. Kişi, hisse senedini şirketin gelirini elde etmek için almışsa, şirketin faaliyet alanına göre zekâtını verir; hisse senedini borsada alıp satarak gelir elde etmek amacıyla elinde bulunduruyorsa, ticaret malı olarak, piyasa değeri üzerinden % 2,5 oranında zekâtını verir.²⁰²

c) Üçüncü görüş. Şirketin faaliyet alanına ve hisse sahibinin elde bulunduruş amacına bakılmaksızın, ticaret malı olarak, % 2,5 oranında zekâta tabidir. Çağdaş bilginlerden Muhammed Ebû Zehra, Abdurrahman Hasan, Abdulvehhâb Hallâf, Abdurrahman el-Hulv, Refik el-Mısrî, Hasan el-Emîn bu görüştedir.²⁰³ 1952 yılında Şam'da yapılan toplantıda bilginler; türü ne olursa olsun ve ne maksatla elde bulunduru-

200 Karadâvî, *Fıkhü'z-Zekât*, 1/523-525; Abdullah b. Mansûr el-Gafilî, *Zekâtu Eshûmi'sh-Şerikât*, 1329, 15; Hasan Abdullah Emîn, *Zekâtü'l-Eshûmi fî'sh-Şerikât: Münâkaşatu Ba'dil-Ârâi'l-Hadîse*, Cidde 1993, 17-27.

201 Karadâvî, *Fıkhü'z-Zekât*, 1/526; Abdullah b. Mansûr el-Gafilî, *Zekâtu Eshûmi'sh-Şerikât*, 1329, 15; Abdülaziz b. Sa'd ed-Degayser, *Zekâtü'l-Eshûm*, 9-10.

202 Karadâvî, *Fıkhü'z-Zekât*, 1/523-525; Abdullah b. Mansûr el-Gafilî, *Zekâtu Eshûmi'sh-Şerikât*, 15-16; Hasan Abdullah Emîn, *Zekâtü'l-Eshûmi fî'sh-Şerikât: Münâkaşatu Ba'dil-Ârâi'l-Hadîse*, Cidde 1993, 17-27; Abdullah ed-Dirşevî, Abdullah es-Simâil, Muhammed ed-Dirşevî, “Zekâtu Eshûmi'sh-Şerikâti'l-Muâsıra”, *Dirâsât İktisâdiyye İslâmiyye*, 17/1, 48-51.

203 Abdullah b. Mansûr el-Gafilî, *Zekâtu Eshûmi'sh-Şerikât*, 1329, 16; Abdülaziz b. Sa'd ed-Degayser, *Zekâtü'l-Eshûm*, 9-10.

lursa bulundurulsun, bütün hisse senetlerinin ticaret malı olduğu ve ticaret malı olarak zekâta tâbi tutulması gerektiği kanaatini belirtmişlerdir. Çünkü hisse senetleri, ticareti yapıp kâr elde etmek için elde bulundurulur.²⁰⁴

d) Dördüncü görüş. Hisse senetlerinin zekâtını şirket verir. Bütün hisse sahiplerinin payları, her yönden sanki tek bir kişinin malıymış gibi kabul edilir ve buna göre zekâtı ödenir. Şirket zekâtı ödememiş ise, hisse sahipleri, şirket ödemiş olsaydı ne kadar zekât vereceğini öğrenme veya hesap etme imkânına sahip ise, o miktardan kendi hissesine düşeni zekât olarak verir. Bunu hesaplama veya öğrenme imkânına sahip değilse, o takdirde niyetine göre zekâtını öder; geliri için elinde bulunduruyorsa geliri üzerinden, ticaret için bulunduruyorsa kıymeti üzerinden % 2,5 oranında zekâtını verir.²⁰⁵ İslâm Konferansı Örgütü bünyesinde bulunan İslâm Fıkıh Akademisi'nin 6-11 Şubat 1988 tarihinde Cidde'de gerçekleştirdiği dördüncü dönem toplantısında da bu görüş benimsenmiştir. İslâm Fıkıh Akademisi söz konusu toplantıda aldığı 28 sayılı kararında şöyle denmektedir:

1. Hisselerin zekâtını sahipleri öder. Fakat şirketin tüzüğünde açıkça belirtilmiş, genel kuruldan bu yönde bir karar alınmışsa veya ilgili ülke hukukunda şirketler zekâtı ödemekle yükümlü tutulmuşsa ya da, hisse sahibi zekâtın ödenmesini şirket yönetimine bırakmışsa, şirket yönetimi hisse sahipleri adına zekatlarını öder.

2. Şirket yönetimi, gerçek şahısların zekâtlarını hesaplayıp ödemedi kullandığı metotla, şirket hisselerinin zekâtını hesaplayarak öder. Zekât hesaplanırken, hissedarların mallarının hepsi, tek bir şahsın malı gibi kabul edilir; başka bir

204 Karadâvî, *Fıkhü'z-Zekât*, 1/527.

205 Abdullah b. Mansûr el-Gafîlî, *Zekâtu Eshûmi'sh-Şerikât*, 1329, 16.

ifadeyle, zekâta tâbi malın çeşidi, nisabı, alınacak miktar ve benzeri hususlarda gerçek şahsın zekâtında gözetilen esaslara uyulur. Bu işlemler, birbirine karışan malların zekâtında uygulanan hükmün bütün mallar için geçerli olduğunu kabul eden fakihlerin görüşüne dayanmaktadır.

Devlet hazinesine ait hisseler, vakıf hisseleri, hayır kurumları hisseleri ve gayri müslimlerin hisseleri gibi zekâta tabi olmayan hisseler, zekâtın hesaplanmasında dışarıda bırakılır.

3. Şirket, herhangi bir sebeple zekâtı vermemişse, hisse sahiplerinin kendi hisselerinin zekâtını vermesi gerekir. Bu durumda hisse sahibi, şirket zekâtı ödemiş olsaydı kendi hissesine ne kadar zekât düşeceğini şirket hesaplarından öğrenmesi mümkünse, buna göre zekâtını verir. Çünkü hisselerin zekâtının belirlenmesinde ölçü budur.

Hisse sahibinin bunu öğrenememesi durumunda ise;

Eğer ticaret maksadıyla değil de sadece hisselerin yıllık kârından yararlanmak amacıyla şirket hissesini elinde bulunduruyorsa, hisselerinin aslı değil onların geliri üzerinden % 2,5 oranında zekât vermesi gerekir.

Eğer hissedar, ticaret maksadıyla hisseleri elinde bulunduruyorsa, bu hisselerin zekâtını ticaret mallarının zekâtı gibi verir. Bir yıl geçtiğinde hisseler mülkiyetinde bulunuyorsa piyasa değeri üzerinden, piyasanın bulunmaması durumunda ise bilirkişinin takdir edeceği değer üzerinden % 2,5 oranında zekât verir. Ayrıca, elde edilen kâr da bu değere eklenir.

Şirket hisselerinin zekâtında, farklı yaklaşımlar sergilenerek bu görüşler ortaya konmuştur. Bu konuda bir tercihte bulunabilmek için, hisse senetlerinin fonksiyonu ve sahibinin elindeki anlamını göz önünde bulundurmak gerekir. Gü-

nümüzde hisse senedine sahip kimseler, bunları uzun vadeli yatırım yapmak amacıyla almış olsalar bile, bu hisselerle bir işletmenin aktif ve pasifindeki tüm varlıkları ve hakları temsil eden bir belge olarak bakmamakta, onların kendisini bir mal olarak görmektedir. Hele sürekli borsada işlem yaparak zaman içindeki değer artışlarından yararlanmak amacıyla hisse senedi alıp satan kimselerin nazarında hisse senetleri iyiden iyiye bir mal haline gelmektedir. Artık onlar, bu hisselerin neyi ve hangi hakları temsil ettiğini düşünmez. Üstelik bunlar, istenildiği zaman satılarak paraya dönüştürülebilmektedir. Buna karşılık, şirketin kurucu üyeleri; yönetim ve idaresinde fiili olarak yer alan veya gerçekten belirli bir şirkete ortak olup yatırım yapmak amacıyla şirketin hissesine sahip olan kimselerin nazarında bu hisseler şirketin ortaklığını ve bundan doğan tüm hak ve sorumlulukları temsil etmektedir.

Buna göre;

Borsa ve aracı kurumlar gibi sermaye piyasalarında alınıp satılarak kazanç elde etmek amacıyla alınan her türlü hisse senedi, sermaye piyasasındaki değeri üzerinden % 2.5 oranında zekâta tâbi olmalıdır.

Fakat kişi, yatırımcı olarak bir şirketin hissesini elinde bulunduruyorsa, şirketin geliri üzerinden, masraflar çıkarıldıktan sonra kalan safi gelirin % 10'unu zekât olarak vermektedir.

V. HAYVANLARIN ZEKÂTI

Hayvanların zekâta tâbi olduğuna dair Kur'ân'ı Kerim'de özel bir hüküm bulunmamaktadır. Fakat, "*Onları günahlarından arındırmak için mallarından zekât al ve onlara dua et.*"²⁰⁶;

206 Tevbe 9/103.

“Onların mallarında, isteyen ve istemeyen yoksulların hakkı vardır.”²⁰⁷ gibi genel hüküm bildiren ayetlerin kapsamına, hayvanlar da girmektedir. Hayvanların zekâta tabi olduğu hadislerde belirtilmiştir²⁰⁸; Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından yazdırılan ve Hz. Ebû Bekir’in (ö. 13/634) hilafeti döneminde vilayetlere gönderilen mektupta hayvanların zekâtı ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır.²⁰⁹

Söz konusu hadislerde deve, koyun ve sığırın zekât oranları belirtilmiş ve nisapları da beş deve, 30 sığır ve 40 koyun olarak belirlenmiştir.²¹⁰ Ayrıca bunların zekâta tabi olması için sâime²¹¹ olması gerektiği de ifade edilmiştir.²¹²

Bu hadislerden hareketle İslâm bilginleri, deve, koyun ve sığırların zekâta tabi olduğu; keçinin koyun, mandanın da sığırla birlikte zekâta tabi olacağı konusunda icmâ’ etmiştir.²¹³ Buna karşılık, atlar ve diğer hayvanların zekâtı ile ilgili farklı görüşler ortaya koymuşlardır.²¹⁴

Sâime olması konusunda ise, fakihlerin çoğunluğu, hayvanların zekâta tâbi olması için senenin çoğunu otlaklarda geçirmesi; besi hayvanı veya ziraat, nakliyat gibi işlerde kullanılan hayvanlardan olmaması gerektiğini belirtmiştir. Fakat İmam Mâlik (ö. 179/795) bu konuda farklı görüş ortaya koyarak, ister sâime olsun, isterse besi hayvanı olsun veya çalıştırılsın, hadiste belirtilen hayvanların zekâta tâbi olduğunu

207 Zâriyât 51/19

208 Buhârî, “Zekât”, 35, 36, 37, 42; Tirmizî, “Zekât”, 4, 5; Ebû Dâvûd, “Zekât”, 5; Nesâî, “Zekât”, 5, 8, 10; İbn Mâce, “Zekât”, 9, 12, 13.

209 Buhârî, “Zekât”, 37; Tirmizî, “Zekât”, 4; Ebû Dâvûd, “Zekât”, 5.

210 bk. Buhârî, “Zekât”, 35, 36, 37, 42; Tirmizî, “Zekât”, 4, 5; Ebû Dâvûd, “Zekât”, 5; Nesâî, “Zekât”, 5, 8, 10; İbn Mâce, “Zekât”, 9, 12, 13.

211 Sâime, senenin çoğunu meralarda otlayarak geçiren hayvanlar demektir. (İbrahim Paçacı, “Sâime”, *Kavramlar Sözlüğü*, 574.)

212 Buhârî, “Zekât”, 37; Ebû Dâvûd, “Zekât”, 5; Nesâî, “Zekât”, 4, 5.

213 İbnü'l-Munzir, *el-İcmâ'*, 51.

214 Zuhayli, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, 2/833.

söylemiştir.²¹⁵

İslâm bilginleri sâime olması şartını, ticaret için olmayan hayvanlarda aramışlardır. Ticaret için olanlarda ise, diğer ticari mallarda aranan şartlarla yetinmişler; ayrıca sâime olmasını şart koşmamışlardır.²¹⁶

Hayvanlar, sahibinin elinde ya çalıştırılmak, ya ticaret, ya da besi amacıyla bulunmaktadır. Şimdi bulundurma amaçları ve besi türü açısından hayvanların zekâtı ele alınacak ve nisapları ile zekât oranları açıklanmaya çalışılacaktır.

A. Çalıştırılmak Amacıyla Bulundurulanan Hayvanlar

Günümüzde artık çok azalmış olsa da, hayvanlar çalıştırılmak amacıyla da bulundurulabilmektedir. Araziyi sürmek, sulamak veya yük taşımak amacıyla bulundurulanan hayvanlar, cinsi ne olursa olsun zekâta tabi değildir. İçinde Hasan (ö. 110/728), Câbir b. Abdullah (ö. 78/697), Saîd b. Cübeyr (ö. 94/713), İbrahim (ö. 96/714), Mücâhid (ö. 103/721), Zührî (ö. 124/742), Ömer b. Abdülaziz (ö. 101/720), Atâ (ö. 114/732), Amr b. Dînâr (ö.126/744), Ebû Hanife (ö. 150/767), Sevrî (ö. 161/788), Şâfi'nin (ö. 204/820) de yer aldığı İslâm bilginlerinin çoğunluğu bu görüştedir.²¹⁷ Çünkü Hz. Peygamber, bir hadiste “Çalışan hayvanlarda zekât yoktur.” buyurmuştur.²¹⁸ Başka bir hadiste ise, “Müslüman, kölesi ve atı

215 bk. Kāsânî, *Bedâi'u's-Sanâi'*, 2/30; Zeylaî, *Tebyinü'l-Hakâik*, 1/259; Malik b. Enes, *el-Müdevenetü'l-Kübrâ*, 1/357; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 1/252-254; Şâfi, *el-Ümm*, 2/23-24; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 1/465-466; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/436; Karadâvî, *Fıkhü'z-Zekât*, 1/170.

216 bk. Kāsânî, *Bedâi'u's-Sanâi'*, 2/30; Zeylaî, *Tebyinü'l-Hakâik*, 1/259; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 1/524-525; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/436.

217 İbn Zenceviyye, *el-Emvâl*, 2/833-835; Karadâvî, *Fıkhü'z-Zekât*, 1/171-172; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, 2/834.

218 Ebû Dâvûd, “Zekât”, 5; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, “Zekât” 40, 4/116; Dârakutnî, “Zekât” 6, 2/492; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 3/130-131; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 11/40.

hakkında zekâtla yükümlü değildir." buyurmuştur.²¹⁹ Rasûlullâh (s.a.s.)'in köle ve atı zekâtın muaf tutmasının sebebi, bunların çalıştırılmasıdır. Nitekim Tirmizî ve Aynî şöyle demiştir: "Yılın çoğunu merada geçiren atlarda sadaka yoktur; çalıştırılmak için bulundurulduğunda, kölede de sadaka yoktur. Fakat bunlar ticaret için bulunduruluyorsa, bedeli nisaba ulaşınca ve üzerinden de bir yıl geçince zekâta tabidir."²²⁰ Diğer taraftan, çalıştırılan hayvanlar, ihtiyaç fazlası değildir; aksine ulaşım aracı, ziraat aletleri, zanaatkârın el aletleri gibi temel ihtiyaçlardandır. Hâlbuki zekât, temel ihtiyaçlardan değil; sadece ihtiyaç fazlası mallardan alınır. Bu sebeple çalışan hayvanlar zekâta tabi değildir.

Çalışan hayvanların zekâta tabi olmaması konusunda İmâm Mâlik (ö. 179/795), daha önce de belirtildiği gibi çoğunluktan ayrılarak, ister çalıştırılsın, isterse çalıştırılmasın, deve, sığır ve koyunun zekâta tabi olacağını söylemiştir.²²¹ Fakat bazı Mâlikî bilginler, Mâlik'in (ö. 179/795) görüşünden ayrılıp, cumhurun görüşünü benimsemiştir.²²²

B. Ticaret Amacıyla Bulundurulan Hayvanlar

Hayvanlar, çalıştırılmak için bulundurulabileceği gibi, ticaret amacıyla da bulundurulabilir. Çünkü ticarete konu olan mallar sınırlandırılmaz; her çeşit hayvan, giyim eşyası, gıda maddesi, inşaat malzemesi ticaret amacıyla elde bulundurulabilir. Dolayısıyla bu tür malların hepsi, ticaret mallarının zekâtında istenen şartlara sahip olduğunda, zekâta tâbi olur. Nitekim Semura b. Cündüb, Rasûlullâh (s.a.s.) *bize, ticaret*

219 Buhârî, "Zekât", 44-45; Müslim, "Zekât", 8, 9; Tirmizî, "Zekât", 8; Ebû Dâvûd, "Zekât", 11; Nesâî, "Zekât", 16.

220 Tirmizî, "Zekât" 8; Bedrüddin Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, 9/36;

221 Malik b. Enes, *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ*, 1/357.

222 Karadâvî, *Fıkhü'z-Zekât*, 1/173.

için hazırladığımız şeylerin zekâtını vermemizi emretti.” demiştir.²²³ Hadiste geçen “şey” ifadesi, hayvanları da kapsamaktadır.

Buna göre, ticaret yapmak amacıyla bulundurulmuş hayvanlar, ticaret malının zekâtına tabi olur. Dolayısıyla, ticaret amacıyla beslenip büyütülen büyük ve küçükbaş hayvanlar, celebin satın alıp, kârla satmak için elinde tuttuğu hayvanlar ticaret malıdır. Bunların, sayısına veya sâime olup olmamasına bakılmaz; kıymetleri esas alınır. Bunun için, mesela ticaret amacıyla az sayıda koyunu ve sığırı olan kimse, bunların değeri diğer ticaret malları ile birlikte nisaba ulaştıkça, yılsonunda kıymetleri üzerinden kırkta bir zekâtını verir.²²⁴

Ticaret malları, sene içinde kendi cinsleri veya başka bir malla değiştirildiğinde “yıllanma” şartı kesilmediği için, ticaret için olan hayvanlar satıldığında veya başka hayvanlarla değiştirildiğinde, yıl yeniden başlamaz. Hâlbuki sâime olan hayvanlar, kendi cinsinden veya başka cinsten bir hayvanla değiştirildiğinde, üzerinden bir yıl geçmedikçe zekât gerekmez. Diğer taraftan sâime olan farklı türden hayvanların nisabı birbiriyle birleştirilemez. Meselâ 20 koyun, 15 sığırı olan kişi zekâtla yükümlü değildir. Fakat ticaret için olan hayvanlar hem birbirleriyle, hem de diğer ticarî mallarla birleştirilerek değeri üzerinden zekâtı ödenir.²²⁵

İmâm Mâlik (ö. 179/795), ticaret için bulundurulmuş deve, sığır, koyun, keçi gibi hayvanlar, hadiste belirtilen nisaba ulaşmış ise, zekâtı hadiste belirtilen şekilde ödenir. Fakat bunlar nisaba ulaşmamışsa, zekâtları, diğer ticaret malında

223 Ebû Dâvûd, “Zekât”, 3; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 4/146.

224 bk. Bedâi'u's-Sanâ'i, 2/34-35; Zeylâi, *Tebyinü'l-Hakâik*, 1/268; Mâveridî, *el-Hâvî*, 3/291; Zuhaylî, *el-Fikhu'l-İslâmî*, 3/226-227, 265.

225 bk. Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâ'i*, 2/15; Zeylâi, *Tebyinü'l-Hakâik*, 1/259; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 1/467-468; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/623.

olduğu gibi kıymetiyle ödenir.²²⁶

Sığır, koyun ve deve dışında kalan at, katır, eşek, tavuk, hindi, tavşan gibi evcil veya evcilleşmiş hayvanlar da, ticaret maksadıyla bulundurulduğunda, diğer ticaret malı ile birlikte zekâta tabi olur. Bu konuda, İslâm bilginlerinin büyük çoğunluğu görüş birliğindedir.²²⁷

C.Hayvansal Ürün ve Yavru Elde Etmek Amacıyla Bulundurulan Hayvanlar

Hayvansal ürün ve yavru elde etmek amacıyla büyük ve küçükbaş hayvanlar ile kanatlılar beslenmektedir. Bunlar da küçük ve orta ölçekli çiftçi/köylü modeliyle veya profesyonel/endüstriyel olarak beslenebilmektedir. Zekât konusundaki hadislerde ve fıkıh kitaplarımızda bahsedilen, köylü modeli besiciliktir. Bu tür besicilik ise, meralarda veya ahır, kümes gibi özel yerlerde yapılabilmektedir. Bunlardan meralarda beslenen hayvanlara sâime denmektedir.

Sözlükte kendi başına olup istediği yere giden, serbest, otlamaya bırakılan gibi anlamlara gelen sâime, dini bir kavram olarak, senenin çoğunu meralarda otlayarak geçiren hayvanları ifade etmektedir. Bunun karşıtı olarak, yemle beslenen hayvanlara ma'lûfe; ziraat, nakliyat gibi işlerde kullanılan hayvanlara da *âmile* denir.²²⁸

Şimdi bu hayvanların, besi türü açısından zekâtı açıklanmaya çalışılacaktır.

226 Mâlik, *el-Müdevvene*, 1/357-358.

227 bk. Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi'*, 2/35; Zeylâi, *Tebyinü'l-Hakâik*, 1/266; Nevevî, *el-Mecmû'*, 5/310; el-Hicâvî, *el-İknâ'*, 1/242; Ebû Zehra, *Tekâfülü'l-İctimâi'*, 70; Karadâvî, *Fıkhu'z-Zekât*, 1/234-235.

228 İbn Âbidîn, *Reddül-Muhtâr*, 2/275; İbrahim Paçacı, "Sâime", *Kavramlar Sözlüğü*, 574.

1. Sığır ve Mandanın Zekâtı

Zekât konusunda sığır ile manda aynı cinstir. Dolayısıyla bunlar zekâta birlikte değerlendirilir. Hayvansal ürün ve yavru elde etmek amacıyla yapılan sığır ve manda besiciliği, köylü modeliyle veya endüstriyel olarak yapılabilir. Bu iki model besiciliğin birbirinden ayrı değerlendirilmesi gerekir.

a) Küçük ve Orta Ölçekli Çiftçi/Köylü Modeli

Köylü modeliyle yapılan sığır besiciliği, ahırda veya meralarda yapılabilir. Yılın çoğunu ahırda yemle beslenerek geçiren (ma'lûfe) sığırlar, zekâta tabi değildir. Bu çeşit hayvanların bakımı masraflı olduğundan elde edilen gelir az olduğu, bir de kamu malı olan meralarda beslenmediğinden toplumun hakkı geçmediği için zekâttan muaf tutulmuştur. Fakat çoğunluktan ayrılan İmam Mâlik (ö. 179/795), ister sâime, isterse besi veya çalıştırılan olsun, nisaba ulaşan sığır ve mandanın zekâta tâbi olacağı görüşündedir.²²⁹

İslâm bilginlerinin çoğunluğuna göre, yılın yarıdan fazlasını meralarda otlayarak beslenen sığır ve manda, nisap miktarına ulaşmıştıysa üzerinden bir yıl geçmişse zekâta tabidir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.), şöyle buyurmuştur: “Allâh'a yemin olsun ki, deve, sığır veya koyun sahibi olan kimse, bunların zekâtını ödemezse, kıyamet gününde bunlar olduklarından daha büyük ve iri olarak gelecek ve mal sahibini boynuzlayıp ayaklarıyla çiğneyecektir. Sonuncusu gidince birincisi gelerek yeniden toslayıp çiğnemeye başlayacaktır. Bu durum, insanlar arasında

229 bk. Kāsânî, *Bedâi'u's-Sanâi'*, 2/30; Zeylâi, *Tebyinü'l-Hakâik*, 1/268; Abderî, *et-Tâc ve'l-İklil*, 2/256; Nevevî, *el-Mecmû'*, 5/310, 323-326; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/436; Ebû Zehra, *et-Tekâfülü'l-İctimâi*, 69-70; Karadâvî, *Fıkhu'z-Zekât*, 1/170-171.

hüküm verilinceye kadar devam edecektir."²³⁰

Hız. Peygamber (s.a.s.), sâime olan sığırın nisabını 30 olarak belirlemiş ve otuz sığırda iki yaşına girmiş, kırk sığırda üç yaşına girmiş bir sığırın zekât olarak verilmesi gerektiğini bildirmiştir. Muâz b. Cebel, şöyle anlatır: "Rasûlullâh (s.a.s.) beni Yemen'e gönderdiğinde bana, 'Otuz ulaşınca kadar sığırdan zekât almamam; otuz ulaşınca, her otuz sığırdan bir yaşında dişi veya erkek bir sığır, kırk sığırdan iki yaşında dişi bir sığır almamı' emretti."²³¹

Buna göre, köylü modeliyle beslenen sığır otuzdan az ise, ister ahırda, isterse merada beslensin zekâta tabi değildir. Yılın çoğunu meralarda otlayarak beslenen sığır sayısı otuzdan fazlaysa, otuzdan kırka kadar bir yaşında bir buzağı; kırktan altmışa kadar iki yaşında bir sığır zekât olarak verilir. Altmışa ulaşınca bir yaşında iki buzağı verilir. Bundan sonra her otuzda bir tane bir yaşında buzağı ve her kırkta da iki yaşında bir sığır hesabı ile zekâtı verilir. Meselâ, yetmiş sığırda, bir tane bir yaşında buzağı ile bir tane iki yaşında sığır; seksen sığırda, iki tane iki yaşında sığır; doksan sığırda, üç tane bir yaşında buzağı; yüz sığırda, iki tane bir yaşında buzağı ve bir tane iki yaşında sığır; yüz on sığırda, bir tane bir yaşında buzağı ve iki tane iki yaşında sığır; yüz yirmi sığırda, dört tane bir yaşında buzağı veya üç tane iki yaşında sığır zekât olarak verilir. Bundan fazla sayıdaki sığırın zekâtı da, bu şekilde hesaplanır.²³²

230 Buhârî, "Zekât", 42.

231 Nesâî, "Zekât", 8; ayrıca bk. Tirmizî, "Zekât", 5; Ebû Dâvûd, "Zekât", 5.

232 Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi'*, 2/28; Zeylâî, *Tebyinü'l-Hakâik*, 1/261-263; Nevevî, *el-Mecmû'*, 5/384; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 1/261-262; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/456.

b) Endüstriyel Sığır Besiciliği

Zekât konusunda, köylü modeli sığır besiciliği ile endüstriyel besiciliğin birbirinden ayrılması gerekir. Tonlarca süt ve süt ürünü elde edilen çiftliklerde beslenen hayvanları, “ma'lûfedir” diyerek zekâttan muaf tutmak, zekâtın hikmet ve amacıyla uyuşmaz. Burada, et ve et ürünlerine yönelik besicilikten bahsedilmeyecektir. Çünkü bu, ticaret kapsamına girmektedir. Ticaret kapsamına giren hayvanların zekâtı da, daha önce de belirtildiği gibi, diğer ticari malların zekâtına tabidir.

Endüstriyel besicilik, köylü modeli besicilikten tamamen farklıdır. Sığır fiyatları ve süt üretimindeki fark bunu ortaya koymaktadır. TÜİK verilerine göre 2014 yılı Kasım ayı itibarıyla et üretiminde kullanılan sığır fiyatları; kültür sığırı 4000 TL., melez sığır 3200 TL. ve yerli sığır 2250 TL.'dir.²³³ Kars'ta iki yaşındaki erkek sığırın fiyatı 2000, dişi sığırın fiyatı 1250-1500 TL.dır.²³⁴ Buna karşılık süt besiciliğinde kullanılan damızlık Holstein ve Simental inek 7500, Montofon inek ise 7000 TL.dır.²³⁵ Süt üretimindeki farklılık ise iki tür besicilik arasındaki farkı daha açık bir şekilde göstermektedir. Eski usul köylü modeli süt besiciliğinde, boz ırk, DAK, yerli ırk inekler günlük ortalama 5 litrenin altında süt verirken, endüstriyel süt besiciliğinde günlük 30 litreden fazla süt veren inekler bulunmaktadır.²³⁶ Suudi Arabistan'da süt üreti-

233 http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1101 (11.01.2015).

234 <http://www.karscanlihayvanpazari.com/fiyatlarimiz.html> (11.01.2015)

235 <http://www.hayvanalissatis.com/yazi/hayvancilik/buyukbas-hayvanlar/inek-fiyatları.html> (11.01.2015)

236 Recep Aydın, Hakkı Emsen, Mete Yanar, Naci Tüzemen, “Atatürk Üniversitesi Ziraat İşletmesinde Yetiştirilen Esmer ve Siyah Alaca Sığırların Süt Verimindeki Genetik Yönelimler”, *Hayvancılık'96 Ulusal Kongresi*, (18-20 Eylül 1996, Ege Üniversitesi, İzmir), 47-50; Mete Yanar, Naci Tüzemen, Ömer Akbulut, Recep Aydın, Feyiz Uğur, “Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Çiftliğinde Yetiştirilen Emsen Sığırların Süt ve Döl Verim Özellikleri”, *Doğu Anadolu Tarım Kongresi*, (14-18

minin gelişimine bakıldığında, hadiste zekâttan muaf tutulan ma'lûfenin, endüstriyel süt besiciliğindeki sığırlar olmadığı görülecektir. Suudi Arabistan'da, inek başına yıllık süt verim ortalaması 1961 yılında 274,7, 1980 yılında 450,7, 1990 yılında 6427,3, 2000 yılında 8423,7, 2010 yılında 10437,5 litredir.²³⁷

Suudi Arabistan'ın, hadislerin kaynaklandığı coğrafya olduğu göz önünde bulundurulduğunda, Hz. Peygamber (s.a.s.)'in ma'lûfe olan sığırdan neden zekât almadığı anlaşılabilir. 1961 yılından önce bu ülkede sığırların sütü, ortalama günlük bir litreden daha azdır. Hâlbuki günümüzde bir sığırın ortalama bir günlük sütü, 28,5 litredir. Günde bir litreden az süt veren inek sâime olduğunda zekâta tabi iken, günde 28,5 litre süt veren ineğin ma'lûfe olduğu gerekçesiyle zekâttan muaf tutulması zekâtın hikmet ve amacıyla uyuşmaz. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.) zamanında atlar zekâttan muaf olduğu halde, Hz. Ömer devrinde fiyatı çok yükseldiği için, bunlardan zekât alınmıştır.²³⁸

Zaten daha önce de belirtildiği gibi İmâm Mâlik, büyük ve küçükbaş hayvanların zekâta tabi olması için sâime olmasını şart koşmaz. Günümüz İslâm bilginlerinden Muhammed Ebû Zehra, Abdulvehhâb Hallâf, Abdurrahman Hasan ve Yusuf Karadavî de, besi hayvanlarının zekâta tabi olduğu görüşündedir. Bunlardan Ebû Zehra, Hallâf ve Abdurrahman

Eylül 1998), 759-760; Ömer Akbulut, Naci Tüzemen, Mete Yanar, "Türkiye'de Süt Sığırcılığı Konusunda Genetik İslah Çalışmaları", *Türkiye Süt Sığırcılığı Kurultayı*, (25-26 Ekim 2007, Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi, İzmir) 119-123; Ömer Akbulut, İsa Yılmaz, "Gelişmiş ve Az Gelişmiş Ülkelerde Sığır İslahında Sağlanan İlerlemeler", 8. *Ulusal Zootečni Bilim Kongresi*, (5-7 Eylül 2013, Çanakkale), 2.

237 Ömer Akbulut, İsa Yılmaz, "Gelişmiş ve Az Gelişmiş Ülkelerde Sığır İslahında Sağlanan İlerlemeler", 8. *Ulusal Zootečni Bilim Kongresi*, (5-7 Eylül 2013, Çanakkale), 2.

238 Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 4/119; Zeylâî, *Nasbu'r-Râye*, Beyrut 1997, 2/359; Menbecî, *el-Lübâb*, 1/348; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 5/227.

Hasan nisaplarının değeri üzerinden belirlenmesi ve % 2,5 oranında zekât verilmesi görüşündedir. Buna karşılık Karadavî, çiftlikte beslenen sığırlardan elde edilen sütün zekâtının, balda olduğu gibi % 10 oranında olduğu görüşündedir. Çünkü ona göre, aslından zekât verilmeyenin gelirinden/ürününden zekât verilir ve bunların zekât oranı da, safiden 1/10, gayrisafiden 1/20'dir.²³⁹

Endüstriyel süt besiciliğinin zekâta tabi olduğu kabul edildikten sonra, bunun nisabı ve zekâtı nasıl olmalıdır? Süt besiciliğinde amaç, süt ve süt ürünleri üretimi olduğu için, sâime sığırlarda olduğu gibi, nisabı 30 sığır kabul etmek veya ticaret amacıyla beslenen sığırlarda olduğu gibi değerleri üzerinden belirlemek doğru olmaz. Çünkü bu durumda fakirlerin hakkı kaybolmaktadır. Ayrıca zekât, hayvanların değeri üzerinden verildiği için, üretici psikolojik olarak etkilenebilir ve bu da süt üretimini olumsuz etkileyebilir. Bunun için endüstriyel süt besiciliğinde nisabın ve zekâtın süt üzerinden belirlenmesi uygun olur. Ancak burada şunu da belirtmek gerekir ki, bir kısım bilginin kira ve diğer gelirlerde dediği gibi, "süt ve süt ürünlerinden elde edilen gelir harcandıktan sonra artar ve artan bu meblağ nisaba ulaşmış üzerinden bir yıl geçerse % 2,5 oranında zekât verilir" demek²⁴⁰ de doğru değildir. Çünkü bu sütün zekâtı değil, eldeki fazla nakdin zekâtıdır.

İslâm fıkhdında iki türlü zekâtlandırma sistemi bulunmaktadır; ya sermaye ve kârla/gelirle birlikte bütün servetten 1/40 oranında, ya da sadece üründen/gelirden 1/10 veya 1/20 oranında zekât alınmaktadır. Para, altın, gümüş gibi mallarda, bütün servetin 1/40'i oranında; arazide ise, sula-

239 Karadavî, *Fıkhü'z-Zekât*, 1/233-234, 430-431.

240 Mehmet Erkal, "Zekât" İlmihal İman ve İbadetler, 1/461-443; Hamdi Döndüren, Delilleriyle İslâm İlmihali İnanç - İbadet - Günlük Hayat, 537-538.

ma şekline göre ürünün 1/10 veya 1/20'si zekât olarak verilir. Endüstriyel süt besiciliğinde zekât, balın zekâtı ile birbirine benzemektedir. Arının ürünü olan baldan, 1/10 oranında zekât ödenmektedir.²⁴¹ Yusuf Karadâvî bunu, “*Aslından zekât verilmesi mümkün olmayan mallarda, ürününden/gelirinden zekât verilir.*” şeklinde ifade etmektedir.²⁴² Bu itibarla süt besiciliğinde de zekât süttten verildiğine göre 1/10 veya 1/20 oranında zekât verilmesi uygun olur. Besicilikte sığırların yem ve vitamin, ilaç gibi diğer masrafları önemli bir meblağ oluşturduğu için, bunların da göz önünde bulundurulması gerekir. Nitekim köylü modeliyle beslenen sığırlar, yılın çoğunluğunda yemle beslenmesi durumunda, masrafı çok olduğu için zekâttan muaf tutulmuştur. Buna göre süt besiciliğinde, ya bu masraflar süt ve süt ürünlerinden elde edilen gelirden çıkarılmaksızın 1/20 oranında veya çıkarıldıktan sonra geriye kalan gelirden, 1/10 oranında zekât verilmesi gerekir.

2.Koyun ve Keçinin Zekâtı

Zekât konusunda koyun ile keçi aynı cinstir; birlikte değerlendirilir. Koyun ve keçi, çalıştırılmak için beslenmez. Sadece ticaret veya hayvansal ürün ve yavru elde etmek amacıyla beslenir. Ticaret amacıyla beslenen koyunlar daha önce de belirtildiği gibi, değerleri üzerinden diğer ticari mallarla birlikte değerlendirilir. Hayvansal ürün ve yavru elde etmek için yapılan koyun ve keçi besiciliğinde, endüstriyel besiciliğin sığır besiciliğinde olduğu gibi çok etkisi yoktur. Bunun için köylü modeli ile endüstriyel besiciliğin birbirinden ayrı değerlendirilmesine ihtiyaç yoktur.

Hayvansal ürün ve yavru amacıyla beslenen koyun ve

241 Bk. Tirmizi, “Zekât” 9; İbn Mâce, “Zekât” 20; ayrıca bk. İbn Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, 2/247-248; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/572.

242 Karadâvî, *Fıkhü'z-Zekât*, 1/430.

keçi, senenin çoğunda yem ile besleniyorsa zekâta tabi değildir. Fakat bunlar, senenin çoğunu merada otlayarak besleniyorsa, nisaba ulaşması ve üzerinden bir yıl geçmesi şartıyla zekâtının verilmesi gerekir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.), “Sâime olan koyunda zekât vardır. Sâime olan koyunların sayısı kırktan yüz yirmiye kadarsa bir koyun zekât verilir. Yüz yirmiye aşınca, iki yüze kadar iki koyun; iki yüzü aşınca, üç yüze kadar üç koyun; üç yüzü aşınca her yüz için bir koyun zekât verilir. Kişinin sâime olan koyunu kırktan -bir tane bile olsa- azsa, zekât vermekle yükümlü değildir.” buyurmuştur.²⁴³

Bu ve benzeri hadislerden hareketle İslâm bilginleri, hayvansal ürün ve yavru için beslenen koyun ve keçi kırktan az ise, ister ahırda, isterse merada beslensin, zekâta tabi olmadığı görüşündedir. Koyun ve keçinin sayısı kırka ulaşırca, İslâm bilginlerinin çoğunluğuna göre, yılın çoğunda merada beslenirse zekâta tabidir, ahırda beslenirse zekât gerekmez. Buna karşılık Mâlikîlere göre, ister yemle beslensin, isterse merada otlayarak beslensin zekâta tabidir. Yılın çoğunu meralarda otlayarak beslenen koyun ve keçi sayısı kırktan fazlaysa, kırktan yüz yirmiye kadar bir koyun; yüz yirmi birden iki yüze kadar iki koyun; iki yüz birden üç yüz doksan dokuza kadar üç koyun; dört yüze ulaşınca dört koyun zekât olarak verilir. Bundan sonra her yüz koyun için bir koyun verilir.²⁴⁴

İlmihallerimizde ve genel olarak fıkıh kitaplarımızdaki bu zekât payına göre, ilk dilimde 120’de bir koyun, ikinci dilimde 80’de bir koyun, üçüncü dilimde 199’da bir koyun

243 Buhârî, “Zekât”, 37; Tirmizî, “Zekât”, 4; Ebû Dâvûd, “Zekât”, 5; Nesâî, “Zekât”, 5, 10; İbn Mâce, “Zekât”, 13.

244 bk. Serahsî, *el-Mebsût*, 2/182; Merginânî, *el-Hidâye*, 1/100; Şâfiî, *el-Umm*, 2/9; Şerbinî, *Muğni'l-Muhtâc*, 1/555; Huraşî, *Şerhu Muhtasarı Halil*, 2/152; Yusuf Karadâvî, *Fıkhu'z-Zekât*, 1/204; Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük İslâm İlmihali*, 340-341; Mehmet Erkal, “Zekât” İlmihal İman ve İbadetler, 1/454; Hamdi Döndüren, Delilleriyle İslâm İlmihali İnanç - İbadet - Günlük Hayat, 532.

ve bundan sonra her yüzde bir koyun zekât olarak verilmektedir. Bu farklılık çeşitli şekillerde açıklanmaya çalışılmaktadır. Hâlbuki hadislerde, *iki yüz ile üç yüz arasında üç koyun, üç yüzden sonra her yüz için bir koyun zekât verileceği* bildirilmektedir.²⁴⁵ Gerçi ilk görüşü destekleyen rivayet de bulunmaktadır. Bu rivayetlerde *“İki yüze kadar iki koyun verilmesi gerekir. Bunu aşarsa, üç yüze kadar üç koyun verilmesi gerekir. Eğer bundan da fazla olursa, dört yüze kadar üç koyundan başka bir şey vermek gerekmez.”* denmektedir.²⁴⁶ Fakat görüldüğü gibi hadiste çelişki bulunmaktadır; önce *“üç yüze kadar üç koyun”*, daha sonra da *“dört yüze kadar üç koyun”* denilmektedir. Ayrıca İbn Hibbân (ö. 354/965) da, hadisin senedinde bulunan Süfyan b. Hüseyin’in, Zührî’den (ö. 124/742) yapmış olduğu rivayetlerde karıştırdığını belirtmektedir.²⁴⁷ Buna karşılık, “üç yüzden sonra her yüz için bir koyun verilmesi” gerektiğini haber veren hadisler, Kütüb-i Sittenin yanında, pek çok hadis kaynağında da yer almaktadır.²⁴⁸ Bu itibarla, iki yüz ile üç yüz arasında üç koyun, üç yüzden sonra her yüz için bir koyun zekât verilmesi daha sahih görülmektedir. Nitekim İbn Rüşd (ö. 520/1126), İslâm bilginlerinin çoğunluğunun üç yüzden sonra her yüz için bir koyun zekât verilmesi görüşünde olduğunu söylemektedir.²⁴⁹ Müdevvene ve Muğni’de de bu görüş savunulmaktadır.²⁵⁰

Zekât olarak verilecek koyunun bir yaşını doldurmuş

245 Buhârî, “Zekât”, 37; Tirmizî, “Zekât”, 4; Ebû Dâvûd, “Zekât”, 5; Nesâî, “Zekât”, 5, 10; İbn Mâce, “Zekât”, 13.

246 Darimî, *Sünen*, (“Zekât”, 4), 2/1009; Dârakutnî, *Sünen*, 2/116.

247 Darimî, *Sünen*, (“Zekât”, 4), 2/1009.

248 Buhârî, “Zekât”, 37; Tirmizî, “Zekât”, 4; Ebû Dâvûd, “Zekât”, 5; Nesâî, “Zekât”, 5, 10; İbn Mâce, “Zekât”, 13; Hakim, *Müstedrek*, 1/391-392, 394; Abdurrazzak, *Musannef*, 4/4-7; Taberânî, *Mu’cemu’l-Evsat*, 7/304; Beyhakî, *Sünenü’l-Kübrâ*, 4/85-90, 99; Dârakutnî, *Sünen*, 2/113-114; İbn Huzeyme, *Sahih*, 4/14, 16.

249 İbn Rüşd, *Bidayetü’l-Müctehid*, 1/240.

250 Malîk, *Müdevvenetü’l-Kübrâ*, 1/357; İbn Kudâme, *Muğni*, 2/462.

olması gerekir. Koyun ile keçiler karışık bulunuyorsa, bunlardan hangisi fazla ise, zekâtın ondan verilmesi sünnete uygundur. Sayılarının eşit olması durumunda, mal sahibi zekâtı dilediğinden verebilir. Hayvanların hepsi aynı cinsten ise, zekât o cinsten verilmelidir.

3. Devenin Zekâtı

İslâm'ın ilk devirlerinde, Arap yarımadası sakinleri için deve çok önemliydi; etinden, sütünden, yününden faydalanılır, taşımacılıkta kullanılırdı. Günümüzde eski önemini yitirmiş olsa da deve, yine değerli bir hayvandır. Deve, çalıştırılmak amacıyla beslenebileceği gibi, ticaret veya hayvansal ürün ve yavru elde etmek amacıyla da beslenir. Yukarıda açıklandığı üzere, çalıştırılmak için beslenen develer zekâta tabi değildir; ticaret amacıyla beslenen develer ise, değerleri üzerinden diğer ticari mallarla birlikte değerlendirilir. Hayvansal ürün ve yavru elde etmek için beslenen develerde, endüstriyel besiciliğin çok etkisi yoktur. Bu sebeple köylü modeli ile endüstriyel besiciliğin birbirinden ayrı değerlendirilmesine gerek yoktur.

Hayvansal ürün ve yavru amacıyla beslenen develer, senenin çoğunda yem ile besleniyorsa zekâta tabi değildir; fakat senenin çoğunu merada otlayarak besleniyorsa, nisaba ulaşması ve üzerinden bir yıl geçmesi şartıyla zekâtının verilmesi gerekir. Fakat Mâlikilere göre ister yemle beslensin, isterse merada otlayarak beslensin zekâta tabidir.²⁵¹ Devenin nisabı hadislerde beş deve olarak belirlenmiştir. Hz. Peygamber (s.a.s.), “Beş vesk hurmanın, beş ûkiyye gümüşün ve beş devenin altındaki malda zekât yoktur.” buyurmuştur.²⁵² Hz. Ebû

251 Serahsî, *el-Mebsût*, 2/150; Zeylaî, *Tebyinü'l-Hakâik*, 1/259; Abderrî, *et-Tâc ve'l-İktil*, 2/256; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/436.

252 Buhârî, “Zekât” 4, 31; Müslim “Zekât” 1, 3; Tirmizî, “Zekât”, 7; Ebû Dâvud,

Bekir (ö. 13/634) tarafından vilayetlere gönderilen mektupta da, “Sadece dört devesi olan kişi, zekâtla yükümlü değildir. Fakat kendisi isterse nafile olarak verebilir. Develerin sayısı beşe ulaşınca, bir koyun zekât verilir.” denmektedir.²⁵³

Bunun yanında hadislerde, beş ile yüz yirmi arasındaki devenin zekât oranı detaylı olarak belirlenmiştir.²⁵⁴ Bu hadislerde, hayvansal ürün ve yavru için beslenen devenin zekâtı şöyledir:

5 - 9 deve için 1 koyun,

10 - 14 deve için 2 koyun,

15 - 19 deve için 3 koyun,

20 - 24 deve için 4 koyun,

25 - 35 deve için 1 tane iki yaşına basmış dişi deve,

36 - 45 deve için 1 tane üç yaşına basmış dişi deve,

46 - 60 deve için 1 tane dört yaşına basmış dişi deve,

61 - 75 deve için 1 tane beş yaşına basmış dişi deve,

76 - 90 deve için 2 tane üç yaşına basmış dişi deve,

91 - 120 deve için 2 tane dört yaşına basmış dişi deve zekât olarak verilir.

Bu oranlar, Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından belirlendiği ve Hulefâ-i Râşidîn tarafından uygulandığı için İslâm bilgileri bu konuda görüş ayrılığına düşmemiştir. Fakat 120'den fazla olan devenin zekâtı konusunda farklı yöntemler belirlenmişlerdir. Hanefîlere göre deve sayısı 120'yi geçince, 121'den

²⁵³“Zekât”, 2; Nesâî, “Zekât”, 5; İbn Mâce, “Zekât” 6.

²⁵⁴3 Buhârî, “Zekât”, 37; Ebû Dâvûd, “Zekât”, 5; İbn Mâce, “Zekât”, 9.

²⁵⁴4 bk. Buhârî, “Zekât”, 37-38; Ebû Dâvûd, “Zekât”, 5; Nesâî, “Zekât”, 5; İbn Mâce, “Zekât”, 9.

itibaren tekrar baştan başlanır ve ödenecek zekât ilkinde olduğu gibi hesap edilir. Meselâ 125 devesi bulunan kişi, iki tane beş yaşında dişi deve ve bir koyun zekât verir. Cumhura göre, 121 - 129 arasında, 3 tane üç yaşına basmış dişi deve verilir. Mâlikilere göre ise, zekât memuru 2 tane dört yaşına basmış dişi deve ile 3 tane üç yaşına basmış dişi deve almak arasında muhayyerdir. Fakat deve sürüsünde bu türlerden sadece birisi varsa, zekât memuru onu almak zorundadır. 130'dan sonrasında ise, her kırk deve için bir tane üç yaşına basmış dişi deve ve her elli için, bir tane dört yaşına basmış dişi deve ile zekâtı verilir.²⁵⁵

4.Genel Hükümler

Sâime hayvanlar nisaba ulaştıktan sonra, yıl içinde onlara, miras, bağış, satın alma, üreme veya benzeri yollarla aynı türden hayvanlar ilave olsa, hepsinin zekâtının verilmesi gerekir. Fakat İmam Şâfi (ö. 204/820), sonradan katılanların da zekâta tabi olması için üzerinden bir yıl geçmesi gerektiği görüşündedir. Sâime hayvanlar arasında bulunan hasta, zayıf, topal, kör hayvanlar da nisaba dâhil olur. Fakat bunlar zekât olarak verilmez. Buna karşılık sâime olan hayvanlar, kendi cinsinden veya başka cinsten bir hayvanla değiştirilirse, zekât bizzat kendisine taalluk ettiği için, üzerinden bir yıl geçmedikçe zekât gerekmez.²⁵⁶

Ebu Hanîfe (ö. 150/767) ve İmam Muhammed'e (ö.

255 bk. Serahsî, *el-Mebsût*, 2/250-252; Zeylaî, *Tebyinü'l-Hakâik*, 1/259-260; Malik, *el-Müdevvene*, 1/351-353; Nevevî, *el-Mecmû'*, 5/347-356; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/436-449; Karadâvî, *Fıkhü'z-Zekât*, 1/184-186 Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, 2/837-839.

256 bk. Serahsî, *el-Mebsût*, 2/164-165; Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi'*, 2/13; Merginânî, *el-Hidâye*, 1/102; Zeylaî, *Tebyinü'l-Hakâik*, 1/272-273; İbn Hümâm, *Fet-hu'l-Kadir*, 2/196; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 1/271-272; Şirâzî, *el-Mühez-zeb*, 1/469-470; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, 1/589; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/492; Karadâvî, *Fıkhü'z-Zekât*, 1/164-166, 504; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, 853-854.

189/705) göre, henüz yaşını doldurmamış olan kuzular, sığır, manda ve deve yavruları, aralarında kendi türlerinden büyük hayvanlar yoksa zekâta tabi değildir. Fakat aralarında böyle büyük hayvanlar varsa onlarla birlikte zekâtının verilmesi gerekir. Ebu Yûsuf'a (ö. 182/798) göre ise, henüz yaşını doldurmamış olan hayvanların sayısı nisaba ulaştınca zekâtu verilmelidir.²⁵⁷

Hayvanların zekâtında, özellikle koyun ve keçiye zekât dilimleri arasındaki fark büyük olduğu için, istismar edilmesini engellemek amacıyla Hz. Peygamber (s.a.s.) sürülerinin ayrışmasını birleştirilmesini, beraberse ayrılmasını yasaklamıştır.²⁵⁸ Hadiste yasaklanan birleştirmeye, kırkar koyunu bulunan üç kişinin, birer koyun vermek yerine hepsi bir koyun vermek için koyunlarını birleştirmesi; ayırmaya ise, iki yüz iki koyunu bulunan iki ortağın, üç yerine birer koyun vermek için koyunlarını bölmesi örnek verilebilir.

5. Atın Zekâti

Atlar konusunda Hz. Peygamber (s.a.s.) “Müslüman'ın atında ve kölesinde zekât yoktur.” ve “Sizi at ve kölenin zekâtından muaf tuttum” buyurmuştur.²⁵⁹ İslâm bilginlerinin çoğunluğu, bu hadislerden hareketle, atların zekâta tâbi olmadığı görüşündedir. Hanefilerde tercih edilen görüş de budur.²⁶⁰

257 bk. Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi*, 2/30-32; Merginânî, *el-Hidâye*, 1/101; Zeylâi, *Tebytü'nü'l-Hakâik*, 1/266.

258 Ebü Dâvûd, “Zekât”, 5; Nesâi, “Zekât”, 5, 10; İbn Mâce, “Zekât”, 13.

259 Buhârî, “Zekât”, 44; Müslim, “Zekât”, 8; Tirmizî, “Zekât”, 8; Ebü Dâvûd, “Zekât”, 11; Nesâi, “Zekât”, 16, 17; İbn Mâce, “Zekât”, 15.

260 bk. Ebü Yûsuf, *Kitabu'l-Harâc*, 77; Serahsî, *el-Mebsût*, 2/188-189; Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi*, 2/34; Merginânî, *el-Hidâye*, 1/100; Mâverdi, *el-Ahkâmü's-Sultâniyye*, 148; İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehid*, 1/251-252; Şeyhzâde Damâd, Abdurrahman Efendi, *Mecma'u'l-Enhur fi Şerhi Mülteka'l-Ebhur*, İstanbul 1991, 1/200; Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-i İslâmiyye ve İstılahat-i Fıkhiyye Kamusu*, 4/91-92; Karadâvî, *Fıkhu'z-Zekât*, 1/222-224, 228, 232.

Hız. Peygamber (s.a.s.)'in atları zekâttan muaf tutmasının sebebi, o devirde hicaz bölgesinde atların sadece savaş için kullanılıyor olmasıdır. Buna göre at, o dönemde temel ihtiyaçlardandır. Fakat daha sonra atlar, çoğalmış ve at besiciliği başlamıştır. Nitekim bu değişikliği gören Hız. Ömer (r.a.), atlar için zekât belirlemiştir: *Ya'lâ b. Ümeyye'nin kardeşi Abdurrahman, birinden yüz deve karşılığında bir kısraak alır. Fakat satıcı pişman olur ve Hız. Ömer'e gelerek Ya'lâ ve kardeşinin atını zorla aldıklarını söyler. Hız. Ömer, Ya'lâ'ya yanına gelmesi için bir mektup gönderir. Ya'lâ ve kardeşi gelip konunun aslını anlatır. Hız. Ömer, atın fiyatının yüz deve olduğunu öğrenince, "Biz kırk koyundan bir koyun alıyoruz, fakat atlardan bir şey almıyoruz. Bundan böyle her bir at için bir dinar zekât alın."* der.²⁶¹ Bunun yanında, Hız. Peygamber (s.a.s.)'den gelen, köle ve atta zekât olmadığına dair hadise²⁶² rağmen, Enes b. Mâlik'ten (ö. 93-711-12), Hız. Ömer (r.a.)'in, at başına on dirhem ve köle başına da beş dirhem zekât aldığı rivayet edilmiştir.²⁶³

Hız. Peygamber (s.a.s.) zekâta tabi tutmadığı halde, Hız. Ömer (r.a.)'in zekât almasının mantığını şu rivayetler ortaya koymaktadır:

İbn Abbâs'a (ö. 68/687-88), atın zekâtının olup olmadığı sorulunca; *"Allâh yolunda savaşan gazinin atında zekât yoktur."* diye cevap vermiştir.²⁶⁴ Aynı şekilde Zeyd b. Sâbit'e (ö. 45/665), Ebû Hüreyre'nin (ö. 58/678) hadisi iletilince *"Rasûlullâh (s.a.s.) mutlaka doğru söylemiştir. Fakat o, bununla gazilerin atlarını kastetmiştir. Gelir getirmek amacıyla nesli*

261 Beyhâkî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 4/119; Zeylâi, *Nasbu'r-Râye*, Beyrut 1997, 2/359; Menbecî, *el-Lübâb*, 1/348; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 5/227.

262 Buhârî, "Zekât", 44; Müslim, "Zekât", 8; Tirmizî, "Zekât", 8; Ebû Dâvûd, "Zekât", 11; Nesâî, "Zekât", 16, 17; İbn Mâce, "Zekât", 15.

263 İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 5/226.

264 Zeylâi, *Nasbu'r-Râye*, 2/357.

için beslenen atlarda zekât vardır.” demiştir.²⁶⁵ Bu hadiseyi Yusuf Karadâvî şöyle anlatmaktadır: Emevî halifesi Mervân b. Hakem (ö. 65/685) döneminde, sâime atlar hakkında bilgilerin görüş ayrılığına düşmüştür. Bunun üzerine Mervân, sahabenin bu konudaki görüşüne müracaat etmiştir. Ebû Hüreyre (ö. 58/678), “Müslüman’ın atında ve kölesinde zekât yoktur.” hadisini nakletmiştir. Mervân, Zeyd b. Sâbit’e görüşünü sorunca Ebû Hüreyre, “Hayret! Ben Rasûlullâh (s.a.s.)’den hadis rivayet ediyorum, o Zeyd’e görüş soruyor?” demiştir. Buna rağmen Zeyd, “Rasûlullâh (s.a.s.) mutlaka doğru söylemiştir. Fakat o, bununla gazilerin atlarını kastetmiştir. Gelir getirmek amacıyla nesli için beslenen atlarda zekât vardır.” demiştir. Mervân, ne kadar zekât verilmesi gerektiğini sorunca da, “Her at için bir dinar veya on dirhem.” diye cevap vermiştir.²⁶⁶

Hiz. Ömer (r.a.)’in uygulamasını esas alan, zekâtın hikmet ve amacını gözeten Ebû Hanîfe (ö. 150/767), İbrâhîm en-Nehâî (ö. 96/714) ve Züfer (ö. 158/775), nesilleri için beslenen sâime atların zekâta tabi olduğunu; savaş aracı olarak kullanmak veya binek ve nakil aracı olarak kullanmak amacıyla beslenen atların ise zekâta tabi olmadığını kabul etmiştir. Ebû Hanîfe (ö. 150/767) ve Züfer’e (ö. 158/775) göre, sâime atlar ya at başı 1 dinar veya değerleri üzerinden 1/40 oranında zekâta tâbidir. Hanefilerde fetvaya esas olan atların zekâta tabi olmadığı görüşü olmakla birlikte, Kudûrî (ö. 428/1037), Serahsî (ö. 483/1090), Kâsânî (ö. 587/1191) ve Merginânî (ö. 593/1197) de bu görüşü desteklemektedir.²⁶⁷

265 Zeylaî, *Nasbu’r-Râye*, 2/357.

266 Karadâvî, *Fikhu’z-Zekât*, 1/226.

267 bk. bk. Ebû Yûsuf, *Kitabu’l-Harâc*, 77; Serahsî, *el-Mebsût*, 2/188-189; Kâsânî, *Be-dâiu’s-Sanâi*, 2/34; Merginânî, *el-Hidâye*, 1/100; Mâverdî, *el-Ahkâmü’s-Sultâniyye*, 148; İbn Rüşd, *Bidayetu’l-Müctehid*, 1/251-252; Şeyhzâde Damâd, *Mecma’u’l-Enhur*, 1/200; Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-i İslâmiyye ve Istilahat-i Fikhiyye Kamusu*, 4/91-92; Karadâvî, *Fikhu’z-Zekât*, 1/222-224, 228, 232.

Atların zekâtı konusunda şöyle bir açıklama yapılabilir: At eskiden savaş aracı olarak besleniyorken, artık günümüzde atın böyle bir kullanımı söz konusu değildir. Günümüzde at, ya binek ve nakil aracı olarak kullanmak amacıyla veya ticaret ve üretim amacıyla beslenmektedir.

Ticaret amacıyla beslenen atlar, zekâta tabidir. Bunların para üzerinden kıymetlendirilerek değerleri üzerinden % 2,5 oranında zekâtı verilir. Bu konuda, Zahirîler dışında İslâm bilginleri görüş birliği içindedir.²⁶⁸

Buna karşılık binek ve nakil aracı olarak kullanmak amacıyla beslenen atlar zekâta tabi değildir. Bu konuda görüş ayrılığı yoktur.²⁶⁹ Bunun sebebi, bu atların ihtiyaç fazlası olmaması ve bir kısım İslâm bilginince zekâtın illeti olarak kabul edilen artıcılık özelliğine de sahip olmamasıdır. Hadiste zekâta tabi olmayacağı bildirilen atlar bunlardır. Çünkü hayvanların zekâtı belirlenirken, o toplumda yaygın olarak beslenen hayvan türleri ve besleme amacının esas alındığı gözden uzak tutulmamalıdır. Ve o dönemde atlar, sadece savaş için bulunduruluyordu. Günümüzde ise, atların böyle bir kullanımı bulunmamaktadır.

At yetiştiriciliği ve üreticiliği ise, günümüzde önemli bir gelir kaynağı olmuştur. Cinsine göre 1500 TL.'den, yüzlerce milyon liraya varan değerlerde atlar bulunmaktadır. Bu kadar yüksek değere sahip malın zekâttan muaf tutulması düşünülemez. Nitekim Hz. Ömer (r.a.) de at fiyatları çok yükselince onlardan zekât almıştır. Dolayısıyla at yetiştiriciliğinde atın zekâtının verilmesi gerekir. Zekât oranı ise, değerleri üzerinden % 2,5 olmalıdır. Çünkü günümüzde at fiyatları, cinsine

268 bk. Kāsânî, *Bedâi'u's-Sanâi'*, 2/35; Zeylâi, *Tebyînü'l-Hakâik*, 1/265-266; İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, 2/282; Şâfiî, *el-Ümm*, 2/26; Nevevî, *el-Mecmû'*, 5/310; el-Hicâvî, *el-İknâ'*, 1/242.

269 bk. Kāsânî, *Bedâi'u's-Sanâi'*, 2/34; İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, 2/282.

göre çok farklılık arz etmektedir. At başına maktu bir zekât belirlenmesi, haksızlıklara sebep olacaktır. Bunun için değeri üzerinden zekâtın ödenmesi uygun olacaktır. Zaten Hz. Ömer hadisinde atın zekâtının bir dinar veya on dirhem olduğu belirtilmekle²⁷⁰ birlikte, Hanefi kaynaklarında, bir dinar veya on dirhemnin yanında değeri üzerinden 1/40 oranında zekât verileceği de belirtilmektedir.²⁷¹

Atın dışındaki katır, eşek, fil ve benzeri hayvanlar da at gibi değerlendirilmelidir: Gücünden yararlanmak amacıyla beslendiğinde zekâttan muaftırlar; ticaret için bulundurulduğunda, para üzerinden kıymetlendirilmeli, diğer ticaret malları ile birlikte nisaba ulaşmış ise değeri üzerinden zekâtı verilmelidir. Bunların üretim ve yetiştiriciliğinin yapılması durumunda da, değeri üzerinden zekâtının verilmesi uygun olur. Nitekim çağdaş İslâm hukukçularından Muhammed Ebu Zehra, Abdulvehhâb Hallâf, Abdurrahmân Hasan ve Yusuf Karadavî de, gerekli şartlar gerçekleştiğinde, bütün hayvanların zekâta tabi olması gerektiğini savunmaktadır.²⁷²

6. Hayvansal Ürün Elde Etmek Amacıyla Yetiştirilen Diğer Hayvanların Zekâtı

Hayvansal ürün elde etmek amacıyla, büyük ve küçükbaş hayvanların dışında da bir takım canlılar beslenmektedir. Tavuk ve balık çiftlikleri, tavşan yetiştiriciliği, arıcılık, ipek böceği yetiştiriciliği bunlardandır.

Bal önemli bir besin ve arıcılık eskiden beri mevcut ol-

270 Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 4/119; Zeylaî, *Nasbu'r-Râye*, Beyrut 1997, 2/359; Menbecî, *el-Lübâb*, 1/348; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 5/227.

271 bk. Ebü Yüsuf, *Kitabu'l-Harâc*, 77; Serahsî, *el-Mebsût*, 2/188-189; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, 2/34; Şeyhzâde Damâd, *Mecma'u'l-Enhur*, 1/200; Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-i İslâmiyye ve Istılahat-i Fikhiyye Kamusu*, 4/91-92.

272 bk. Ebu Zehra, *et-Tekâfü'l-İctimâi fî'l-İslâm*, 70; Karadâvî, *Fıhu'z-Zekât*, 1/233-234.

duğu için hadis ve fıkıh kaynaklarımızda balın zekâtı yer almaktadır. Fakat fıkıh kaynaklarında balın zekâtı, arıcılık bağlamında değil de, balın bizzat kendisi zekât açısından değerlendirilmiştir.

Fakihler, balın zekâta tâbi olup olmaması konusunda farklı görüşler ortaya koymuştur. Mâlikî ve Şâfiî bilginler balın zekâta tabi olmadığını kabul etmiştir. Onlar bu görüşlerine, “bir malın zekâta tabi olması için delil bulunması gerektiği, bal konusunda zekâtın varlığını ortaya koyacak bir delil veya icmâ’in bulunmadığını” delil getirmiştir. Ayrıca balın, süt gibi hayvandan çıkan bir sıvı olduğunu, dolayısıyla süt gibi balda da zekât olmadığını söylemişlerdir.²⁷³

Hanefî ve Hanbelî bilginler ise, balın % 10 oranında zekâta tâbi olduğunu belirtmiştir. Hanefilere göre balın zekâta tabi olması için, öşür arazisinden elde edilmesi gerekir. Hanbelilere göre ise, arazinin öşür veya harac arazisi olması etkili değildir. Balın nisabı konusunda da, İslâm bilginleri farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Ebû Hanîfe (ö. 150/767), öşürde olduğu gibi, balda da nisabın bulunmadığını kabul etmiştir. Ebû Yusuf’a (ö. 182/798) göre, balın kıymeti en düşük tahılın kıymetine ulaştığında zekâta tabidir. Muhammed’e (ö. 189/705) göre ise, balın kendine has ölçü birimi ile beş ölçek olduğunda zekâta tabidir. O da beş faraktır; Beş farak ise, yaklaşık 140 kg’dır. Ahmed b. Hanbelî’e (ö. 241/855) göre balın nisabı, on faraktır.²⁷⁴

Balın değerli bir besin ve arıcılığın da önemli bir gelir kaynağı olduğu göz önünde bulundurulduğunda, balın

273 bk. Şâfiî, *el-Ümm*, 2/38-39; İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehid*, 1/253; Karadâvî, *Fıkhü'z-Zekât*, 1/424-425.

274 bk. Serâhsî, *el-Mebsût*, 3/15-16; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, 2/61-62; Zeylâi, *Tebyî-nü'l-Hakâik*, 1/293; Merginânî, *el-Hidâye*, 1/110; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/572; Karadâvî, *Fıkhü'z-Zekât*, 1/421-424.

zekâta tabi olması, zekâtın hikmet ve anlamına daha uygundur. Ayrıca bu görüş hadislerle ve ashabın uygulamasıyla desteklenmektedir. Tirmizi'nin (ö. 279/892) rivayet ettiği ve Albânî'nin sahih kabul ettiği bir hadiste, Rasûlullâh (s.a.s.), on tulum baldan birinin zekât verilmesini emretmiştir.²⁷⁵ İbn Mâce (ö. 273/887) de, Hz. Peygamber (s.a.s.)'in baldan 1/10 oranında zekât aldığını rivayet etmiştir.²⁷⁶ Başka bir hadiste ise, şöyle anlatılmaktadır: Ebû Seyyâre, Hz. Peygamber (s.a.s.)'e gelerek, arılarının olduğunu söylemesi üzerine Rasûlullâh (s.a.s.), “*Onda bir zekâtını ver!*” buyurmuştur. Bunun üzerine Ebû Seyyâre, arıların bulunduğu dağı kendisine tahsis etmesini talep etmiş, Hz. Peygamber (s.a.s.) de orayı kendisine tahsis etmiştir.²⁷⁷ Hz. Ömer (r.a.) de, baldan onda bir oranında zekât almıştır.²⁷⁸

Hanefîler balı, 1/10 oranında zekâta tabi olduğu için, toprağın bir ürünü gibi görmüşlerdir. Bunun için öşür arazisinden elde edilmeyen balın zekâtının olmadığını söylemişlerdir. Hâlbuki bal, toprağın ürünü değil, arının ürünüdür. Nitekim Ebû Seyyâre, arısının olduğunu söylemiş; Hz. Peygamber (s.a.s.) de, “*O halde, öşür ver (onda bir zekât ver!)*” demiştir.²⁷⁹ Bu da “*aslından zekât verilmeyenlerin, ürününden/gelirinden zekât verilmesi*” prensibiyle²⁸⁰ uyuşmaktadır. Buna göre, arıcılıkta elde edilen bal ve diğer ürünler nisaba ulaşınca, % 10 oranında zekâtının verilmesi gerekir. Arı ürünleri yıllık elde edildiği için, nisabı da yıllık gelir nisabı olmalıdır.

275 Tirmizi, Zekât 9. Ayrıca bk. Beyhaki, Sünen, Zekât 51, 4/126-127; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 6/443-444.

276 İbn Mâce, “Zekât”, 20.

277 Ebû Dâvûd, Zekât, 13; İbn Mâce, Zekât, 20; Beyhaki, Sünen, Zekât 51, 4/126-127; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 6/443-444.

278 Beyhaki, Sünen, Zekât 51, 4/126-127; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 6/443-444.

279 Beyhaki, Sünen, Zekât 51, 4/126; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 6/443.

280 Karadâvî, *Fıkhu'z-Zekât*, 1/430.

Daha önceleri ailenin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla veya küçük çaplı ticaret maksadıyla beslenen tavuk, ipek böceği gibi bazı canlılar, günümüzde endüstriyel olarak beslenmektedir. Bunun dışında, balık ve tavşan çiftlikleri gibi yeni besi alanları da ortaya çıkmıştır. Bu besi türleri geçim kaynağı olmuştur ve bunlardan yüksek gelirler elde edilmektedir. Böyle yüksek gelirin zekâttan muaf olması, zekâtın hikmet ve amacıyla bağdaşmaz. Çağdaş İslâm hukukçularından, gerekli şartları taşıyan bütün hayvanların zekâta tabi olacağını savunan bilginler bulunmaktadır.²⁸¹ Bu hayvanların zekâtlandırılmasında, kendilerinin satışı, ticaret malının zekâtı; ürünlerinin satışı da daha önce açıklanan süt ve balın zekâtı gibi değerlendirilmelidir. Buna göre, besin maddesi veya başka hayvansal ürün elde etmek amacıyla beslenen hayvanların kendileri satıldığında değerleri üzerinden 1/40; ürünlerinden elde edilen gelir ise, masraflar çıkarıldıktan sonra nisaba ulaşması halinde 1/10 oranında zekâtının verilmesi gerekir.

VI. TOPRAK MAHSULLERİNİN ZEKÂTI

Toprak mahsullerinin zekâtı, zekât oranından hareketle, onda bir anlamına gelen *öşür* başlığı altında incelenmektedir. Toprak mahsullerinin zekâtı kitap, sünnet ve icmâ ile sabittir. Yüce Allâh; “*Ey iman edenler! Kazandıklarınız ile sizin için yerden çıkardıklarımızın temiz ve helalinden Allâh yolunda harcayın!*”²⁸² buyurmaktadır. Hz. Peygamber de, “*Yağmur ve nehirden sulanan arazilerin mahsulünde onda bir; kova ile sulananlarınkinde ise yirmide bir zekât vardır*” buyurmuştur.²⁸³ İslâm bilginleri de, ziraî mahsullerin zekâta tâbi olduğunda ittifak etmiştir. Bununla birlikte, zekâta tabi ürünler ve nisabı

281 bk. Ebu Zehra, *et-Tekâfülü'l-İctimâi fi'l-İslâm*, 70; Karadâvî, *Fıkhu'z-Zekât*, 1/233-234.

282 Bakara 2/267.

283 Buhârî, Zekât, 55.

konusunda görüş ayrılığına düşmüşlerdir.

A. Zekâta Tabi Toprak Mahsulleri

Hangi ürünlerin zekâta tabi olduğu hakkındaki görüşler dört başlık altında toplanabilir:

1. Sınırlı sayıda belirli ürünlerin zekâta tabi olduğu.

Bu görüş sahipleri hububattan sadece buğday ve arpanın; meyvelerden de hurma ve üzümün zekâta tabi olduğunu kabul eder. Ashaptan İbn Ömer (ö. 73/692), tâbiünden Hasan Basrî (ö. 110/728), İbn Sîrîn (ö. 110/729), İbn Ebû Leylâ (ö. 83/702), Mûsâ b. Talha, Şa'bî (ö. 104/722), Hasan b. Sâlih (ö. 168/784-85) ve Ebû Ubeyd (ö. 224/838) bu görüştedir. Bir rivayette Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) de bu görüşte olduğu nakledilmektedir. İbn Abbâs (ö. 68/687-88) bu görüşü desteklemekte ve fakat buna zeytini ilave etmektedir. Aynı şekilde İbrahim en-Nehâî (ö. 96/714) de bu görüşü kabul etmekte; fakat buna mısırı da eklemektedir.²⁸⁴

2. Saklanabilen gıda maddelerinin zekâta tabi olduğu.

Müctehid imamlardan Mâlik (ö. 179/795) ve Şâfiî (ö. 204/820) bu görüştedir. Onlara göre, kurutulmuş saklanabilen gıda maddeleri zekât konusudur. Dolayısıyla buğday, arpa, pirinç, mısır, hurma, üzüm gibi kurutulmuş saklanabilen tahıl ve meyveler zekâta tabidir. Buna karşılık, ceviz, badem, fındık, fıstık gibi ürünler, saklanabilmesine rağmen gıda maddesi olmadığı için, elma, armut, nar gibi ürünler de saklanamadığı için zekâta tabi değildir.²⁸⁵

3. Ölçülebilen ve kurutulmuş saklanabilen her şeyin

284 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/547; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 1/253; eş-Şîrbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, 1/382; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 5/209 vd.; Karadâvî, *Fıkhü'z-Zekât*, 1/349.

285 Şâfiî, *el-Ümm*, 2/34; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 1/253; eş-Şîrbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, 1/381.

zekâta tabi olduğu. Bu görüş sahiplerine göre, gıda olup olmadığına bakılmaksızın, insanlar tarafından üretilen ve ölçülüp kurutularak saklanabilen her türlü toprak mahsulü zekâta tabidir. Buna göre, ölçülüp kurutularak saklanan buğday, arpa, pirinç, darı, fındık, fıstık, hurma, üzüm gibi dayanıklığı gıda maddelerinin de, pamuk tohumu, keten tohumu gibi gıda maddesi olmayanların da zekâtının verilmesi gerekir. Ahmed b. Hanbel'den (ö. 241/855), toprak mahsulleri konusunda farklı görüşler nakledilmiş olsa da, kuvvetli olan onun bu görüşte olduğudur.²⁸⁶ Hanefilerden İmâm Ebû Yûsuf (ö. 182/798) ve İmâm Muhammed (ö. 189/705) de, çürümeden bir sene saklanabilen toprak mahsullerinden zekât verilmesi gerektiği, saklanamayan meyve ve sebzelerin ise zekâttan muaf olduğu görüşündedir.²⁸⁷

4. Yerden biten her türlü ürünün zekâta tabi olduğu. Bu görüş sahiplerine göre, ziraat amacıyla yetiştirilen her türlü bitki zekâta tabidir. Fakat ot, kamış gibi ziraat amacı olmaksızın yetişenler zekâta tabi değildir. Yetişen ürünün zekâta tabi olması için, gıda maddesi olması, kurutulabilmesi veya saklanabilmesi şart değildir. Burada belirleyici olan, "ziraat amacıyla" yetiştirilmiş olmasıdır. Meselâ bir kimse, hasır yapmak ve benzeri amaçlarla bir arazide kamış yetiştirse veya ot yetiştirse zekâta tabidir. Bu İmâm-ı Azam Ebû Hanîfe'nin (ö. 150/767) görüşüdür.²⁸⁸ Ömer b. Abdülaziz (ö. 101/720), Mücâhid (ö. 103/721), Hammâd b. Ebû Süleymân (ö. 120/738) bu görüştedir. İbrâhîm en-Nehaî'den (ö. 96/714) gelen iki rivayetten biri de böyledir. Dâvûd ez-Zâ-

286 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/547; Karadâvî, *Fıkhü'z-Zekât*, 1/352-353.

287 Serahşî, *el-Mebsût*, 3/2-3; Kasânî, *Bedâi'us-Sanâi*, 2/59; Merginânî, *el-Hidâye*, 1/109.

288 Serahşî, *el-Mebsût*, 3/2; Kasânî, *Bedâi'us-Sanâi*, 2/58-59; Merginânî, *el-Hidâye*, 1/109; Zeylâi, *Tebyînü'l-Hakâik*, (Şilbî'nin Hâşiyesi ile birlikte) Bulak 1313, 1/291;

hiri (ö. 270/884) ile İbn Hazm (ö. 456/1064) dışındaki zâhiriî bilginler de, topraktan biten her şeyin zekâta tabi olduğunu söyler, bundan hiçbir şeyi istisna etmezler.²⁸⁹

Ziraat maksadıyla yetiştirilen her türlü bitkinin zekâta tabi olması, zekâtın meşru kılınış hikmet ve amacına daha uygundur. Zaten öşrün farz olduğu ile ilgili yukarıda zikredilen ayetteki, “sizin için yerden çıkardıklarımız”²⁹⁰ ifadesi ile “Yerde ve ağaçlarda biten ürünleri, hurmayı, tatları farklı mahsulleri, birbirine benzeyen ve benzemeyen zeytin ve narı yaratan Allâh'tır. Onların meyvelerinden yiyin, hasat zamanında da fakirlerin hakkı olan öşrünü verin! Fakat savurganlık yapmayın! Çünkü Allâh israf edenleri sevmez.”²⁹¹ ayeti birlikte değerlendirildiğinde, odun, ot gibi ticarî değeri bulunmayanlar dışında topraktan elde edilen her türlü ürünün zekâtının verilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Zira ayette, sadece kurutulabilen ve/veya muhafaza edilebilen tahıl türü ürünler zikredilmemiş; sebzeler ve hurma, üzüm, zeytin, nar gibi meyvelerden de bahsedilmiştir.

Gerçi bazı hadislerde belirli gıda maddelerinin öşründen bahsedilmiş olsa da, bunlar Hicaz bölgesinde daha çok üretilip tüketilen toprak mahsulleri olup, örneklem olarak zikredilmiştir. Nitekim hadislerin bir kısmında sadece buğday ve hurma; bir kısmında buğday, arpa, hurma ve üzüm; bir kısmında da daha fazla gıda maddesi zikredilmektedir.²⁹² Müslim'in rivayet ettiği “Beş veskten az meyve ve hububatta zekât yoktur.”²⁹³ hadisi de, bunların örneklem olduğunu göstermektedir. Bunun için İslâm bilginlerinin çoğunluğu, zekâta

289 İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 5/212-213; Karadâvi, *Fıkhu'z-Zekât*, 1/354.

290 Bakara 2/267.

291 En'am 6/141.

292 Müslim, “Zekât” 5; Beyhâkî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 4/135; Ebû Ubeyd, *el-Emvâl*, 571-578.

293 Müslim, “Zekât” 5.

tabi toprak mahsullerini hurma ve buğday ile veya buğday, arpa, hurma ve üzümle sınırlandırmamıştır.²⁹⁴ Diğer taraftan sebze zekât olmadığına dair nakledilen hadis zayıftır.²⁹⁵ Bu itibarla her türlü ziraî mahsulün zekâta tabi olması zekâtın anlam ve amacına daha uygundur. Zira günümüzde, yaş meyve ve sebze üretiminden elde edilen gelirler, tahıldan elde edilen gelirin kat kat fazlasıdır. Tahılın zekâta tabi olduğunu söyleyip, daha büyük bir gelir kaynağı olan meyve ve sebze yetiştiriciliğinin zekâttan muaf olduğunu söylemek insafa sığmaz. Bunun için Suudi Arabistan, Ürdün ve Mısır gibi ülkelerde, toprak mahsullerinin zekâtı konusunda Ebû Hanîfe'nin (ö. 150/767) görüşü esas alınmaktadır.²⁹⁶

B. Toprak Mahsullerinde Nisap

Toprak mahsullerinin zekâtında nisap bulunup bulunmadığı konusunda İslâm bilginleri genel olarak ikiye ayrılmıştır. Sahabeden İbn Ömer (ö. 73/692), Câbir b. Abdullah (ö. 78/697), tâbiünden İbrâhîm en-Nehâî (ö. 96/714), Şa'bî (ö. 104/722), Hasan Basrî (ö. 110/728), Saîd b. Müseyyeb (ö. 94/713), Atâ b. Ebû Rebâh (ö. 114/732), Zührî (ö. 124/742), Mekhûl b. Ebû Müslim (111/730), mezhep imamlarından Şâfiî (ö. 204/820), Mâlik (ö. 179/795), Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) ile Hanefîlerden Ebû Yûsuf (ö. 182/798) ve Muhammed (ö. 189/705), ürünün zekâta tabi olması için 5

294 Şâfiî, *el-Ümm*, 2/34; Serahsî, *el-Mebsût*, 3/2-3; Kasânî, *Bedâi'u's-Sanâi*, 2/58-59; Merginânî, *el-Hidâye*, 1/109; Zeylâi, *Tebyinü'l-Hakâik*, 1/291; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/547; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 1/253; eş-Şirbîni, *Muğni'l-Muh-tâc*, 1/381-382; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 5/209 vd.; Karadâvî, *Fıkhu'z-Zekât*, 1/349.

295 Şevkânî, *Neylül'Evtâr*, 4/169.

296 Mehmet Erkal, "Öşür" *DİA*, 34/98.

veske²⁹⁷ ulaşması gerektiği görüşündedir.²⁹⁸ Buna karşılık as-haptan İbn Abbâs (ö. 68/687-88), tâbiünden Zeyd b. Ali (ö. 122/740), Ömer b. Abdülaziz (ö. 101/720), Hammâd b. Ebû Süleyman (ö. 120/738), mezhep imamlarından Ebû Hanife (ö. 150/767) ise, toprak mahsullerinde nisab şartı aranmadığı kanaatinde-dir. Onlara göre, miktarı ne olursa olsun ürünler zekâta tâbidir.²⁹⁹

Diğer zekâta tabi mallarda olduğu gibi, toprak mahsullerinde zekâtın farz olması için, elde edilen ürünün belli bir nisaba ulaşması gerekir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.), “Beş veskten az üründe, beş ükiyyeden az gümüş parada ve beş dededen az malda zekât yoktur.” buyurmuştur.³⁰⁰ Ayrıca ihtiyaç fazlasının zekâta tabi olması prensibi de, toprak mahsullerinde nisabın olmasını gerektirir. Çünkü İslâm, kişiyi makul ve taşınabilir yükümlülüklerle sorumlu tutmuş; gücünün yettiğinden daha ağır sorumluluk yüklememiştir. Kur’ân-ı Kerim’de, “Sana, Allâh yolunda ne harcayacaklarını soruyorlar. Onlara ‘ihtiyaç fazlasını...’ diye cevap ver.” buyrulmaktadır.³⁰¹ Hz. Peygamber de, “Zekât, sadece muhtaç olmayandan alınır.. Harcamaya, önce bakmakla yükümlü olduğun kişilerden başla.” buyurmuştur.³⁰² Başka bir hadiste de, “Sadakaların en hayırlısı, ihtiyaç fazlasından verilendir. Harcamaya, önce bakmakla yükümlü olduğun kişilerden başla!” buyurmuştur.³⁰³ Bunun neticesi olarak da, temel ihtiyaç maddeleri zekât dışı bırakılmış-

297 Bir hacim ölçüsü olan vesk, ağırlık olarak hesaplandığında yaklaşık 650 kg. gelmektedir.

298 Ebû Ubeyd, *el-Emvâl*, 571-578, 582-584; Merginâni, *el-Hidâye*, 1/109; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/552; Karadâvi, *Fıkhü’z-Zekât*, 1/361-362.

299 Ebû Ubeyd, *el-Emvâl*, 571-578; el-Merginâni, *el-Hidâye*, 1/109; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/552; Karadâvi, *Fıkhü’z-Zekât*, 1/361-362.

300 Buhârî, “Zekât” 31; Müslim “Zekât” 1, 3.

301 Bakara 2/219.

302 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 12/69, 16/304-305.

303 Buhârî, “Zekât”, 18.

tır. Bu sebeple, kişinin temel ihtiyacı olan nisabın zekâttan muaf tutulması gerekir. Bunun için, günümüz İslâm bilginlerinin çoğunluğu ile Suudi Arabistan, Ürdün ve Mısır gibi ülkeler, her türlü toprak mahsulünün zekâta tabi olduğunu kabul etmekle birlikte, nisap konusunda çoğunluğun görüşünü kabul etmiştir.³⁰⁴

Buna göre nisaba ulaşan toprak ürünleri zekâta tabidir. Nisap ise, ölçülebilen hububat ve meyvede hadiste belirtilen beş vesktir. Vesk ise, eskiden kullanılan bir ölçüğün ismi olup, bir deve yükü anlamına gelmektedir. Genellikle ziraat mahsullerinin ölçüldüğü bu ağırlık ölçüsü, 60 sa'dır. Sâ'm bölgelere göre farklı olması sebebiyle vesk değişik bölgelere göre farklı hesaplanmıştır. Bunlardan zekât için en ihtiyatlısı ve fakirler için yararlısı olan yaklaşık 130 kg. toprak mahsullerinin zekâtında esas alınmalıdır. Buna göre elde edilen hububat 650 kg. veya daha fazla ise zekâta tabidir. Fakat bu ürünler, pirinçte olduğu gibi, kabuğuyla depo edilirse, nisabı bunun iki katı, 1300 kg olur. Pamuk gibi ölçülemeyen ürünler ile sebze ve yaş meyvelerde ise, değeri esas alınmalıdır; yılsununda elde edilen ürünlerin değeri, bir yıllık paramın nisabına ulaşması durumunda zekâtı verilmelidir.

C.Toprak Mahsullerinin Zekâtında Masrafların Nisaba Etkisi

Çiftçinin borcu veya arazi ve mahsul için yaptığı masrafların, elde edilen üründen çıkarılıp çıkarılmayacağı toprak mahsullerinin zekâtında önemli bir konu olarak karşımızda durmaktadır. Nisaptan daha fazla elde edilen üründen yapılan masraflar veya borç çıkarıldığında nisabın altına düşerse, sahibi yine de zekâtla mükellef midir? Bu husus, özellikle

304 Karadâvî, *Fıkhü'z-Zekât*, 1/362-363; Mehmet Erkal, "Öşür" *DİA*, 34/98.

tarım harcamalarının bir yekûn tuttuğu günümüzde, tarımla uğraşan kimselerin sıklıkla sorduğu bir konudur.

Borcun zekâtı düşürmesi konusunda İslâm bilginleri farklı görüşler ortaya koymuştur. Hanefiler toprak mahsulleri dışında, Hanbelîler hayvan dışındaki zekâta tabi mallarda, Mâlikîler de sadece peşin para borcunda borcun etkili olacağını söylerken, Şâfîîler borcun zekâtı düşürmeyeceğini söylemiştir.³⁰⁵ Buna göre Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) dışında İslâm bilginlerinin çoğunluğu, borcun toprak mahsullerinde etkisinin olmadığını kabul etmiştir. Fakat bu konuda sahabeden itibaren farklı görüşler ortaya koyanlar da olmuştur. Bunlar şöyle özetlenebilir:

Çiftçinin borcu iki şekilde olabilir; ya kendine ve ailesine yaptığı harcamadan, ya da işçi ücreti, tohum, gübre, ilaç, mazot gibi ürününe yaptığı harcamadan kaynaklanmış olabilir. Ebû Ubeyd (ö. 224/838), hem ailesine, hem de arazisine harcamak için borç alan kimse ile ilgili olarak, İbn Abbâs'tan (ö. 68/687-88) arazisi için harcadığını; İbn Ömer'den (ö. 73/692) de hem arazisi, hem de ailesi için harcadığını, elde ettiği üründen ödedikten sonra kalanın zekâtını vermesi gerektiğini nakletmiştir.³⁰⁶ Yahya b. Âdem (ö. 203/818) de, aynı konuyla ilgili olarak, İbn Ömer'in (ö. 73/692), "Önce aldığı borcu öder, sonra kalanın zekâtını verir." dediğini; İbn Abbâs'ın (ö. 68/687-88) ise, "Aldığı borçtan ürünlere harcadığını öder, sonra kalanın zekâtını verir." dediğini nakleder.³⁰⁷ Mekhûl (111/730), Atâ (ö. 114/732) ve Tâvûs (ö. 106/725) da, borçlu olan çiftçinin önce borcunu ödeyeceği, bundan sonra kala-

305 Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi*, 2/6-9; Zeylâi, *Tebyinü'l-Hakâik*, 1/463; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 1/246; Ebû İshâk İbrâhîm b. Ali b. Yûsuf eş-Şîrâzî, *el-Mühezzeb fî Fikhi'l-İmâmi's-Şâfîi*, Dimeşk 1992, 1/463; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/536, 637; Merdâvi, *el-İnsâf*, 3/20-21.

306 Ebû Ubeyd, *el-Emvâl*, 610.

307 Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Âdem, *el-Harâc*, yy. 1384, 158.

nın zekâtını vereceği görüşündedir.³⁰⁸ Süfyân es-Sevrî'nin (ö. 161/788) de bu görüşte olduğu rivayet edilmektedir.³⁰⁹ Ahmed b. Hanbel'den (ö. 241/855) de, hem sadece ürünü için harcadığı borçlarını ödedikten sonra kalanın zekâtını vereceği, hem de ürününe ve ailesine harcadığı borçlarını ödedikten sonra kalanın zekâtını vereceği şeklinde iki görüş nakledilmiştir.³¹⁰

Borçlar ödendikten sonra kalandan zekât verilmesi zekâtın hikmetine ve sünnete daha uygundur. Çünkü sadece ihtiyaç fazlası mal zekâta tabidir. Nitekim Hz. Peygamber, “Zekât, sadece muhtaç olmayandan alınır..”³¹¹; “Sadakaların en hayırlısı, ihtiyaç fazlasından verilir.”³¹² buyurmuştur. Borçlu kimse de, borcunu ödeyeceği mala muhtaçtır. Dolayısıyla öncelikle kişinin borcu ödenmeli; eğer geriye nisap miktarı mal kalırsa zekâta tabi olmalıdır.

Borç ile ilgili hüküm böyle olmakla birlikte, çiftçinin kendi parasından yapmış olduğu masraflar, elde edilen üründen çıkarılabilir mi? Başka bir ifadeyle kişi, kendi malından tohum, gübre, mazot alımı için; sürme, ekme, hasat ve işçi ücreti için yapmış olduğu harcamaları elde ettiği üründen çıkarıp geriye kalanın zekâtını mı verecek, yoksa ürünün tamamının zekâtını mı verecektir?

Konuyla ilgili İbn Hazm (ö. 456/1064), ürününe harcama yapan adamın durumu İbn Abbâs (ö. 68/687-88) ve İbn Ömer'e (ö. 73/692) sorulduğunda, birinin “ürünün tamamının zekâtını vermesi gerekir”; diğerrinin ise, “yaptığı har-

308 Ebû Ubeyd, *el-Emvâl*, 610; Yahyâ b. Âdem, *el-Harâc*, 158; Karadâvî, *Fıkhü'z-Zekât*, 1/392.

309 Yahyâ b. Âdem, *el-Harâc*, 1/159; Karadâvî, *Fıkhü'z-Zekât*, 1/392.

310 İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/633; Karadâvî, *Fıkhü'z-Zekât*, 1/392.

311 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 12/69, 16/304-305.

312 Buhârî, “Zekât”, 18.

camaları çıkardıktan sonra kalanın zekâtını vermesi gerekir” dediğini rivayet etmiştir.³¹³ Atâ da (ö. 114/732), yapılan harcamaları çıkardıktan sonra kalan ürünün zekâtını vermesi gerektiği görüşündedir.³¹⁴

Hz. Peygamber (s.a.s.), toprak mahsullerinin zekâtında, aslında masrafı dikkate almıştır; “Yağmur ve nehirden sulanan arazilerin mahsulünde onda bir; kova ile sulananlarınkinde ise yirmide bir zekât vardır” buyurmuştur.³¹⁵ Gerçi ürün için yapılan diğer masraflar bu veya başka hadiste yer almasa da, bu masrafların üründen çıkarılmasını men eden rivayet de bulunmamaktadır. Diğer taraftan bu zekâtın ruhuna daha uygundur. Çünkü İslâm, masrafları zekâta dikkate almıştır. Nitekim yılın çoğunu ahırda bakılarak geçiren “malufe” hayvanlar zekâttan muaf tutulmuştur. Ayrıca zekâtın farz olması için şart koşulan artııcı olma da, ancak masrafların çıkarılmasıyla mümkün olur. Çünkü kişi elde ettiği ürün kadar veya onu nisaptan aşağı düşürecek kadar masraf yaptığında nisap miktarı ürün elde etmiş olmaz. Ayrıca borç alarak ürüne harcamak ile kendi malından harcamak arasında bir fark yoktur. Bu sebeple ürün için yapılan harcamalar elde edilen üründen çıkarıldıktan sonra kalan miktar nisaba ulaşır ise zekâtının verilmesi gerekir. Günümüz İslâm bilginlerinden Yusuf el-Karadâvî de bu görüştedir.³¹⁶ Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu da 7 Ağustos 2001 tarihli kararında; “tarımsal ürünlerin zekâtında, elde edilen hâsılattan (gayr-i safi), ürün için yapılan günümüz tarım şartlarının getirmiş olduğu ekstra masraflar çıkarıldıktan sonra, geriye kalan ürünün nisap miktarına ulaşması halinde, tabii yollarla sulanan arazide 1/10,

313 İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 5/258.

314 Yahyâ b. Âdem, *el-Harâc*, 1/157; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 5/258; Karadâvî, *Fıkhü’z-Zekât*, 1/395.

315 Buhârî, *Zekât*, 55.

316 Karadâvî, *Fıkhü’z-Zekât*, 1/391-397.

kova, tulumba, su motoru vb. usullerle masraf veya emekle sulanan arazide 1/20 oranında zekât verilmesi gerektiğini” karara bağlamıştır.

D.Toprak Mahsullerinin Zekâtında Arazinin Statüsünün Etkisi

Öşrün farz olması konusunda, toprağın statüsü de fıkıh kitaplarında tartışılmıştır. Hanefiler, haraç³¹⁷ alınan arazilerden, ayrıca öşür alınmayacağı görüşünü savunurken³¹⁸; Şafî, Malikî ve Hanbelîler, öşrün farz olması konusunda arazinin bir etkisi olmadığını; ister öşür, isterse haraç arazisi olsun, elde edilen ürünün zekâtının verilmesi gerektiğini söylemiştir.³¹⁹

Hem öşür, hem de haraç verilmesi gerektiğini savunan cumhur, öşür ve haracın dayanak, sebep, mahal ve harcamaya yerleri farklı iki ayrı yükümlülük olduğunu söylemiştir. Öşrün farz olduğunu belirten naslarda, öşür ve haraç arazisi ayırımı yapılmamaktadır. İçtihatla nassın umum hükmü kaldırılamayacağına göre, haraç ödeniyor diye öşür düşürülemez. Ayrıca öşrün sebebi elde edilen ürün, haracın sebebi ise araziden yararlanma imkânıdır. Bunun için arazisini ekme-yen kimseden öşür alınmadığı halde, haraç vermekle yükümlü olan kimseden, arazisini ekme-se de haraç alınmaktadır. Diğer taraftan öşür, zekâtın sarf yerlerine harcanırken, haracın bu yerlere harcanması zorunlu değildir.³²⁰

317 Haraç, savaşta fethedilip gayrimüslimlerin elinde bırakılan araziden alınan vergidir. Bununla birlikte sülh yoluyla alınıp da bir ücret karşılığında sahibinde bırakılan topraklar için de haraç tabiri kullanılmıştır.

318 Abdülganî el-Meydânî, *el-Lübâb fî Şerhi'l-Kitâb*, Beyrut, ty., 1/150-153; Mer-ginânî, *el-Hidâye*, 2/159; Zeynüddin b. İbrâhîm b. Muhammed İbn Nuceym, *el-Bahru'r-Râik Şerhu Kenzi'd-Dekâik*, 2002, 5/178.

319 Malik b. Enes, *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ*, Beyrut 1994, 1/381; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 1/248; Şafî, *el-Ümm*, 7/143; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/587.

320 Karadâvî, *Fıkhu'z-Zekât*, 1/414-415.

Hanefiler ise, hem öşrün, hem de haracın sebebinin toprak olduğunu, dolayısıyla aynı sebepten iki verginin yüklenemeyeceğini söylemiştir. Nitekim Ebû Mes'ûd'dan, “*Müslüman arazisinde haraç ve öşür birleşmez*” şeklinde bir rivayet gelmektedir.³²¹

Osmanlıda Anadolu toprakları devlete ait olup ürününden haraç alındığından, o dönem için bu tartışmanın belki bir anlamı bulunmamaktadır. Ancak günümüzde Türkiye toprakları Müslümanların mülkü olup, bunlardan haraç alınmadığından, farz oluşu ayet ve hadislerle sabit olan öşrün verilmesi gerekir. Zaten İslâm bilginlerinin çoğunluğuna göre araziden haraç ödenmiş olsa da ürünün zekâtının verilmesi gerekir. Hanefilere göre de, kişinin hem haraç, hem de öşürle yükümlü olmaması için sadece haraç verilmesi kabul edilmiştir. Günümüzde ise haraç alınmamaktadır. Dolayısıyla Hanefilere göre de toprak mahsullerinin zekâtı verilmelidir. Nitekim İbn Nüceym, haracî arazinin mülkiyeti devlete geçtikten sonra şahıslara satılması halinde yeniden haraç konulamayacağını, fakat toprağın tamamen malî yükümlülükten muaf tutulamayacağını, dolayısıyla öşür ödenmesi gerektiğini belirtir.³²²

E. Toprak Mahsullerinde Zekât Oranı

Toprak mahsullerinin zekât oranı, konuyla ilgili hadiste arazinin sulama şekline bağlanmıştır. Hz. Peygamber (s.a.s.) “*Yağmur ve nehirden sulanan arazilerin mahsulünde onda bir; kova ile sulananlarınkinde ise yirmide bir zekât vardır*” buyurmuştur.³²³ Bundan hareketle İslâm bilginleri, yağmur suyu,

321 Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi*, 2/57; Merginânî, *el-Hidâye*, 2/159.

322 İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râik*, 5/173; Zeynüddin b. İbrâhîm b. Muhammed İbn Nüceym, *et-Tuhfetü'l-Merdiyye fî'l-Arâzi'l-Misriyye*, (Yazma Nüsha, Kral Suud Üniversitesi Yazma Nüshalar Kütüphanesi) (<http://makhtota.ksu.edu.sa/makhtota/778/8#.VZLzi8doG-1>).

323 Buhârî, Zekât, 55.

akarsu, ark suyu gibi tabii yollarla, emek sarf edilmeden sulanan araziden elde edilen üründen % 10 oranında; taşıma suyla, dolap ve benzeri aletler kullanarak emekle sulanan araziden elde edilen üründen ise % 5 oranında zekât verilmesi gerektiğinde ittifak etmiştir. Eğer hem tabii yolla hem emekle sulanıyorsa hangisinin daha çok olduğuna bakılır; tabii yolla sulama çoğunlukta ise % 10, emek veya masrafla sulanan çoğunlukta ise % 5 oranında zekât verilir. Bunların eşit olması durumunda ise Hanefilere göre % 5 oranında; çoğunluğa göre ise % 7,5 oranında zekât ödenir.³²⁴

Sonuç olarak, Türkiye toprakları mülk arazi olduğundan ve sahiplerinden haraç alınmadığından, elde edilen her türlü ürün zekâta tabidir. Toprak mahsullerinin zekâtının hesaplamasında, elde edilen hâsıllardan ürün için yapılan masraflar çıkarılır, geriye kalan ürün nisaba ulaşırsa, tabii yollarla sulanan araziden elde edilen üründen 1/10; kova, tulumba, su motoru vb. usullerle masraf veya emekle sulanan araziden elde edilen üründen ise 1/20 oranında zekât verilir.

VII. MADEN VE DEFİNENİN ZEKÂTI

Define, toprak altına gömülerek saklanmış para veya değerli şeyler, gömü³²⁵; maden ise yer kabuğunun bazı bölgelerinde çeşitli iç ve dış doğal etkenlerle oluşan, ekonomik yönden değer taşıyan mineral ve bunların çıkarıldığı yer³²⁶ anlamına gelmektedir.

Klasik fıkıh kaynaklarında konu, meâdin ve rikâz baş-

324 Serahstî, *el-Mebsût*, 2/154; Zeylaî, *Tebyînü'l-Hakâik*, 1/293; Mâlik, *el-Müdevve-ne*, 1/377; Şâfiî, *el-Ümm*, 2/38; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/547; Karadâvî, *Fıkhü'z-Zekât*, 1/377-379.

325 H. Erden, N. Gözaydın, İ. Parlatur, T. Tekin, H. Zülfikar, "Geçimlik" *TDK Sözlük*, 1/530.

326 H. Erden, N. Gözaydın, İ. Parlatur, T. Tekin, H. Zülfikar, "Maden" *TDK Sözlük*, 2/975.

lıkları altında incelenmektedir. Meâdin, madenler demektir; rikâz ise, Hanefilere göre maden, define ve hazine gibi kendiliğinden yer altında bulunan veya insanlar tarafından yer altına gömülüp gizlenen her türlü kıymetli maden ve eşyaya; İmam Şâfiî (ö. 204/820), İmam Mâlik (ö. 179/795) ve Ahmed b. Hanbel'e (ö. 241/855) göre ise eski devirlerde yer altına saklanan ve İslâmî devirde bulunan kıymetli eşya, hazine ve defineye denir. Bunun yanında sadece defineyi ifade etmek için kenz kelimesi kullanılmaktadır.³²⁷

A. Definenin Zekâtı

Hz. Peygamber (s.a.s.), “*Rikâzda 1/5 oranında vergi vardır.*” buyurmuştur.³²⁸ Definenin zekâtı konusunda klasik fıkıh kitaplarımızda geniş denilebilecek miktarda açıklama bulunmaktadır. Bunlar şöyle özetlenebilir:

Şayet bulunan definde mühür, yazı gibi bir İslâmî alamet bulunuyorsa, “buluntu” hükümlerine tabidir; bir yıl usulüne uygun ilân edilir, sahibi çıkmazsa hazineye teslim edilir. Böyle bir alamet yoksa, o takdirde eğer işlenmemiş, sahihsiz/hazineye ait topraklarda veya sahibi bilinmeyen topraklarda bulunmuş ise 1/5'i vergi olarak alınır, kalan 4/5'i bulan kimseye verilir. Özel veya tüzel kişiye ait bir arazide bulunmuş ise, Hanefiler'e göre 4/5'i sahibine veya vârislerine ait olur. Bu eşyayı gayrimüslim vatandaşlardan biri veya çocuk da bulsa hüküm aynıdır. İslâm bilginleri bulunan bu eşyanın vergilendirilmesi için, nisaba ulaşması ve üzerinden bir yıl geçmesi şartını aramaz. Ancak İmam Şâfiî (ö. 204/820), vergilendirilmesi için nisaba ulaşması gerektiğini söylemiştir. Alınan verginin sarf yerleri konusunda da farklı görüşler ortaya koy-

327 Hamza Aktan, “Define” *DİA*, 9/87; İbrahim Paçacı, “Rikaz”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 559.

328 Buhârî, “Zekât” 65, “Müsakât” 4.

muşlardır. İmam Şâfiî alınan 1/5 oranındaki verginin zekâtın sarf yerlerine verileceğini, Ebû Hanife (ö. 150/767), -bir görüşe göre- İmam Mâlik (ö. 179/795) ve Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) ise bu gelirin fey hükümlerine tâbi olduğunu, dolayısıyla zekâtın sarf yerleri dışına da harcanabileceğini kabul etmiştir.³²⁹

Her ne kadar farklı görüşler bulunsa da, Hz. Peygamber (s.a.s.)'in defnede, ganimetlerdeki devlet payının oranını uygulaması; bunda nisap ve üzerinden yıl geçme şartının aranmaması, sarf yerlerinin zekât ile aynı olmaması, defneden alınan payın vergi olduğunu ve bu konuda devletin yetkili olduğunu ortaya koymaktadır. Ülkemizde de, define aramak bir yönetmelikle düzenlenmiştir.

Kültür ve Turizm Bakanlığı Define Arama Yönetmeliği'nin;

16. maddesinde “Define aramalarında kültür ve tabiat varlığı bulunduğu takdirde aramanın durdurulup Bakanlığa bildirileceği ve bulunan kültür ve tabiat varlıkları üzerinde hiçbir hak iddia edilemeyeceği”,

17. maddesinde “Define aramasında çıkan buluntuların Bakanlıkça tayin edilecek en az üç kişilik bir uzman heyetine incelettirileceği, eğer buluntular kültür ve tabiat varlığı ise müzelere, define ise Maliye ve Gümrük Bakanlığına teslim edileceği”,

18. maddesinde “Bulunan definenin Maliye ve Gümrük Bakanlığınca geçer akçe olarak değerinin tespit edileceği; define Hazineye ait arazide bulunmuşsa %50'sinin arayıcıya,

329 Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi*, 2/65-66; Merginânî, *el-Hidâye*, 1/108-109; Malik b. Enes, *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ*, 1/339-340, 347, 4/456; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 1/258-259; Şâfiî, *el-Ümm*, 2/37, 43-46; Şirbîni, *Muğni'l-Muhtâc*, 1/395-396 İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/610-614.

özel veya tüzel kişilere ait arazide bulunmuşsa, %40'ının aracıya, %10'unun ise mülk sahibine verileceği”,

Hükme bağlanmıştır.

Buna göre, define bulan kişi, devlete ödemesi gereken vergiyi ödemektedir. Kendine verilen paranın zekâtı ise, diğer paraların zekâtıyla aynıdır. Başka parası yok ise kendisi, var ise onunla birlikte nisaba ulaşması ve üzerinden bir yıl geçmesi durumunda % 2,5 oranında zekâtı verilir.

B. Madenlerin Zekâtı

“Ey iman edenler! Kazandıklarınız ile sizin için yerden çıkardıklarımızın temiz ve helalinden Allâh yolunda harcayın!”³³⁰ ayeti genel olarak toprak mahsullerinin zekâtı olarak yorumlanmakla birlikte, madenler de topraktan çıkarıldığı için, madenlerin zekâtı bu kapsamda değerlendirilmektedir.

İslâm'ın ilk devirlerinde Hicaz bölgesinde madencilik gelişmediği için, madenlerin zekâtı konusunda uygulamalar sınırlıdır. Bu sebeple müçtehitler, hangi madenlerin zekâta tâbi olduğu, hangilerinin olmadığı konusunda farklı görüşler ortaya koymuştur.

İmâm Mâlik (ö. 179/795) ve İmâm Şâfi'ye (ö. 204/820) göre, altın ve gümüş dışındaki madenler zekâta tabi değildir.³³¹ Hanefiler, altın ve gümüşe kıyasla, eritilip, şekil verilebilen madenlerin zekâta tabi olduğunu kabul etmiştir. Onlar, yeraltından çıkarılan madenleri üçe ayırır; a) altın, gümüş, demir, bakır gibi eritilip şekil verilebilen katı madenler, b) elmas, zümrüt, kömür, kireç, mermer gibi eritemeyen katı

330 Bakara 2/267.

331 Mâlik, *el-Müdevvene*, 1/340-341; Şâfi, *el-Ümm*, 2/42; Şirbini, *Muğni'l-Muhtâc*, 1/394; Derdir, *eş-Şerhu'l-Kebîr*, 1/486; Şihâbuddîn Ahmed b. İdrîs el-Karâfi, *ez-Zehira*, Beyrut 1994, 3/59; Zuhayli, *el-Fikhu'l-İslâmî*, 2/781.

madenler ve c) cıva, petrol gibi katılaşmayan sıvı madenler. Bunlardan eritilip şekil verilebilen katı madenler zekâta tabi; eritilemeyen ve sıvı madenler ise zekâta tabi değildir.³³² Hanbelilere göre, bütün madenler zekâta tâbidir; madenin altın ve gümüş veya diğer metallere olması; katı veya sıvı olması arasında fark yoktur.³³³

Mâlikî mezhebinde kabul edilen meşhur bir görüş daha vardır ki, buna göre madenlerin mülkiyeti devlete aittir. Devlet halkın yararına istediğine verip, ondan vergi ve zekâtını alır. Bu Müslümanlar için daha yararlıdır. Çünkü bunlar serbest bırakıldığında bozguncuların eline geçmesi mümkündür; ayrıca insanlar elde etmek için birbiriyile çatışır.³³⁴

Günümüzde madencilik önemli ve büyük bir sektör olmuştur. Özellikle petrol, altın, uranyum gibi yer altı zenginlikleri, sadece şahısların değil; ülke, hatta dünya ekonomisini etkileyecek derecede stratejik bir konuma gelmiştir. Bunun için de madenler, kişilerin hâkimiyetine bırakılamayacak kadar önemlidir. Nitekim 3213 sayılı Maden Kanunu'nun 4. Maddesinde, "*Madenler Devletin hüküm ve tasarrufu altında olup, içinde buldukları arzın mülkiyetine tabi değildir.*" denmektedir. Bu itibarla madenlerin, hâkimiyet ve mülkiyetinin devlete ait olması ve işletmesinin devletin denetiminde, belirli pay karşılığında ve vergi koyarak kişi veya kurumlara verilmesi daha uygundur.

Diğer taraftan, Şâfiî ve Mâlikî mezhebinde olduğu gibi sadece altın ve gümüşün veya Hanefilerde olduğu gibi eritilip şekillendirilebilen katı madenlerin zekâta tabi olduğunu, bunun dışındaki madenlerin zekâttan muaf olduğunu söy-

332 Serahsî, *Mebûsât*, 2/211; Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi*, 2/67.

333 İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/615.

334 Derdîr, *eş-Şerhu'l-Kebîr*, 1/486-487; Abderî, *et-Tâc ve'l-İktil*, 2/334; Karadâvî, *Fikhu'z-Zekât*, 1/440-441; Zuhaylî, *el-Fikhu'l-İslâmî*, 2/778-779.

lemek, zekâtın hikmet ve amacıyla bağdaşmaz. Zira klasik dönem İslâm bilginlerinin, madenlerin zekâtına ilişkin görüşleri, dönemlerinde bilinen madenlerin o günkü ekonomik değeriyle ve toplum için taşıdığı önemle yakından ilgilidir. Bugün petrol ve doğalgaz gibi uluslar arası ekonomik boyutu bulunan doğal zenginliklerden katı değil diye zekât almamak; aynı şekilde büyük değere sahip elmas madenini, eritemediği için zekâttan muaf tutmak doğru değildir. Bunun için Hanbelî mezhebinde olduğu gibi, ister altın, gümüş, demir gibi eritilip dökümü yapılabilen olsun, ister elmas, kömür, kireç gibi eritemeyen katı madenler olsun, isterse petrol gibi sıvı madenlerden olsun, yerden çıkan bütün madenlerin zekâta tâbi olduğu kabul edilmelidir. Bu yaklaşım zekâtın ruhuna daha uygundur. Nitekim daha önce de belirtildiği gibi, "...sizin için yerden çıkardıklarımızın temiz ve helalinden Allâh yolunda harcayın!"³³⁵ ayeti, madenleri de kapsayacak şekilde geneldir.

İslâm bilginleri, madenlerin zekâta tâbi olabilmesi için üzerinden bir sene geçmesinin şart olmadığı konusunda ittifak etmekle birlikte, nisaba ulaşmasının gerekip gerekmediği ve zekât oranı konusunda farklı görüşler ortaya koymuştur: Hanefîler, toprak mahsullerinde olduğu gibi madenlerde de nisab aramaz. Bulunan veya işlenen maden az olsun çok olsun 1/5 oranında vergi alınır. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.s.) "*Rikâzda 1/5 oranında vergi vardır.*" buyurmuştur³³⁶ ve onlara göre madenler de rikâz kapsamındadır.³³⁷ İmam Mâlik (ö. 179/795), İmam Şâfi (ö. 204/820) ve Ahmed b. Hanbel'e (ö. 241/855) göre ise, zekâta tâbi olması için madenlerin nisaba ulaşması gerekir. Madenlerin nisabı ise 20 dinar (80.18 gr.)

335 Bakara 2/267.

336 Buhârî, "Zekât" 65, "Müsakât" 4.

337 Serahşî, *Mebûsât*, 2/211; Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi*, 2/67; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 1/258.

altın ve 200 dirhem (561 gr.) gümüştür. Madenlerin kendisi veya kıymeti bu miktara ulaştınca % 2,5 oranında zekâta tabi olur. Ancak İmâm Mâlik, madenden kolayca çıkarılan saf altın ve gümüş madenlerini diğerlerinden ayırmış ve bunlardan % 20 oranında zekât alınacağını söylemiştir.³³⁸

Diğer zekâta tabi mallarda olduğu gibi, madenlerde de nisap aranmalıdır. Çünkü kişinin, öncelikle kendisi ve bakımına yükümlü olduğu kimselerin temel ihtiyaçlarını karşılamalı, artandan sadaka vermelidir. Nisap ise, daha önce de açıklandığı gibi, temel ihtiyaçlar için ayrılan güvencedir. Bu sebeple nisaba ulaşmayan mal, hangi türden olursa olsun, zekâta tabi değildir.

Sonuç olarak, madenlerin hâkimiyet ve mülkiyetinin devlete ait olması ve devletin denetiminde işletmesinin kişi veya kurumlara verilmesi daha uygundur. Maden işletmecisi, vergi ile devletin payını verdikten ve diğer masraflarını çıkardıktan sonra, elde ettiği gelir paranın nisabına ulaşırsa, % 2,5 oranında zekâtını vermelidir.

C. Denizden Çıkarılan Değerli Malların Zekâtı

Denizden çıkarılan inci, mercan gibi değerli eşyanın zekâtı konusunda İslâm bilginleri farklı görüşler ortaya koymuştur. Ömer b. Abdülaziz (ö. 101/720), Atâ (ö. 114/732), Sevrî (ö. 161/788), İbn Ebû Leylâ (ö. 83/702), Ebû Hanife (ö. 150/767), Mâlik (ö. 179/795), Şâfiî (ö. 204/820), Ebû Sevr (ö. 240/854), Ebû Ubeyd (ö. 224/838), bunların zekâta tabi olmadığı görüşündedir. İbn Şihâb (ö. 124/742), Hasan Basrî (ö. 110/728) ve Hanefilerden Ebû Yûsuf (ö. 182/798) ise, denizden çıkarılan değerli eşyanın zekâta tabi olduğunu

³³⁸ Mâlik, *el-Müdevvne*, 1/337; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 1/258; Şâfiî, *el-Ümm*, 2/43; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 1/531-534; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/615.

kabul etmiştir. Ahmed b. Hanbel'den (ö. 241/855) ise her iki yönde görüş nakledilmiştir.³³⁹ Müctehit imamların çoğunluğunun denizden çıkarılan değerli eşyanın zekâtına ilişkin görüşleri, önemli bir yekûn tutmadığı ve toplum için ekonomik değer taşımadığı için böyle şekillenmiş olabilir.

Denizden çıkarılan eşyalarla ilgili olarak Kur'ân ve sünnette açık bir hüküm bulunmamaktadır. Fakat ashaptan Câbir b. Abdullah (ö. 78/697) ve İbn Abbâs'ın (ö. 68/687-88) denizden çıkarılan amberde zekât olmadığını söyledikleri rivayet edilmiştir.³⁴⁰ Bununla birlikte İbn Abbâs'tan (ö. 68/687-88) amberden zekât alınacağına dair de görüş nakledilmiştir. Aden'de zekât toplama memuru olan İbrahim b. Sa'd, amberden zekât alınıp alınmayacağını sorunca o, "Eğer onda bir şey varsa, o 1/5'tir" demiştir.³⁴¹ İbrahim b. Sa'd, Aden gibi amberin çok olduğu ve bir servet kaynağı olduğu yerden bu soruyu yöneltince, İbn Abbâs (ö. 68/687-88) şartları değerlendirerek hükmünü değiştirmiştir.³⁴²

Aslında, daha önce de belirtildiği gibi, ihtiyaç fazlası her türlü değerli malın zekâta tabi olması gerekir. Nitekim deniz kıyısına zekât toplama memuru olarak gönderilen Ya'lâ b. Ümeyye, sahilde bulunan amber hakkında ne yapacağını sorunca, Hz. Ömer aşıpla istişare ettikten sonra, onda ve onun benzeri denizden çıkan değerli mallarda % 20 oranında zekât olduğunu bildirmiştir.³⁴³ Hz. Ömer'in, % 10 zekât alın-

339 Mâlik, *el-Müdevvene*, 1/340-341; Şâfiî, *el-Ümm*, 2/42; Ebû Ubeyd, *el-Emvâl*, 440-443; Serahst, *el-Mebsût*, 2/213; Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi*, 2/68; Zeylâi, *Tebyinü'l-Hakâik*, 1/291; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/619; Cemalüddin Ebû Muhammed Abdullah b. Yûsuf b. Muhammed ez-Zeylâi, *Nasbu'r-Râye li-Ehâdîsi'l-Hidâye*, (Bugyetü'l-Elma'i fi Tahrîci'z-Zeylâi ile birlikte), Beyrut 1997, 2/383.

340 Ebû Ubeyd, *el-Emvâl*, 440; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/619.

341 Zeylâi, *Nasbu'r-Râye*, 2/383; Karadâvi, *Fikhu'z-Zekât*, 1/453.

342 Karadâvi, *Fikhu'z-Zekât*, 1/452-453.

343 Ebû Yûsuf, *Kitâbu'l-Harâc*, 70; Serahst, *el-Mebsût*, 2/212-213; Zeylâi, *Nasbu'r-Râye*, 2/383; Karadâvi, *Fikhu'z-Zekât*, 1/453.

ması talimatı verdiğiine dair rivayetler de bulunmaktadır.³⁴⁴ Fakat bu rivayetler sıhhat derecesine ulaşmamaktadır.³⁴⁵

Buraya kadar anlatılanlardan şu sonuç çıkarılabilir: Denizden çıkarılan inci, mercan, amber gibi ticari değere sahip eşyanın zekâtı ile ilgili açık ve kesin bir hüküm bulunmamaktadır. Müçtehit imamların çoğunluğu da, bu şeylerin kendi zamanlarındaki ekonomik değeri ve yaygınlığını göz önünde bulundurarak zekâta tabi olmadığını söylemiştir. Fakat bunlar ticarî değere sahip servettir; dolayısıyla zekâta tabi olması gerekir. Denizden çıkarılan bu şeyler, ganimet çerçevesinde değerlendirilemeyeceği için 1/5 oranında pay alınması söz konusu değildir. Ve zekât bu eşyanın gelirinden değil, kendisinden verildiği için % 2,5 oranında vergilendirilmelidir. Buna göre, denizden çıkarılan inci, mercan, amber gibi değerli eşya, paranın nisabına ulaşması halinde, üzerinden bir yıl geçmesini beklemeden 1/40 oranında zekâtının ödenmesi gerekir.³⁴⁶

344 Zeylai, *Nasbu'r-Râye*, 2/383; Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Hacer el-Askalâni, *ed-Dirâye fî Tahrîci Ehâdisi'l-Hidâye*, Beyrut ty., 1/262; Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Hacer el-Askalâni, *Telhisu'l-Habîr fî Tahrîci Ehâdisi'r-Râfîi el-Kebîr*, 2/389; Karadâvi, *Fikhu'z-Zekât*, 1/453.

345 Zeylai, *Nasbu'r-Râye*, 2/383.

346 Karadâvi, *Fikhu'z-Zekât*, 1/454-455.

SONUÇ

Mali bir ibadet olan zekât, İslâm'ın üzerine bina edildiği beş temel esastan biridir. Zekâtın ekonomik ve sosyal yönleri; toplumun barış, huzur ve gelişmesinde önemli fonksiyonları bulunmaktadır. Bu önemi dolayısıyla Kuran-ı Kerim'de ve hadis-i şeriflerde defalarca namaz ile birlikte emredilmiştir.

Zekât kitap, sünnet ve icmâ ile farz olmakla birlikte, her Müslüman zekât ile mükellef değildir; zekâtın farz olması için bir takım şartlar vardır. Namaz ve oruçta olduğu gibi, akıllı, ergin ve Müslüman olmak zekâtta da yükümlülük şartlarındandır. Bunun yanında zekât, sosyal yardımlaşma ve dayanışma anlamı içerdiği ve üçüncü kişilerin haklarını da ilgilendirdiği için, mükellef ve malla ilgili bir takım şartlar daha bulunmaktadır. Bunlara yükümlülük veya vücup şartları denir. Ayrıca zekâtın geçerli olması için, edasında da bazı şartlar aranmaktadır. Bunlara ise, sıhhat şartları denir.

Kişinin zekâtla yükümlü olması için gereken şartların bir kısmı mükellefle, bir kısmı da mal ile ilgilidir. Zekâtın farz olması için mükellefte aranan şartlar; Müslüman, akıllı ve ergin olmaktır.

Kur'an-ı Kerim'de, altın ve gümüş, toprak mahsulleri, elde edilen kazanç, maden ve benzeri yer altı serveti ve diğer malların zekâta tabi olduğu belirtilmiş ve bunların zekâta tabi olması için, ihtiyaç fazlası olması, temiz ve helal olması

dışında başka bir şart belirlenmemiştir.

İslâm bilginleri, Hz. Peygamber'in zekâta tabi mallar ve bazı şartları ile ilgili açıklamaları ile hulefâ-i râşidîn dönemindeki uygulamalardan hareketle, zekâta tabi malların şartlarını belirlemeye çalışmıştır. Bu bağlamda malın zekâta tâbi olması için, "tam mülk", "artıcı", "ihtiyaç fazlası" olması, "nisap miktarına" ulaşması ve "üzerinden bir yıl geçmesi"ni şart koşmuşlardır.

Aslında, Kur'ân-ı Kerim'deki açıklamalara bakıldığında ve zekâtın hikmet ve amacı göz önünde bulundurulduğunda, zekâta tâbi mallarda aranan en önemli, hatta belki de yegâne şartın, malın "*ihtiyaç fazlası olması*" olduğu görülür. Artıcı olma vasfının, ihtiyaç fazlası olma şartı altına dâhil edilebilir. Zaten Kur'ân'da zekat malı ile ilgili olarak, ihtiyaç fazlası olması ile temiz ve helal olması dışında başka bir şart koşulmamaktadır. Klasik kaynaklarda yer alan malın "nisap miktarında" ve "*üzerinden bir yıl geçmiş*" olması şartları da, aslında "*ihtiyaç fazlası*" olması şartı altında toplanabilir. Çünkü malın nisap miktarında olması, ihtiyaç fazlası olmasının ölçütü; üzerinden bir yıl geçmesi ise bunun kesinleşip yerleşmesidir.

Hz. Peygamber tarafından belirlenen nisaplar, bir açıdan o dönem İslâm toplumunun ortalama hayat standardını ve zenginlik ölçüsünü göstermektedir. Nisap miktarının belirlenmesinde kullanılan bu mallar, o dönemin en yaygın geçim ve zenginlik aracıdır. Nisabın bu mallar üzerinden belirlenmesi, sosyal ve ekonomik şartların fazla değişmediği ileriki dönemlerde de aynen korunmuştur. Belirlenen bu nisaplar, keffâret, fıdye gibi yükümlülüklerin ölçüsüyle değerlendirildiğinde nisabın, en küçük ailenin bir yıllık geçimliği olduğu görülür. Dolayısıyla nisap, en küçük ailenin temel ihtiyaçlarını karşılayan mal varlığıdır. Başka bir ifadeyle temel ihtiyaçlarını karşılayıp muhtaç olmayan kimse zekâtla mükelleftir.

Bu itibarla, zekâta tabi mallarda helal ve temiz olmasının dışında *temel ihtiyaçlardan fazlası olmasından* başka bir şart aranmamaktadır. Temel ihtiyaçlar ise, *demirbaşlar* ve *geçimlikten* oluşmaktadır. Demirbaşlar, kişinin oturduğu ev, ev eşyası, bindiği araba, mesleğini icra ettiği dükkân, ofis, imalathane, büro malzemesi, makine, aletler ve benzeri şeylerdir. Geçimlik ise, hayatta kalabilmek için gerekli olan şeyler; kişinin kendinin ve ailesinin fizyolojik düzeyde hayatını sürdürebileceği en düşük ücret; yiyecek parası, nafaka anlamına gelmektedir. Hadislerdeki “nisap” ile ilgili ifadeler, bu ikinci kısım ile ilgilidir; yani kişinin nafakası için ne kadar ayırması gerektiğini açıklamaktadır.

Buna göre zekâta tabi mallar ve nisabı şöyle açıklanabilir:

Paranın zekâtı. Hz. Peygamber (s.a.s.) zamanında ve ondan sonraki dönemlerde altın ve gümüş, para olarak zekâta tabi olmuştur. Günümüzde altın ve gümüş para veya bunların karşılığı olan banknotlar tedavülden kalkıp yerini kâğıt paralar almıştır. Buna rağmen, devlet veya belirli kurumlarca basılan altın para ve külçe altınlar borçlanma ve tasarruf aracı olarak kullanılmaya devam etmektedir. Bu sebeple söz konusu altınların para olma özelliği devam etmektedir. Buna göre, devlet veya belirli kurumlarca basılan altın para ve külçe altınlar 80,18 gr.'a ulaştığında % 2,5 oranında zekâta tabidir. Bunların dışında kalan altın eşyanın para olma vasfı kalmadığı için, altın ziynet eşyası, ticaret malı olarak zekâta tabidir; ticaret için olmayan, kullanım amaçlı bulunduranlar ise zekâta tabi değildir.

Gümüşün ise, hem insanların örfünde, hem de kanun nazarında para vasfı kalmamıştır. Bunun için ticaret amacıyla bulunduran gümüş eşya zekâta tabidir; ticaret için olmayan, kullanım amaçlı bulunduranlar ise zekâta tabi değildir.

dir.

Paranın nisabının belirlenmesinde ise günümüz ekonomik ve istatistikî verileri dikkate alınmalıdır. Bu konuda TÜİK veya sendikalar tarafından belirlenen açlık ve yoksulluk sınırı, nisabı belirlemede yeterli değildir. Bu sebeple, Diyanet İşleri Başkanlığının koordinesinde, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Türkiye İstatistik Kurumu temsilcileri ve konunun uzmanı akademisyenlerden oluşturulacak bir komisyonla asgari geçim endeksi belirlenmeli ve bu TÜİK verileriyle belirli periyotlarda güncellenmelidir. Bu çalışma yapıncaya kadar da, TÜİK'in belirlediği yoksulluk sınırı nisab olarak kabul edilebilir. Ancak son yıllarda TÜİK, kalori ihtiyacına göre istatistiklerle yoksulluk ve açlık sınırını belirlememektedir. Bu sebeple, Ankara'da yaşayan bir ailenin sağlıklı ve dengeli beslenebilmesi için alması gereken asgari gıda maddelerini esas alarak açlık ve yoksulluk sınırını belirleyen Türk-İş'in belirlediği açlık sınırı nisap olarak kabul edilebilir. Türk-İş, Temmuz 2015 tarihi itibarıyla dört kişilik bir ailenin açlık sınırını, 1328,92 TL. olarak belirlemiştir. Kendi evi bulunmayıp kirada oturan kimse, buna kira ücretini ekler. Buna göre, aylık geliri bundan fazla olanlar zekâtla mükellef olur.

Bunda da maaş ve ücretin elde edilmiş zamanı ve güvenesi dikkate alınmalıdır: Günümüzde memurlar maaşlarını, işçiler de ücretlerini aylık almaktadır. Bunun yanında, yevmiye ile çalışan, ücretini haftalık alan işçiler bulunduğu gibi, üç ayda maaş alan emekliler de bulunmaktadır. Memurlar kanunî güvence altındadırlar. Devlet memurluğundan çıkarılmasını gerektiren bir suç işlemedikçe memuriyetten çıkarılmaz, aylık ve başka hakları elinden alınmaz. Emeklilerin de maaşları kesilemez. İşçiler de, son 120 gün içinde sürekli çalışıp prim ödemesi ve son üç yıl içinde en az 600 gün işsizlik sigortası primi ödemesi durumunda işsizlik ödeneği

hakkı kazanmaktadır. Bunların ayrıca sağlık güvenceleri de bulunmaktadır.

Bu itibarla memur maaşları ile işsizlik ödeneği almaya hak kazanan işçilerin ücretleri, nisap miktarından fazlaysa zekâtı verilmelidir. Aylık alanlar, aylığı nisap olarak kabul edilen aylık yoksulluk sınırından fazla ise, bu fazlalığın kırkta bir zekâtını vermelidir. Üç aylık alanlar, bunu üçle çarparak; haftalık alanlar ise dörde bölerek hesabını yapmalıdır. Sosyal güvencesi olmayanlar ile henüz işsizlik ödeneği almaya hak kazanamayanlar ise, zekâtını yılsonu itibarıyla hesaplamalıdır.

Ticarî malların zekâtı. Günümüzdeki ticari hayat, Hz. Peygamber (s.a.s.), ashap, tabiin ve müçtehit imamlar dönemindekinden tamamen farklıdır. O dönemde ticaret, çok çeşitli ve karmaşık değildi; ticaret, menkul malların alınıp, kâr etmek amacıyla satılmasından oluşuyordu. Böyle bir ortamda, ticaret malının hem sermayesi ve hem gelirinden vergi alınması normal bir yaklaşımdır. Fakat günümüzde ticaret çok karmaşık ve girift bir hale gelmiştir. Ulaşım ve iletişim araçlarının gelişmesiyle dünyanın bir ucundan diğerine mal alınıp satılması mümkün hale gelmiştir. Kredili sistemler gelişmiş, sadece katalog üzerinden pazarlama yöntemleri oluşmuştur. Borsalar kurulmuş, menkul kıymetler alınıp satılmaya başlanmıştır. Sanal ortamda, internet aracılığıyla pazarlama her geçen gün yaygınlaşmaktadır. Bu ortamda, gelirin değil de, sermayenin esas alınması birçok olumsuzluklara neden olacaktır. Bütün malı dükkânında bulunan bir esnaf, nisap miktarı mala sahip olduğu için, belki geçimini zor temin ettiği veya hiç kâr elde etmediği halde zekâtle mükellef olacakken; dükkânında hiç mal bulundurmayan, fakat uzman kişilerle uluslar arası piyasada iş bağlayan ve yüksek gelir kazanan tüccar zekâtle yükümlü olmayabilecektir. Aynı

şekilde sermayesi yüksek olduğu halde, kazancı sermayesine göre az olan iş sahipleri zekât ödemekte sıkıntıya düşecektir.

Bu itibarla, ticari malların zekâtında, haksızlıklara ve olumsuzluklara sebep olabilecek sermaye ve gelirinden % 2,5 oranında zekât ödenmesi şeklindeki klasik zekât usulünden vazgeçip, daha adil olan, gelire dayalı zekât uygulamasına geçilmelidir. Buna göre, ticaretle meşgul olan kimsenin yıllık kazancı, 12 aylık paranın nisabına ulaşırsa, gayri safi gelirin % 10'u veya safi gelirin % 5'i zekât olarak verilmelidir.

Kira gelirlerinin zekâtı. Zekâtın hikmet ve amacı göz önünde bulundurulduğunda, bina, salon, ev, dükkân gibi taşınmazlar ile nakil araçlarının kira geliri de zekâta tabi olmalıdır. Bunların nisabı, kira gelirinin elde edildiği periyotlara göre paranın nisabı ile hesaplanmalıdır. Kira geliri nisaba ulaşıyorsa, ya ele geçen miktarın % 5'i, ya da kiralanan için yapılan masraf ve vergiler çıkarıldıktan sonra kalan miktarın % 10'u zekât olarak verilmelidir. Bunların zekâtının ödenmesinde, elde edilen gelirin üzerinden bir yıl geçmesi beklenmeyip, kira ele geçtikçe verilmelidir.

Sınaî yatırımların zekâtı. Sınaî yatırımları zanaatkârın el aleti gibi kabul edip zekâttan muaf tutmak mümkün değildir. Fakat bunların değeri üzerinden zekât verilmesi de, işletmelere ağır zekât yükü yükleyecektir. Bunun için sınaî yatırımların zekâtı gelirleri üzerinden ödenmelidir. Prensip olarak, sermayeden ödenen zekât % 2,5; ürün/gelirden ödenen zekât ise % 5 veya 10 oranında olduğu için, sınaî yatırımların zekâtı, masraflar çıkarıldıktan sonra kalan safi gelirin % 10'u oranında verilmelidir.

Menkul kıymetlerin zekâtı. Kira sertifikaları dışında kalan sabit gelirli menkul kıymetlerin gelirleri faiz mahiyetindedir. Bunun için söz konusu menkul kıymetlerin gelirinde

zekât söz konusu değildir. Çünkü ibadetlerin helal parayla yapılması gerekir. Bu gelirlerin yoksullara veya hayır kurumlarına verilerek elden çıkarılması ve tövbe edilmesi gerekir. Fakat söz konusu menkul kıymetlerin anaparası sahibinin malıdır ve zekât konusunda paranın hükmüne tabidir; nisaba ulaşması durumunda % 2,5 oranında zekâtı verilmesi gerekir.

Borsa ve aracı kurumlar gibi sermaye piyasalarında alınıp satılarak kazanç elde etmek amacıyla alınan her türlü hisse senedi, sermaye piyasasındaki değeri üzerinden % 2,5 oranında zekâta tâbi olmalıdır. Fakat kişi, yatırımcı olarak bir şirketin hissesini elinde bulunduruyorsa, şirketin geliri üzerinden, masraflar çıkarıldıktan sonra kalan safi gelirin % 10'unu zekât olarak vermelidir.

Hayvanların zekâtı. Hayvanlar, ya çalıştırılmak, ya ticaret, ya da besi amacıyla bulundurulmaktadır. Bunlardan çalıştırılmak amacıyla elde bulundurulananlar zekâta tabi değildir. Ticaret amacıyla bulundurulanan hayvanlar ise, ticaret malının zekâtına tabidir. Dolayısıyla, ticaret amacıyla beslenip büyütülen büyük ve küçükbaş hayvanlar, celebin satın alıp, kârla satmak için elinde tuttuğu hayvanlar ticaret malıdır. Bunların, sayısına veya sâime olup olmamasına bakılmaz; kıymetleri esas alınır. Bunun için, mesela ticaret amacıyla az sayıda koyunu ve sığırı olan kimse, bunların değeri diğer ticaret malları ile birlikte nisaba ulaştınca, yılsonunda kıymetleri üzerinden kırkta bir zekâtını verir. Sığır, koyun ve deve dışında kalan at, katır, eşek, tavuk, hindi, tavşan gibi evcil veya evcilleşmiş hayvanlar da, ticaret maksadıyla bulundurulduğunda, diğer ticaret malı ile birlikte zekâta tabi olur.

Hayvansal ürün ve yavru elde etmek amacıyla yapılan sığır ve manda besiciliği, köylü modeli veya endüstriyel olarak yapılabilir. Zekâta bu iki model besiciliğin birbirinin

den ayrı değerlendirilmesi gerekir. Köylü modeliyle beslenen sığır otuzdan az ise, ister ahırda, isterse merada beslensin zekâta tabi değildir. Yılın çoğunu meralarda otlayarak beslenen sığır sayısı otuzdan fazlaysa zekâta tabidir.

Endüstriyel besicilikte, tonlarca süt ve süt ürünü elde edilen çiftliklerde beslenen hayvanları, “ma'lûfedir” diyerek zekâttan muaf tutmak, zekâtın hikmet ve amacıyla uyuzmaz. Bunların ürünleri üzerinden vergilendirilmesi gerekir. Endüstriyel süt besiciliğinde zekât, balın zekâtı ile birbirine benzemektedir. Arının ürünü olan baldan, 1/10 oranında zekât ödendiği gibi, süt besiciliğinde de zekât 1/10 veya 1/20 oranında verilmesi uygundur. Besicilikte sığırların yem ve vitamin, ilaç gibi diğer masrafları önemli bir meblağ oluşturduğu için, bunların da göz önünde bulundurulması gerekir. Buna göre süt besiciliğinde, ya bu masraflar süt ve süt ürünlerinden elde edilen gelirden çıkarılmaksızın 1/20 oranında veya çıkarıldıktan sonra geriye kalan gelirden, 1/10 oranında zekât verilmesi gerekir.

Hayvansal ürün ve yavru elde etmek amacıyla bulundurulmuş koyun ve deve, yılın çoğunu meralarda otlayarak besleniyorsa nisaba ulaşması halinde zekâta tabidir. Bunların nisabı ise, 40 koyun veya 5 devedir.

İlmihallerimizde ve genel olarak fıkıh kitaplarımızda koyunun zekâtında, ilk dilimde 120'de bir koyun, ikinci dilimde 80'de bir koyun, üçüncü dilimde 199'da bir koyun ve bundan sonra her yüzde bir koyun zekât olarak verilmesi gerektiği belirtilmektedir. Bu farklılık çeşitli şekillerde açıklanmaya çalışılmaktadır. Hâlbuki hadislerde, *iki yüz ile üç yüz arasında üç koyun, üç yüzden sonra her yüz için bir koyun zekât verileceği* bildirilmektedir. Bu itibarla, iki yüz ile üç yüz arasında üç koyun, üç yüzden sonra her yüz için bir koyun zekât verilmesi daha sahih görülmektedir.

Toprak mahsullerinin zekâtı. Türkiye toprakları mülk arazi olduğundan ve sahiplerinden haraç alınmadığından, elde edilen her türlü ürün zekâta tabidir. Toprak mahsullerinin zekâtının hesaplamasında, elde edilen hâsıllattan ürün için yapılan masraflar çıkarılır, geriye kalan ürün nisaba ulaşırsa, tabii yollarla sulanan araziden elde edilen üründen 1/10; kova, tulumba, su motoru vb. usullerle masraf veya emekle sulanan araziden elde edilen üründen ise 1/20 oranında zekât verilir.

Bunların nisabı ise, hububatta 650 kg.dır. Fakat bu ürünler, pirinçte olduğu gibi, kabuğuyla depo edilirse, nisabı bunun iki katı, 1300 kg olur. Pamuk gibi ölçülemeyen ürünler ile sebze ve yaş meyvelerde ise, değeri esas alınmalı; bir yıllık paranın nisabına ulaşması durumunda zekâtı verilmelidir.

Maden ve definenin zekâtı. Bulunan defineden alınan pay ve bunların sarf yerleri göz önünde bulundurulduğunda, bunların zekât değil, fey olduğu anlaşılmaktadır. Ülkemizdeki düzenlemeye göre, bulunan define Kültür Bakanlığına veya Maliye ve Gümrük Bakanlığına teslim edilmesi gerekmektedir. Buluntu kültür varlığı değilse, Maliye Bakanlığı bulan kişiye değerinden belirli bir pay vermektedir. Buna göre, define bulan kişi, devlete ödemesi gereken vergiyi ödemektedir. Kendine verilen paranın zekâtı ise, diğer paraların zekâtıyla aynıdır. Başka parası yok ise kendisi, var ise onunla birlikte nisaba ulaşması ve üzerinden bir yıl geçmesi durumunda % 2,5 oranında zekâtı verilir.

Madenler ile denizden çıkarılan inci, mercan, amber gibi değerli eşya ise, paranın nisabına ulaşması halinde, üzerinden bir yıl geçmesi beklenmeden 1/40 oranında zekâta tabidir.

BİBLİYOGRAFYA

“Kasım 2011 Açlık ve Yoksulluk Sınırı”, Türk-İş Haber Bülteni 28.11.2011.

4447 Sayılı İşsizlik Sigortası Kanunu.

6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu.

6362 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu.

657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu.

Abbâs Bâz, *Ahkâmü Sarfi'n-Nukûd*, Amman 1999.

Abdil Karkuş, *İslâm Hukuk Kaynaklarındaki Faiz Kavramının Modern Ekonomi Bağlamında Yeniden Değerlendirilmesi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş 2006.

Abdulganî el-Ganîmî el-Meydânî, *el-Lübâb fî Şerhi'l-Kitâb*, Beyrut ty.

Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsilî, *el-İhtiyâr li Ta'îli'l-Muhtâr*, İstanbul 1980.

Abdullah b. Mansûr el-Gafilî, *Nevâzilü'z-Zekât Dirâsetün Fıkhîyyetün Te'sîliyyetün li-Müsteceddâti'z-Zekât*, ty. 2008.

Abdullah b. Mansûr el-Gafilî, *Nevâzilü'z-Zekât*, 133-134;

Abdullah b. Mansûr el-Gafilî, *Zekâtu Eshûmî'sh-Şerikât*, 15-16;

Abdullah Durmuş, *Fıkhî Açıldan Günümüz Para Mübadele-*

si İşlemleri, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2008, 13;

Abdullah Ebû Vehdân, “Zekâtü'l-Müstegallâti fi'l-Fıkhi'l-İslâmî”, *Mecelletü Câmîati'n-Necâhi li'l-Ebhâs*, 2013, 27(5).

Abdullah ed-Dirşevî, Abdullah es-Simâil, Muhammed ed-Dirşevî, “Zekâtu Eshûmi's-Şerikâti'l-Muâsıra”, *Dirâsât İktisâdiyye İslâmiyye*, 17/1.

Abdullah Kahraman, “İslâm Hukuk Düşüncesinde Taabbudî Hükümler ve Taabbudiyâtın Sahası Üzerine” *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2003, c. 2.

Abdulvehhâb Hallâf, *İlmu Usûli'l-Fıkh*, .

Abdurrahman b. Ebû Bekr Celâlüddîn es-Süyûtî, *ed-Dürü'l-Mensûr fi't-Tefsîri bi'l-Me'sûr*, Beyrut ty.

Abdurrahmen el-Cezîrî, *Kitâbu'l-Fıkh alâ'l-Mezâhibi'l-Erbaa*, İstanbul 1984.

Abdülaziz b. Sa'd ed-Degayser, *Zekâtü'l-Eshûm*.

Abdülaziz Bayındır, “Başlangıçtan Günümüze Kadar İslâm Toplumunda Madenî Paralar ve Kağıt Paralar”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2000, 2.

Abdülaziz Bayındır, *Ticaret ve Faiz*, İstanbul 2007.

Abdülganî el-Ganîmî el-Meydânî, *el-Lübâb fi Şerhi'l-Kitâb*, Beyrut ty.

Abdülkerim Zeydân, *el-Vecîz fi Usuli'l-Fıkh*,

Ahmed Abdülaziz el-Mezîni, *el-Mevâridü'l-Mâliyye fi'l-İslâm*, Küveyt 1994.

Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, Beyrut 1997.

Ahmed b. Mustafa el-Merâgî, *Tefsîru'l-Merâgî*,

Ahmed Câmî', *en-Nazariyyetü'l-İktisâdiyye -et-Tahlîlü'l-İktisâdi'l-Küllî-*, Kahire, 1976.

Ahmed el-Hasanî, *İslâm'da Para*.

Ahmed Hasen, *el-Evrâku'n-Nakdiyye fi'l-İktisâdi'l-İslâmî Kıymetühâ ve Ahkâmühâ*, Dimeşk 2002, 158;

Ahmet Tabakoğlu, "Nisap, Para ve Gelir Dağılımı", *Zekât Nisabı ve Fitre Miktarının Güncel Parasal Değerlerinin Belirlenmesi Konulu Tartışmalı İlmî Toplantı*, Mudanya, 27.9.2004.

Alâuddin es-Semerkindî, *Tuhfetü'l-Fukahâ*, Beyrut 1984.

Alâuddîn Ebû Bekir b. Mes'ûd el-Kâsânî, *Bedâi'u's-Sânâi' fî Tertîbi's-Şerâi'*, Beyrut 1986.

Alâuddin Ebû'l-Hasan Ali b. Süleyman el-Merdâvî, *el-İnsâf fî Ma'rifeti'r-Râcihi mine'l-Hilâf*, (el-Mukni' ve eş-Şerhu'l-Kebîr ile birlikte), yy. 1995.

Alâuddin Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Abbâs el-Ba'li, *el-Ahbâru'l-İlmiyye mine'l-İhtiyârâti'l-Fıkhıyye li-Şeyhi'l-İslâm İbni Teymiyye*, 146.

Alâuddîn Müttekî el-Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*,.

Ali b. Ahmed el-Adevî, *Hâşiyetü'l-Adevî alâ Şerhi Kifayeti't-Tâlib*, Beyrut 1412.

Ali Bardakoğlu, "Nisab" İslâmî Kavramlar, Ankara 1997.

Ali el-Hafif, *Ahkamu'l-Muamelâti's-Şer'iyye*, Kahire 2008.

Ali Haydar, *Dürrerü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, Riyat 2003.

Ali Haydar, *Usûl-i Fıkıh Dersleri*,.

Ali Keleş, *İslâm'a Göre Para Kavramı (Tarihi, Tanımı ve Fonksiyonları)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa 1998.

Ali Özek, Hayrettin Karaman, Mehmet Akif Aydın, Mehmet Erkal, *İbadet ve Müessese Olarak Zekât*, İstanbul 1984.

Ali Pekcan, “Mevrid-i Nass'ta İctihada Mesağ Yok (mu?) dur. (İctihad'ın Mahiyeti ve Sınırlarına Dair Bir Analiz)” *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2003.

Asena Caner, “Yoksulluk ve Gelir Dağılımı”, *Türkiye Ekonomisi Yeni Yapı (2000-2008)*, Ed. Nazende Özkaramete Coşkun, Ankara 2009.

Ayşe Meral Uzun, “Yoksulluk Olgusu ve Dünya Bankası”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 2003.

Bedrüddin el-Aynî, *Şerhu Süneni Ebî Dâvud*.

Bedrüddin el-Aynî, *Umdetü'l-Kâri Şerhu Sahihi Buhârî*, .

Bedrüddin Muhammed b. Bahadır ez-Zerkeşî, *el-Mensûr fî'l-Kavâid*, Küveyt 1985.

Beyhaki, *es-Sünenü's-Suğrâ*, (Minnetü'l-Kübrâ ile birlikte).

Beyhakî, *Ma'rifetü's-Süneni ve'l-Âsâr*, Kahire 1991,

Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, Haydarabad 1352, 4/125.

Bilal Aybakan, “Nakit”, *DİA*.

Bilal Aybakan, “Temlik”, *DİA*.

Borsa İstanbul, *Sabit Getirili Menkul Kıymetler*, İstanbul 2013.

Ebü Abdullah Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm b. el-Muğîre el-Buhârî, *el-Câmi'u's-Sahîh*.

Cemalüddîn Abdurrahman es-Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir fî Kavâidi ve Furû'i Fıkhi's-Şâfiyyeti*, Mekke 1997.

Cemalüddin Ebü Muhammed Abdullah b. Yûsuf b. Muhammed ez-Zeylâî, *Nasbu'r-Râye li-Ehâdisi'l-Hidâye*, (Buğye-

tü'l-Elma'î fi Tahrîci'z-Zeylâi ile birlikte), Beyrut 1997.

Cengiz Kallek, "Ukiyye", DİA.

DİB Din İşleri Yüksek Kurulu, *Zekât Sıkça Sorulanlar*, Ankara 2010.

DİE 2002 Yoksulluk Çalışması, 2004.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın 26/11/1981 tarih ve 7 sayılı Genelgesi.

DPT, "Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu", *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*, Ankara 2001.

Ebû Abdullah el-Hâkim Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. Hamdeviyye en-Nisâbüri, *el-Müstedrek ala's-Sahihayn*, Beyrut 1990.

Ebû Abdullah el-Huraşî, *Şerhu Muhtasarı Halil*, yy. ty.

Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebû Bekir Şemsüddin el-Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, Kâhire 1964.

Ebû Abdullah Muhammed b. Ebû Bekir b. Eyyûb İbn Kayyim el-Cevziyye, *Bedâi'u'l-Fevâid*, yy. ty., 3/1075-1076.

Ebû Abdullah Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî, *el-Ümm*, Beyrut 1393.

Ebû Abdullah Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî, *Tertibü Müsenedi'l-İmâmi'l-Muazzam ve'l-Müctehidi'l-Mukaddem Ebî Abdilâh Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî*, Beyrut 1951.

Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd İbn Mâce el-Kazvîni, *es-Sünen*, Beyrut.

Ebû Abdullah Muhammed b. Yûsuf b Ebû'l-Kâsım el-Abderî, *et-Tâc ve'l-İklil li-Muhtasarı Halil*, Beyrut 1398.

Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, *es-Sünen*, Beyrut 1420.

Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe el-Absî, *el-Musannef*, Cidde 2006.

Ebû Bekir Abdurrazzâk b. Hemmâm es-San'ânî, *el-Musannef*, Beyrut 1972.

Ebû Bekir Ahmed b. Ali er-Razî el-Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'an*, .

Ebû Bekir Ahmed b. El-Hüseyn b. Ali el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Haydarâbâd 1352.

Ebû Bekir Muhammed b. İbrâhîm b. Munzir en-Nisâbü'rî, *el-İcmâ'*, Birleşik Arap Emirlikleri 1999.

Ebû Bekir Muhammed b. İshâk b. Huzeyme es-Sülemî en-Nisâbü'rî, *es-Sahîh*, Beyrut ty.

Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed et-Tahâvî, *Muhtasar-ru't-Tahâvî*, Haydarâbâd ty.

Ebû Câfer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, Kâhire ty.

Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî, *es-Sünen*, Beyrut.

Ebû Hafs Siracüddîn Ömer b. Ali b. Âdil ed-Dimeşki, *el-Lübâb fî Ulûmi'l-Kitâb*, Beyrut 1998.

Ebû Hasan Ali b. Muhammed el-Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr fî Fikhi Mezhebi's-Şâfî*, Beyrut 1994.

Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed b. Hibbân et-Temîmî, *es-Sahîh*, Beyrut 1993.

Ebû İsâ Muhammed b. İsâ et-Tirmizî, *el-Câmi'u's-Sahîh*

(*Sünenü't-Tirmizî*), Beyrut, ty.

Ebû İshak Ahmed b. Muhammed es-Sa'lebî, *el-Keşfu ve'l-Beyân an Tefsîri'l-Kur'ân*.

Ebû İshâk İbrâhîm b. Ali b. Yûsuf eş-Şirâzî, *el-Mühezzeb fî Fikhi'l-İmâmi's-Şâfiî*, Dimeşk 1992

Ebû İshâk İbrahim b. Musa b. Muhammed el-Lahmî eş-Şatibî, *el-Muvafakât fî Usûli'l-Fikh*, Beyrut ty., 2/300.

Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. El-Fadl ed-Darimî, *Sünenü'd-Dârimî*, Suudî Arabistan, 2000.

Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd İbn Hazm, *el-Mu-hallâ*, Mısır 1349.

Ebû Muhammed Fahrudin Osman b. Ali ez-Zeylâî, *Te-byînü'l-Hakâik Şerhu Kenzi'd-Dekâik*, Bulak 1313.

Ebû Ömer Yusuf b. Abdullah b. Abdilber en-Nemrî el-Kurtubî, *et-Temhîd li-mâ fî'l-Muvattai mine'l-Meânî ve'l-Esânid*, (thk. Saîd Ahmed Ârâb), yy. 1989.

Ebû Ömer Yusuf b. Abdullah b. Muhammed İbn Abdilber, *el-Kâfi fî Fikhi Ehli'l-Medîneti'l-Mâliki*, Riyad 1980.

Ebû Süleymân Ahmed b. Muhammed el-Hattâbî, *Meâlimü's-Sünen*, Halep 1932.

Ebû Ubeyd el-Kasım b. Selâm, *Kitâbu'l-Emvâl*, Beyrut 1989, 86;

Ebû Yûsuf Ya'kûb b. İbrâhîm, *Kitâbu'l-Harâc*, Beyrut 1979.

Ebû Zekeriyâ Muhyiddin b. Şeref en-Nevevî, *Kitâbu'l-Mecmû' Şerhu'l-Mühezzebi li's-Şirâzî*, Cidde ty.

Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Âdem, *el-Harâc*, yy. 1384.

Ebû Zekerriyya Yahya b. Şeref en-Nevevî, *el-Minhâc Şerhu Sahîhi Müslimi'bnî'l-Haccâc*, Beyrut 1392.

Ebû'l-Berekât Ahmed b. Muhammed el-Adevî ed-Derdîr, *eş-Şerhu'l-Kebîr*, (Desûkî ile birlikte), yy. ty.

Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Hacer el-Askalânî, *ed-Dirâye fî Tahrîci Ehâdisi'l-Hidâye*, Beyrut ty.

Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Hacer el-Askalânî, *Telhîsu'l-Habîr fî Tahrîci Ehâdisi'r-Râfî el-Kebîr*, yy. ty.

Ebû'l-Fadl Cemalüdden Muhammed b. Mükerrerem İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut ty.

Ebû'l-Fedâ İsmâil b. Ömer b. Kesîr ed-Dimeşkî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Kâhire 2000

Ebû'l-Hasen Ali b. Ebû Bekir b. Abdülcelîl el-Merginânî, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedî*, İstanbul 1986.

Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb el-Mâverdî, *el-Ahkâmu's-Sultâniyye ve'l-Vilâyâtü'd-Dîniyye*, Kuveyt 1989.

Ebû'l-Hasen Ali b. Ömer b. Ahmed b. Mehdi el-Bağdâdî ed-Dârakutnî, *Sünenü'd-Dârakutnî*, Beyrut 2004.

Ebû'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyri en-Nisâbûrî, *Câmi'u's-Sahîh*, Beyrut.

Ebû'l-Kâsım Abdülkerîm b. Muhammed b. Abdülkerîm er-Râfî, *el-Azîz Şerhu'l-Vecîz (eş-Şerhu'l-Kebîr)*, Beyrut 1997.

Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Rüşd el-Kurtubî, *Bidâyetü'l-Müctehid Nihâyetü'l-Muktesid*, yy. 1982.

Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Rüşd el-Kurtubî, *el-Beyânu ve't-Tahsilu ve's-Şerhu ve't-Tevcihu ve't-Ta'lîlu li-Mesâi-*

li'l-Müstahreceti, Beyrut 1988.

Ebû't-Tayyib Muhammed Sıddık Han, *Neylü'l-Merâm Tefsiri Ayâti'l-Ahkâm*.

Eda Doğan, *Türkiye'de Yoksulluğun Ölçülmesi*, (Uzmanlık Tezi), Ankara 2014.

el-Hicâvî, *el-İknâ'*, 1/242;

Emir Padişah, *Teysîru't-Tahrîr*.

Emrullah Dumlu, *Ticaret Mallarının Zekâtı*, Rağbet Yayınları;

Erdoğan Alkin, *İktisat*, İstanbul 1992.

Ernur Demir Abaan, *Para: Para Hukuku ve Kaynakları*, Nisan 2004.

Erol Zeytinoglu, *Ekonomik Sistemler*, İstanbul 1985.

Ersoy Akıncı, *Ulusal Gelir (İktisada Giriş)*, Ankara ty.

Fahrüddin Osman b. Ali ez-Zeylaî, *Tebyînü'l-Hakâik Şerhu Kenzi'd-Dekâik*, (Şelebî Hâşiyesi ile birlikte) Bulak 1313.

Ferhat Koca, *İslâm İbadet Esasları*, .

Giresun Valiliği İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü "Entansif Besicilik" Broşürü (Giresun 2014).

H. Erden, N. Gözaydın, İ. Parlatır, T. Tekin, H. Zülfıkar, *Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük*,

H. İbrahim Acar, "Zekâtın Önemi, Temel İhtiyaçlar ve Nisap Miktarıyla İlgili Değerlendirmeler", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2011.

H. Yunus Apaydın, "İctihad", *DİA*.

Hâdimî, *Mecâmi'u'l-Hakâik*, .

Hâfız Ebû'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, Kahire ty.

Hâfız Nureddîn Ali b. Ebû Bekir el-Heysemî, *Buğyeytü'r-Râid fî Mecma'i'z-Zevâid ve Menba'i'l-Fevâid*, Beyrut 1994.

Hamdi Döndüren, *Delilleriyle İslâm İlmihali*, İstanbul 1991.

Hamîd b. Zenceviyye, *Kitâbu'l-Emvâl*, .

Hamza Aktan, "Define" *DİA*.

Hasan Abdullah Emîn, *Zekâtü'l-Eshûmi fî's-Şerikât: Münâkaşatu Ba'di'l-Ârâi'l-Hadîse*, Cidde 1993.

Hayreddin Karaman, *İslam'ın Işığında Günün Meseleleri*, İstanbul 1993.

Hayreddin Karaman, *İslam'ın Işığında Günün Meseleleri*, İstanbul 2012.

Hüseyin Vural, *Zekât Fitre Nisabı ve Günümüz Ölçüleriyle Yeniden Tespiti*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2006.

İ. Şıklar, *Para Teorisi ve Politikası*, Eskişehir 2004.

İbrahim Fuad Ahmed Ali, *el-Mevâridü'l-Mâliyye fî'l-İslâm*, Kahire 1972.

İbrahim Kafi Dönmez, "Niyet", "Sebeb" *DİA*.

İbrahim Lazol, *Genel Muhasebe*, (Açıköğretim Fakültesi Yayını), Eskişehir 2012.

İbrahim Mustafa, Ahmed ez-Ziyât, Hâmid Abdülkâdir, Muhammed en-Neccâr, *El-Mu'cemu'l-Vesît*, yy. 2004.

İbrahim Paçacı, "Altın - Para - Faiz İlişkisi Ve Altının Vadedeli Satışı", *Fikhî Açından Finans ve Altın İşlemleri*, .

İbrahim Paçacı, "Nisap", "Rikaz", "Sâime", "Sebeb",

“Zekât” *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Ankara 2005.

İshak b. Mansur el-Mervezî, *Mesâilü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel ve İshak b. Râhûye*.

İsmail Köksal, “İslâm Hukukuna Göre Zenginliğin Alt Sınırı: Nisap”, *İslâmî Araştırmalar*, 20/1.

Kadı Ebû Muhammed Abdulvehhab b. Ali b. Nasr el-Bağdâdî, *el-İşrâf alâ Nüketi Mesâilü'l-Hilâf*.

Kamil Miras, *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Terçümesi ve Şerhi*.

Kemalüddîn Muhammed b. Abdülvâhid İbnu'l-Hümâm es-Sivâsî, *Fethu'l-Kadîr*, Beyrut ty. 2/153;

Komisyon, “Mekâdir”, el-Mevsû'atu'l-Fıkhiyyeti'l-Kuveytiyye, Kuveyt İslâm İşleri ve Vakıflar Bakanlığı Yayını.

Kuveyt Zekât Kurumu Dini Heyeti, *Ahkâm ve Fetâvâ Zekâti, ve's-Sadekâti ve'n-Nüzûri ve'l-Keffârât*, 2009.

Lütfi Şentürk, Seyfettin Yazıcı, *İslâm İlmihali*, Ankara 2014.

M. Akdiş, *Para Teorisi ve Politikası*, İstanbul 2001.

Mahmud Ahmed, *İslâm İktisadı Mukayeseli Bir Tetkik*, (Çev. Yusuf Ziya Kavakçı) İstanbul 1975, 149-153.

Mahmûd Şeltût, *el-Fetâvâ Dirasetün li-Müşkilâti'l-Müslimi'l-Muâsri fi Hayâtihi'l-Yevmiyyeti'l-Âmme*, Kahire 2004.

Mâlik b. Enes el-Esbahî el-Medenî, *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ*, Beyrut 1994.

Mâlik b. Enes el-Esbahî el-Medenî,, *Muvatta*, Birleşik Arap Emirlikleri 2004.

Maliye ve Gümrük Bakanlığı, *Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği*, 26.12.1992 tarih ve 21447 mükerrer sayılı

Resmî Gazete.

Mansûr b. Yûsuf b. İdrîs el-Buhûtî, *Keşşâfu'l-Kınâ' an Metni'l-İknâ'*, Beyrut 1997.

Mecdüddîn Ebû's-Seâdât el-Mübârek b. Muhammed İbnu'l-Esîr el-Cezerî, *Câmiu'l-Usûl fî Ehâdisi'r-Rasûl*, 1970.

Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb el-Firûzâbâdî, *el-Kamusu'l-Muhît*.

Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye.

Mehmed Zihni Efendi, *Ni'met-İslâm*, İstanbul 1978.

Mehmet Boynukalın, "Şart" DİA.

Mehmet Erdoğan, "Zeka Nisabının Amacı Dikkate Alınarak Günümüz Hayat Standartlarına Göre Yeniden Belirlenmesi", *Zekât Nisabı ve Fitre Miktarının Güncel Parasal Değerlerinin Belirlenmesi Konulu Tartışmalı İlmî Toplantı*, Mudanya, 27.9.2004.

Mehmet Erdoğan, *İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi*.

Mehmet Erkal, "İslam'ın İlk Devirlerinde Para ve Zekat Nisabının Hesaplanması", *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İstanbul 1985, 3.

Mehmet Erkal, "Nisab", "Öşür", "Zekât" DİA.

Mehmet Erkal, "Zekât" İlmihal - İman ve İbadetler, TDV İSAM Yayınları

Mehmet Nalbat, *Menkul Kıymet ve Diğer Sermaye Piyasası Araçları ile M.S.İ'nin Tanımı ve Tüm Yönleriyle Vergilendirme Sürecinin Örnekli Anlatımı*, Sakarya 2008.

Mehmet Saraç, "Para Ekonomisinin Temelleri

Menbeci, Ebû Muhammed Ali b. Zekeriya, *el-Lübâb fî'l-*

Cem'i beyne's-Sünneti ve'l-Kitâb, Dimaşk 1994.

Merkez Bankası Yayınları; Lerzan İskenderoğlu, *Uluslar Arası Para Sisteminin Sorunları ve İyileştirme Çalışmaları*, APE Tartışma Tebliği, TC Merkez Bankası, Haziran 2008, II. Bölüm;

Mete Yanar, Naci Tüzmen, Ömer Akbulut, Recep Aydın, Feyzi Uğur, "Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Çiftliğinde Yetiştirilen Esmen Sığırların Süt ve Döl Verim Özellikleri", *Doğu Anadolu Tarım Kongresi*, (14-18 Eylül 1998).

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), *Adalet, Menkul Kıymetler*, Ankara 2013.

Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, *Muhasebe ve Finansman Alanı Piyasaları İzlemek*.

Moulana Abdul Mannan, *İslâm Ekonomisi Teori ve Pratik*, (Çev. Bahri Zengin, Tevfik Ömeroğlu), İstanbul 1973.

Muhammed Abdurrahman b. Abdurrahîm el-Mubârek-fürî, *Tuhfetü'l-Ahvezî bi-Şerhi Câmi'i't-Tirmizî*, Dâru'l-Fikr, yy., ty.

Muhammed b. Abdülbakî b. Yusuf ez-Zerkânî, *Şerhu'z-Zerkânî elâ Muvattai'l-İmâm Mâlik*, (thk. Taha Abdurraûf Sa'd), Kahire 2003.

Muhammed b. Ahmed b. Cizzî el-Kelbî el-Gırnâtî, *el-Kavâninü'l-Fıkhıyye*.

Muhammed b. Ali b. Muhammed Abdullah eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, Beyrut 1414.

Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî, *Neylû'l-Evtâr min Ehâdisi Seyyidi'l-Ahyâr*.

Muhammed b. Ebû Bekir Şemsüddîn İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdu'l-Meâd fî Hüdâ Hayri'l-İbâd*, Beyrut 1994.

Muhammed b. İbrahim b. Abdullah et-Tüveycirî, *Mev-sûatu'l-Fikhi'l-İslâm*.

Muhammed Ebû Zehra, *et-Tekâfülü'l-İctimâiyyü fi'l-İslâm*, Kahire 1991.

Muhammed Ebû Zehra, *Usûlü'l-Fıkh*, 1958.

Muhammed el-Gazâlî, *el-İslâm ve'l-Evdâu'l-İktisâdiyye*, Kahire 2005.

Muhammed Emîn İbn Âbidîn, “Neşru'l-Örf”, *Mecmûatu Resâili İbni Âbidîn*.

Muhammed Emîn İbn Abidin, *Hâşiyetü Reddi'l-Muhtâr ala'd-Dürri'l-Muhtâr Şerhi Tenviri'l-Ebsâr*, İstanbul 1984.

Muhammed Hatib eş-Şirbînî, *el-İknâ' fi Halli Elfâzi Ebû's-Şucâ'*, Beyrut 1415.

Muhammed Pir Ali el-Birgivî, *et-Tarîkatu'l-Muhammediyye fi Beyâni's-Sireti'n-Nebeviyyeti'l-Ahmediyye*, Bombay ty.

Muhammed Seyid Tantâvî, *et-Tefsîru'l-Vesît li'l-Kur'âni'l-Kerîm*.

Muhammed Süleyman Abdullah el-Eşkar, *el-Vâdih fi Usûli'l-Fıkh*, Kahire 2004.

Muhammed Şemsü'l-Hak el-Azîm el-Âbâdî, *Avnu'l-Ma'bûd Şerhu Süneni Ebi Dâvûd*, Medine 1968.

Muhammed Zekî Şâfiî, *Mukaddime fi'n-Nukûd ve'l-Bünûk, Dâru'n-Nahdati'l-Arabiyye*, 9. Baskı, 1981.

Muhyiddîn en-Nevevî, *Ravdatü't-Tâlibîn ve Umde-tü'l-Müftîn*, Beyrut 1405.

Mustafa Ahmed ez-Zerkâ, *el-Medhalü'l-Fikhiyyu'l-Âm (el-Fıkhü'l-İslâmiyyu fi Sevbihî'l-Cedîd*.

Mustafa Ahmet ez-Zerkâ, *Şerhu'l-Kavâidi'l-Fıkhiyye*, Dimeşk 198.

Mustafa es-Suyûtî, *Metâlibu Üli'n-Nühâ fi Şerhi Gayeti'l-Müntehâ*, Dimeşk 1961.

Mustafa es-Süyûtî er-Ruheybânî, *Metâlibu Üli'n-Nühâ fi Şerhi Gâyeti'l-Müntehâ*, Dimeşk 1961.

Mustafa Rüşdî, *en-Nazariyyetü'n-Nakdiyye*, İskenderiyye 1982.

Muvaffakuddîn Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Makdisî, *el-Muğnî*, Beyrut 1997.

Muvaffakuddîn Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed İbn Kudâme el-Makdisî, *el-Mukni'*, (eş-Şerhu'l-Kebir ve el-İnsâf ile birlikte) 1995.

Mükerrem Hiç, *Para Teorisi*, İstanbul 1973.

Naci Gündoğan, "Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele", *Ankara Sanayi Odası Dergisi*, Ocak-Şubat 2008.

Nihat Dalgın, "Değişim Stratejisi Açısından Hukuk ve İslâm Hukuku", *OMÜİFD*, 2003, 16.

Nuruddin Ali b. Süleymân b. Ebû Bekir el-Heysemî, *Buğyetü'l-Bâhis an Zevâidi Müsnedi'l-Hâris*, Medine 1992.

O. Oğuz, *İktisada Giriş, Temel Kavramlar ve Prensipler*, İstanbul 1992.

Orhan Hançerlioğlu, *Ticaret Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1982.

Osman Eskicioğlu, "Faiz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1989.

Osman Hüseyin Abdullah, *ez-Zekât ed-Damânu'l-İc-*

timâiyyu'l-İslâmî, Kahire 1989.

Ömer Akbulut, İsa Yılmaz, “Gelişmiş ve Az Gelişmiş Ülkelerde Sığır Islahında Sağlanan İlerlemeler”, 8. *Ulusal Zooteknik Bilim Kongresi*, (5-7 Eylül 2013, Çanakkale).

Ömer Akbulut, Naci Tüzemen, Mete Yanar, “Türkiye’de Süt Sığırcılığı Konusunda Genetik Islah Çalışmaları”, *Türkiye Süt Sığırcılığı Kurultayı*, (25-26 Ekim 2007, Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi, İzmir).

Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük İslâm İlmihali*, İstanbul ty.

Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-i İslâmiyye ve İstilahât-ı Fıkhiyye Kâmûsu*.

Özgür Topkaya, “Ekonomik İşbirliği Ve Kalkınma Örgütü (OECD) Üyesi Ülkelerde Sosyo Ekonomik Boyutuyla Görelî Yoksulluk Ve Çocuk Yoksulluğu: İngiltere Ve Türkiye Karşılaştırmalı Örneği”, *Kamu-İş İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, 2013, 13/2.

Özgür Topkaya, “OECD Üyesi Ülkelerde Sosyo Ekonomik Boyutuyla Görelî Yoksulluk Ve Çocuk Yoksulluğu”, *Kamu-İş İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, c.13, 2.

Recep Aydın, Hakkı Emsen, Mete Yanar, Naci Tüzemen, “Atatürk Üniversitesi Ziraat İşletmesinde Yetiştirilen Esmer ve Siyah Alaca Sığırların Süt Verimindeki Genetik Yönelimler”, *Hayvancılık'96 Ulusal Kongresi*, (18-20 Eylül 1996, Ege Üniversitesi, İzmir).

Reyhan Cafri, *Adana İlinde Yoksulluğun Analizi: Sınırlı Bağımlı Değişkenli Modellerle Bir İnceleme*, (Yüksek Lisans Tezi), Adana 2009, 6.

Sabahaddin Zaim, “Zekâtın İktisadî Önemi” *Refah Ekonomisine Marshall ve Pigou'nun Katkıları*.

Sabri Orman, “Modern İktisat Literatüründe Para, Kredi ve Faiz”, *Para, Faiz ve İslâm*, İstanbul 1987.

Saffet Köse, *İslâm Hukuk Düşüncesinin Bazı Problemleri*.

Salih b. Abdullah el-Lâhim, *ez-Zekâtü fi'l-Akâr*.

Seda Topgöl, “Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksulluğun Kadınlaşması”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2013, 14/1.

Sermaye Piyasası Kurulu (SPK), *Sermaye Piyasası Araçları*,

Siddık Ahmed Abdurrahim el-Cezvelî, *Zekâtü'l-Mâli'l-Müstefâd Beyne'l-Fıkhî ve't-Tatbîkî (Tecrûbetü's-Sûdân)*, (Mastır Tezi), Sudan Cumhuriyeti Zekât İlimleri Enstitüsü Yayınları.

Siddık Ensari, “TÜİK’in Yoksulluk Analizleri Üzerine” *Maliye Finans Yazıları*, Nisan 2010, 24/87.

Sirâcüddîn Ömer b. İbrâhîm b. Nüceym, *en-Nehrü'l-Fâik Şerhu Kenzi'd-Dekâik*, Beyrut 2002.

Süleyman b. Muhammed b. Ömer el-Büceyremî, *Tuhfetü'l-Habîb alâ Şerhi'l-Hatîb*, Beyrut 1996.

Sümer İncedal, *Türkiye’de Yoksulluğun Boyutları: Mücadele Politikaları ve Müdahale Araçları*, (Aile ve Sosyal Politikalar Uzmanlık Tezi), Ankara 2013, 20;

Şah Veliyyullah Ahmed b. Abdurrahim ed-Dihlevî, *Hüccetu'llahi'l-Bâliğa*, Beyrut 2005.

Şemsüddin Ebû'l-Ferec Abdurrahman b. Muhammed İbn Kudâme el-Makdisî, *eş-Şerhu'l-Kebîr*, (el-Mukni' ve el-İnsâf ile birlikte).

Şemsüddin Muhammed b. El-Hatîb eş-Şîrbînî, *Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Meânî Elfâzi'l-Minhâc*, Beyrut 1997.

Şemsüleimme Şemsüddîn es-Serahsî, *Kitabu'l-Mebsût*, Beyrut ty.

Şerefüddin Mûsâ b. Ahmed b. Mûsâ el-Hicâvî, *el-İknâ' fî-Fıkhî'l-İmâmi Ahmed b. Hanbel*, Beyrut ty.

Şeyhzâde Damâd, Abdurrahman Efendi, *Mecma'u'l-Enhur fî Şerhi Mülteka'l-Ebhur*, İstanbul 1991.

Şihâbuddîn Ebû'l-Abbâs Ahmed b. İdrîs el-Karâfî, *ez-Zehîra*, Beyrut 1994.

Şihabüddin Ebû'l-Abbâs Ahmed b. İdrîs el-Karâfî, *el-Furûk*.

Talat İlbahar, *İslâm Hukukunda Nisap Kavramı ve Tespit Ölçüleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,

Tasarrufların Teşviki Ve Kamu Yatırımlarının Hızlandırılması Hakkında Kanun

Tevfik Çavdar, *İktisat Kılavuzu*, yy. 1972.

TÜİK, “Analitik Çerçeve, Kapsam, Tanımlar ve Sınıflamalar”, (<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=16023>) (20.02.2014).

TÜİK, “Yoksulluk Çalışması” Haber Bülteni 2011, <http://www.tuik.gov.tr/OncekiHBARama.do>, (15.03.2015)

TÜİK, *Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması 2012*, Ankara 2014.

TÜİK, *Hanehalkı Bütçe Araştırması Tüketim Harcamaları 2009*, Ankara 2011.

TÜİK, *Tüketim Harcamaları, Yoksulluk ve Gelir Dağılımı, Sorularla Resmî İstatistikler Dizisi*, Ankara 2008.

TÜİK, Yoksulluk Çalışması, 2012, (<http://www.tuik.gov>).

tr/PreHaberBultenleri.do?id=16023)(20.02.2014).

Türkiye Sermaye Piyasası Aracı Kuruluşları Birliği (TS-PAKB), *Menkul Kıymetler ve Diğer Sermaye Piyasası Araçları, Sermaye Piyasası Faaliyetleri Temel Düzey Lisansı Eğitimi*, Haziran 2011, 7;

Vecdi Akyüz, *Zekât*, İstanbul 2006.

Vehbe Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmiyyu ve Edilletuhu eş-Şâmilu li'l-Edilleti's-Ser'iyeti ve'l-Ârâi'l-Mezhebiyyeti ve Ehemmi Nazariyyâti'l-Fıkhıyyeti ve Tahkiki'l-Ehadisi'n-Nebeviyyeti ve Tahricihâ ve Fihrisetin Elibbâiyyetin li'l-Mevdû'âti ve Ehemmi Mesâil-i'l-Fıkhıyyeti*, Dimeşk 1985.

Vehbe Zuhaylî, *el-Vesit fi Usûli'l-Fıkhı'l-İslâmî*.

Yasemin Yalta, *Para Teorisi ve Politikası*, y.y. 2011.

Yunus Apaydın, "İbrâ" *DİA*.

Yunus Taş, Selami Özcan, "Türkiye'de ve Dünya'da Yoksulluk Üzerine Bir Araştırma", *International Conference On Eurasian Economies 2012*.

Yunus Vehbi Yavuz, *İslâm'da Zekât Müessesesi*, İstanbul 1980, 324-326.

Yusuf el-Karadâvî, *Fıkhü'z-Zekât Dirâsetün Mukâranetün li-Ahkâmihâ ve Felsefetihâ fi Dav'i'l-Kur'âni ve's-Sünnet*, Beyrut 1973.

Zeki Bildirici, *Avrupa Birliği'nde Yoksullukla Mücadele ve Türkiye'nin Uyum Sürecindeki Yeni Uygulamalar*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2011.

Zekiyyüddin Şa'bân, *Usûlü'l-Fıkhı'l-İslâmî*, Beyrut 1971.

Zeynüddin b. İbrâhîm b. Muhammed İbn Nüceym, *El-Bahru'r-Raik Şerhu Kenzi'd-Dekâik*, yy. 2002.

Zeynüddin b. İbrâhîm b. Muhammed İbn Nüceym,
et-Tuhfetü'l-Merdiyye fi'l-Arâzi'l-Mısıriyye, (Yazma Nüsha, Kral
Suud Üniversitesi Yazma Nüshalar Kütüphanesi)